

Obres escollides de Rosa Luxemburg en català

**INTRODUCCIÓ A L'ECONOMIA
POLÍTICA**
Rosa Luxemburg
1916-1917

Versió catalana establerta des de: *Introducción a la economía política*, Edicions Internacionals Sedov (<http://www.grupgerminal.org/?q=node/491>)

Edicions internacionals Sedov

Núcleo en defensa
del marxismo

Germinal

Índex

<i>1. Què és l'economia política?</i>	3
<i>2. Història econòmica (I)</i>	43
<i>3. Història econòmica (II)</i>	78
<i>4. La producció mercantil</i>	105
<i>5. Llei del salari</i>	125
<i>6. Les tendències de l'economia capitalista</i>	148

1. Què és l'economia política?

L'economia és una ciència força particular. Els problemes i les controvèrsies apareixen a penes es dóna el primer pas en aquesta branca del coneixement, a penes es planteja la pregunta fonamental: de què tracta aquesta ciència. L'obrer comú, que té només una idea molt vaga de què és l'economia, atribuirà la seua falta de coneixement a una deficiència en la seua educació general. Però en un cert sentit comparteix la seua perplexitat amb molts estudiosos i professors erudits, que escriuen obres de molts toms sobre el tema de l'economia i dicten cursos d'economia als estudiants universitaris. Sembla increïble, però és cert: la majoria dels professors d'economia tenen una idea molt nebulosa del contingut real de la seua erudició.

Ja que és comú que aquests professors guardonats amb títols i honors acadèmics treballen amb definicions, és a dir, que tracten d'expressar l'essència dels fenòmens més complexos en unes quantes frases prolixament elaborades, fem un experiment, tractem d'aprendre d'un representant de l'economia burgesa oficial de què tracta aquesta ciència. Consultem en primer lloc al degà del món acadèmic alemany, autor d'una immensa quantitat de patracols sobre economia, el fundador de l'anomenada "escola històrica" de l'economia. Wilhelm Roscher. En la seua primera gran obra, *Die Grundlagen der Nationalökonomie Ein Handund Lesebuch für Geschäftsmänner und Studierende (Els fonaments de l'economia política. Manual i llibre de lectura per a homes d'empresa i estudiants)* publicada en 1854, però que ha conegut des de llavors vint-i-tres edicions, llegim en el capítol 2, paràgraf 16:

"Per ciència de l'economia nacional o política entenem aquella ciència que tracta de les lleis del desenvolupament de l'economia d'una nació, o de la seua vida econòmica nacional (filosofia de la història de l'economia política, segons von Mangoldt). Igual que totes les ciències polítiques, o ciències de la vida nacional, estudia, d'una banda, l'home individual i per l'altra estén el seu camp d'investigació al conjunt de la humanitat."

Comprenen ara els "homes de negocis i estudiants" què és l'economia? L'economia és, doncs, la ciència que estudia la vida econòmica. Què són les ulleres de llarga vista de carei? Ulleres de llarga vista amb marc de carei, per descomptat. Què és un ase de càrrega? Puix un ase amb una càrrega a sobre el seu llom! En realitat, aquest és un bon mètode per a ensenyar-los als xiquets el significat de les paraules més complexes. Malauradament, però, si no s'entén el significat de les paraules de res servirà que aquestes s'ordenen de tal o qual manera.

Consultem ara un altre estudiós alemany, actualment catedràtic d'economia a la Universitat de Berlín, vertadera lluminària de la ciència oficial, famós "a tot arreu del país" (com se sol dir), el professor Schmoller. En un article sobre economia publicat en el gran compendi dels professors alemanys, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften (Diccionari manual de les ciències polítiques)*, dels professors Konrad i Lexis, Schmoller ens dóna la resposta següent: "Jo diria que és la ciència que descriu, defineix i dilucida les causes dels fenòmens econòmics, i els agafa en les seues interrelacions. Això suposa, per descomptat, que comencem per definir correctament l'economia. Al centre d'aquesta ciència hem de col·locar les formes típiques, que es repeteixen en tots els pobles civilitzats moderns, de divisió i organització del treball, del comerç, de la distribució dels ingressos, de les institucions socioeconòmiques que, recolzades per un cert tipus de lleis privades i públiques i dominades per forces psíquiques semblants, generen relacions de forces semblants, la descripció de les quals ens fornirien les estadístiques del món civilitzat contemporani: una espècie de quadro de situació d'aquest. A partir d'aquí, la ciència ha intentat discernir les diferències entre les distintes economies nacionals, una en comparació amb les altres, els distint tipus

d'organització aquí i en altres parts; s'ha preguntat en quina relació i amb quina seqüència apareixen les distintes formes i ha arribat, així, a la concepció del desenvolupament causal d'aquestes formes distintes i la seqüència històrica de les circumstàncies econòmiques. I ja que ha arribat, des del començament mateix, a l'afirmació d'ideals mitjançant judicis de valor morals i històrics, ha mantingut aquesta funció pràctica, en certa manera, fins al present. A més de la teoria, l'economia sempre ha propagat principis pràctics per a la vida.”

Puf! Respireu profundament. Com era això? Institucions socioeconòmiques-llei pública i privada-forces psíquiques-allò igual i allò semblant-estadístiques-estàtica-dinàmica-quadre de situació-desenvolupament causal-judicis de valor historicomorals... El comú dels mortals no es pot deixar de preguntar, després de llegir açò, per què el seu cap li pega voltes com un baldufa. Amb fe cega en la saviesa professoral que aquí es dispensa, i cercant tossudament un poc de saviesa, es podria tractar de desxifrar aquest galimaties dos, potser tres vegades; temem que l'esforç seria en va. Aquí no hi ha sinó fraseologia buida, xerrameca pomposa. I això constitueix, de per si, un símptoma infal·libre. Qui pense amb serietat i domine el tema que està estudiant, s'expressarà concisament i intel·ligible. Qui, excepte quan es tracta de l'acrobàcia intel·lectual de la filosofia o els espectres fantasmagòrics de la mística religiosa, s'expressa de manera fosca i sense concisió, revela estar en la foscor... o voler evitar la claredat. Més endavant veurem que la terminologia confusa i obscurantista dels professors burgesos no és fruit de la casualitat, que reflecteix no sols la seua falta de claredat sinó també la seua aversió tendenciosa i tenaç cap a una veritable anàlisi del problema que ens ocupa.

Es pot demostrar que la definició de l'essència de l'economia és assumpte polèmic recolzant-se en un fet superficial: la seua edat. S'han expressat les opinions més contradictòries entorn de l'edat d'aquesta ciència. Per exemple, un conegut historiador i exprofessor d'economia de la Universitat de París, Adolphe Blanqui (germà del famós dirigent socialista i soldat de la Comuna Auguste Blanqui) comença el primer capítol de la seua *Història del desenvolupament* econòmic amb la frase següent: “L'economia és més antiga del que generalment creu hom. Els grecs i romans ja la posseïen.” D'altra banda, altres autors que han estudiat la història de l'economia, per exemple Eugen Dühring, exprofessor a la Universitat de Berlín, consideren important recalcar que l'economia és molt més moderna del que generalment es creu; va sorgir en la segona meitat del segle XVIII. Per a donar també una opinió socialista, citem Lassalle, en el prefaci de la seua clàssica polèmica escrita en 1864 contra *Capital i treball* de Schultze-Delitzsch: “L'economia és una ciència els rudiments de la qual existeixen, però que encara no ha sigut definida”.

D'altra banda, Karl Marx li va posar a la seua obra mestra de l'economia, *El capital*, el subtítol de *Crítica de l'economia política*. El primer tom va aparèixer, com per a complir la profecia de Lassalle, tres anys més tard, en 1867. Amb aquest subtítol Marx col·loca la seua obra fora del marc de l'economia convencional, considerant que aquesta està acabada definitivament: només resta criticar-la.

Alguns sostenen que aquesta ciència és tan antiga com la història escrita de la humanitat. Per a altres té a penes un segle i mig d'antiguitat. Un tercer grup sosté que es troba en bolquers. Altres diuen que està perimida i que ha arribat l'hora de pronunciar un judici crític i definitiu per a accelerar la seua desaparició. Qui no està disposat a reconèixer que semblant ciència presenta un fenomen únic i complicat?

No seria aconsellable preguntar-li a algun representant oficial burgès d'aquesta ciència: com explica vostè el fet curiós que l'economia (aquesta és l'opinió predominant en els nostres dies) haja començat fa a penes cent cinquanta anys? El

professor Dühring, per exemple, respondria amb una gran xerrameca, afirmant que els grecs i els romans no tenien concepcions científiques dels problemes econòmics, només nocions “irresponsables, superficials, molt vulgars” extretes de l'experiència diària; que l'Edat Mitjana fou “acientífica” fins a l'enèsima potència. És obvi que aquesta explicació erudita no ens serveix; al contrari, és prou enganyosa, sobretot aqueixa forma de generalitzar sobre l'Edat Mitjana.

El professor Schmoller ens brinda una explicació tan peculiar com l'anterior. A la seua obra, que citem més amunt, afegeix la següent perla a la confusió regnant: “Durant segles s'havien observat i descrit molts fenòmens econòmics privats i socials, s'havien reconegut unes quantes veritats econòmiques i els codis legals i ètics havien discutit problemes econòmics. Aquests fets sense relació entre si, foren unificats en una ciència especial quan els problemes econòmics van adquirir importància sense precedents en el maneig i administració de l'estat; des del segle XVII fins al XIX, quan nombrosos autors s'ocuparen d'aquests problemes, el coneixement dels mateixos es va convertir en necessitat per als estudiants universitaris i al mateix temps l'evolució del pensament científic en general va conduir a interrelacionar aquestes proposicions i fets econòmics en un sistema independent utilitzant certes nocions fonamentals, com ara diners i comerç, la política nacional en matèria econòmica, el treball i la divisió del treball: tot això ho assajaren els autors del segle XVIII. Des d'aleshores la teoria econòmica existeix com a ciència independent.”

Quan extraïem el poc sentit que li trobem a aquest passatge, obtenim el següent: existien diverses observacions econòmiques que, durant un temps, van estar tirades aquí i allà, quasi ocioses. Llavors, de sobte, a penes el “maneig i administració de l'estat” (vol dir el govern) les necessitaren, i en conseqüència es féu necessari ensenyar economia a les universitats. Sorprenent, i al mateix temps, com de típica d'un professor és aquesta explicació! Primer, en virtut de les necessitats de l'honorable govern, es funda una càtedra... la titularitat de la qual és ocupada per un honorable professor. Llavors, per descomptat, es crea la ciència, si no, què podria ensenyar el professor? En llegir aquest passatge ens recordem (qui no?) del mestre de cerimònies de la cort que afirmà estar convençut que la monarquia perduraria per sempre; després de tot, si desaparegués la monarquia, de què viuria? Aquesta és, doncs, l'essència del paràgraf: l'economia va nàixer perquè el govern de l'estat modern necessitava aqueixa ciència. Se suposa que l'ordre de les autoritats constituïdes és el certificat de naixement de l'economia: aqueixa forma de raonar és típica d'un professor contemporani.

El servent científic del govern que, a comanda d'aquest, redoblarà “científicament” el tambor a favor de qualsevol tarifa o impost per a la Marina, que en època de guerra serà una vertadera hiena del camp de batalla, predicador del xovinisme, l'odi nacional i el canibalisme intel·lectual, semblant tipus no té empatx en imaginar que les necessitats financeres del sobirà, els desitjos fiscals del tresor, la inclinació de cap de les autoritats constituïdes, tot això va bastar per a crear una ciència del dia a la nit... del no-res! Per als que no ocupem llocs de govern tals nocions presenten alguna dificultat. A més, l'explicació planteja un altre interrogant: què va ocórrer en el segle XVII, que obligà els governs dels estats moderns (seguint el raonament del professor Schmoller) a sentir la necessitat d'esprémer els seus estimats súbdits de forma científica, de sobte, mentre que durant segles les coses havien marxat prou bé, per cert, amb els mètodes vells? ¿No es dona volta les coses aquí, no és més probable que les noves necessitats dels tresors fiscals hagen sigut una modesta conseqüència d'aqueixos grans canvis històrics que foren l'origen real de la nova ciència de l'economia a meitat segle XVIII?

En síntesi, només podem dir que els professors erudits no ens volen revelar de què tracta l'economia i, a més a més, no volen revelar com i per què s'originà aquesta ciència.

II

No obstant això, una cosa és certa: en totes les definicions dels savis burgesos que hem citat es tracta invariablement de l'"economia política" [Volkswirtschaft]. Nationalökonomie és només, un terme d'origen estranger equivalent a teoria econòmica. El concepte d'economia nacional està al centre de les explicacions de tots els representants oficials d'aquesta ciència. Ara bé, que és exactament l'economia nacional? El professor Bücher, l'obra del qual *Die Entstehung der Volkswirtschaft (La formació de l'economia política)* gaudeix de gran fama en Alemanya i en l'estranger, ens diu el següent a aquest respecte:

"El conjunt, de les organitzacions, mecanismes i procediments que permet la satisfacció de les necessitats d'un poble sencer constitueix l'economia política. L'economia política es compon de nombroses hisendes que es troben vinculades entre si i són interdependents en molts sentits en raó del tràfic, de tal manera que cadascuna d'elles assumeix certes comeses per a totes les altres i fa assumir a d'altres, tasques semblants per a si."

Tractem de traduir també aquesta erudita "definició" al llenguatge dels simples mortals.

Si sentim parlar del "*conjunt* dels mecanismes i procediments" destinats a satisfer les necessitats de tot un poble, hem de pensar en tot el que pot estar comprès en aquesta expressió: fàbriques i tallers, agricultura i ramaderia, ferrocarrils i magatzems així com en sermons i llocs de policia, en representacions de ballet, en registres civils i observatoris astronòmics, en eleccions parlamentàries, en prínceps de la terra, en organitzacions de veterans, clubs d'escacs, exposicions canines i duels (perquè avui en dia tot açò i una interminable cadena d'altres "mecanismes i procediments" serveix "per a satisfer les necessitats de tot un poble"). Llavors l'economia política seria totes les coses juntes, tot el que està entre el cel i la terra, i l'economia política seria una ciència universal "de totes les coses i algunes més", com diu un *adagio* llatí.

És evident que cal sotmetre la generosa definició del professor de Leipzig a una delimitació. Probablement només volgué parlar de "mecanismes i procediments" per a la satisfacció de necessitats *materials* d'un poble, o millor: conduents a la satisfacció de les necessitats mitjançant objectes materials. Fins i tot llavors, el "conjunt" estaria concebut molt més àmpliament del que és lícit i seguiria perdent-se fàcilment en la nebulosa. Tractem, doncs, d'orientar-nos en això el millor possible.

Tots els homes, per a poder viure, necessiten menjar i beguda, un refugi que els abrigue, a les zones fredes roba, i a més utensilis de qualsevol tipus per a usar a casa. Aquestes coses poden proveir-se en formes més simples o més refinades, amb més o menys abundància, però són indispensables per a l'existència de tota societat humana, de manera que (ja que en cap part li cauen a hom coloms torrats a la boca) han de produir-les constantment els homes. En tots els estats de la civilització apareixen objectes de totes classes que serveixen per a l'embelliment de la vida i la satisfacció de necessitats espirituals, socials, així com armes per a la defensa enfront dels enemics; entre els anomenats salvatges, màscares de dansa, arc i fletxa, ídols, entre nosaltres objectes de luxe, esglésies, metralladores i submarins. Per a la producció de tots aquests objectes es requereixen, al seu torn, diverses substàncies naturals a partir de les quals, i diversos instruments mitjançant els quals, se'ls produeix. També les matèries com les pedres, la fusta, el metall, les plantes, etc., són arracades de l'escorça terrestre

mitjançant treball humà, i els instruments que s'utilitzen per a això són així mateix productes del treball humà.

Si volem donar-nos momentàniament per satisfets amb aquesta idea esbossada ràpidament ¿podríem pensar l'economia política més o menys de la manera següent? Tot poble crea de forma permanent, mitjançant el seu propi treball, una quantitat d'objectes necessaris per a la vida: aliment, roba, edificis, mobiliari, adorns, armes, articles culturals, etc., així com materials i instruments indispensables per a la producció d'aquells. Ara bé, la forma i el mode en què un poble desenrotlla tot aquest treball, com distribueix els béns produïts entre els seus diversos membres, com els utilitza i produeix novament en el cicle etern de la vida, tot això en conjunt constitueix l'economia del poble en qüestió, una "economia política". Aquest seria més o menys el sentit de la primera frase de la definició del professor Bücher. Però prosseguim amb l'explicació.

"L'economia política es compon de nombroses hisendes que es troben vinculades entre si i són interdependents en molts sentits en raó del tràfic, de tal manera que cadascuna d'elles assumeix certes comeses per a totes les altres i fa assumir altres tasques semblants per a si." Ara ens trobem enfront d'un nou problema: quina classe d'"hisendes" són aqueixes en què ha de descompondre's l'"economia política" que hem imaginat fatigosament? El més senzill és que haja que entendre per això les diverses llars, les hisendes familiars. En realitat, tot poble consisteix, als països anomenats civilitzats, en una quantitat de famílies i cada família, generalment, és en si una "hisenda". Aquesta hisenda privada consisteix en el fet que la família, ja siga arran de l'activitat dels seus membres adults, ja siga a partir d'altres fonts, percep certs ingressos monetaris amb els que, al seu torn, fa front a les seues necessitats d'alimentació, vestit, allotjament, etc., per la qual cosa en pensar en una hisenda familiar, ens representem habitualment l'ama de casa, la cuina, l'armari, el quart dels xiquets. Ha de compondre's l'"economia política" de semblants "hisendes individuals"? Caiem en una certa confusió. Pel que fa a l'economia política tal com ens l'hem imaginada, es tracta primer que res de la *producció* de tots els béns que, com l'aliment, el vestit, l'allotjament, el mobiliari, instruments i materials, calen per a viure i treballar. Al centre de l'economia política es troba la *producció*. A les hisendes familiars, en canvi, es tracta del *consum* dels objectes que la família es procura ja llestos a canvi dels seus ingressos. Sabem que la majoria de les famílies, en els estats moderns, compren avui en dia, ja llestos, quasi tots els aliments, roba, mobles, etc., en les botigues, en el mercat. A la hisenda domèstica només es prepara el menjar amb aliments comprats, o com a màxim es fan robes amb materials comprats. Únicament en aquelles zones rurals molt endarrerides es troben encara famílies camperoles que mitjançant el seu propi treball es fan soles la major part del que necessiten per a viure. Cert és que, d'altra banda, hi ha també en els estats moderns moltes famílies que produeixen directament a la seua casa diversos articles industrials: així ocorre amb els teixidors a domicili, els treballadors de la confecció; hi ha també, com sabem, aldees senceres en què es fan joguets i coses semblants en la indústria domiciliaria. Encara que fins i tot en aquest cas el producte fet per les famílies pertany exclusivament a l'empresari que l'encarrega i paga, i ni una mínima part entra en el consum de la família que treballa a la llar. Per a la seua hisenda pròpia els treballadors domiciliaris compren tot llest amb el seu mesquí salari igual que les altres famílies. De manera que, amb la proposició que enuncia Bücher, en el sentit que l'economia política es compon de moltes hisendes individuals, arribaríem en altres paraules més o menys a aquest resultat: la *producció* dels mitjans d'existència de tot un poble se "compon" del simple consum dels mitjans de vida per famílies, la qual cosa és un absurd.

Sorgeix un altre dubte encara. Segons el professor Bücher les “hisendes individuals” estarien també “lligades unes a altres pel tràfic” i serien plenament interdependents perquè “cadascuna assumeix certes comeses per a totes les altres”. De quin tràfic i de quina interdependència pot tractar-se? És quelcom així com el comerç de tipus amical i de bons veïns que es produeix entre distintes famílies? Però què hauria de veure aquest comerç amb l'economia política i amb l'economia en general? Tota bona ama de casa ens dirà que quant menor és la circulació de casa a casa molt millor per a l'economia i la pau domèstica. I, en allò que fa a l'esmentada “interdependència”, no és possible descobrir quines “comeses” hauria assumit la hisenda domèstica del rendista Fulano per a la del director d'escola Mengano i “per a totes les altres”. És evident que hem errat el camí i hem de reprendre el problema des d'un altre estat.

L'“economia política” del professor Bücher no pot, doncs, descompondre's en hisendes familiars individuals. No es descompondrà en les diverses fàbriques, tallers, empreses agrícoles, etc.? Hi ha una circumstància que sembla confirmar que, aquesta vegada, estem en el camí correcte. En totes aquestes empreses es produeix realment una varietat d'articles que serveixen per a la manutenció de tot el poble, i per un altra banda existeix també un vertader comerç i dependència recíproca entre elles. Una fàbrica de botons per a pantalons, per exemple, necessita absolutament dels tallers de sastreria en què troba clients per a la seua mercaderia, mentre els sastres no poden fer bé els pantalons sense botons. D'altra banda, com els tallers de sastreria necessiten teles, necessiten per tant les teixidures de llana i cotó les que, al seu torn, depenen de la ramaderia ovina i del comerç cotoner, etc. Realment, aquí podem observar un lligam de conjunt de la producció, altament ramificada: cert és que resulta un tant pompós parlar de les “tasques” que cadascuna d'aquestes empreses “assumeix per a totes les altres” ja que es tracta de la més comuna de les vendes: botons per a pantalons als sastres, llana d'ovella a les teixidures i coses per l'estil. Però hem de prendre aquests florejos simplement com l'inevitable galimaties professoral que agrada de recobrir els petits negocis lucratiu del món empresarial amb un poc de poesia i “judicis de valor d'índole moral”, com diu tan bellament el professor Schmoller. Només que aquí ens sorgeixen dubtes encara més profunds. Les diverses fàbriques, empreses agrícoles, mines de carbó establiments siderúrgics, serien altres tantes “hisendes individuals” en les que se “descompondria” l'economia política. Però el concepte d'“economia”, almenys en la forma en què ens hem representat l'economia política, té evidentment que comprendre, dins d'un cert àmbit, tant la producció de mitjans de vida com el seu consum. A les fàbriques, tallers, mines no es fa sinó produir; i per cert que per a altres. Allí només es consumeixen les matèries primeres de què es componen els instruments i els instruments amb els quals es treballa. Quant al producte acabat, no entra gens ni mica en el consum dins de l'empresa. El fabricant i la seua família, i menys fins i tot els obrers de la fàbrica, no consumeixen ni un sol dels botons per a pantalons; el propietari de l'establiment siderúrgic no consumeix ni un canella de ferro en la seua família. A més, si volem determinar amb més precisió l'“economia”, llavors hem d'entendre per ella quelcom complet en si mateix, en certa manera tancat, aproximadament la producció i consum dels mitjans de vida més importants per a l'existència dels homes. Però les diverses empreses industrials i agrícoles d'avui, com saben fins als xiquets, proveeixen només un, al màxim alguns productes que no bastarien per a la manutenció de la gent, i la majoria no són consumibles en absolut ja que constitueixen únicament una part d'un mitjà de vida, o un material o instrument per a produir-lo. Les empreses productives actuals són simples fragments d'una economia que no tenen en si mateixes cap sentit ni objecte des del punt de vista econòmic, i salta als ulls del més inexpert que cadascuna d'elles en si no és cap “economia” sinó només un tros amorf d'una economia. Així, si

s'afirma que: l'economia política, és a dir el conjunt de mecanismes i procediments conduents a la satisfacció de les necessitats d'un poble, es descompon en hisendes particulars com ara fàbriques i establiments industrials mines etc., es podria afirmar igualment que el conjunt de mecanismes biològics conduents al compliment de totes les funcions de l'organisme humà és l'home mateix, qui es descompon, al seu torn, en organismes particulars com ara nas, orelles, cames, braços, etc. En realitat, una fàbrica de l'actualitat és tant una "hisenda particular" més o menys com el nas un organisme particular.

Així arribem també per aquest camí a un absurd; una prova que les artificioses definicions dels savis burgesos, basades en mers signes exteriors i desplegaments verbals, tenen evidentment per motiu eludir en aquest cas el vertader moll de l'assumpte.

Tractem de sotmetre nosaltres mateixos la noció d'economia política a un examen més estricte.

III

Se'ns parla de les necessitats d'un poble, de la satisfacció d'aquestes necessitats en una economia coherent i, d'aquesta manera, de l'economia d'un poble. L'economia política ha de ser la ciència que ens explica l'essència d'aquesta economia, és a dir les lleis segons les quals un poble crea la seua riquesa mitjançant el treball, la incrementa, la distribueix entre els individus, la consumeix i la recrea. Ha de ser, doncs, la vida econòmica d'un poble sencer el que constitueix l'objecte de la investigació, a diferència de l'economia privada o economia individual, qualsevol siga el significat que aquestes últimes puguen tenir. Confirmant aparentment aquest concepte, l'obra de l'anglès Adam Smith, anomenat el pare de l'economia política, apareguda en 1776 i que va fer època, porta precisament el títol de *La riquesa de les nacions*.

Però primer que res hem de preguntar-nos: existeix en la realitat quelcom així com l'economia d'un poble? Significa açò que els pobles porten cada un la seua pròpia economia particular, una vida econòmica tancada en si mateixa? L'expressió: economia nacional [Volkswirtschaft, Nationalökonomie] s'utilitza en Alemanya amb especial predilecció, de manera que dirigim la mirada vers Alemanya.

Les mans dels obrers i obreres alemanys produeixen anualment, en l'agricultura i en la indústria, enormes quantitats d'articles de consum de tot tipus. Però, es produeix tot açò per al consum propi de la població que habita l'Imperi Alemany? Sabem que una part enormement i anualment creixent dels productes alemanys s'exporta cap a altres pobles, a altres països i continents. Els productes de ferro alemanys passen per distints països veïns d'Europa cap a Amèrica del Sud, cap a Austràlia; el cuir i les mercaderies de cuir surten d'Alemanya cap a tots els estats europeus, els articles de vidre, el sucre, els guants es traslladen a Anglaterra; les pells cap a França, Anglaterra, Àustria-Hongria; l'alizarina, matèria colorant, cap a Anglaterra, els Estats Units, l'Índia; la matèria primera per a la farina de Thomas, que serveix com a abonament, cap als Països Baixos, cap a Àustria-Hongria; el coc cap a França, la hulla cap a Àustria, Bèlgica, cap als Països Baixos, Suïssa; cables elèctrics cap a Anglaterra, Suècia, Bèlgica; joguets cap als Estats Units; la cervesa, alemanya, l'indi, així com l'anilina i altres substàncies colorants enquitranades, medicaments, cel·lulosa, objectes d'or, calcetins, teles de cotó i llanes alemanyes, carrils alemanys, s'envien cap a quasi tots els països del món que intervenen en el comerç.

Però inversament el treball del poble alemany necessita a cada pas de productes de països i pobles estrangers tant per a treballar com per al consum quotidià. Mengem pa de grans russos i carn de bestiar hongarès, danès, rus; l'arròs que consumim

procedeix de les Índies Orientals i d'Amèrica del Nord, el tabac de les Índies neerlandeses i de Brasil; rebem grans de cacau d'Àfrica occidental, pebre de l'Índia, sagí de porc dels Estats Units, te de Xina, fruites d'Itàlia, Espanya i dels Estats Units, cafè de Brasil, Amèrica central i les Índies neerlandeses; extracte de carn d'Uruguai, ous de Rússia, Hongria i Bulgària; cigarrets de l'illa de Cuba rellotges de butxaca de Suïssa, xampany de França, cuirs vaquins d'Argentina, plomes de Xina, seda d'Itàlia i de França, lli i cànem de Rússia, cotó dels Estats Units, Índia i Egipte, llana fina d'Anglaterra; jute d'Índia malt d'Àustria-Hongria, llavor de lli de l'Argentina; certs tipus d'hulla d'Anglaterra, lignit d'Àustria, salnitre de Xile; fusta de quebratxo per a adoberia d'Argentina; fusta per a construcció de Rússia, vímet de Portugal, coure dels Estats Units, estany de les Índies neerlandeses, zinc d'Austràlia, alumini d'Àustria-Hongria i Canadà, asbest de Canadà, asfalt i marbre d'Itàlia, llambordes de Suècia; plom de Bèlgica, els Estats Units, Austràlia, grafit de Ceilan, calç amb sals fosfòriques de Nord Amèrica i Algèria, iode de Xile...

Des dels aliments més senzills i d'ús quotidià fins als objectes de luxe més apreciats i els materials i instruments més indispensables, procedeixen la major part, directament o indirecta, en la seua totalitat o en una porció qualsevol, de països estrangers, és producte del treball de pobles estrangers: Així és com, per a poder viure i treballar en Alemanya, fem treballar per a nosaltres països, pobles, i fins continents sencers i, per la nostra part, treballem per a tots els països.

Per a fer-nos una idea de les enormes dimensions d'aquest intercanvi, fem un ullada a les estadístiques oficials d'importacions i exportacions. Segons el *Statistischen Jahrbuch für das Deutsche* de 1914, el comerç alemany, excloent-hi les mercaderies estrangeres en trànsit, es presentava com segueix:

Alemanya va importar l'any 1913:

Matèries primeres	5,262 milions de marcs
Mercaderies semielaborades	1,246 milions de marcs
Mercaderies acabades	1, 776 milions de marcs
Productes alimentaris	3,063 milions de marcs
Animals vius	289 milions de marcs
Total	11,638 milions de marcs

O siga, aproximadament 12 milions de marcs

El mateix any Alemanya va exportar

Matèries primeres	1,720 milions de marcs
Mercaderies semielaborades	1,159 milions de marcs
Mercaderies acabades	6,642 milions de marcs
Productes alimentaris	1,362 milions de marcs
Animals vius	7 milions de marcs
Total	10,891 milions de marcs

O siga, aproximadament, 11 milions de marcs. Amb això, el comerç exterior anual d'Alemanya s'eleva en conjunt a més de 22 milions.

Però la situació és la mateixa, en major o menor mesura, en els altres països moderns, és a dir en aquells de la vida econòmica dels quals s'ocupa exclusivament l'economia política. Tots aquests països produeixen uns per a altres, en part també per als continents més distants, així com utilitzen a cada pas productes de tots els continents en el consum i en la producció.

Enfront d'un intercanvi recíproc de tan enorme desenvolupament, com s'han de traçar els límits entre l'"economia" d'un poble i la d'un altre? Com pot parlar-se d'altres tantes "economies nacionals", com si es tractés d'esferes econòmiques autònomes que s'hagueren de considerar cada una per si?

El creixent intercanvi internacional de mercaderies no és evidentment cap revelació que els erudits burgesos no coneguen. Les estadístiques oficials, publicades en

informes anuals, van fer que aquests fets tingueren des de fa molt de temps una gran difusió entre la gent culta; d'altra banda, l'home de negocis, l'obrer industrial, els coneix a partir de la seua vida diària. El fet del ràpid creixement del comerç mundial és, avui, tan conegut i reconegut, que no pot ja negar-se ni ser objecte de dubtes. Però com conceben aquest fet els experts en economia política? Com una relació purament exterior i circumstancial, com a exportació de l'anomenat "excedent" de productes d'un país en relació amb les seues necessitats pròpies i com a importació del "mancant" per a la seua economia (liligam que no els impedeix gens ni mica continuar parlant de l'"economia política" i de la "teoria de l'economia política").

És així com el professor Bücher, per exemple, després d'haver-nos instruït extensament sobre l'"economia política" actual com el grau de desenvolupament més alt i últim en la sèrie de les formes històriques d'economia, dictamina:

"És un error pensar que de les facilitats aportades per l'era liberal al comerç internacional s'hi deduïska que el període de l'economia nacional s'esgota cedint el seu lloc al període de l'economia mundial. Per cert que avui veiem a Europa una sèrie d'estats mancats d'autonomia nacional en l'aprovisionament de béns en la mesura que han d'obtenir de l'estranger importants quantitats de productes alimentaris, mentre la seua activitat productiva industrial ha superat àmpliament les necessitats nacionals i allibera de forma permanent excedents que han de trobar utilització en mercats estrangers. Però la coexistència de tals països productors d'articles industrials, i productors de matèries primeres recíprocament dependents, aquesta 'divisió internacional del treball', no ha de veure's com un símptoma que la humanitat estiga a punt d'aconseguir un nou grau de desenvolupament que hagués de contraposar-se als anteriors davall el nom d'economia mundial. Perquè, d'una banda, en cap nivell de desenvolupament l'economia ha garantit una satisfacció plenament autònoma de les seues necessitats de forma duradora; en tot moment van existir llacunes que s'hagueren d'omplir d'una manera o una altra. D'altra banda, l'anomenada economia mundial no ha presentat, almenys fins ara, fenòmens que es diferenciïn essencialment dels de l'economia nacional i és molt dubtós que tals fenòmens es produïsquen en un futur previsible." (Bücher, *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 5ena edició, pàgina 147)

Fins i tot més gosat que Bücher és el seu jove col·lega Sombart, el qual explica sense embulls que no estem entrant en l'economia mundial sinó que, exactament al revés, ens hi allunyem cada vegada més: "Els pobles civilitzats, pense jo, no estan cada vegada més lligats entre si per relacions comercials, sinó que al contrari, ho estan cada vegada menys. Cada economia nacional no està avui més integrada al mercat mundial que fa cent o cinquanta anys, sinó menys. És erroni considerar que les relacions comercials internacionals adquireixen importància relativament creixent per a l'economia nacional moderna. Ocorre al revés" El professor Sombart està convençut que "les diverses economies nacionals es converteixen en microcosmos cada vegada més perfectes i que per a totes les indústries el mercat intern predomina sempre més sobre el mercat mundial". [W. Sombart *Die deutsch Volkswirtschaft im 19 Jahrhundert*, 2a edició, 1909, pàgines 399-420]

Aquesta notòria ximpleria, que galteja sense cerimònies totes les observacions quotidianes de la vida econòmica, resulta d'allò més feliç per a subratllar l'aferrissada aversió dels senyors erudits del gremi envers el reconeixement de l'economia mundial com una nova fase de desenvolupament de la societat humana, aversió de què hem de prendre nota per a investigar les seues arrels ocultes.

De manera que, atès que ja en "anteriors graus de desenvolupament de l'economia", per exemple en temps del rei Nabucodonosor, s'omplien "certes llacunes" en la vida econòmica dels homes mitjançant l'intercanvi, el comerç mundial d'avui no

indica res i segueix en peu l'“economia nacional”. Aquesta és l'opinió del professor Bücher.

Açò caracteritza bé la grolleria de les concepcions històriques d'un erudit la fama del qual reposa en una penetració suposadament aguda i profunda de la història econòmica. En nom d'un esquema absurd, posa sense més en una mateixa bossa el comerç exterior corresponent als graus de desenvolupament de la civilització i de l'economia més diversos, distants mil·lennis uns d'altres. Clar està que no hi ha ni va haver-hi cap forma social sense intercanvi. Les més antigues troballes prehistòriques, les caveres més rústiques que van servir d'habitació a la humanitat “antediluviana”, els sepulcres més primitius de l'antiguitat, són altres tants signes d'un cert intercanvi de productes entre zones molt allunyades unes d'altres. L'intercanvi és tan antic com la història civilitzada de la humanitat, des de sempre l'acompanyà i fou el gran motor del seu progrés. En aquest plantejament general, i totalment vague en la seua generalitat, ofega ara el nostre erudit totes les particularitats de les diverses èpoques, dels distints graus de desenvolupament de la civilització, de les diverses formes econòmiques. Així com a la nit tots els gats són terrosos, així també a la foscor d'aquesta professoral teoria són una i la mateixa cosa totes les extremadament diversificades formes de l'intercanvi. El primitiu intercanvi d'una horda botocuda a Brasil que ocasionalment intercanvia màscares per a la dansa trenades de manera especial, per arcs i fletxes artísticament fabricats per una altra horda; els enlluernadors magatzems de mercaderies de Babilònia, on es desplegava la magnificència de les corts orientals; l'antic mercat de Corint, on s'exposaven en el noviluni llenços orientals, ceràmiques gregues, paper de Tir, esclaus sirians i anatólis per als rics esclavistes; el comerç naval medieval de Venècia, que portava objectes de luxe per a les corts feudals i cases patrícies europees i el comerç mundial capitalista d'avui que estén la seua xarxa a Orient i Occident, Nord i Sud, tots els oceans i racons del món, que any rere any porta d'aquí cap enllà enorme masses d'objectes (des del pa i els mistos de tots els dies del captaire fins a l'objecte de luxe més recercat del ric aficionat, des del més senzill producte agrícola fins al més complex dels instruments, des dels braços laboriosos dels homes, font de tota riquesa, fins als instruments de mort de la guerra), tot això és, per al nostre professor d'economia nacional, una i la mateixa cosa: simplement “farcit” “de certes llacunes” en els organismes econòmics autònoms!...

Fa 50 anys Schultze von Delitzsch contà als obrers alemanys que actualment cadascun produeix en primer terme per a si, però “intercanvia els productes que no necessita per a si mateix pels productes dels altres”. La resposta que hi donà Lassalle a aquest desbarat és inoblidable.

“Senyor Schultze! Jutge del feu! No té vostè, doncs, *cap idea* de la vertadera forma de l'actual treball social? Vol dir que no ha sortit vostè mai de Bitterfeld i Dolitzsch? En quin segle de l'Edat Mitjana viu vostè, amb semblants concepcions? ¿Que no té vostè noció que el treball social *d'avui es caracteritza, justament*, per produir cadascun allò que no pot consumir per si mateix? No té vostè noció que açò *ha de ser* així des que hi ha la gran indústria, que aquí rau la forma i l'essència del treball del nostre temps i que, *sense establir del mode més ferm aquest punt*, no és possible captar cap aspecte de les condicions econòmiques en què vivim avui, cap dels nostres fenòmens econòmics actuals?

“Segons vostè, doncs, el Sr. Leonor Reichenheim produeix en primer terme, en Wüste-Giersdorf, el *filat de cotó* que necessita per a si. L'excedent de filat, la part que les seues germanes ja no poden transformar per a ell en calces i camises de dormir, l'intercanvia.”

“El Sr. Borsig produeix primerament màquines per a les seues *necessitats familiars*. Després, intercanvia les màquines sobrants.”

“Els magatzems d'articles de dol treballen en primer terme, previsorament, per als casos de mort que ocorreguen en la pròpia família. Intercanvien les teles de dol que sobren per produir-se en la família massa poques defuncions.”

“El Sr. Wolff, propietari del nostre telègraf, dedica primerament els telegrams a la seua pròpia instrucció i solaç. Una vegada que s'ha satisfet d'ells, intercanvia el que queda amb els llops de la Borsa i les redaccions dels periòdics, que li brinden a canvi d'això els despatxos periodístics que els sobren!”

“Així, doncs, el *caràcter distintiu, a tenir molt en compte*, del treball en períodes històrics *pretèrits*, és que llavors es produïa en primer terme per a les *pròpies necessitats* i el lliurava a altres el sobrant, és a dir que s'exercia predominantment una *economia natural*. I, en canvi, el *caràcter distintiu*, la determinació específica del treball en la societat moderna, és que cadascun produeix allò que *no* necessita absolutament, és a dir que cadascun produeix *valors de canvi*, mentre que abans produïa predominantment *valors d'ús*.”

“I no comprèn vostè, Sr. Schultze, que aquesta és la forma i la classe d'execució del treball *necessària* i cada vegada més difosa en una societat en què s'ha desenvolupat tant la *divisió del treball* com en la societat moderna?”

Allò que Lassalle tracta d'explicar a Schultze en aquest text sobre l'empresa privada capitalista, correspon cada dia més estrictament a l'economia de països capitalistes tan desenvolupats com Anglaterra, Alemanya, Bèlgica, els Estats Units, les empremtes dels quals van seguint, un rere l'altre, els altres països. I la confusió provocada en els treballadors pel progressista jutge feudal de Bitterfeld fou molt més ingènua, però no més grollera que la tendenciosa polèmica d'un Bucher o d'un Sombart contra el concepte d'economia mundial actual.

Un professor alemany, com a puntual funcionari, ama l'ordre en la secció al seu càrrec. En honor a l'ordre acostuma també d'ubicar el món, amb magnífica nitidesa, a les gavetes d'un esquema científic. I així, com disposa els seus llibres als estants, reparteix els diversos països en dos estants: d'una banda, els països que elaboren productes industrials i en tenen “un excedent”; d'altra, els països dedicats a l'agricultura i la ramaderia i dels productes primaris de la qual en manquen els altres països. D'això sorgeix, i sobre això descansa, el comerç internacional.

Alemanya és un dels països més industrials del món. Segons l'esquema, hauria de tenir el més assidu intercanvi amb un gran país agrari com ara Rússia. ¿Com és que els països que més comercien amb Alemanya són altres dos països industrials, els Estats Units d'Amèrica del Nord i Anglaterra? Concretament, l'intercanvi d'Alemanya amb els Estats Units s'elevà en 1913 a 2.400 milions de marcs, amb Anglaterra a 2.300 milions de marcs; Rússia ve només en tercer lloc. I, particularment en relació amb les exportacions, el primer país industrial del món és el més gran dels clients de la indústria alemanya: amb 1.400 milions de marcs d'importacions anuals d'Alemanya apareix Anglaterra en el primer lloc i deixa enrere àmpliament tots els altres estats. L'Imperi Britànic, amb les seues colònies, comprèn almenys una cinquena part de totes les exportacions alemanyes. Què pot dir sobre aquest notable fenomen el nostre docte professor?

Per una banda un país industrial, per l'altra un estat agrari heus aquí el rígid esquema de les relacions de l'economia mundial amb què operen el professor Bücher i la majoria dels seus col·legues. Ara bé, Alemanya era, en els anys seixanta, un país agrari; exportava un excedent de productes agrícoles i s'havia de fer en Anglaterra amb les mercaderies d'origen industrial més necessàries. Des d'aleshores, s'ha transformat

en un estat industrial i en el més poderós dels rivals d'Anglaterra. Els Estats Units fan el mateix que Alemanya havia fet en els anys setanta i vuitanta, en un termini encara més breu; estan actualment en plena transformació. Continua sent, junt amb Rússia, Canadà, Austràlia i Romania el màxim país blader del món i, segons l'últim cens (de l'any 1900), no menys del 36% de la seua població total estava ocupada en l'agricultura. Però al mateix temps la indústria de la Unió progressa amb rapidesa mai vista, de tal manera que apareix junt amb l'anglesa i l'alemanya com a perillosa rival. I cedim a alguna prestigiosa facultat d'economia política la solució del problema consistent en determinar si els Estats Units, en l'esquema del professor Bücher, s'han d'incloure en el roig dels estats agraris o en el dels estats industrials. Rússia segueix lentament el mateix camí i (no bé haja tallat les cadenes d'una forma d'estat obsoleta) gràcies a la seua enorme població i la seua inexhaurible riquesa natural, superarà un endarreriment amb botes de set llegües per a ubicar-se, potser davant els ulls dels qui vivim avui, com poderós estat industrial junt a Alemanya, Anglaterra i la Unió americana, i potser per a superar a aquests països. Així, el món no és un carcassa rígida com la saviesa d'un professor, sinó que es mou, viu, es modifica. La polaritat entre indústria i agricultura, de la qual només hauria de sorgir l'intercanvi internacional, és ella mateixa un element fluid que va sent desplaçat cada vegada més de l'esfera del modern món civilitzat cap a la seua perifèria. Però què ocorre mentre amb el comerç dins d'aquesta esfera civilitzada? Segons la teoria de Bücher, hauria de contraure's cada vegada més. En compte de ser així (oh, meravella!) es fa cada vegada més intens justament entre els països industrials.

Res més instructiu al respecte que el quadre que ens presenta el desenvolupament del nostre camp econòmic modern en l'últim quart de segle. Tot i que, des de la dècada del vuitanta, experimentem en tots els països industrials i grans estats d'Europa i d'Amèrica vertaderes orgies de protecció duanera, és a dir de tancament artificial recíproc de les "economies nacionals", no sols no s'ha detingut el desenvolupament del comerç mundial sinó que ha entrat en una carrera vertiginosa. A més, la creixent industrialització està estretament vinculada amb el comerç mundial, cosa que fins a un cec pot percebre en els tres països líders: Anglaterra, Alemanya i els Estats Units.

El carbó i el ferro són l'ànima de la indústria moderna. Ara bé, entre 1885 i 1910 la producció de carbó va créixer de la manera següent:

En Anglaterra	De 162 a 269 milions de tones
En Alemanya	De 74 a 222 milions de tones
En els Estats Units	De 101 a 455 milions de tones

La producció de mineral ferro cresqué així en el mateix període:

En Anglaterra	De 7,5 a 10,2 milions de tones
En Alemanya	De 3,7 a 14,8 milions de tones
En els Estats Units	De 4,1 a 17,7 milions de tones

Al mateix temps, el comerç internacional (importació i exportacions) va créixer entre 1885 i 1912 de la manera següent:

En Anglaterra	De 13.000 a 27.400 milions de marcs
En Alemanya	De 6.200 a 21.300 milions de marcs
En els Estats Units	De 5.500 a 16.000 milions de marcs

Però si es pren el conjunt del comerç exterior (importacions i exportacions) de tots els països importants de la terra en els últims temps, es comprova que cresqué de 105.000 milions de marcs l'any 1904 a 165.000 milions de marcs l'any 1912. Açò equival a un creixement del 57% en vuit anys! Realment, un ritme de desenvolupament econòmic tan sorprenent que tota la història mundial fins ara no presenta un exemple comparable! "Els morts cavalquen a galop". L'"economia nacional" capitalista sembla apressada d'esgotar els límits de la seua existència, d'abreujar el termini de gràcia en

què pot encara subsistir. ¿Què pot dir, no obstant això, de tot açò l'esquema de “certes llacunes”, i de la maldestra oposició entre estat industrial i estat agrari?

En la vida econòmica moderna, encara hi ha més enigmes d'aquest tipus.

Considerem més detingudament les taules d'importacions i exportacions alemanyes, en compte d'accontentar-nos amb les sumes totals de valor de les mercaderies intercanviades o amb les seues grans categories generals. Citem, a mena de prova, les varietats més importants de mercaderies del comerç alemany.

L'any 1913

S'importaren a	En milions de marcs	S'exportaren d'Alemanya	En milions de marcs
Cotó en brut	607	Màquines de qualsevol tipus	680
Blat	417	Productes de ferro	652
Llana bruta	313	Carbó de pedra	516
Ordi	390	Articles de cotó	446
Coure en brut	335	Articles de llana	271
Cuir vaquins	322	Paper i articles de paper	263
Mineral de ferro	227	Pells i articles de pelleteria	225
Carbó pedra	204	Ferro en barres	205
Ous	194	Coc	147
Pells i articles pelleteria	188	Anilina i d'altres productes bituminosos	142
Salnitre de Xile	172	Robes	132
Seda natural	158	Articles de coure	130
Cautxú	147	Empenyes	114
Mandera de coníferes serrada	135	Articles de cuir	114
Fil de cotó	116	Joguets	103
Filat de llana	108	Planxes de ferro	102
Fusta de coníferes en brut	97	Filat de llana	91
Cuir de vedell	95	Canelles de ferro	84
Jute	94	Cuir vaquins	81
Màquines de qualsevol tipus	80	Fil d'Aram de ferro	76
Cuir de corder, ovella i cabra	73	Carrils ferroviaris, etc.	73
Articles de cotó	72	Ferro brut	65
Lignit	69	Filat de cotó	61
Llana pentinada	61	Articles de cautxú	57
Articles de llana	45	Articles de seda	202

Dos fets salten als ulls. El primer és que un mateix tipus de mercaderia figura diverses vegades en *ambdues* columnes tanmateix que amb distintes sumes. Alemanya despatxa màquines a l'exterior per sumes de diners enormes, però compra de l'exterior, alhora, màquines per la respectable quantitat de 80 milions de marcs anuals. De la mateixa manera s'exporta d'Alemanya carbó de pedra al mateix temps que s'importa a Alemanya carbó de pedra estranger. Igualment ocorre amb els articles de cotó, els filats de llana i els articles de llana, igual que amb els cuir bovins i les pells i moltes altres mercaderies que no apareixen a la taula. Des del punt de vista simplista de l'oportunitat entre indústria i agricultura, que ajuda el nostre professor d'economia nacional, com el llum màgic d'Aladí, a aclarir tots els enigmes del comerç mundial modern, aquesta notable duplicitat és absolutament inconcebible, funciona com un absurd total. Com és, doncs, el problema? ¿Alemanya, en matèria de màquines, té un “excedent per sobre les seues pròpies necessitats”, o té, al contrari, “certes llacunes”? I en matèria de carbó de

pedra i d'articles de cotó? I en matèria de cuirs de vaca? I en matèria de cent coses més! O bé, ¿com podria una "economia nacional" tenir al mateix temps, i respecte als mateixos productes, constantment un "excedent" i "certes llacunes"? El llum d'Aladí emet ara flames vacil·lants. És evident "que el fet considerat només pot explicar-se si acceptem que, entre Alemanya i els altres països hi ha llaços econòmics complexos, profunds, una divisió del treball amb ramificacions molt nombroses i subtils, que fa produir certes espècies dels mateixos productes en Alemanya per a l'estranger, altres espècies en l'estranger per a Alemanya, crea un anar i venir quotidià i només permet als distints països aparèixer com a parts orgàniques d'un conjunt més vast.

Un altre fet sorprenent a primera vista en la taula: que les importacions i exportacions no apareguen com a fenòmens separats, (que s'expliquen en uns casos per "llacunes" de la pròpia economia, en d'altres pels seus "excedents") sinó que més bé estiguen vinculades casualment. Les enormes importacions de cotó d'Alemanya evidentment no estan determinades per les pròpies necessitats de la població, estan destinades a possibilitar, des d'un començament, les grans exportacions alemanyes de teles de cotó i robes. Una relació semblant existeix entre les importacions de llana i les exportacions d'articles de llana, igualment que entre les grans importacions de mineral estranger i les considerables exportacions de productes de ferro sota diverses formes, i així en molts altres casos. De mode tal que Alemanya importa per a poder exportar. Es creen artificialment certes "llacunes" per a després transformar-les en altres tants "excedents". Així el "microcosmos" alemany des d'un començament apareix en totes les seues dimensions, com un fragment d'un tot major, com un taller del món.

Examinem, doncs, aquest "microcosmos" més detalladament, en la seua autonomia "cada vegada més perfecta". Imaginem que, per causa d'una catàstrofe qualsevol social o política, l'"economia nacional" alemanya es veïés apartada vertaderament de la resta del món, limitada a si mateixa. Quin quadre es presentaria davant els nostres ulls?

Comencem pel pa de cada dia. L'agricultura alemanya presenta un rendiment doble a la dels Estats Units. Des del punt de vista de la qualitat, ocupa entre els estats agraris del món el primer lloc i només és superada pels països de cultiu intensiu: Bèlgica, Irlanda i els Països Baixos. Fa 50 anys Alemanya, amb la seua agricultura aleshores molt més endarrerida, es comptava entre els graners d'Europa, proveïa altres països amb l'excedent que tenia de pa. Avui, malgrat els seus rendiments, l'agricultura alemanya no assoleix ni remotament per a alimentar al seu propi poble i al seu propi bestiar: és necessari portar de l'estranger la sisena part dels productes alimentaris. Açò significa, en altres termes, el següent: separen vostès l'"economia nacional" alemanya del món, i un sisè de la població, més d'11 milions d'alemanys, es veurien privats dels seus aliments!

El poble alemany consumeix anualment 220 milions de marcs de cafè, 67 milions de cacau, 8 milions de te, 61 milions d'arròs; i consumeix quelcom així com una dotzena de milions de distints condiments, i 134 milions de marcs de fulles de tabac estrangeres. Tots aquests productes, sense els quals no pot viure actualment ni el més pobre, que pertanyen als hàbits quotidians, al nostre nivell de vida, no es produeixen en Alemanya (o, com en el cas del cultiu de tabac, només en petita quantitat), per raons climàtiques. Aïllen vostès Alemanya del món durant un cert temps i la dieta del poble alemany, corresponent a la seua actual civilització, s'enfonsa.

Després de l'alimentació, considerem el vestit. La llenceria i tota la vestimenta de les àmplies masses populars són, en l'actualitat, gairebé únicament de cotó; la llenceria de la burgesia rica és de lli i les seues robes de llana fina i seda. El cotó i la seda no es produeixen en Alemanya, tampoc la importantíssima matèria primera tèxtil

que és el jute, ni la llana més fina el monopoli de la qual posseeix en tot el món Anglaterra; en matèria de cànem i lli, Alemanya pateix un gran dèficit. Separen vostès Alemanya del món durant un cert temps, lleven-li les matèries primeres i els mercats de venda en l'estranger, i el poble alemany es trobarà privat en tots els seus estrats de la seua vestimenta més necessària, i la indústria tèxtil alemanya que avui, junt amb la indústria de la confecció, alimenta 1.400.000 treballadors d'ambdós sexes adults i joves, estarà arruïnada.

Continuem. L'espina dorsal de la gran indústria actual és l'anomenada indústria pesant: la *producció de màquines i la transformació dels metalls*; però l'espina dorsal d'aquestes són els minerals en brut. Alemanya consumeix anualment (en 1913) uns 17 milions de tones de mineral de ferro. La seua pròpia producció de mineral de ferro suma igualment 17 milions de tones. A primera vista es podria pensar que l'"economia nacional" alemanya cobreix per si mateixa els seus requeriments de ferro. Per a la producció de ferro brut, no obstant això, cal mineral de ferro, i observem que l'extracció pròpia d'Alemanya només arriba a uns 27 milions de tones per valor de més de 110 milions de marcs, mentre que s'importen de Suècia, França i Espanya 12 milions de tones de minerals de ferro més valuosos, per valor de més de 200 milions de marcs, sense els quals la indústria metàl·lica alemanya no podria funcionar.

En relació amb els altres metalls, ens trobem davant un quadre més o menys semblant a aquest. Amb un consum anual de 220.000 tones de zinc, Alemanya té una producció interna de 270.000 tones, de les que s'exporten 100.000 tones, mentre més de 50.000 tones de metall estranger han de contribuir a cobrir les necessitats alemanyes. Al seu torn, els minerals de zinc que es necessiten s'extrauen només en part en Alemanya: concretament, prop de mig milió de tones per valor de 50 milions de marcs. És precís portar de l'exterior 300.000 tones de mineral de la millor qualitat per valor de 40 milions de marcs. Quant al plom, Alemanya importa 94.000 tones de metall i 123.000 tones de mineral. Finalment, pel que fa al coure, amb un consum anual de 241.000 tones, la producció en Alemanya depèn de la importació, que assoleix almenys 206.000 tones. L'estany procedeix exclusivament de l'exterior. Separen vostès Alemanya del món per un temps i, junt amb aquest aprovisionament del més valuós metall i amb les enormes vendes de productes de ferro alemanys i màquines alemanyes en l'estranger, desapareixerà la base d'existència de la transformació de metalls d'Alemanya, que ocupa 662.000 treballadors, i de la indústria de màquines, en la que treballen 1.300.000 obrers d'ambdós sexes. Junt amb les indústries metal·lúrgiques i mecàniques, haurien d'enfonsar-se tota una sèrie d'altres branques industrials que reben d'elles matèries primeres i instruments, igual que altres que els proporcionen matèries primeres i auxiliars, com per exemple la mineria del carbó, i finalment les que produeixen mitjans de vida per als poderosos exèrcits de treballadors d'aquestes branques de la indústria.

Esmentem també la *indústria química* amb els seus 168.000 obrers que produeix per a tot el món. Esmentem la indústria de la fusta, que empra actualment 450.000 obrers però que, sense fusta de construcció ni fusta per a treballar estrangeres, hauria de tancar majoritàriament. Esmentem la *indústria del cuir*, que, sense cuirs estrangers o sense els grans mercats de venda que té en l'estranger, paralitzaria els seus 117.000 obrers. Esmentem els metalls preciosos com l'or i l'argent, que constitueixen el material amonedable i, com a tal, la base indispensable de tota la vida econòmica actual però que no es produeixen a Alemanya. Representem-nos vivament tot açò, i preguntem: Què és l'"economia nacional" alemanya? És a dir, suposant que Alemanya es veiés realment i de forma duradora separada de la resta del món i hagués de portar endavant la seua economia enterament tota sola, què seria de la vida econòmica actual d'Alemanya i, amb ella, de tota la seua actual cultura? Es desplomaria una branca industrial rere una

altra, s'arrossegarien unes a altres a l'abisme, una enorme massa proletària quedaria sense treball, tota la població desposseïda dels més elementals aliments i estimulants i de la seua vestimenta, el comerç privat de la seua base, els diners de metall preciós, tota l'"economia nacional" esdevindria un munt de runes, un vaixell encallat i destrossat!

Açò és el que ocorre amb les "certes llacunes" en la vida econòmica alemanya i amb el "microcosmos cada vegada més perfecte", que flota presumptuosament en l'èter blau de la teoria professoral.

Però, alto! I la guerra mundial de 1914, la gran prova exemplar de l'"economia nacional"? No ha justificat del mode més brillant als Bücher i Sombart? ¿Que no va mostrar a l'envejós món com de perfectament el "microcosmos" alemany resulta viable, fort i vigorós fins i tot en hermètic aïllament del tràfic mundial, gràcies a la seua rigorosa organització estatal i als rendiments de la tècnica alemanya? Potser no s'aconseguí alimentar el poble sense l'agricultura estrangera, o no va prosseguir saludablement la seua marxa l'engranatge de la indústria sense aprovisionament de l'estranger ni mercats de venda externs?

Examinem els fets.

En primer terme, vegem l'alimentació. Aquesta no era assegurada, ni de bon tros, per l'agricultura alemanya sola. Diversos milions de membres de la població adulta, pertanyents a l'exèrcit, foren mantinguts, quasi durant tota la guerra, per països estrangers: per Bèlgica, pel nord de França i, en part, per Polònia i Lituània. De manera que, per a l'alimentació del poble alemany, la superfície de la pròpia "economia nacional" es va veure ampliada a tota la superfície dels territoris ocupats de Bèlgica i del nord de França, i en el segon any de la guerra a la part occidental de l'imperi rus, que van haver de cobrir la gran insuficiència dels aprovisionaments alemanys aportant els seus productes agrícoles. La contrapartida d'açò fou la terrible subalimentació de les poblacions en aqueixos territoris ocupats, socorregudes al seu torn, com és el cas de Bèlgica, per l'ajuda nord-americana en productes agrícoles. Una altra conseqüència en fou, en Alemanya l'encariment de tots els aliments a raó d'un 100 a un 200 per cent, i la terrible subalimentació dels més amplis estrats de la població.

I l'engranatge industrial? ¿Com va poder ser mantingut en funcionament sense l'aprovisionament de matèries primeres i d'altres mitjans de producció de l'estranger, l'enorme importància dels quals hem assenyalat anteriorment? Com va poder ocórrer semblant prodigi? El misteri s'explica del mode més simple i sense cap miracle. La indústria alemanya pogué continuar funcionant únicament i exclusivament perquè fou constantment aprovisionada de les matèries primeres estrangeres indispensables, obtenint-les per tres vies. Primer, a partir dels grans estocs, que tenia ja Alemanya al seu territori, de cotó, llana, coure en diverses formes, etc., i que únicament hagué de traure dels seus amagatalls i posar en circulació; segon, dels estocs que segrestà en països estrangers: Bèlgica, nord de França, en part Polònia i Lituània per la força de l'ocupació militar, i posà a disposició de la seua pròpia indústria; tercer, de l'aprovisionament normal en l'estranger que, per mitjà de països neutrals i del Luxemburg, no va cessar en tot el curs de la guerra. Si s'hi agrega que enormes estocs de metalls preciosos estrangers, condició indispensable de tota aquesta "economia de guerra", es trobaven acumulats en els bancs alemanys, es fa palès que l'aïllament hermètic de la indústria alemanya i del comerç amb el món exterior resulta pura llegenda, el mateix que l'alimentació suficient de la població alemanya mitjançant l'agricultura interna, i que la pretesa autonomia del "microcosmos" alemany en la guerra mundial es basa en dos contes de xiquets.

Finalment, pel que fa als mercats de venda de la indústria alemanya, tan importants en totes les regions del món, foren reemplaçats durant la guerra per les

necessitats bèl·liques pròpies de l'estat. En altres paraules, les més importants branques de la indústria: les indústries metal·lúrgiques, tèxtil, del cuir, química, experimentaren un reestructuració, transformant-se en indústries destinades exclusivament a l'aprovisionament de l'exèrcit. Ja que els costos de la guerra són pagats pels contribuents alemanys, aquesta transformació de la indústria en indústria de guerra significava que l'"economia nacional" alemanya, en compte d'enviar una gran part dels seus productes a l'exterior per a l'intercanvi, la lliurava a la destrucció corrent en la guerra, i amb les perdudes que en sorgien gravà els productes futurs de l'economia, per dècades senceres, a través del sistema de crèdit públic.

Si es tenen en compte totes aquestes consideracions, resulta clar que la meravellosa prosperitat del "microcosmos" en la guerra constituí en tot sentit un experiment sobre el qual només cabia formular una pregunta: per quant de temps es podia prolongar sense que s'enfonsés tot l'artificial edifici com un castell de naips?

Detinguem-nos, ara, una vegada més en un fenomen notable. Si considerem el comerç exterior d'Alemanya en el seu conjunt, s'observa que les seues importacions són significativament superiors a les seues exportacions: les primeres assoliren, en 1913, 11.600 milions de marcs, les segones 10.900 milions. I 1913 no és una excepció, ja que pot hom comprovar la mateixa relació des de fa una llarga sèrie d'anys. El mateix ocorre amb Gran Bretanya, que en 1913, en el total del seu comerç, importà per valor de 13.000 milions de marcs i va exportar per valor de 10.000 milions. Molt semblant és el cas de França, de Bèlgica, dels Països Baixos. Com resulta possible semblant fenomen? ¿Desitja esclarir-nos el professor Bücher amb la seua teoria de l'"excedent per sobre les pròpies necessitats" i de les "certes llacunes"?

Si les relacions econòmiques de les diverses "economies nacionals" s'esgoten mútuament ja que, com ens ensenya el professor, les diverses "economies nacionals", es transmeten, com ja ocorria en els temps de Nabucodonosor, els seus respectius "excedents", és a dir si l'intercanvi simple de mercaderies constitueix l'únic pont que solca l'aire blau que hi ha entre l'un i l'altre d'aquests "microcosmos" i els separa entre si, llavors és evident que un país pot importar mercaderies estrangeres exactament en la mateixa quantitat en què exporta de les seues. Perquè el diner és, en l'intercanvi mercantil simple, un simple intermediari, i les mercaderies estrangeres es paguen, en última instància, amb les mercaderies pròpies. ¿Com pot, doncs, una "economia nacional" dur a terme la gesta d'importar de l'estranger permanentment més que l'"excedent" propi que exporta? Potser el professor ens indique burlescament: però la solució és la més senzilla del món; el país importador ha de cobrir el romanent de les seues importacions sobre les seues exportacions simplement mitjançant diners. Encara que, perdó!, semblant luxe, el de llançar, any rere any, a l'abisme del comerç exterior una suma significativa de diners comptants per a no tornar a veure'ls més només podria permetre-s'ho, en el millor dels casos, un país amb riques mines d'or i argent propi, cosa que no ocorre ni amb Alemanya ni amb França; ni amb Bèlgica ni amb els Països Baixos. A més a més, ens trobem (oh, meravella!) amb la sorpresa següent: Alemanya importa permanentment no sols més mercaderies, sinó també més diners dels que exporta! Així les importacions alemanyes d'or i argent es van elevar en 1913 a 441,3 milions de marcs, i les exportacions a 102,8 milions, i des de fa anys es repeteix més o menys la mateixa relació. Què diu el professor Bücher d'aquest misteri, amb els seus "excedents" i "llacunes"? Les flames del llum màgic vacil·len tristament. Comencem a sospitar que, darrere d'aqueixos misteris del comerç exterior, han d'existir relacions econòmiques totalment diferents entre les diverses "economies nacionals", relacions molt distintes del simple intercanvi de mercaderies. Traure permanentment d'altres països més productes que els que un els forneix, només podria fer-ho, evidentment, un

país que tingués sobre aquells altres certs drets econòmics. Aqueixos drets no tenen res a veure amb l'intercanvi entre iguals. I semblants drets i relacions de dependència entre els països existeixen efectivament, encara que les teories professorals no en sàpien res. Aqueixa relació de dependència, i en la seua forma més senzilla per cert, és la d'una de les anomenades metròpolis sobre les seues colònies. Gran Bretanya extrau de la major de les seues colònies, l'Índia Britànica, un tribut anual de més de mil milions de marcs en distintes formes. I veiem així que les exportacions de mercaderies de l'Índia superen anualment a les seues importacions només en 1.200 milions de marcs. Aquest "excedent" no és més que l'expressió econòmica de l'explotació colonial de l'Índia pel capitalisme anglès, ja siga perquè les mercaderies són destinades directament a Gran Bretanya, o que l'Índia haja de vendre cada any a altres estats mercaderies per valor de 1.200 milions de marcs per a pagar el tribut als seus explotadors anglesos. Però hi ha també altres relacions econòmiques de dependència que no es basen en la dominació política violenta. Rússia exporta anualment mercaderies per valor de 1.000 milions de marcs més del que importa. ¿Que potser és la gran "abundància" de productes agrícoles per sobre les necessitats de la pròpia economia, el que drena tots els anys aquest cabalós torrent de mercaderies de l'imperi rus? Però el mugic rus, els grans del qual són destinats a l'estranger, pateix, com se sap, d'escorbut degut a la desnutrició, i consumeix sovint pa al que se li ha agregat corfa d'arbre. L'exportació massiva del pa que ell produeix és, per intermedi del corresponent sistema financer i fiscal intern, una necessitat vital per a l'estat rus, per a fer front a les obligacions procedents dels emprèstits externs. L'aparell estatal de Rússia es costreja, des del famós enfonsament de la guerra de Crimea i des de la seua modernització, en gran part mitjançant capital prestat d'Europa occidental, principalment de França. I per a poder pagar els interessos dels emprèstits francesos, Rússia ha de vendre anualment masses de blat, fusta, lli, cànem, bestiar i aus a Anglaterra, Alemanya, els Països Baixos. L'enorme romanent de les exportacions russes representa, per això, el tribut del deutor al creditor, una relació a què correspon, per part de França, un gran romanent de les importacions que no representa una altra cosa que els interessos del capital de préstec repatriats. Però en la mateixa Rússia l'encadenament de relacions econòmiques va més enllà. El capital francès prestat serveix des de fa dècades principalment per a dues finalitats: construcció ferroviària amb garanties de l'estat i armaments militars. Per a servir ambdues finalitats ha sorgit en Rússia des dels anys setanta (sota la protecció del sistema de tarifes duaneres elevades) una gran indústria. El capital de préstec procedent del vell país capitalista que és França va gestar a Rússia un jove capitalisme que, per la seua banda, requereix per al seu manteniment i completament importacions significatives de màquines i d'altres mitjans de producció procedents de països tècnicament avançats, com Anglaterra i Alemanya. Així es teixeix entre Rússia, França, Alemanya i Anglaterra una sèrie de llaços econòmics per als quals l'intercanvi de mercaderies és el terme menys adequat.

Però la multiplicitat dels llaços no queda esgotada amb açò. Un país com Turquia o Xina planteja a l'esquema professoral un altre enigma: té, al revés de Rússia i de manera semblant a Alemanya i França, importacions àmpliament preponderants que, en molts casos, representen quasi el doble de les exportacions. ¿Com pot Turquia o Xina donar-se el luxe d'omplir tan abundantment les seues "llacunes" en l'"economia nacional", ja que aquesta economia nacional seua no està de cap manera en condicions de lliurar els corresponents "excedents"? ¿Serà que les potències occidentals europees, en el seu cristià amor al proïsme, regalen any rere any a La Mitja Lluna i a l'Imperi de la Trena més de 100 milions de marcs en forma de mercaderies de qualsevol tipus? Però fins i tot els xiquets saben que tant Turquia com Xina estan preses en les urpes de

l'usurer europeu i obligades a pagar enormes tributs als bancs anglesos, alemanys, francesos. Segons l'exemple rus, Turquia i Xina haurien de tenir un excedent d'exportacions de productes del país, per a poder pagar interessos als seus benefactors europeus occidentals, malgrat que a Turquia, com en Xina, l'anomenada "economia nacional" és fonamentalment diferent de la russa. És cert que els emprèstits estrangers també són destinats fonamentalment a construccions ferroviàries i portuàries així com a armaments. Però Turquia pràcticament no posseeix una indústria pròpia ni pot fer-la sorgir sobtadament a partir d'una economia camperola natural i medieval amb els seus conreus primitius i els seus delmes. Més o menys el mateix ocorre en Xina, sota formes diferents. És per això que no sols tots els requeriments de la població en termes de productes industrials, sinó també tots els elements necessaris per a les construccions de transports i per a l'armament d'exèrcit i flota, s'han de transportar finalitzats des d'Europa occidental i realitzar-se *in situ* per part d'empresaris, tècnics, enginyers europeus. Els préstecs són sovint acordats en relació amb aqueixos aprovisionaments. Xina obté, per exemple, els seus préstecs del capital bancari alemany i austríac només davall la condició d'encarregar a les fàbriques Skoda i Krupp armaments per determinada suma; altres préstecs estan lligats per endavant a concessions per a la construcció de ferrocarrils. Així passa el capital europeu a Turquia, Xina, majoritàriament ja en forma de mercaderies (armaments), o com a capital industrial en espècie, sota forma de màquines, etc. Aquestes últimes mercaderies flueixen, no per a l'intercanvi, sinó per a l'obtenció de beneficis. Els interessos sobre aquest capital i els altres beneficis els obtenen els capitalistes europeus al país mateix, extraient-los dels camperols turcs o dels camperols xinesos amb ajuda del corresponent sistema fiscal sota control financer europeu. Darrere de les insuficients xifres relatives a la preponderància de les importacions turques o xineses i de les corresponents exportacions europees, es dissimula així l'especial relació existent entre el ric occident del gran capital i l'orient pobre i endarrerit a qui aquell oprimeix, equipant-lo amb els més moderns i poderosos mitjans de locomoció i instal·lacions militars mentrestant, simultàniament, arruïna l'antiga "economia nacional" camperola.

Els Estats Units ens presenten un altre cas més. Aquí, com a Rússia, les exportacions superen significativament les importacions (aquestes últimes, en 1913, sumaren 7.400 milions de marcs, aquelles 10.200 milions); però les causes d'aquest fenomen són fonamentalment diferents de les del cas de Rússia. Cert és que també la Unió nord-americana absorbeix enormes quantitats de capital europeu. Des de començaments del segle XIX, la Borsa de Londres acumula grans quantitats d'accions i títols d'emprèstits nord-americans. L'especulació amb títols i papers nord-americans indicava fins als anys seixanta, com un termòmetre clínic, la imminent crisi de la gran indústria i el comerç anglès. Des d'aleshores no ha cessat l'afluència de capital anglès als Estats Units. Aquest capital migra cap a la Unió en part com a capital de préstec a les ciutats i societats privades, però principalment com a capital industrial, ja siga perquè a la Borsa de Londres es compren papers ferroviaris i industrials nord-americans, o perquè càrtels industrials anglesos funden filials en la Unió per tal de saltar les barreres duaneres, o perquè s'apropien mitjançant compra d'accions de les empreses nord-americanes per a desfer-se de la seua competència en el mercat mundial. Els Estats Units posseeixen avui també una gran indústria altament desenvolupada i que progressa cada vegada més ràpidament, i que, mentre li arriba permanentment capital-diner d'Europa, exporta en proporcions creixents capital industrial (màquines, carbó) a Canadà, Mèxic i altres països d'Amèrica central i d'Amèrica del sud. D'aquesta manera, els Estats Units combinen una enorme exportació de productes primaris: cotó, coure, blat, fusta, petroli, cap als vells països capitalistes, amb creixents exportacions

industrials cap als joves països en via d'industrialització. Així, en el gran romanent de les exportacions dels Estats Units es reflecteix l'etapa pròpiament de transició d'un país agrari receptor de capital a un país industrial exportador de capital, complint el paper d'intermediari entre la vella Europa capitalista i el jove i endarrerit continent americà.

Si es comprèn en conjunt aquesta gran migració del capital dels vells països industrials als joves i la corresponent migració en sentit invers dels ingressos sorgits d'aquell capital, que flueix anualment com a tribut dels països joves als vells, resulten fonamentalment tres poderosos corrents. Anglaterra, segons estimacions de l'any 1906, ja havia invertit llavors a les seues colònies i en l'estranger 54.000 milions de marcs, dels que n'obtenia un ingrés anual de 2.800 milions de marcs en forma d'interessos. El capital invertit per França en l'estranger assolia, al voltant de la mateixa data, 32.000 milions de marcs, amb ingressos anuals per valor, almenys, de 1.300 milions de marcs. Finalment, Alemanya ja havia invertit fa 10 anys 26.000 milions de marcs a l'exterior, que li reportaven anualment uns 1.240 milions de marcs. Des d'aleshores han crescut ràpidament tant aquestes inversions com els seus ingressos. No obstant això, els grans corrents principals es divideixen en altres secundàries, no tan amples. Així com els Estats Units difonen el capitalisme al continent americà, també Rússia (alimentada per complet pel capital francès, per la indústria anglesa i alemanya) transfereix ja capital de préstec i productes industrials als seus països subsidiaris asiàtics: a Xina, Pèrsia, Àsia Centra. En Xina participa en la construcció de ferrocarrils, etc.

Així descobrim, darrere dels àrids jeroglífics del comerç internacional, tota una xarxa de llaços econòmics que no tenen res a veure amb el simple intercanvi de mercaderies que és l'única cosa que existeix per a la saviesa professoral

Descobrim que el distínguo de l'erudit Sr. Bücher en països de producció industrial i països de producció primària no és més que un producte primari de l'esquematisme professoral. Els perfums, les teles de cotó i les màquines són productes elaborats per igual. Les exportacions franceses de perfums només provenen que França és el país de la producció del luxe per al petit sector de la burgesia rica de tot el món; les exportacions japoneses de teles de cotó prova que Japó, competint amb Europa occidental, soscava en tota Àsia oriental la producció tradicional camperola i artesanal i la reemplaça pel comerç de mercaderies; les exportacions de màquines d'Anglaterra, Alemanya i els Estats Units, per la seua banda, mostra que aquests tres països trasplanten la pròpia gran indústria a totes parts del món.

Descobrim llavors que avui s'exporta i importa una "mercaderia" que era absolutament desconeguda en temps del rei Nabucodonosor així com en les èpoques antiga i medieval: el capital. I aquesta mercaderia no serveix per a omplir "certes llacunes" d'"economies nacionals" estrangeres sinó, al contrari, per a crear bretxes, obrir esquerdes i fissures als murs d'antigues "economies nacionals", envair-les actuant com a polvorins i, en curt o llarg temps, convertir aqueixes "economies nacionals" en runes. Amb la "mercaderia" capital s'expandeixen massivament "mercaderies" encara més notables des d'alguns països anomenats civilitzats al món sencer: moderns mitjans de transport i extermini de poblacions autòctones senceres, economia monetària i endeutament dels camperols, riquesa i misèria, proletariat i explotació, inseguretats de l'existència i crisi, anarquia i revolucions. Les "economies nacionals" europees estenen els seus tentacles fins a tots els països i pobles de la terra per a ofegar-los en la gran xarxa de l'explotació capitalista.

IV

Però, ¿pot el professor Bücher, tanmateix tot això, creure en una economia política, mundial? No. Perquè el savi en qüestió, després d'examinar atentament totes les regions del món sense descobrir res, ens explica; no hi ha res que fer, no veig cap "fenomen especial" que "s'aparte essencialment" d'una economia nacional, "i és molt dubtós que tals fenòmens sorgisquen en un futur previsible"?

I bé!, deixem de costat el comerç i les estadístiques comercials i dirigim-nos directament a la vida, a la història de les relacions econòmiques modernes. Detinguem-nos en una petita parcel·la d'aqueix quadre gegantí i bigarrat.

L'any 1768, Cartwright estableix en Nottingham, Anglaterra, la primera filatura mecànica de cotó; l'any 1785, inventa el teler mecànic. La primera conseqüència és, en Anglaterra, la desaparició de la teixidura manual i la ràpida difusió de la fabricació mecànica. Al començament del segle XIX hi havia a Anglaterra, segons una estimació de l'època, prop d'un milió de teixidors manuals; ara estan en procés d'extinció, i al voltant de l'any 1860 només queden al Regne Unit alguns milers de teixidors manuals. En canvi, més de mig milió d'obers fabrils treballen a la branca cotonera. En 1863, el primer ministre Gladstone parla al parlament d'un "augment embriagador de riquesa i poder" que hauria caigut sobre la burgesia anglesa, sense que la classe obrera hi participés en absolut.

La indústria cotonera anglesa obté la seua matèria primera d'Amèrica del Nord. El creixement de les fàbriques al districte de Lancashire féu sorgir enormes plantacions de cotó en el sud dels Estats Units. Es van importar negres d'Àfrica com a força de treball barata per al mortífer treball a les plantacions de cotó, igualment que per a les plantacions de sucre, arròs i tabac. A Àfrica s'intensifica extraordinàriament el tràfic, tribus negres senceres són caçades a l'interior del "continent negre", venudes pels seus cacics, transportades a enormes distàncies per terra i aigua, per a ser venudes i enviades a Amèrica del Nord. Sorgeix formalment una "migració" negra. A finals del segle XVIII, en 1790, es va estimar a Amèrica del Nord el nombre de negres en només 697.000, però en 1861 ja n'eren 4 milions.

La colossal extensió del tràfic i del treball dels esclaus en el sud de la Unió provoca una croada dels estats del nord contra aquest atemptat abominable als principis cristians. L'entrada massiva de capital anglès en els anys 1825-1860 havia posat en marxa al nord dels Estats Units una activa construcció de ferrocarrils i els començaments d'una indústria pròpia i, amb açò, una burgesia que bullia per introduir reformes més modernes en l'explotació, l'esclavitud assalariada capitalista. Els fabulosos negocis dels plantadors del sud, que eren capaços de fer treballar els seus esclaus tan brutalment que aquests morien en un termini de set anys, eren als ulls dels piadosos puritans del nord una atrocitat, encara més en la mesura que les condicions climàtiques no permetien a aquests últims establir el mateix paradís en els seus estats. Així és com, a instigació dels estats del nord, quedà abolida l'esclavitud, en totes les seues formes, en tot el territori de la Unió, per llei de l'any 1861. Els plantadors del sud, afectats en els seus sentiments més íntims, van respondre al colp amb una sublevació oberta. Els estats meridionals declararen la seua secessió de la Unió, i va esclatar la gran guerra civil.

El primer efecte de la guerra fou la devastació i la ruïna econòmica dels estats del sud. La producció i el comerç quedaren prostrats i les exportacions de cotó interrompudes. Així es va veure privada de la seua matèria primera la indústria anglesa i, en 1863, esclata en Anglaterra una tremenda crisi, l'anomenada "fam de cotó". Al districte de Lancashire queden sense treball 250.000 obrers, només parcialment ocupats 166.000, i 120.000 obrers troben encara ocupació plena malgrat que amb salaris reduïts

en un 10-20%. Regna una misèria sense límits entre la població del districte, i 50.000 treballadors exigeixen al parlament anglès, en una petició, que es proveïsquen per part de l'estat els mitjans perquè ells puguin abandonar Anglaterra amb esposes i fills. Es declaren disposats a rebre els proletaris aturats d'Anglaterra els estats australians, que estan escassos de la força de treball necessària per a la seua incipient expansió capitalista (després que la població indígena fos, quasi totalment, delmada pels immigrants europeus). Però els fabricants anglesos protesten vehementment contra l'emigració de la seua "maquinària vivent", que potser podran necessitar novament quan es recupere la indústria. Als obrers se'ls neguen els mitjans d'emigrar i es veuen obligats a suportar fins a final els horrors de la crisi.

En esgotar-se la font nord-americana, la indústria anglesa cerca fer-se amb la seua matèria primera per un altre costat i dirigeix la seua mirada vers les Índies Orientals. S'hi creen febrilment plantacions de cotó i l'agricultura, que proporciona des de fa mil·lennis l'alimentació quotidiana de la població i constitueix la seua base vital, ha de cedir àmplies superfícies als profitosos projectes dels especuladors. Amb aquest desplaçament del cultiu de l'arròs es produeix als pocs anys una extraordinària carestia i una fam canina, i en 1866 més d'un milió d'éssers humans moren de fam en un sol districte, Orissa, al nord de Bengala.

Es du a terme un segon experiment a Egipte. El virrei d'Egipte, Ismael Paixà, estableix plantacions de cotó amb la major pressa per a aprofitar la conjuntura de la guerra de secessió. Es produeix una revolució formal en les relacions de propietat de l'agricultura. Es roba terra camperola en grans extensions, se la declara propietat real i se la dedica a formar plantacions de les majors dimensions. Milers de camperols serfs són portats a fuetades a les plantacions per a construir dics, cavar canals i empentar l'aladre per al virrei. Però aquest s'endeuta fins i tot més amb banquers anglesos i francesos per a obtenir d'Anglaterra, amb diners prestats, els més moderns aladres de vapor i instal·lacions espanyoladores. La gran especulació acabà al cap de només un any amb la fallida quan, després del restabliment de la pau en els Estats Units, el preu del cotó va caure novament a un quart del seu nivell anterior, en pocs dies. El resultat del període del cotó significà per a Egipte l'accelerada ruïna de la hisenda camperola, el ràpid enfonsament de les finances i, finalment, l'accelerada ocupació d'Egipte pels militars anglesos.

Mentrestant, la indústria cotonera realitza noves conquestes. La guerra de Crimea de 1855, que havia interromput l'aprovisionament de cànem i lli russos determinà a Europa una violenta crisi en la fabricació tèxtil. El cotó reemplaça llavors en molts casos el lli, i la indústria cotonera s'estén cada vegada més a costa d'aquell. A Rússia triomfa llavors, després de l'enfonsament del vell sistema en la guerra de Crimea, una revolució política, l'abolició de la servitud, reformes liberals, el lliure canvi i la ràpida construcció de ferrocarrils. Amb això s'obri un nou i enorme mercat de venda per a productes industrials a l'interior del gegantí imperi, i la indústria cotonera anglesa és la primera en avançar sobre els mercats russos. En la dècada del seixanta també Xina es oberta al comerç anglès després d'una sèrie de guerres sagnants. Anglaterra domina el mercat mundial i la indústria cotonera proporciona la meitat de les seues exportacions. El període de les dècades del seixanta i setanta és l'època dels negocis més brillants dels capitalistes anglesos, i també l'època en què es troben més inclinats, mitjançant petites concessions als obrers, en assegurar-se els "braços" i la "pau industrial". És en aquest període quan les *trade unions* angleses, encapçalades pels filadors i teixidors del cotó, assoleixen els seus èxits més significatius. Al mateix temps, les tradicions revolucionàries del cartisme i les idees d'Owen s'extingeixen en el proletariat anglès, que queda detingut en un sindicalisme conservador.

Però prompte els temps canvien. En tot el continent, a on Anglaterra exportava els seus productes de cotó, va sorgint una indústria cotonera pròpia. Ja en 1844 es produeixen aixecaments dels artesans a Silèsia i Bohèmia provocats per la fam, que preanuncien la revolució de març de 1848. Fins i tot en les pròpies colònies d'Anglaterra sorgeix una indústria local. Les fàbriques cotoneres de Bombai passen prompte a competir amb les angleses i, en els anys vuitanta, contribueixen a trencar el monopoli d'Anglaterra en el mercat mundial.

Finalment, a Rússia l'expansió de la fabricació cotonera interna inaugura en els anys setanta l'era de la gran indústria i de la protecció duanera. Per tal d'evitar les altes barreres duaneres es transporten fàbriques senceres amb tot el seu personal des de Saxònia, des de la Governació (Vogtland), fins a la Polònia russa, on creixen nous centres fabrils, Lodz, Zgierz, amb rapidesa californiana. Al començament de la dècada dels vuitanta les lluites obreres arranquen al districte cotoner de Moscou-Vladimir les primeres lleis obreres de protecció en l'imperi dels tsars. L'any 1896, 60.000 obrers de les fàbriques cotoneres de Petersburg organitzen la primera vaga massiva de Rússia. I nou anys més tard, al juliol de 1905, en el tercer centre de la indústria cotonera, en Lodz, 100.000 obrers, amb els alemanys al capdavant, aixequen les primeres barricades de la gran revolució russa.

Hem esbossat aquí en termes succints, 140 anys d'història d'una branca industrial moderna, d'una història que es desenrotlla a través dels cinc continents, que comprèn milions de vides humanes, que esclata en un lloc com a crisi, en un altre com a fam canina, crema ja com a guerra, ja com a revolució, i deixa en el seu camí pertot arreu daurades muntanyes de riquesa i abismes de misèria, un vast torrent de suor, tenyit en sang, de treball humà.

Són els sobresalts de la vida, efectes a distància que arriben fins a les entranyes dels pobles, però que les àrides xifres de les estadístiques del comerç internacional no reflecteixen en absolut.

En tot el segle i mig transcorregut des que la indústria moderna va irrompre a Anglaterra, l'economia mundial capitalista s'elevà vertaderament entre dolors i convulsions de la humanitat sencera. Va abraçar una branca de la producció rere una altra, s'apoderà d'un país rere un altre. S'obrí pas fins al més distant racó de la terra amb el vapor i l'electricitat, amb el foc i l'espasa, va tirar a baix totes les muralles xineses i consagrà la unitat econòmica de la humanitat actual a través de l'era de les crisis mundials, a través de periòdiques catàstrofes col·lectives. El proletari italià que, expulsat del seu país per la misèria provocada pel capitalisme, emigra cap a Argentina o Canadà, hi troba un nou jou del capital importat dels Estats Units o d'Anglaterra. I el proletari alemany que es queda al seu país i pretén guanyar-se honradament el suport, depèn, en el que afecta el seu benestar, de la marxa de la producció i del comerç en tot el món. Que trobe o no treball, que el seu salari abaste o no per a alimentar la seua dona i fills, que ell quede condemnat diversos dies per setmana a l'atur forçós o, dia i nit, a l'infern del treball excessiu; tot això depèn contínuament de la collita de cotó als Estats Units, la collita del blat a Rússia, el descobriment de nous jaciments d'or o diamants en Àfrica, els disturbis revolucionaris a Brasil, les guerres de tarifes duaneres, els enfrontaments diplomàtics i guerres en cinc continents. En l'actualitat, res revist una significació tan decisiva quant a la conformació global de la vida social i política actual com l'oberta contradicció entre aquest fonament econòmic més estretament i fermament consolidat cada dia que uneix tots els pobles i països en un gran conjunt, d'una banda, i per l'altre la superestructura política dels estats que tracta de dividir artificialment els pobles en altres tants sectors estranys i hostils entre si, mitjançant llocs fronterers, barreres duaneres i el militarisme.

I res d'açò existeix per als Bücher, Sombart i els seus col·legues! Per a ells només hi ha el “microcosmos cada vegada més perfecte”! No veuen al seu voltant cap “fenomen especial” que “s’aparte amb signes essencials” d’una economia nacional! No és açò un enigma? És concebible, en qualsevol altre terreny del saber que no siga el de l’economia política, semblant ceguesa de representants oficials de la ciència respecte a fenòmens que flueixen sobre els sentits de tot observador en massa i amb brillant, llampant lluminositat? Indubtablement, al terreny de les ciències naturals, un erudit de reputació que pretengués exposar públicament avui l’opinió que no és la terra que gira al voltant del sol, sinó el sol i tots els astres que ho fan al voltant de la terra, que afirmés que “no coneix cap fenomen” que entre en contradicció amb aquesta opinió “amb signes essencials”, tindria la seguretat de provocar homèriques riallades en tot el món il·lustrat i finalment ser sotmès a una verificació del seu estat mental a petició dels seus atribolats parents. Cert és que fa 400 anys semblants opinions no sols es difonien impunement sinó que aquell que s’atrevia a contradir-les públicament s’exposava a acabar en la foguera. El manteniment de la tesi errònia de què la terra era el centre de l’univers en el moviment dels astres responia als urgents interessos de l’Església Catòlica, i tot atac a la suposada majestat del globus terraquí en l’àmbit de l’univers era al mateix temps un atemptat a la violenta dominació de l’Església i als seus delmes recaptats sobre la prosaica gleva. D’aquesta manera, les ciències naturals eren llavors el punt més sensible del sistema social dominant i la mistificació al terreny de les ciències naturals un instrument imprescindible de subjugació. Avui, sota la dominació del capital, el punt sensible del sistema social no rau en la creença en la missió de la terra en l’espai celeste sinó en la creença en la missió de l’estat burgès sobre la terra. I pel fet que sobre les procel·loses onades de l’economia mundial ja sorgeixen i s’amuntonen greus infortunis, que allí es preparen tempestats que agranaran de la faç de la terra el “microcosmos” de l’estat burgès com un galliner, la “guàrdia suïssa” científica de la dominació del capital corre davant els portals del seu castell de l’“estat nacional”, per a defensar-los fins a l’últim sospir. La primera paraula, el concepte fonamental de l’economia nacional dels nostres dies és una mistificació científica que correspon als interessos de la burgesia.

V

Moltes vegades es dona simplement la següent definició de l’economia política: aquesta seria “la ciència de les relacions econòmiques entre éssers humans”. Aquest encobriment de l’essència del que estem tractant no aclareix l’interrogant, el complica fins i tot més. Sorgeix la pregunta següent: és necessari, i si ho és, per què cal tenir una ciència especial sobre les relacions econòmiques entre “éssers humans”, açò és, *tots* els éssers humans, en tot moment i circumstància?

Prenguem un exemple de relacions econòmiques humanes, si és possible donar un exemple fàcil i il·lustratiu. Imaginem-nos vivint en el període històric en què no existia l’economia mundial, quan l’intercanvi de mercaderies floria únicament en les ciutats, mentre que al camp predominava l’economia natural, és a dir, la producció per al consum propi, tant en les grans propietats terratinents com en les petites granges. Vegem, per exemple, les condicions en l’Alta Escòcia en la dècada de 1850, tal com les va descriure Dugald Stewart:

“En certes parts de l’Alta Escòcia [...] va aparèixer més d’un pastor, i també camperol [...] calçant sabates de cuir per ells assaonats [...] vestint robes que no havien conegut altres mans que les seues, el material de les quals provenien de l’esquila de les seues pròpies ovelles, o de la collita del seu propi camp de lli. En la preparació dels mateixos quasi cap article havia sigut comprat, excepte l’alena, l’agulla, el didal i la ferreria emprats al teler. Les tintures eren extretes principalment per les dones dels

arbres, arbustos i herbes.” (Citada per Karl Marx, *Das Kapital*, T. I., 4a edició, pàgina 451)

O, bé, prenguem un exemple de Rússia on fins fa relativament poc de temps, a finals de 1870, la situació dels camperols era la següent:

“El terreny que ell [el camperol del districte de Viasma a la província de Smolensk] conrea el proveeix d'aliments, roba, gairebé tot allò que necessita per a la seua subsistència: pa, creïlles, llet, carn, ous, tela de lli, pells d'ovella i llana per a l'abric [...] Utilitza diners únicament quan adquireix botes, articles de tocador, cinturons, gorres, guants i alguns efectes domèstics essencials: plats d'argila o fusta, útils per a la xemeneia, casseroles i coses semblants.” (Professor Nikolai Siever, *Karl Marx i David Ricardo*, Moscou, 1879, pàgina 480)

Encara avui hi ha economies camperoles a Bòsnia i Hercegovina, en Sèrbia i Dalmàcia. Si li preguntàrem a un camperol que s'autoabasteix ja siga en l'Alta Escòcia, a Rússia, Bòsnia o Sèrbia sobre l'“origen i distribució de la riquesa” i la resta de problemes econòmics, ens miraria sorprès. Per què i per a què treballem? (O, com dirien els professors, “quina és la motivació de la teua economia?”) El camperol respondria segurament de la manera següent: “Doncs, vegem. Treballem per a viure, ja que (com diu la dita) res surt del no-res. Si no treballàrem moriríem de fam. Treballem per a tirar endavant, per a tenir què menjar, poder vestir-nos, mantenir un sostre sobre els nostres caps. Quan produïm, *quin* és el “propòsit” del nostre treball? Quina pregunta més estúpida! Produïm allò que necessitem, allò que tota família camperola necessita per a viure. Conreem blat i sègol, avena i ordi, papes; segons la situació en què ens trobem tenim vaques i ovelles, gallines i oques. A l'hivern es carda la llana; aqueix és treball per a les dones, mentre els homes fan tot el que calga fer amb la destrat, la serra i el martell. Anomeneu-ho, si vol, “agricultura” o “artesania”; hem de fer un poc de tot, ja que necessitem qualsevol classe de coses a la casa i als camps. Que com dividim el treball? Una altra pregunta estúpida! Els homes, naturalment, realitzen les tasques que exigeixen força d'home; les dones cuiden la casa, l'estable i el galliner; els xiquets fan el que poden. No vaja a pensar que jo envie la dona a tallar llenya mentre jo munyisc la vaca! (El bon home no sap, agreguem, que en moltes tribus primitives, per exemple entre els indis brasilers, són les dones les que tallen llenya, cerquen arrels en el bosc i recol·lecten fruita, mentre que a les tribus ramaderes d'Àsia i Àfrica els homes no sols cuiden les vaques, també les munyen. Encara avui en dia, a Dalmàcia, s'hi pot observar la dona carregant un pesant fardell sobre les seues esquenes, mentre el robust marit l'acompanya muntat en el seu burro, fumant la seua pipa. Aqueixa “divisió del treball” els sembla tan natural com li sembla natural al nostre camperol que ell haja de tallar la llenya mentre la seua dona muny la vaca) Prosseguim: què constitueix la meua riquesa? Qualsevol xiquet de l'aldea podria respondre-li! Un camperol és ric quan té un graner omplit, un estable poblat, una bona pleta, un bon galliner; és pobre quan se li comença a acabar la farina per a Pasqües i li apareixen goteres al sostre quan plou. Quina és la pregunta? Si la meua parcel·la fos major jo seria més ric, i si a l'estiu caigués, Déu ens lliure, una granissada, tots els pobletans quedaríem pobres en menys de vint-i-quatre hores.”

Li hem permès al camperol respondre a les preguntes econòmiques usuals amb molta paciència, però podem tenir la certesa que si el professor s'hagués personat a la granja, quadern i ploma a la mà per a iniciar la seua investigació, se li hauria mostrat la sortida amb una certa brusquedat abans que hagués arribat a la meitat del qüestionari. I en realitat totes les relacions en l'economia camperola resulten tan òbvies i transparents que la seua dissecció mitjançant el bisturí de l'economia sembla realment un joc inútil.

Pot hom, per descomptat, objectar-hi que l'exemple no és molt feliç, que en una llar camperola que s'autoabasteix aqueixa simplicitat extrema és realment filla de l'escassetat de recursos i la petita escala en què es produeix. Bé, deixem a la petita llar camperola que mena la seua existència en qualsevol racó oblidat del món, elevem les nostres mires fins a la cima d'un poderós imperi, examinem la llar de Carlemany. Aquest emperador assolí convertir l'Imperi Germànic en el més poderós d'Europa al començament del segle IX; engegà almenys cinquanta-tres campanyes militars a fi d'estendre i consolidar el seu regne, que va arribar a comprendre l'Alemanya moderna a més de França, Itàlia, Suïssa, el nord d'Espanya, Holanda i Bèlgica; aquest emperador també es preocupava de l'administració dels seus feus i granges. Ni més ni menys que la seua mà imperial redactà un decret especial de setanta paràgrafs en què va assentar els principis que calia aplicar en l'administració de les seues propietats de camp: el famós *Capitulare de Villis*, és a dir, la llei sobre els senyoriis; per sort aquest document, tresor d'informació històrica, es conserva fins avui entre la pols i la floridura dels arxius. Aquest document mereix una atenció especial per dues raons. En primer lloc, quasi tots els establiments agrícoles de Carlemany es van transformar en poderoses ciutats imperials: Aquisgrà, Colònia, Munic, Basilea, Estrasburg i moltes altres ciutats alemanyes i franceses foren en temps remots propietats agrícoles de Carlemany. En segon lloc, els principis econòmics de Carlemany eren el model que seguien totes les grans propietats eclesiàstiques i seculares de l'Alta Edat Mitjana; els senyoriis de Carlemany mantenien viva la vella tradició romana i implantaven l'exquisida cultura de les viles romanes al tosc ambient de la jove noblesa teutònica; les seues regles sobre elaboració de vins, cultiu de jardins, fruites i vegetals, cria d'aus de corral, etcètera, van constituir una gesta econòmica perdurable.

Observem aquest document més de prop. El gran emperador demana, en primer lloc, que hom el servisca amb honestedat, que tots els súbdits dels seus feus reben cures i protecció contra la pobresa; que no se'ls aclapare amb treballs que superen la seua capacitat normal; que se'ls recompense el treball nocturn. Els súbdits, per la seua banda, han de dedicar-se al cultiu de la vinya i han d'emmagatzemar el suc del raïm en botelles perquè no es deteriore. Si es mostren reticents a complir amb el seu deure, se'ls castigarà "a l'esquena o una altra part del cos". L'emperador decreta així mateix que s'han de criar abelles i oques; les aus de corral han de ser cuidades i el seu nombre incrementat. Ha de prestar-se atenció a la cura del bestiar boví i cavallí i també del de llana.

Desitgem, a més, escriu l'emperador, que els nostres boscos siguen administrats amb intel·ligència, que no se'ls tale, que sempre hi haja esparvers i falcons. Ha d'haver-hi a la nostra disposició oques i pollastres grossos en tot moment; els ous que no es consumeixen han de vendre's en els mercats. En cadascun dels nostres senyoriis hem de tenir sempre a mà una bona provisió de plomes per a matalassos, mantes, efectes de coure, plom, ferro, fusta, cadenes, ganxos, destrals, trepants, de manera que no s'haja de demanar res prestat als altres. A més, l'emperador exigeix que es porte compte exacte de la producció dels seus feus, és a dir, quant es va produir de cada ítem, i fa la llista d'aquests: vegetals, mantega, formatge, mel, oli, vinagre, remolatxes "i altres coses sense importància", com diu textualment aquest famós document. L'emperador ordena així mateix que en cadascun dels seus dominis hi haja artesans, experts en tots els oficis, en nombre adequat, i fa la llista de cada ofici, u per u. Designa al Nadal la data anual en què se li reten comptes de totes les seues riqueses. El camperol més pobre no compta cada cap de bestiar i cada ou que hi ha a la seua granja amb major atenció que el gran Emperador Carles. El paràgraf número 62 del document diu: "És important que sapiem què i quant posseïm, de cada cosa". I una vegada més fa una llista: bous, molins, fusta,

embarcacions, vins, llegums, llana, lli, cànem, fruites, abelles, peixos, cuirs, cera i mel, vins nous i rancis i la resta de coses que se li envien. I per a consol dels seus benvolguts vassalls, els qui han d'enviar-li aquestes coses, agrega sense malícia: "Esperem que tot açò no els sembla massa dificultós; perquè cadascun de vosaltres és senyor del seu feu i pot exigir aquestes coses als seus súbdits". En un altre paràgraf de la llei trobem instruccions precises quant al recipient i mode de transport dels vins, assumpte d'estat aparentment molt car al cor de l'emperador. "El vi s'ha de transportar en bótes de fusta amb forts cercols de ferro, mai en odres de pell. Quant a la farina, serà transportada en carros de doble fons recoberts de cuir, perquè es puga creuar els rius sense danyar la farina. Vull també comptes exactes de les banyes dels meus cervols, a més dels mascles cabirons, així mateix de les pells de llops matats durant l'any. Al mes de maig no oblideu declarar la guerra a mort contra els joves llobatons." En l'últim paràgraf Carlemany fa la llista de totes les flors i arbres i herbes que vol en els seus senyories, com ara: roses, lliris, romer, cogombres, cebes, ravets, comí, etcètera. Aquest famós document legislatiu finalitza amb quelcom que sembla l'enumeració de les distintes varietats de pomes.

Aquest és, doncs, el quadro de la casa imperial en el segle IX, i encara que estem parlant d'un dels sobirans més rics i poderosos de l'Edat Mitjana qualsevol reconeixerà que tant la seua economia familiar com els seus principis administratius ens recorden a la petita llar camperola que vam veure abans. Si li plantejarem al nostre amfitrió imperial les mateixes preguntes sobre la seua economia, la naturalesa de la seua riquesa, l'objecte de la producció, la divisió del treball, etcètera, estendria la seua mà reial per a assenyalar les muntanyes de blat, llana i cànem, els tonells de vi, oli i vinagre, els estables replets de vaques, bous i ovelles. I és probable que no poguérem trobar misteriosos problemes perquè la ciència de l'economia analitze i resolga, ja que totes les relacions, causa i efecte, treball i resultat, són clares com la llum del dia.

Potser algú ens vullga fer notar que hem tornat a escollir un exemple poc feliç. ¿Que potser el document no revela que no estem tractant amb la vida econòmica pública de l'Imperi Germànic, sinó amb la hisenda privada de l'emperador? Però qualsevol que contraposés ambdós conceptes cometria un greu error respecte de l'Edat Mitjana. És cert que la llei s'aplicava a l'economia de les propietats i feus de l'Emperador Carlemany, però ell regentava aquesta hisenda com a sobirà, no com a ciutadà particular. O, per a ser més precisos, l'emperador era senyor en els seus propis senyories, però tot gran senyor de l'Edat Mitjana, sobretot en l'època de Carlemany, era un emperador en menor escala, perquè la seua possessió noble de la terra el convertia en legislador, recaptador d'impostos i jutge de tots els habitants dels seus feus. Els decrets econòmics de Carles eren, com ho demostra la seua forma, decrets de govern: formen part de les seixanta-cinc lleis, o *capitulare*, de Carles, redactades per l'emperador i promulgades en la dieta anual dels seus prínceps. I els decrets sobre raveneres i cascos de vi reforçats amb cercols de ferro provenen de la mateixa autoritat dèspota, i estan redactats en el mateix estil que, per exemple, les seues amonestacions als eclesiàstics en el *Capitula Episcoporum*, la "lleï episcopal", on Carles pren als serfs del Senyor de les orelles i els imposa severament que no han de blasfemar, ni embriagar-se, ni freqüentar llocs de mala fama, ni mantenir amants, ni vendre els sagraments per un preu massa elevat. Podríem cansar-nos de furgar en l'Edat Mitjana, i no hi trobaríem una sola unitat econòmica rural on els senyories de Carlemany no foren prototips i models, ja es tracte de propietats senyoriales o de petits camperols, de famílies camperoles preses individualment o comunitats cooperatives.

El que més ens crida l'atenció en ambdós exemples és que les necessitats de la subsistència humana guien i dirigeixen el treball, que els resultats corresponen

exactament a les intencions i necessitats i que, independentment de l'escala de la producció, les relacions econòmiques denoten una sorprenent simplicitat i transparència. Tant el petit camperol en la seua parcel·la com el gran sobirà als seus feus saben exactament què volen aconseguir en la producció. I, més fins i tot, cap dels dos ha de ser un geni per a saber-ho. Ambdós volen satisfer les necessitats humanes fonamentals quant a aliments, beguda, roba i les distintes coses bones de la vida. La diferència rau en el fet que el camperol dorm en un jaç de palla, mentre el noble senyor dorm en un llit de plomes; el camperol beu cervesa, aigües i també aigua; el senyor, vins fins. La diferència està en la quantitat i tipus de béns produïts. La base de l'economia i els seus objectius, són els mateixos, a saber: satisfacció directa de les necessitats humanes. És evident que el tipus de treball necessari per tal d'assolir aquest propòsit s'adequa als resultats que es volen obtenir. I també hi ha diferències en el procés de treball: el camperol treballa amb les seues mans acompanyat de la seua família; rep els productes del treball que la seua parcel·la i la part que li correspon de la terra comunitària li poden brindar o, més precisament (ja que parlem del serf medieval), tot allò que li queda després dels tributs i delmes que li extrauen el senyor i el bisbe. L'emperador i els nobles no treballen, obliguen els seus súbdits i arrendataris a treballar per a ells. Però, treballa la família camperola per a si o per al senyor, sota la supervisió de l'ancià de l'aldea o de l'administrador del noble, el resultat de la producció és una quantitat simple de mitjans de subsistència (en el sentit més ampli del terme): allò que es necessita i en la proporció requerida. Podem donar-li a aquesta economia les voltes que vullguem; no hi trobarem cap enigma que requereisca l'anàlisi profunda d'una ciència especial per a la seua solució. El camperol més maldestre de l'Edat Mitjana sabia què era allò que determinava la seua "riquesa" (potser seria més encertat dir la seua "pobresa"), a més de les catàstrofes de la naturalesa, que assolaven la seua propietat tant com la del senyor. El camperol sabia que la seua pobresa obeïa a una causa molt simple i directa: primer, la infinita sèrie d'impostos en treball i diners que li extreia el senyor; en segon lloc, el pillatge d'aqueix senyor a costa de les terres comunes, boscos i aigua de l'aldea. I el camperol clamava la seua saviesa als cels cada vegada que assaltava les cases dels xuclasangs. L'única cosa que li queda per investigar a la ciència en aquest tipus d'economia és l'origen històric i desenvolupament d'aquesta classe de relacions: com fou que a Europa les que havien sigut terres de camperols lliures es transformaren en propietats senyorials de les que s'extreïen rendes i tributs, com un camperolat abans lliure havia esdevingut una massa de súbdits subjectes a remença i després també serfs de la gleba.

Les coses prenen un caire enterament distint a penes girem la nostra atenció a qualsevol dels fenòmens de la vida econòmica contemporània. Vegem, per exemple, un dels més notables i sorprenents: la *crisi comercial*. Cadascun de nosaltres ha viscut unes quantes crisis comercials i industrials i coneixem per experiència el procés que Engels descriu en una cita clàssica: "El comerç es paralitza, els mercats estan sobresaturats de mercaderies, els productes s'estronquen als magatzems abarrotats sense trobar sortida; els diners efectius es fan invisibles; el crèdit desapareix; les fàbriques paren; les masses obreres no tenen mitjans de vida precisament per haver-los produït en excés; les fallides i les liquidacions se succeeixen unes a altres. L'estancament dura anys sencers, les forces productives i els productes es malgasten i destrueixen en massa, fins que, per fi, les masses de mercaderies acumulades, més o menys depreciades, troben sortida, i la producció i el canvi es van reanimant a poc a poc. Gradualment, la marxa comença a anar al trot; el trot industrial es converteix en galop i, finalment, en una carrera desenfrenada, en una carrera d'obstacles que juguen la indústria, el comerç, el crèdit i l'especulació, per a acabar, finalment, després dels salts més arriscats, en la fossa d'una

crisi.” (F. Engels, *Anti-Dühring*, Kerr, pàgines 286-287) Tots sabem com aterreix l'espectre de la crisi comercial a qualsevol país modern: la manera com s'anuncia l'adveniment de la crisi és, de per si, significativa. Després d'uns quants anys de prosperitat i bons negocis, comencen a aparèixer vagues rumors en els diaris; la Borsa rep algunes notícies poc tranquil·litzadores de certes fallides; les indirectes que llança la premsa esdevenen més específiques; la Borsa es posa cada vegada més aprensiva; el banc nacional augmenta la taxa de crèdit, la qual cosa significa que el crèdit és més difícil d'obtenir i les sumes disponibles són menors; finalment, les notícies de fallides i tancaments cauen com a gotes d'aigua en un ruixat. I una vegada que la crisi està en ple auge, comencen les discussions sobre qui té la culpa. Els comerciants tiren la culpa a la negativa dels bancs a concedir crèdit i a la mania especulativa dels corredors de borsa; els corredors li la tiren als industrials; els industrials li l'atribueixen a l'escassetat de diners líquids, etcètera. I quan, per fi, els negocis comencen a millorar, la Borsa i els diaris veuen els primers símptomes amb alleugeriment, fins que tornen per un temps l'esperança, la pau i la seguretat. El més notable d'açò és que tots els afectats, el conjunt de la societat, consideren i tracten la crisi com quelcom fora de l'esfera de la voluntat i el control humans, un colp fort propinat per un poder invisible i major, una prova enviada des del cel, semblada a una gran tempestat elèctrica, un terratrèmol, una inundació. El llenguatge que solen utilitzar els periòdics especialitzats en referir-se a la crisi està ple de frases com ara: “el cel del món dels negocis, fins ara serè, s'està començant a cobrir de negres nuvolots”; o quan s'anuncia un dràstic augment de les taxes de crèdit bancari, apareix invariablement davall el títol de “s'anuncien tempestats”, i després de la crisi llegim com va passar la tempestat i com d'aclarit està l'horitzó comercial. Aquest estil periodístic revela un poc més que el mal gust dels plumífers de la pàgina financera; és típic de l'actitud envers la crisi, com si aquesta fos el resultat d'una llei natural. La societat moderna contempla amb horror com s'estén; acota el cap tremolosa sota els cops que cauen com una granissada; espera la fi de la prova i torna a alçar cap, tímida i escèpticament; molt després la societat comença a sentir-se segura una vegada més. Així esperaven els pobles de l'Edat Mitjana les plagues i fams canines; la mateixa consternació i impotència davant una prova severa. Però les fams canines i pestes són primer que res fenòmens naturals, encara que en última instància les males collites, les epidèmies, etcètera, també tenen a veure amb causes socials. Una tempestat elèctrica és un esdeveniment provocat per elements físics i ningú, donat el desenvolupament aconseguit per les ciències naturals i la tecnologia, és capaç de produir o impedir una tempestat elèctrica. Però, què és una crisi moderna? Consisteix en la producció de massa mercaderies. No hi ha compradors, i per tant es detenen la indústria i el comerç. La fabricació de mercaderies, la seua venda, comerç, indústria: tals són les relacions en la societat moderna. És l'home qui produeix les mercaderies, i l'home mateix qui les ven; l'intercanvi es produeix entre una persona i una altra, i dins dels factors que constitueixen la crisi moderna no trobarem un sol element que transcendisca l'esfera de l'activitat humana. És la societat humana, per tant, la que produeix periòdicament les crisis. I al mateix temps sabem que la crisi és un vertader assot de la societat moderna, esperada amb horror, suportada amb desesperació i que ningú desitja. Excepte per a alguns especuladors borsaris que tracten d'enriquir-se ràpidament a costa dels altres, i que ben sovint no es veuen afectats per ella, la crisi constitueix, en el millor dels casos, un risc o un inconvenient per a tots. Ningú desitja la crisi; no obstant això aquesta es produeix. L'home la crea amb les seues pròpies mans, encara que no la vol per res del món. Tenim aquí un fet de la vida econòmica que cap dels seus protagonistes pot explicar. El camperol medieval produïa en la seua parcel·la allò que el seu senyor, d'una banda, i ell mateix, per l'altra, volien i desitjaven: grans i

bestiar, bons vins i robes luxoses, aliments i béns sumptuosos per a si i per a la seua llar. Però la societat moderna produeix allò que no vol ni necessita: crisis. De tant en tant produeix béns que no pot consumir. Pateix fams canines periòdiques mentre els magatzems s'abarroten d'articles impossibles de vendre. Les necessitats i la seua satisfacció ja no concorden més; quelcom fosc i misteriós s'hi ha interposat.

Prenguem un altre exemple de la vida contemporània, que coneixem tots, sobretot els obrers de qualsevol país: l'atur.

Igual que la crisi, l'atur és un cataclisme que afligeix de tant en tant la societat; en major o menor mesura és un dels símptomes constants de la vida econòmica contemporània. Els estrats millor organitzats i pagats de la classe obrera que porten el registre dels aturats del seu gremi saben de la cadena ininterrompuda en les estadístiques d'atur per a cada any i per a cada setmana i mes de l'any. La quantitat d'obrers aturats tindrà fluctuacions, però mai, ni per un sol instant, es redueix a zero. La societat contemporània demostra la seua impotència davant la plaga de l'atur cada vegada que aquesta es torna tan seriosa que els òrgans legislatius es veuen obligats a tractar el problema. Després de molt discutir, aquestes deliberacions conclouen en una resolució per a iniciar una investigació sobre la quantitat real d'aturats. Generalment es limiten a mesurar l'envergadura de la tragèdia, així com en les inundacions es mesura el nivell de l'aigua amb un indicador. En el millor dels casos, s'aplica el feble pal·liatiu de l'assegurança a l'aturat (a expenses, generalment, dels obrers ocupats) per a disminuir els efectes del fenomen, sense ni tan sols tractar d'arribar a l'arrel del mal.

A principis del segle XIX, el capellà Malthus, aqueix gran profeta de la burgesia anglesa, va proclamar amb aqueixa refrescant brutalitat tan característica en ell: "Si l'obrer no pot obtenir mitjans de subsistència dels seus parents, als que se'ls pot reclamar amb justícia, i si la societat no necessita el seu treball, el que naix en un món on ja hi ha la plena ocupació no té dret a la menor partícula d'aliment, en realitat res ha de fer en aqueix món. No té un lloc reservat en la gran taula de la naturalesa. Aquesta li ordena desaparèixer i ràpidament executa l'ordre." La societat moderna, amb aqueixa hipocresia "social-reformista" que la caracteritza, no veu amb bons ulls tanta brutal candidesa. En els fets li permet al proletari aturat "el treball del qual no necessita", "desaparèixer" d'alguna manera, tard o d'hora: així ho demostren les estadístiques de deteriorament de la salut pública, de mortalitat infantil, els crims contra la propietat en totes les èpoques de crisi.

L'analogia que tracem entre les inundacions i l'atur revela un fet sorprenent: que la nostra impotència davant les grans catàstrofes naturals és *menor* que la que patim davant els nostres propis assumptes purament humans, purament socials! Les inundacions periòdiques que provoquen grans estralls en l'est d'Alemanya totes les primaveres són, en última instància, resultat de no aplicar contramesura alguna, com s'ha demostrat fins ara. La tecnologia, amb el nivell de desenvolupament que ha assolit, ens forneix els mitjans adequats per a protegir l'agricultura de les devastacions provocades per les aigües incontrolades. Per descomptat que per a posar fre a aquesta força potencial cal aplicar en gran escala els mitjans que ens brinda la tecnologia: un gran pla regional de control de les aigües reconstruiria tota la zona de perill, protegiria els camps de cultiu i pasturatge, construiria dics i comportes i regularia el curs dels rius. No s'està realitzant aquesta gran reforma en part perquè ni l'estat ni el capital privat volen aportar-hi els fons necessaris, i en part perquè el govern hauria de fer front a l'obstacle del dret a la propietat privada en l'extensa zona afectada. Els mitjans per al control de les inundacions i per a canalitzar les aigües turbulentes existeixen, encara que la societat siga incapaç d'utilitzar-los. D'altra banda, la societat contemporània no ha trobat el remei per a l'atur. I no obstant això no es tracta d'una llei de la naturalesa, ni

d'una força física de la naturalesa, ni d'un poder sobrenatural, sinó d'un producte de relacions econòmiques purament humanes. Una vegada més ens trobem amb un enigma econòmic, que ningú desitja que ningú provoca a posta, però que se succeeix periòdicament, amb la regularitat d'un fenomen natural, per damunt dels caps dels homes podríem dir.

Ni tan sols tenim necessitat de recórrer a fets tan notables de la vida quotidiana com ara les crisis i l'atur, és a dir, calamitats que queden fora de l'esfera del normal (almenys l'opinió pública sosté que aqueixos esdeveniments conformen una excepció al curs normal dels esdeveniments). Vegem, en canvi, l'exemple més comú de la vida diària, que es multiplica en tots els països: la *fluctuació dels preus de les mercaderies*. Fins a un xiquet sap que els preus de les mercaderies no són quelcom fix i immutable sinó tot, al contrari, puguen i baixen quasi tots els dies, fins i tot a tota hora. Prenguem qualsevol diari, anem a les informacions financeres i llegim els preus del dia anterior; blat: feble al matí, millor al migdia, més alt o més baix al tancament. El mateix ocorre amb el coure, el ferro, el sucre i l'oli de colza. I el mateix amb les accions de les empreses industrials, privades o estatals, a la Borsa. Les fluctuacions dels preus són un fet incessant, "normal", quotidià, de la vida econòmica contemporània. Però d'aquestes fluctuacions en resulta que la situació financera dels amos de totes aquestes mercaderies canvia de forma diària i horària. Si augmenta el preu del cotó, augmenta la riquesa dels comerciants i fabricants que posseeixen accions en el cotó; si baixen, la riquesa disminueix. Si augmenta el preu del coure, els accionistes s'enriqueixen; si disminueix, s'empobreixen. Així, amb una simple fluctuació de preus, amb els resultats borsaris, una persona pot esdevenir milionari o captaire en qüestió de poques hores. Per descomptat, l'especulació i el frau es basen en aquest mecanisme. El propietari medieval s'enriquia o empobria amb una bona o mala collita; o, com un cavaller errant, s'enriquia si assaltava en els camins una quantitat suficient de comerciants acabalats; o augmentava la seua riquesa (aquest era el mètode consagrat i preferit) esprement fins i tot més als seus serfs mitjançant impostos en espècie i diners. Avui una persona pot esdevenir rica o pobre sense moure un sol dit, sense que medie un esdeveniment natural, sense donar res a ningú, sense robar cap cosa. Les fluctuacions dels preus són moviments secrets dirigits per un agent invisible que es mou a esquenes de la societat, provocant canvis constants en la distribució de la riquesa social. Observem aquest moviment així com llegim la pressió en un baròmetre, la temperatura en un termòmetre. I, no obstant això, els preus de les mercaderies, amb les seues fluctuacions, són assumptes evidentment humans, ací no hi ha màgia negra. Ningú sinó l'home, amb les seues pròpies mans, produeix aquestes mercaderies i fixa els preus, llevat que sorgisca de les seues accions quelcom que no pretén ni desitja; una vegada més la necessitat, l'objecte i el resultat de l'activitat econòmica es troben en flagrant contradicció.

¿Com ocorre açò, quines són les obscures lleis que, operant a esquenes dels homes, condueixen a l'activitat econòmica de l'home contemporani a resultats tan estranys? Només la investigació científica pot resoldre aquests problemes. S'ha tornat necessari resoldre tots aquests enigmes mitjançant la investigació exhaustiva, la meditació profunda, l'anàlisi, l'analogia, per a penetrar en les relacions ocultes el resultat de les quals és que les relacions econòmiques humanes no corresponen a les intencions, a la voluntat, en fi, a la consciència de l'home. D'aquesta manera el problema que enfronta la investigació científica pot definir-se com la manca de consciència humana de la vida econòmica de la societat, i així arribem a la raó immediata del sorgiment de l'economia política.

Darwin, en la descripció del seu viatge pel món, ens diu el següent sobre els indígenes que habiten Terra del Foc (a l'extrem austral d'Amèrica del Sud): "Solen patir

fams canines. El Sr. Low, capità d'un balener, que coneix íntimament els nadius d'aquest país, va fer un relat curiós sobre la situació d'un grup d'uns cent cinquanta nadius en la costa occidental, summament prim. Una sèrie de tempestats de vent havia impedit a les dones recollir mariscos a la costa i als homes sortir en les seues canoes a caçar focues. Una petita partida d'homes sortí un matí i els indígenes que quedaven li van explicar a Low que s'anaven a cercar aliments. Al seu retorn, Low sortí a la seua trobada, i els va trobar summament cansats. Cada home portava un gran tros de carn podrida de balena, a la que havien fet un forat en el mig per on havien passat el cap, com fan els gautxos amb els seus ponxos. A penes la carn era portada al tendal, un ancià la tallava en tires i les torrava durant un minut, murmurant alguna cosa, i les distribuïa als homes famèlics, que durant tot aquest temps es mantenien en el més profund silenci." (Darwin, *Voyage of a naturalist rond the world*, pàgina 245)

Estem parlant d'un dels pobles més primitius de la terra. Els límits que emmarquen la seua voluntat i planificació són summament estrets. L'home es troba encara molt lligat a la mare naturalesa, i dependent dels seus favors. I no obstant això, dins de límits tan estrets, aquesta petita societat de cent cinquanta homes compleix un pla que organitza tot el cos social. Les previsions tendents a garantir el benestar futur són el dipòsit de carn podrida, ocult en algun banda. Però aquesta misèria es divideix entre tots els membres de la tribu, i es compleixen certes cerimònies; tots participen, davall una direcció i amb un pla, en la recol·lecció d'aliments.

Considerem ara un *oikos* grec, l'economia familiar esclavista de l'Antiguitat, economia que constituïa un vertader "microcosmos", un petit món. Observem grans desigualtats socials. La pobresa primitiva ha cedit davant els confortables excedents dels fruits del treball humà. El treball físic es va convertir en la maledicció d'uns, l'oci en privilegi d'altres; el treballador esdevingué una propietat de qui no treballava. Però aquesta relació amo-esclau té com a base la planificació i organització més estrictes de l'economia, del treball, del procés de distribució. El seu fonament és la voluntat despòtica de l'amo, el seu braç executor és el fuet del capatàs.

En el senyoriu feudal de l'Edat Mitjana l'organització despòtica de la vida econòmica dóna lloc ràpidament al codi de treball detallat, en el que es defineixen clarament i rígidament la planificació i la divisió del treball, els drets i deures de cadascú. Al llindar d'aquest període històric apareix aqueix bonic document que hem vist abans, el *Capitulare de villis* de Carlemany, desbordant d'alegria i bon humor, gaudint voluptuosament de l'abundància de béns materials, la producció dels quals és l'únic objecte de la vida econòmica. A les acaballes del període històric feudal trobem un terrible codi de tributs en treball i diners imposats pels senyors feudals àvids de riqueses, codi que va provocar les guerres camperoles del segle XV en Alemanya i que, dos segles més tard, reduí el camperol francès a l'estat d'una bèstia miserable que s'aixecaria per a lluitar pels seus drets a l'argentí clarí de la Gran Revolució Francesa. Però mentre la granera de la història no escombrà el fem feudal, la relació senyor-serf amb tota la seua misèria determinava clarament i rígidament les condicions de l'economia feudal, com una sort preestablerta.

Avui no tenim amos, esclaus, senyors feudals ni serfs. La llibertat i la igualtat davant la llei han liquidat totes les relacions despòtiques, almenys en les nacions burgeses més antigues; a les colònies (com tots saben) aquests mateixos estats sovint introdueixen l'esclavisme i la servitud. Però en la pròpia casa de la burgesia regna la *lliure competència* com a única llei que regeix les relacions econòmiques i tot pla, tota organització, ha desaparegut de l'economia. Per descomptat que si indaguem en les distintes empreses privades, en les fàbriques modernes o en un gran complex fabril com Krupp o qualsevol empresa agrícola en gran escala dels Estats Units, hi trobarem

l'organització més estricta, la divisió més detallada del treball, la planificació més minuciosa basada en la més recent informació científica. Aquí tot transcorre fluidament, com per art de màgia, davall l'administració d'una voluntat, una sola consciència. Però a penes ens allunyem de la gran fàbrica o del gran establiment agrícola, ens trobem enmig del caos. Mentre les innumerables unitats (i qualsevol empresa privada, fins a la més gegantina, és només un fragment de la gran estructura econòmica que comprèn tot el globus) es troben sota la disciplina més fèrria, l'entitat de totes les anomenades economies nacionals, o siga l'economia mundial, està totalment desorganitzada. En l'entitat que comprèn oceans i continents no hi ha planificació, consciència ni reglament, només el xoc cec de desconegudes forces incontrolades que juguen capritxosament amb el destí econòmic de l'home. Per descomptat que fins i tot avui un sobirà totpoderós domina obrers i obreres: el *capital*. Però la sobirania del *capital* no es manifesta a través del despotisme sinó de l'*anarquia*.

I és precisament l'anarquia la responsable que l'economia de la societat humana produïska resultats que constitueixen un misteri impossible de predir per a tots els afectats. L'anarquia fa de la vida econòmica humana quelcom desconegut, aliè, incontrolable, les lleis del qual hem de descobrir de la mateixa manera que descobrim les de la naturalesa, de la mateixa manera en què tractem de descobrir les lleis que governen la vida dels regnes animal i vegetal, les formacions geològiques de la superfície terrestre, el moviment dels cossos celests. L'anàlisi científica ha de descobrir *expost facto* els propòsits i les lleis que governen la vida econòmica humana, els que no foren imposats per una planificació conscient.

Ja deuen tenir clar per què als economistes burgesos els resulta impossible d'explicar l'essència de la seua ciència, posar el dit a la nafra de l'organisme social, denunciar la seua malformació congènita. Reconèixer i afirmar que l'anarquia és la força motriu vital del domini del capital és pronunciar la seua sentència de mort, afirmar que els seus dies estan comptats. Resulta clar per què els científics defensors oficials del domini del capital tracten d'enfosquir el problema mitjançant qualsevol classe d'artificis semàntics, tracten d'allunyar la investigació del moll de la qüestió, prendre les aparences externes i discutir l'"economia nacional" en compte de l'economia mundial. En fer un sol pas més enllà del llinar del coneixement econòmic, amb la primera premissa bàsica de l'economia, les economies burgesa i proletària se'n van per sendes distintes. Amb el primer interrogant, per abstracte i poc pràctic que sembla en relació a les lluites socials que s'entaulen en aquesta època, es forja un vincle especial entre l'economia com a ciència i el proletariat com a classe revolucionària.

VI

Si partim del que ja hem vist anteriorment, s'aclareixen diversos interrogants que en altres circumstàncies ens podrien semblar enigmàtics.

En primer terme se soluciona el problema de l'edat de l'economia. Una ciència el tema de la qual és el descobriment de les lleis de l'anarquia de la producció capitalista mal podria haver sorgit abans d'aqueixa forma de producció, abans que aparegueren les condicions històriques per al domini de classe de la burgesia moderna, a través de segles de dolors de part, de canvis polítics i econòmics.

Segons el professor Bucher, el sorgiment de l'ordre social imperant fou un fet molt simple, per descomptat, que poc tingué a veure amb fenòmens socials anteriors: fou el producte de l'exaltada decisió i la sublim saviesa dels monarques absolutistes. Ens diu Bucher: "El desenrotllament final de l'*economia política* [sabem que per a un professor burgès la frase intencionalment fosca 'economia política' significa mode capitalista de producció] és en essència fruit de la centralització política que comença a

finals de l'Edat Mitjana amb l'aparició de les organitzacions territorials estatals i troba la seua concreció en la creació de l'estat nacional unificat. La unificació econòmica de les forces va de la mà amb la primacia dels elevats destins de la nació en el seu conjunt sobre els interessos polítics privats. En Alemanya els prínceps territorials més poderosos, a diferència dels nobles rurals i l'aldea, tracten de posar en pràctica la idea nacional moderna" (Bucher, *El sorgiment de la idea nacional*, pàgina 134)

Però també en la resta d'Europa (Espanya, Portugal, Anglaterra, França, Països Baixos) el poder principesc va escometre gestes de la mateixa bravura.

"En totes aquestes terres, i amb distints graus de severitat, apareix la lluita contra els poders independents de l'Edat Mitjana: l'alta noblesa, les ciutats, províncies, corporacions religioses i seculares. El problema immediat, per cert, era l'anihilació dels cercles territorials independents que tancaven el camí a la unificació política. Però en el fons del moviment que conduïa cap a l'absolutisme reial dorm la idea universal que les grans tasques que es plantegen a la civilització moderna exigeixen la unió organitzada de pobles sencers, una gran comunitat de forces vives; i això només podia sorgir sobre la base de l'activitat econòmica comuna." (Obra esmentada)

Heus aquí la flor del servilisme intel·lectual que assenyalàvem en els professors alemanys. Segons el professor Schmoller la ciència de l'economia va sorgir per ordre de l'absolutisme il·lustrat. Segons el professor Bucher el mode de producció capitalista és producte de la decisió sobirana i els plans dels monarques absolutistes que clamen al cel. En realitat cometríem una injustícia amb els grans tirans espanyols i francesos, i també amb els pigmeus dèspotes alemanys, si sospitàrem que es movien davall l'impuls d'una "idea historicouniversal" o de "les grans tasques que té plantejada la civilització humana" en les seues picabaralles amb generals insolents a finals de l'Edat Mitjana o durant les costoses croades contra les ciutats holandeses. Hi ha vegades que realment es plantegen els fets històrics potes cap a amunt.

La formació dels grans estats burocràticament centralitzats va ser un requisit indispensable per al sorgiment del mode de producció capitalista, però la seua formació fou *conseqüència* de necessitats econòmiques noves, i es podria invertir el plantejament de Bucher per a dir, correctament: la realització de la centralització política fou "essencialment" producte de la maduració de l'"economia política" (açò és, del mode capitalista de producció).

És característic de l'instrument inconscient de l'avanç històric (com fou l'absolutisme en la mesura que va exercir un paper en el procés històric preparatori) que exercisca el seu rol progressiu amb la mateixa inconsciència imbècil que empra per a inhibir aquestes tendències cada vegada que ho considera convenient. Açò ocorria, per exemple, quan els tirans-per-la-gràcia-de-Déu de l'Edat Mitjana veien en les ciutats que se'ls aliaven contra la noblesa feudal mers objectes d'explotació, a ser traïts i lliurats novament als barons feudals a penes es presentés l'oportunitat. El mateix ocorria quan, des del començament, no van veure al continent descobert, amb tota la seua població i cultura, sinó un subjecte apte per a l'explotació més brutal, insidiosa i cruel, per a omplir els "tresors reials" amb palletes d'or en el menor temps possible amb el propòsit de servir "les grans tasques de la civilització". El mateix ocorria quan els mateixos tirans-per-la-gràcia-de-Déu s'oposaven tossudament als seus "fidels súbdits" quan aquests els presentaven aqueix tros de paper anomenat constitució parlamentària burgesa, que després de tot tan necessària fou per al desenvolupament sense fre del capital com ho van ser la unificació política i la gran centralització estatal.

En realitat, eren altres forces enterament distintes les que estaven en joc: a finals de l'Edat Mitjana es van succeir grans transformacions en la vida econòmica dels pobles europeus, i aquestes inauguraren un nou mode de producció.

Després que el descobriment d'Amèrica i la circumnavegació d'Àfrica, és a dir el descobriment de la ruta marítima a l'Índia, van produir un floriment fins aleshores insospitat i una redistribució de les rutes comercials, la liquidació del feudalisme i de la dominació de les ciutats per les corporacions va avançar a passos engegats. Els grans descobriments, les conquestes, el pillatge dels països recentment descoberts, l'afluència sobtada de metalls preciosos provinents del Nou Continent, el gran comerç d'espècies amb l'Índia, el comerç d'esclaus que proveïa de negres africans les plantacions d'Amèrica, tots aquests factors crearen en Europa Occidental noves riqueses i desitjos en un lapse molt breu. El petit taller de l'artesà, amb les seues mil i una limitacions, es va convertir en fre per al necessari augment i ràpid avanç de la producció. Els grans comerciants van superar l'escull reunint grans quantitats d'artesans en les manufactures, ubicades fora de la jurisdicció de les ciutats; supervisats pels mercaders, alliberats de les restriccions de les corporacions, els mecànics produïen més i millor.

En *Anglaterra* el nou mode de producció va ser fruit d'una revolució en l'agricultura. El floriment de la manufactura llanera a Flandes i la gran demanda de llanes que fou el seu element concomitant impulsaren la noblesa rural anglesa a convertir terres abans conreades en pastures per a les ovelles; durant aquest procés el camperolat anglès fou expulsat de la seua terra en una escala mai vista. La Reforma obrà de manera semblant. Després de la confiscació de les terres de l'Església (les que foren regalades o perdudes per la noblesa cortesana i els especuladors), també foren expulsats els camperols que vivien en aquestes terres. Així els manufacturadors i els capitalistes del camp es van trobar amb una gran provisió de proletaris empobrits situats fora dels reglaments i restriccions de les corporacions feudals i artesanals. Després d'un extens període de martiri, de mendicitat o de reclusió als asils públics, de cruels persecucions per part de la llei i la policia, aquests pobres infeliços van trobar refugi en l'esclavitud assalariada en benefici d'una nova classe d'exploitadors. Poc després va sobrevenir la gran revolució tecnològica que permeté una major utilització de treballadors assalariats sense especialització al costat dels artesans altament especialitzats, sense arribar a reemplaçar-los totalment.

Per tot arreu el floriment i maduració de les noves relacions xocava amb obstacles feudals i la misèria de les pèssimes condicions de vida. L'economia natural, base i essència del feudalisme, i la pauperització de grans masses, fruit de la pressió sense fre de la servitud, restringia la sortida de les mercaderies manufacturades. Per la seua banda les corporacions dividien i lligaven l'element més important de la producció: la força de treball. L'aparell de l'estat, dividit en un nombre infinit de fragments polítics, incapaç de garantir la seguretat pública, i la successió de tarifes i lleis comercials, restringien i molestaven l'incipient comerç i el nou mode de producció.

Era palès que d'alguna manera la naixent burgesia d'Europa Occidental havia d'agranar aquests esculls o renunciar de pla a la seua missió historicomundial. Abans de destrossar completament el feudalisme en la Gran Revolució Francesa, la burgesia ajustà intel·lectualment els seus comptes amb el feudalisme, i així s'origina la nova ciència de l'economia, una de les armes ideològiques més importants de la burgesia en la seua lluita contra l'estat medieval i per la instauració del modern estat de la classe capitalista. El nou ordre econòmic va aparèixer primer amb les riqueses noves, ràpidament adquirides, que inundaren la societat d'Europa Occidental, provinents de fonts molt més lucratives, aparentment inexhauribles i prou diferents dels mètodes patriarcals de l'exploitació feudal, l'apogeu de la qual, d'altra banda, ja havia passat.

Al principi la font més propícia per a la nova opulència no fou el naixent mode de producció, sinó el seu marcapassos: el gran auge del comerç. És per això que als centres més importants del comerç mundial, com les opulentes repúbliques italianes i

Espanya, es plantegen els primers interrogants econòmics i es fan els primers intents de trobar respostes a aqueixos interrogants.

Què és la riquesa? Què és allò que fa que un estat siga ric o pobre? Aquest era l'interrogant que es plantejava quan les velles concepcions de la societat feudal van perdre la seua validesa en el remolí de les noves relacions. La riquesa és l'or amb el qual es pot comprar qualsevol cosa. El comerç crea riquesa. Seran rics els estats que importen grans quantitats d'or i no permeten que surta del país. El comerç mundial, les conquestes colonials en el Nou Món, les manufactures que produeixen per a l'exportació: tot això ha de ser fomentat; s'ha de prohibir la importació de productes forans, que trauen l'or del país. Aquests foren els primers ensenyaments de l'economia, que apareixen a Itàlia a les acaballes del segle XVI i guanyen popularitat en Anglaterra i França en el segle XVII. I aquesta doctrina, tanmateix que molt elemental, fou la primera ruptura oberta amb les concepcions de l'economia feudal natural i la seua primera crítica audaç; la primera idealització del comerç, de la producció de mercaderies i, amb això, del capital; el primer programa polític a la mesura de la jove burgesia ascendent.

Prompte és el capitalista productor de mercaderies, en lloc del comerciant, qui pren la davantera; al principi cautelosament, disfressat de servent pobre que espera a l'avantcambra del príncep feudal. La riquesa de cap manera és or, proclamen els il·luministes francesos del segle XVIII; l'or és simplement un mitjà per a l'intercanvi de mercaderies. Com d'infantil és la il·lusió de veure en el brillant metall una vareta màgica per a pobles i estats! Pot el metall alimentar-me quan tinc fam; pot protegir-me del fred quan estic embalbit? ¿Que potser el rei Dari de Pèrsia no patia els turments infernals de la set mentre sostenia tresors en els seus braços, i no estava disposat a canviar-los tots per un poc d'aigua per a beure? No; la riquesa és la provisió per la naturalesa d'aliments i substàncies amb què tots, prínceps i captaires, satisfan les seues necessitats. Com major siga el luxe amb què la població satisfà les seues necessitats, més ric serà l'estat... perquè majors seran els impostos que l'estat podrà cobrar.

¿I què produeix la dacsa per al pa, les fibres per a la roba, la fusta i els metalls bruts amb què fem cases i ferramentes? L'agricultura! L'agricultura, no el comerç, és la vertadera font de les riqueses! La massa de la població rural, els camperols, el poble que crea les riqueses de tots, ha de ser rescatat de l'explotació feudal i elevat a la prosperitat! (Perquè jo puga trobar compradors per a les meues mercaderies, agregaria *sotto voce* el capitalista manufacturer) Els grans senyors terratinents, els barons feudals, haurien de ser els únics que paguen impostos i mantinguen l'estat, ja que tota la riquesa produïda per l'agricultura passa per les seues mans. (D'aqueixa manera jo, que aparentment no cree riqueses, no hauria de pagar impostos, murmura astutament el capitalista) Basta amb alliberar l'agricultura, el treball rural, de totes les traves del feudalisme, perquè la font de riqueses fluisca en tota la seua plenitud per a l'estat i la nació. Llavors vindrà la felicitat de tot el poble, i l'harmonia de la naturalesa tornarà a regnar en el món.

Els primers nuvolots que anunciaven l'assalt a la Bastilla ja es veien clarament en les posicions dels il·luministes. Ràpidament la burgesia es va sentir prou poderosa com per a arrancar-se la màscara de submissió i posar-se en primer pla per a exigir resoludament la remodelació de l'estat a imatge i semblança seua. L'agricultura de cap manera és l'única font de riquesa, proclamà Adam Smith en Anglaterra a finals del segle XVIII. Qualsevol treball efectuat en la producció de mercaderies crea riquesa! (Qualsevol *treball*, va dir Adam Smith, mostrant fins a quin punt ell i els seus deixebles s'havien tornat simples portaveus de la burgesia; per a ell i per als seus successors el treballador ja era per naturalesa l'assalariat del capitalista) Perquè el treball assalariat, a

més de mantenir el treballador, crea també la renda per al terratinent i guanys per a l'amo del capital, el patró. I la riquesa s'incrementa quant major siga el nombre d'obres que treballen als tallers sota el jou del capital; com més detallada i minuciosa siga la divisió del treball entre ells.

Aquesta era, doncs, la vertadera harmonia de la naturalesa, la vertadera riquesa de les nacions; qualsevol treball es concreta en el salari del treballador, que el manté viu i l'obliga a continuar treballant pel salari; en renda, que li dóna al gran terratinent una vida lliure de preocupacions; i en guanys, que mantenen el bon humor del patró i l'insten a perseverar en els seus negocis. Així tots es veuen afavorits, sense necessitat de recórrer als mètodes maldestres del feudalisme. "La riquesa de les nacions" és fomentada, doncs, quan s'incrementa la riquesa de l'empresari capitalista, el patró que manté tot en funcionament i explota la daurada font de la riquesa: el treball assalariat. Per això, prou de cadenes i restriccions dels bons temps d'antany i també de mesures paternalistes protectores recentment instituïdes per l'estat! Lliure competència, mans lliures al capital privat, que tot l'aparell fiscal i estatal es pose al servei del patró, i així tot estarà perfectament en el millor dels mons possibles!

Aquest era, doncs, l'evangeli econòmic de la burgesia, desproveït de tota disfressa, i la ciència de l'economia havia quedat nua fins al punt de mostrar la seua vertadera fisonomia. Per descomptat, les propostes de reformes i els suggeriments que la burgesia havia fet als estats feudals fracassaren tan estrepitosament com tots els intents històrics de posar vi nou en odres vells. El martell de la revolució va aconseguir en vint-i-quatre hores allò que no es pogué assolir al mig segle d'intents de reformes. La conquesta del poder polític va posar tots els mitjans i arbitris en mans de la burgesia. Però l'economia, igual que totes les teories filosòfiques, legals i socials del Segle de les Llums, i abans que totes elles, fou un mètode d'adquirir consciència, una font de consciència de classe burgesa. En aqueix sentit fou un prerrequisit i un esperó per a l'acció revolucionària. En les seues variants més remotes la tasca burgesa de remodelar el món fou alimentada per les idees de l'economia clàssica. En Anglaterra, durant l'apogeu de la lluita pel lliure canvi, la burgesia treia els seus arguments de l'arsenal d'Smith i Ricardo. I per a les reformes del període Stein-Hardenburg-Schnarhorst (en l'Alemanya postnapoleònica), que van constituir un assaig de tornar a donar-li alguna forma viable al fem feudal prussià després dels cops que va rebre de mans de Napoleó en Jena, també prenien les seues idees dels ensenyaments dels economistes clàssics anglesos: el jove economista alemany Marwitz va escriure en 1810 que, després de Napoleó, Adam Smith era el sobirà més poderós d'Europa.

Si ara compremem per què l'economia s'originà fa a penes segle i mig, també podem reconstruir la seua sort posterior. Si l'economia és una ciència que estudia les lleis peculiars del mode capitalista de producció, la raó de la seua existència i la seua funció estan lligades al seu temps de vida; l'economia perdrà el seu fonament a penes haja deixat d'existir aqueix mode de producció. En altres paraules, la ciència de l'economia haurà complit la seua missió a penes l'economia anàrquica del capitalisme haja desaparegut per a donar pas a un ordre econòmic planificat i organitzat, dirigit sistemàticament per totes les forces laborals de la humanitat. La victòria de la classe obrera moderna i la realització del socialisme serà la fi de l'economia com a ciència. Aquí veiem el vincle especial que existeix entre l'economia i la lluita de classe del proletariat modern.

Si és tasca de l'economia dilucidar les lleis que regeixen el sorgiment, creixement i extensió del mode de producció capitalista, es planteja inexorablement que, per a ser coherent, l'economia ha d'estudiar també la decadència del capitalisme. Igual que els anteriors modes de producció, el capitalisme no és etern sinó una fase

transitòria, un escaló més en l'escala interminable del progrés social. Els ensenyaments sobre el sorgiment del capitalisme han de transformar-se lògicament en ensenyaments sobre la caiguda del capitalisme; la ciència sobre el mode de producció capitalista esdevé la prova científica del socialisme; l'instrument teòric de la instauració del domini de classe de la burgesia es torna una arma de la lluita de classes revolucionària per l'emancipació del proletariat.

Aquesta segona part del problema general de l'economia no fou resolta, per descomptat, pels francesos ni els anglesos, ni de bon tros pels savis alemanys provinents de la burgesia. Les últimes conclusions de la ciència que analitza el mode de producció capitalista foren extretes per l'home que, des del començament, se situà en el punt de vista del proletariat revolucionari: Karl Marx. Per primera vegada el socialisme i el moviment obrer modern es van assentar sobre la roca indestructible del pensament científic.

El socialisme, en quant d'ideal d'ordre social basat en la igualtat i fraternitat de tots els homes, ideal de comunitat comunista, té més de mil anys. Entre els primers apòstols del cristianisme, entre les sectes religioses de l'Edat Mitjana, en les guerres camperoles, l'ideal socialista apareixia com l'expressió més radical de la revolució contra la societat. Però en quant d'ideal pel qual advocar en tot moment, en qualsevol moment històric, el socialisme era la bella visió d'uns pocs entusiastes, una fantasia daurada sempre fora de l'abast de la mà, com la imatge etèria d'un arc iris al cel.

A finals del segle XVIII i començaments del XIX la idea socialista, lliure del frenesí sectari religiós com a reacció davant els horrors i devastacions perpetrats pel capitalisme en ascens contra la societat, va aparèixer abonada per primera vegada per una força real. Però inclusivament en aqueix moment, el socialisme continuava sent en els fons un son, l'invent d'algunes ments gosades. Si escoltem Gracchus Babeuf, el primer combatent d'avantguarda en les commocions revolucionàries desencadenades pel proletariat, que va voler amb un colp de mà introduir la igualtat social a la força, veurem que l'únic argument en què basa les seues aspiracions comunistes és la flagrant injustícia de l'ordre social existent. En els seus articles i proclames apassionades, com en la seua defensa davant el tribunal que el sentencià a mort, va denunciar implacablement l'ordre social contemporani. El seu evangeli socialista és una denúncia de la societat, dels patiments i turments, la misèria i la degradació de les masses treballadores, sobre les esquenes de les quals s'enriqueix el grapat d'ociosos que domina la societat. Per a Babeuf bastava amb la consideració que l'ordre social existent bé mereixia perir; és a dir, podria haver estat derrocat un segle abans del seu temps si hagués existit un grapat d'homes decidits a prendre el poder estatal per a instaurar la igualtat social, tal com els jacobins en 1793 van prendre el poder polític i instauraren la República.

En les dècades de 1820 i 1830 tres grans pensadors van representar, amb geni i brillantor molt major, el pensament socialista: Saint-Simó i Fourier a França, Owen en Anglaterra. Es basaven en mètodes totalment distints però, en essència, en la mateixa línia de raonament que Babeuf. Per descomptat que ni un d'aquests homes pensava ni tan sols remotament en la presa revolucionària del poder per a la realització del socialisme. Al contrari, igual que tota la resta de la generació posterior a la Gran Revolució, se sentien desil·lusionats per les convulsions socials i polítiques, convertint-se en fermes partidaris dels mitjans i propaganda purament pacifista. Però l'ideal socialista els era comú; constituïa fonamentalment un esquema, la visió d'una ment enginyosa que prescriu la seua realització a una humanitat que pateix per a rescatar-la de l'infern de l'ordre social burgès.

Així, malgrat tot el poder de la seua crítica i la màgia dels seus ideals futuristes, les idees socialistes no influenciaren de forma notable els vertaders moviments i lluites del seu temps. Babeuf perí amb un grapat d'amics en l'onada contrarevolucionària, sense deixar més rastre que un solc lluminós en les pàgines de la història revolucionària. Saint-Simó i Fourier van fundar petites sectes de partidaris entusiastes i talentosos els quals (després de semblar idees riques i fèrtils en ideals socials, crítica i experiments) es van separar a la cerca de millor fortuna. De tots ells fou Owen qui més va atraure la massa proletària, però, després d'agrupar un sector elitista d'obriers anglesos entre 1830 i 1840, la seua influència també desapareix sense deixar rastre.

En 1840 sorgí una nova generació de dirigents socialistes: Weitling a Alemanya, Proudhon, Louis Blanc, Blanqui a França. La classe obrera començava a lluitar contra les urpes del capital; la insurrecció dels obrers tèxtils de la seda de Lió i el moviment cartista d'Anglaterra iniciaren la lluita de classes. No obstant això no existia un vincle directe entre els moviments espontanis de les masses explotades i les distintes teories socialistes. Les masses proletàries insurgents no es plantejaven objectius socialistes, ni els teòrics socialistes tractaven de basar les seues idees en les lluites polítiques de la classe obrera. El seu socialisme seria instaurat mitjançant alguns artificis astuts, com ara el Banc Popular de Proudhon o les associacions productores de Louis Blanc. L'únic socialista per a qui la lluita política era un mitjà per a la realització de la revolució social era Blanqui; açò el converteix en l'únic vertader representant del proletariat i dels seus interessos de classe revolucionaris de l'època. Però, en les qüestions fonamentals, el seu socialisme era un esquema realitzable a voluntat, fruit de la fèrria decisió d'una minoria revolucionària i resultat d'un colp d'estat sobtat perpetrat per aqueixa minoria.

L'any 1848 seria l'apogeu i també el moment crític per al vell socialisme en totes les seues variants. El proletariat de París, influenciat per la tradició de lluites revolucionàries anteriors, agitat pels distints sistemes socialistes, va adoptar amb passió algunes nocions vagues sobre un ordre social just. Derrocada la monarquia burgesa de Lluís Felip, els obrers parisencs van utilitzar la relació de forces favorable per a exigir la instauració d'una "república social" i una nova "divisió del treball" a la burgesia aterrida. El govern provisional rebé el cèlebre període de gràcia de tres mesos per a complir amb aqueixes demandes; durant tres mesos els obrers van passar fam i esperaren, mentre la burgesia i la petita burgesia s'armaven secretament i es preparaven per a esclafar els obrers. El període de gràcia va acabar amb la memorable massacre de juny en què l'ideal de la "república social", realitzable en qualsevol moment, quedà ofegat en la sang del proletariat parisenc. La Revolució de 1848 no va instaurar la igualtat social sinó més bé la dominació política de la burgesia i un increment sense precedents de l'explotació capitalista davall el Segon Imperi.

Però al mateix temps que el socialisme de vell encuny semblava enterrat definitivament sota les barricades destrossades de la insurrecció de juny, Marx i Engels van col·locar la idea socialista sobre bases enterament noves. Cap dels dos cercà arguments a favor del socialisme en la depravació moral de l'ordre social existent ni assajà d'introduir de contraban la igualtat social mitjançant ardits nous i enginyosos. Es van dedicar a l'estudi de les relacions econòmiques que s'estableixen en la societat. Allí, en les lleis de l'anarquia capitalista, Marx descobrí la base de les aspiracions socialistes. Els economistes clàssics francesos i anglesos havien descobert les lleis de la vida i el creixement de l'economia capitalista; Marx va reprendre el seu treball mig segle després, partint d'on ells havien abandonat. Va descobrir com les mateixes lleis que regulen l'economia actual preparen la seua caiguda, mitjançant l'anarquia creixent que fa perillar cada vegada més la societat mateixa, forjant una cadena de catàstrofes polítiques i econòmiques devastadores. Marx demostrà que les tendències inherents al

desenvolupament capitalista, arribat un cert punt de maduresa, fan necessària la transició a una manera de producció planificada, organitzada conscientment per tota la força treballadora de la humanitat, perquè la societat i civilització humanes no perisquen en les convulsions de l'anarquia incontrolada. I el capital acosta aquesta hora fatal a velocitat accelerada, mobilitzant els seus futurs enterraments, els proletaris, en nombre creixent, estenent la seua dominació a tots els països del globus, instaurant una economia mundial caòtica i assentant les bases per a la solidaritat del proletariat de tots els països en un sol poder revolucionari mundial que agranarà el domini de classe del capital. El socialisme va deixar de ser un esquema, una bonica il·lusió o un experiment realitzat en cada país per grups d'obres aïllats, cadascun lliurat a la seua pròpia sort. Programa polític d'acció comuna per a tot el proletariat internacional, el socialisme es torna una *necessitat històrica* resultat de l'acció de les pròpies lleis del desenvolupament capitalista.

Ha de resultar clar a aquesta altura per què Marx ubicà la seua concepció fora de l'esfera de l'economia oficial i la va intitular *Crítica de l'economia política*. Les lleis de l'anarquia capitalista i del seu col·lapse inevitable, desenrotllades per Marx, són la continuació lògica de la ciència de l'economia tal com la van crear els economistes burgesos, però una continuació les conclusions finals de la qual són el pol oposat del punt de partida dels savis burgesos. La doctrina marxista és filla de l'economia burgesa, però el seu part li costà la vida a la mare. En la teoria marxista l'economia va arribar a la seua culminació, però també a la seua mort com a ciència. El que vindrà (a més de l'elaboració dels detalls de la teoria marxista) és la metamorfosi d'aquesta teoria en acció, és a dir, la lluita del proletariat internacional per la instauració de l'ordre econòmic socialista. La consumació de l'economia com a ciència és una tasca històrica mundial: la seua aplicació a l'organització d'una economia mundial planificada. L'últim capítol de l'economia serà la revolució social del proletariat mundial.

El vincle especial entre l'economia i la classe obrera moderna és una relació recíproca. Si, d'una banda, la ciència de l'economia, perfeccionada per Marx, és més que qualsevol altra ciència la base indispensable per a l'esclarament del proletariat, llavors el proletariat amb consciència de classe és l'únic auditori capaç de comprendre els ensenyaments de l'economia científica. Contemplant les ruïnes de la vella societat feudal, els Quesnay i Boisguillebert de França, els Ricardo i Adam Smith d'Anglaterra giraren els seus ulls amb orgull i entusiasme vers el jove ordre burgès, i amb fe en el mil·lenni de la burgesia i la seua harmonia social "natural", sense el menor temor, van permetre que els seus ulls d'àguila penetraren en les profunditats de les lleis econòmiques del capitalisme.

Però l'impacte creixent de la lluita de la classe proletària, sobretot la insurrecció de juny del proletariat de París, va destruir fa molt de temps la fe de la societat burgesa en el seu propi déu. Des que va menjar de l'arbre de la saviesa i va saber de les modernes contradiccions de classe, la burgesia avorreix la clàssica nuesa amb què els creadors de la seua pròpia economia política la van pintar perquè estigués a la vista de tots. La burgesia guanyà consciència del fet que els portaveus del proletariat modern havien forjat les seues armes mortíferes a l'arsenal de l'economia política clàssica.

Així és com, des de fa dècades, no sols l'economia socialista sinó, també, l'economia burgesa, en la mesura que en un temps fou vertadera ciència, troba oïdes sordes a les classes posseïdores. Incapaços de comprendre les teories dels seus propis grans avantpassats i encara menys d'acceptar la doctrina de Marx, sorgida d'aquella i que toca a mort per la societat burgesa, els nostres doctes burgesos exposen, davall el nom d'economia política, una massa amorfa de residus de qualsevol classe d'idees científiques i tergiversacions interessades, amb la qual cosa ja no persegueixen

l'objectiu de desentranyar les vertaderes tendències del capitalisme sinó només ocultar-les per a poder sostenir que el capitalisme és el millor, l'únic, l'etern ordre social possible.

Oblidada i traïda per la societat burgesa, l'economia científica únicament cerca el seu auditori entre els proletaris dotats de consciència de classe per a trobar en ells no sols comprensió teòrica sinó també una realització pràctica. La coneguda frase de Lassalle s'aplica en primer terme a l'economia política:

“Si s'abracen la ciència i els obrers, aqueixos pols oposats de la societat, esclafaran amb els seus braços tots els obstacles que s'oposen a la civilització.”

2. Història econòmica (I)

I

Els nostres coneixements sobre les formes d'economia més antigues i primitives són molts recents. Encara en 1847, Marx i Engels escrivien en el primer text clàssic del socialisme científic, en el *Manifest Comunista*: “La història de totes les societats fins als nostres dies és la història de les lluites de classes.” I justament en el temps en què els creadors del socialisme científic enuncien aquest principi, començava a ser qüestionat en tot arreu pels nous descobriments. Pràcticament cada any aportava idees fins a aqueix moment desconegudes sobre l'estat econòmic de les més antigues societats humanes, la qual cosa portava a la conclusió que en el passat havien d'haver existit períodes extremadament perllongats en què no hi havia encara lluita de classes, perquè no hi havia diferenciació en distintes classes socials ni diferenciacions entre rics i pobres, en no haver-hi propietat privada.

En els anys 1851-1853 aparegué en Erlangen la primera de les admirables obres de Georg Ludwig von Maurer, l'*Einleitung zur Geschichte Der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung und Der öffentlichen Gewalt (Introducció a la història de la constitució del mercat, de la hisenda, l'aldea i la ciutat i del poder públic)*, que llançava nova llum sobre el passat dels pobles germànics i sobre l'estructura social i econòmica de l'Edat Mitjana. Feia ja algunes dècades que s'havien trobat en certs llocs, en Alemanya, als països nòrdics a Islàndia, notables restes d'antiquíssimes organitzacions camperoles que indicaven que en algun temps antic hi havia existit propietat comuna sobre la terra, un comunisme agrari. Inicialment, no obstant això, no es va saber explicar el significat d'aquestes restes. Segons una tesi molt difosa, especialment des de Moser i Kindlinger, el cultiu de la terra hauria començat a Europa a partir de granges individuals i cadascuna d'elles hauria estat rodejada per una extensió de camp pertanyent al propietari de la granja. En la baixa Edat Mitjana, segons es creia, els habitatges fins llavors dispersos havien estat agrupats en aldees per a més seguretat, i els camps, dividits abans entre les granges, havien passat a ser el camp de l'aldea. Si s'observa més detingudament, aquesta tesi era prou inversemblant, perquè per a fonamentar-la calia admetre que els habitatges que en part es trobaven molt allunyades unes d'altres foren destruïdes per a ser reedificats simplement en un altre lloc, i que cadascú abandonà per lliure decisió la tranquil·la situació dels seus camps privats situats al voltant de la seua granja i disponibles per a una explotació enterament lliure, per a recuperar després els seus camps separats en estretes franges dispersos per diversos sectors i subjectes a explotació enterament dependent dels altres pobletans. Per molt inversemblant que fos aquesta teoria, dominà fins la meitat del segle passat. Von Maurer fou el primer en articular tots aquests descobriments solts en una teoria audaç i àmplia, i va saber provar definitivament, en basar-se en un enorme material fàctic i investigacions exhaustives en

vells arxius, documents, institucions jurídiques, que la propietat comunal de la terra no havia sorgit a les acaballes de l'Edat Mitjana sinó que era, en suma, la forma antiga típica i general de les colònies germàniques a Europa des dels orígens. De manera que feia dos mil anys, i encara abans, en aquella remota antiguitat dels pobles germànics de què la història escrita no en sap res encara, regien condicions, entre els germànics, radicalment diferents de les actuals.

Aleshores no es coneixia l'estat amb lleis coactives escrites, la divisió entre rics i pobres, dominadors i treballadors. Constituïen *tribus* i *clans* lliures que erraren llargament per Europa fins a assentar-se temporàniament primer, i després definitivament. El cultiu de la terra, com ho va demostrar von Maurer, començà en Alemanya no a partir d'individus sinó de clans i tribus senceres, així com a Islàndia sorgí en societats prou nombroses, anomenades *frändalid* i la *skulldalid*, que vol dir quelcom així com companyia i seguici. Les més antigues informacions sobre els antics germànics, que provenen dels romans, així com l'examen de les formes d'organització transmeses per la tradició, confirmen l'exactitud d'aquesta concepció. Foren pobles pastors errants els que van poblar inicialment Alemanya. Com en el cas d'altres nòmades, era la cria de bestiar la seua principal ocupació i, en conseqüència, els interessava la propietat d'opulentes praderies. No obstant això, tampoc ells pogueren, a la llarga, subsistir sense agricultura, com va ocórrer amb altres pobles nòmades anteriors i posteriors. I és justament en aquest estat d'economia nòmada unida a l'agricultura, però en què apareixia la cria de bestiar com activitat principal i l'agricultura com cosa subordinada, que vivien en els temps de Juli Cèsar, és a dir fa uns 2.000 anys, els pobles germànics que aquest havia conegut, els *sueus*. Situacions, costums i formes organitzatives semblants existien també entre els francs, alemanys, vàndals i d'altres tribus germàniques. Tots els pobles germànics s'instal·laren, per poc de temps al començament, agrupats en tribus i clans; conreaven el sòl i després tornaven a partir, pel fet que eren expulsats per tribus més poderoses o perquè els pastos no eren suficients. Només quan les tribus nòmades s'estabilitzaren i no s'expulsaren entre si, s'assentaren durant més temps i esdevingueren, a poc a poc, sedentàries. Però l'assentament va tenir lloc per tribus i clans sencers, ja ocorregués en una o altra època, en terres desocupades o en antigues possessions romanes o esclaves. Cada tribu, o cada clan dins d'una tribu, va prendre possessió d'un espai determinat que, després, passà a pertànyer en comú a tots els seus integrants. Els antics germànics no coneixien el "meu" i el "teu" en relació amb la terra. Més bé, cada clan constituïa, en assentar-se, una comunitat que manejava en comú tota la superfície pertanyent a ella, la distribuïa i treballava. L'individu rebia per sorteig una porció de terra que se li deixava usufructuar només per determinat lapse de temps, amb la qual cosa s'observava la més estricta igualtat entre els distints lots. Tots els assumptes econòmics, jurídics i de tipus general de semblant comunitat, que constituïa al mateix temps en la majoria dels casos una companyia d'homes en armes, eren decidits per l'assemblea dels mateixos membres de la comunitat que també elegien a qui presidia el districte i als altres funcionaris públics.

Només en muntanyes, boscos o comarques pantanoses, on la manca d'espai o de terra cultivable impedia un assentament més populós, per exemple en l'Odenwald a Westfàlia, als Alps, els germànics s'assentaven per mitjà de llars individuals, tot i que també aquestes llars constituïen entre si una comunitat, per la qual cosa els prats, el bosc i els pastos, tanmateix que no els camps de cultiu, eren propietat col·lectiva de tota l'aldea, constituint l'anomenada dula, i la comunitat s'ocupava de tots els assumptes públics.

La tribu, com a entitat que comprenia moltes comunitats d'aquestes, la majoria de les vegades un centenar, funcionava predominantment només com a unitat superior

amb fins judicials i militars. Aquesta organització comunitària, com ho ha demostrat von Maurer en els dotze volums de la seua gran obra, constituí la base, la cèl·lula mínima per així dir-ho, de tota la trama social des de la més primerenca Edat Mitjana fins a finals de la Modernitat, de mode tal que els senyorius feudals, les aldees i les ciutats van sorgir a través de diverses modificacions d'aquelles comunitats, les restes de les quals trobem fins avui en determinades comarques d'Europa central i septentrional.

Quan es van conèixer els primers descobriments de l'antiga propietat comunal de la terra en Alemanya i als països nòrdics, sorgí la teoria que es tractava d'una certa forma d'organització específicament germànica que només podia explicar-se a partir de les particularitats de la idiosincràsia del poble germànic. Tot i que el mateix Maurer no coincidí amb aquesta concepció nacional del comunisme agrari dels germànics, i va assenyalar exemples semblants entre altres pobles, va continuar sent un principi admès en Alemanya el convenciment que l'antiga comunitat camperola era una especificitat de les relacions polítiques i jurídiques germàniques, una manifestació de l'“esperit germànic”. Però, quasi simultàniament amb les primeres obres de Maurer sobre l'antic comunisme d'aldea dels germànics, sortiren a la llum nous descobriments en una part totalment diferent del continent europeu. Entre 1847 i 1852, el westfalià baró von Haxthausen que, al començament de la dècada del 40, havia recorregut Rússia a comanda de l'emperador rus Nicolau I, publicà en Berlín els seus *Studien über die ininneren Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands* (Estudis sobre les condicions internes, la vida popular i particularment les formes organitzatives camperoles de Rússia). Per mitjà d'aquesta obra, el món s'assabentà amb sorpresa que en l'Est d'Europa, existien encara en l'actualitat formes organitzatives completament anàlogues. L'antic comunisme pobletà, les ruïnes del qual calia rescatar treballósament en Alemanya del pas dels segles i mil·lennis posteriors, estava present, viu, en un gegantí imperi veí. A l'obra citada i en una altra de posterior, apareguda en 1866 en Leipzig i referent a *Die ländlich Verfassung Russlands* (La constitució camperola de Rússia), von Haxthausen demostrà que els camperols russos no coneixien la propietat privada dels camps cultivables, prats i boscos, que l'aldea en conjunt era propietat d'ells i que les distintes famílies camperoles només rebien parcel·les de terres de cultiu en usdefruit temporal, parcel·les que (exactament com els antics germànics) sortejaven entre si. En l'època en que Haxthausen va recórrer i estudià el país, imperava en Rússia el sistema de servitud, i en vistes d'això resultava tant més sorprenent a primera vista el fet que davall la fèrria coberta d'una dura servitud i un despòtic mecanisme estatal, l'aldea russa constituís un petit món tancat en si mateix, amb comunisme agrari i decisió comunitària sobre tots els assumptes públics a través de l'assemblea de l'aldea, el *mir*. El descobridor alemany d'aquestes particularitats presentà la comuna agrària russa com a producte de l'antiga comunitat familiar eslava que trobem encara entre els eslaus del sud als països balcànics, tal com apareix en els documents jurídics del segle XII i posteriors.

El descobriment d'Haxthausen fou rebut amb goig per tot un corrent espiritual i polític a Rússia, l'eslavofilisme. Aquest corrent, dirigit a la glorificació del món eslau i les seues especificitats, de la seua “força inesgotable” enfront de l'“Occident podrit” amb la seua cultura germànica, va trobar en les formes organitzatives comunistes de la comuna camperola russa el punt de suport més ferm durant els dos a tres decennis següents. Segons les ramificacions reaccionàries o revolucionàries en què es va dividir l'eslavofilisme, la comuna rural fou lloada alternativament com una de les tres organitzacions bàsiques autènticament esclaves de Rússia: la religió ortodoxa grega, l'absolutisme tsarista i el comunisme pobletà camperol patriarcal, i al contrari, com el punt de suport apropiat per a llançar a Rússia en un futur pròxim la revolució socialista i

fer, així, el salt a la terra promesa del socialisme molt abans que Europa occidental, ometent el desenvolupament capitalista. Però els pols oposats de l'eslavofilisme coincidien perfectament en la concepció segons la qual la comuna camperola russa era un fenomen específicament eslau que s'explicava a partir de la idiosincràsia particular de les tribus eslaves.

Mentrestant, s'hi agregà un altre factor en la història de les nacions europees: van entrar en contacte amb nous continents, el que els féu prendre consciència de manera molt tangible de les formes culturals i formes primitives d'organització política existents en pobles que no pertanyien ni a l'àmbit germànic ni a l'eslau. No es tractava, en aquest cas, d'investigacions científiques i erudits descobriments, sinó d'importants interessos dels estats capitalistes d'Europa i de la seua política colonial. En el segle XIX, en l'època del colonialisme, la política colonial europea havia emprès nous camins. Ja no es tractava, com en el segle XVI, en el primer assalt al Nou Món, del precipitat saqueig dels tresors i riqueses naturals dels països tropicals, tot just acabats de descobrir, en metalls preciosos, espècies, costoses joies i esclaus, activitat en què espanyols i portuguesos s'havien distingit. Tampoc es tractava de grans oportunitats comercials per les quals diverses matèries primes dels països ultramarins s'havien importat als emporis europeus endegant, en canvi, als aborígens d'aquells països, quincalles i pacotilla de tota mena, tot això havia estat fet pels holandesos en el segle XVII i en serví d'exemple als anglesos. Ara es tractava, junt amb aquells mètodes més antics de colonització que, de pas, continuen florint fins als nostres dies i no s'han deixat de practicar mai, d'un nou mètode d'explotació més duradora i sistemàtica de les poblacions de les colònies per a l'enriquiment de la "mare pàtria". Dos factors havien de servir-hi: primer, la presa de possessió real de la terra com a font material més important de la riquesa de tot el país, i segon, la imposició permanent de contribucions a les àmplies masses de la població. En aquest doble esforç havien de xocar ara les potències colonialistes europees amb un obstacle notablement sòlid en tots els països exòtics, i aquest obstacle eren les formes especials de propietat dels aborígens, que oposaven a l'espoliació per part dels europeus la resistència més tenaç. Per tal d'arrancar la terra de mans dels seus anteriors propietaris calgué establir primerament qui era el propietari de la terra. Per a poder cobrar efectivament contribucions en compte d'imposar-les només, fou necessari establir la solvència dels contribuents. En aquest punt els europeus van xocar a les seues colònies amb relacions completament estranyes per a ells, que invertien directament tots els seus conceptes relatius a la santedat de la propietat privada. Aquesta experiència els tocà viure-la tant als anglesos en Àsia meridional com als francesos en Àfrica del Nord.

Iniciada ja al començament del segle XVII, la conquesta de les Índies pels anglesos només finí en el segle XIX, després de l'ocupació gradual de tota la costa i de Bengala, amb el submissió de l'important país dels cinc rius (Panjab) al nord. Després de la submissió política, tot just començada la difícil empresa de l'explotació sistemàtica de l'Índia. En ella van patir els anglesos a cada pas les majors sorpreses: trobaren les més variades comunes camperoles grans i petites que ocupaven les seues terres des de feia mil·lennis, conreaven arròs i vivien ordenadament i en tranquil·litat, però (horror!) no es trobava per cap part, en aquestes tranquil·les aldees, un propietari de les terres. Per més que hom cerqués, ningú podia anomenar seua la terra o la parcel·la per ell llaurada, ni per tant vendre-la, arrendar-la, hipotecar-la, donar-la en garantia d'impostos impagats. Tots els membres de tals comunes, que sovint comprenien grans clans sencers, altres vegades només unes poques famílies despreses del clan, es mantenien fermament i fidelment units, i els llaços de sang entre ells els significaven tot mentre que la propietat de l'individu no tenia cap valor per a ells. Els anglesos

hagueren, doncs, de descobrir, per a la seua sorpresa, en els marges de l'Indus i del Ganges mostres tals de comunisme camperol que davant elles fins i tots els costums comunistes de les antigues comunitats germàniques o de les comunes pobletanes eslavaves semblaven quasi la imatge del pecat original que condueix a la propietat privada.

“No observem [deia en l'informe dels magistrats fiscals de l'Índia de l'any 1845] cap divisió permanent en parcel·les. Cadascú posseeix la parcel·la que conrea només mentre estan en curs les operacions de cultiu. Si una parcel·la és deixada sense conrear, torna a integrar-se a la terra comunal i pot prendre-la qualsevol altre sota la condició de conrear-la.”

En la mateixa època diu un informe governamental referent a l'administració en el Panjab (terra dels cinc rius) per al període de 1849 a 1851: “És molt interessant observar com de fort és en aquesta comunitat el sentiment del parentiu i la consciència que es procedeix d'avantpassats comuns. L'opinió pública s'obstina tant en el manteniment d'aquest sistema que no és rar que vegem persones els majors de les quals no han participat en absolut en la propietat comunal durant una, o fins i tot dues generacions i que, no obstant això, hi són admeses.”

“Sota aquesta forma de la propietat del sòl [escrivien en l'informe del Consell d'Estat anglès sobre la comunitat clànica índia] cap membre del clan pot comprovar que tal o qual porció de terra comunitària li correspon en usdefruit temporani, i molt menys en propietat. Els productes de l'economia comunitària s'integren en un fons comú amb què es fa front a totes les necessitats.” Així, doncs, en aquest cas tenim una total absència de divisió de les terres, inclusivament per una campanya agrícola; els camperols comunitaris posseeixen i conreen en comú les seues terres, indivises i comuns, porten la collita al graner de l'aldea, que també és comú i que naturalment havia de semblar un “fons” als ulls dels anglesos, i cobreixen fraternalment les seues modestes necessitats amb el fruit de l'esforç conjunt. Al nord-oest del Panjab, junt amb la frontera d'Afganistan, es trobaven altres costums molt notables que desafiaven tot concepte de propietat privada. Allí els camps estaven dividits i s'intercanviaven periòdicament, però (oh meravella!) l'intercanvi dels camps es feia no entre famílies camperoles sinó entre aldees senceres que intercanviaven els seus camps cada cinc anys i es desplaçaven en conjunt. “No he d'ometre [escrivia en 1852 el comissari fiscal de l'Índia James als seus superiors en el govern] un costum molt original que s'ha servat fins avui en certes comarques: em referisc a l'intercanvi periòdic dels camps i les seues subdivisions entre les diverses aldees. En certs districtes s'intercanvien només les terres, en d'altres inclusivament els habitatges.”

Una vegada més s'enfrontaven amb una particularitat d'un cert grup de pobles, en aquest cas amb una particularitat “índia”. Però les institucions comunistes de la comuna pobletana índia denotaven, tant per la seua col·locació geogràfica com per la força dels llaços de sang i de les relacions de parentiu, un caràcter tradicional original i molt antic. El fet que les formes antiquíssimes del comunisme es servaren justament a les regions més antigues habitades pels indis al nord-oest, indicava clarament que la propietat comunal, igual que la força dels llaços de parentiu, es remuntaven a mil·lennis, a les primeres colònies d'immigrants indis en la seua nova pàtria, l'Índia actual. Sir Henry Maine, professor de dret comparat en Oxford i exmembre del govern a l'Índia, féu lliçons sobre les comunes agràries índies ja en 1871 i va traçar un paral·lelisme entre elles i les comunitats de marca, l'existència de les quals havien provat Maurer en Alemanya i Nasse en Anglaterra, com a pautes organitzatives antigues del mateix caràcter que la comuna agrària germànica.

La respectable antiguitat històrica d'aquestes institucions comunistes es faria sentir a més per als sorpresos anglesos en una altra forma: a través de la tenacitat amb

què resistirien els estratagemes fiscals i administratives dels anglesos. Només en una lluita de deu anys s'assolí (mitjançant qualsevol classe de colps de força, deslleialtats, submissions (mancades de qualsevol escrúpol) d'antics drets i conceptes jurídics vigents al poble, introduir una desesperada confusió en totes les relacions de propietat, la inseguretat general i la ruïna de les grans masses camperoles. Els vells vincles foren trencats, el tranquil aïllament del comunisme fou anihilat i reemplaçat per la querella, la discòrdia, la desigualtat i l'explotació. El resultat foren enormes latifundis d'una banda i, per l'altra, grans masses de milions d'arrendataris camperols. La propietat privada va fer la seua entrada en l'Índia i, amb ella, el tifus, la fam i l'escorbut esdevingueren els hostes permanents de les planures del Ganges.

Sí després dels descobriments dels colonitzadors anglesos a l'Índia, l'antic comunisme agrari, ja rastrejat en tres branques de la gran família dels pobles indogermànics (els germànics, els eslaus, i els indis), podia ser considerada com una particularitat dels pobles indogermànics, per més incert que siga aqueix concepte etnogràfic, els descobriments simultanis dels francesos en Àfrica superaven ja aqueix àmbit. Es tractava de descobriments que establien la presència de les mateixes pautes d'organització social entre els àrabs i berbers del nord d'Àfrica, les mateixes que s'havien trobat al cor d'Europa i al continent asiàtic.

Entre els pastors àrabs nòmades la terra era propietat dels clans. Aquesta propietat familiar, escrivia l'investigador francès Dareste en 1852, es transmet de generació en generació; cap àrab pot assenyalar un tros de terra i dir: açò és meu.

Entre els cabilencs, que s'havien arabitzat completament, els agrupaments familiars ja s'havien ramificat en mesura considerable, però la força dels clans continuava sent gran: responien solidàriament pels impostos, compraven en comú el bestiar, destinat a ser repartit entre les ramificacions de la família com a aliment; en tots els litigis relatius a la propietat del sòl, el consell del clan era el jutge suprem; per a establir-se entre els cabilencs era indispensable l'acceptació dels clans; i el consell dels clans disposava també de les terres sense conrear. Com a regla, no obstant això, regia la propietat familiar indivisa. La família no comprenia, en el sentit europeu actual, un matrimoni aïllat sinó que era una típica família patriarcal tal com ens la pinten els antics israelites en la Bíblia, un gran cercle de parentiu integrat per pare, mare, fills, les dones i fills d'aquests, néts, oncles, ties, nebots, cosins. En aquest cercle, diu un altre investigador francès, Letourne en 1873, disposa habitualment de la propietat indivisa el membre de la família de més edat qui, no obstant això, és elegit per a complir aquesta funció per la família i ha de consultar a tot el consell familiar en tots els casos d'importància, particularment en relació amb la venda o compra de terra.

Tal era la població d'Algèria quan els francesos convertiren el país en colònia seua. A França li va ocórrer en Àfrica del nord exactament el mateix que a Anglaterra a l'Índia. En totes parts va xocar la política colonial europea amb la resistència tenaç d'antics vincles socials i de les institucions comunistes que protegien l'individu de les urpes explotadores del capital europeu i de la política financera europea.

Simultàniament amb aquestes noves experiències, es féu nova llum sobre els records, oblidats a mitges, dels primers dies de la política colonial europea i les seues incursions depredatòries en el Nou Món. En les velles cròniques dels arxius estatals i claustrals espanyols es trobava servada des de feia llargs segles l'única notícia d'un país sud-americà de meravella en què els conquistadors espanyols havien trobat les institucions més extraordinàries ja en l'època dels grans descobriments. La notícia de l'existència d'aquest meravellós país d'Amèrica del Sud, apareixia ja en els segles XVII i XVIII en la literatura europea. Tanmateix que confusament, informava sobre l'Imperi Inca que havien trobat els espanyols en el que avui és Perú i en el qual el poble vivia en

plena propietat comunal davall el govern teocràtic i paternalista de benèvolos dèspotes. Les idees fantàstiques sobre el fabulós imperi del comunisme de Perú es van mantenir amb tanta persistència que, encara en 1875, un escriptor alemany podia parlar de l'Imperi Inca com una monarquia social, de base teocràtica “quasi única en la història de la humanitat” en la qual “la major part del que, concebut en idees, propugnen els socialdemòcrates en el present sense haver-ho aconseguit en cap moment” (citat per Cunow, pàgina 6), estava pràcticament realitzat. Però mentrestant s'havia publicat material més precís sobre aquell extraordinari país i els seus costums.

En 1840 va aparèixer la traducció al francès d'un important informe original d'Alonso Zurita, el qual havia estat auditor de la Real Audiencia de México, sobre l'administració i les relacions agràries en les excolònies espanyoles del Nou Món. I a meitat segle XIX el govern espanyol accedí també a fer conèixer les antigues informacions sobre la conquesta i administració de les possessions americanes d'Espanya que es trobaven als arxius. Amb això fou possible conèixer un nou i important complement informatiu que s'incorporà al material relatiu a les situacions socials de les antigues civilitzacions precapitalistes de països d'ultramar.

Ja en la dècada del setanta l'erudit rus Màxim Kovalevski, sobre la base dels informes de Zurita, va arribar al resultat que el llegendari Imperi Inca de Perú no havia estat una altra cosa que un país en què regien les mateixes relacions antigues de comunisme agrari que ja havia examinat Maurer en el cas dels antics germànics, i que era la forma predominant no sols a Perú sinó també a Mèxic i, en general, en tot el nou continent conquerit per espanyols. Publicacions posteriors possibilitaren una investigació més precisa de les relacions agràries peruanes d'antany i van posar al descobert una nova imatge del primitiu comunisme camperol (novament en un nou continent, al si d'una raça enterament distinta, en un nivell de civilització i en una època completament diferent respecte als descobriments anteriors).

Es tractava d'una estructura comunista agrària antiga que (prevalent encara entre les tribus peruanes des de temps immemorials) es trobava en plena frescor i vigoria encara en el segle XVI, en l'època de la invasió espanyola. Una unió de parentiu, el clan, era també aquí l'únic propietari de la terra en cada aldea o en algunes aldees en conjunt. També aquí es dividia la terra de cultiu en lots que se sortejaven anualment entre els membres de l'aldea, i els assumptes públics eren objecte de decisió de l'assemblea de l'aldea, que a més elegia al cap. Es trobaven en el llunyà país sud-americà, entre els indis, empremtes vives d'un comunisme tan ampli que a Europa semblava totalment ignot: eren enormes habitatges massius on s'allotjaven clans sencers en habitacions massives amb cementeri comú. Es diu que una d'aquestes habitacions estava habitada per més de 4.000 homes i dones. La seu principal de l'anomenat emperador inca, la ciutat de Cuzco, consistia en unes quantes habitacions massives d'aquest tipus que portaven, cadascuna, el nom particular del seu clan.

Així, a meitat segle XIX, i fins a la dècada del 70, es va fer pública una abundant documentació que qüestionava seriosament la noció del caràcter etern de la propietat privada i de la seua existència des dels orígens del món. Una vegada que es descobrí el comunisme agrari, primer com una peculiaritat del poble germànic, i després dels eslaus, indis, àrabs-cabilencs, antics mexicans, i a més del país meravellós dels inques peruans i en molts altres grups “específics” de pobles en tots els continents s'arribà, forçosament, a la conclusió que aquest comunisme d'aldea no era cap “peculiaritat atàvica” d'una raça o d'un continent sinó la forma típica general de la societat humana en un nivell determinat del desenvolupament de la civilització. Al començament, la ciència burgesa oficial, és a dir l'economia política, oposà a aquest coneixement una resistència tenaç. L'escola anglesa de Smith-Ricardo, predominant en tota Europa en la

primera meitat del segle XIX, negà rotundament la possibilitat de la propietat comunal sobre la terra. Els més grans genis de la ciència econòmica en l'època del "racionalisme" burgès es van comportar exactament com els primers conquistadors espanyols, portuguesos, francesos i holandesos que, a causa de la seua gran ignorància, eren totalment incapaços, en l'Amèrica recentment descoberta, de comprendre les relacions agràries dels nadius i, en absència de propietaris privats, declaraven simplement tot el país "propietat de l'emperador". Per exemple, en el segle XVII el missioner francès Dubois va escriure sobre Índia el següent: "Els indis no posseeixen propietat arrel. Els camps que ells treballen són propietat del govern mongol" I un doctor en medicina de la facultat de Montpeller, el senyor François Bernier, que va recórrer les terres del Gran Mongol en Àsia i publicà en Amsterdam, en 1699, una descripció molt coneguda d'aquests països, exclama amb indignació: "Aquests tres estats, Turquia, Pèrsia i l'Índia pròxima, han anihilat el concepte mateix del meu i el teu en la seua aplicació a la propietat de la terra, concepte que constitueix el fonament de tot el bo i bell en el món." En el segle XIX el savi James Mill, pare del famós John Stuart Mill, es va dedicar a tractar amb la mateixa ignorància i incomprensió tot allò que no tenia aspecte de cultura capitalista, en escriure en la seua història de les Índies britàniques: "Sobre la base de tots els fets considerats només podem arribar a la conclusió que la propietat del sòl a l'Índia corresponia al sobirà; perquè si volguérem suposar que no era ell el propietari de la terra, ens resultaria impossible determinar qui era llavors el propietari." Que la propietat del sòl corresponia simplement a les comunitats camperoles índies que el treballaven des de feia mil·lennis, que podia haver-hi un país, una gran societat civilitzada, en la qual la terra no fos un mitjà d'exploració sinó, simplement, la base de l'existència dels mateixos treballadors, no entrava en absolut en el cap d'un gran savi de la burgesia anglesa. Aquesta limitació, gairebé commovedora, de l'estret horitzó espiritual que delimita l'economia capitalista, prova només que la ciència oficial de la Il·lustració burgesa té un camp visual i una comprensió de la història de la civilització infinitament més estrets que els romans de fa quasi dos mil anys, els generals, com Cèsar, i historiadors, com Tàcit, ens deixaren anàlisis i descripcions molt valuoses de les relacions econòmiques i socials dels seus veïns els germànics, relacions que eren absolutament estranyes per als romans.

Com ocorre encara avui, l'economia política burgesa fou, de totes les ciències, la que, com a guàrdia protectora espiritual de la forma vigent d'exploració, va tenir menys comprensió envers les altres formes culturals i econòmiques, i li estava reservat a altres branques de la ciència que es troben un poc més apartades de l'oposició directa d'interessos i del camp de batalla entre capital i treball, distingir en les institucions comunistes de temps pretèrits una forma general dominant del desenvolupament econòmic i cultural en un cert nivell de la seua evolució. Foren juristes com von Maurer, com Kovalevski i com el professor anglès de dret i conseller d'estat per a Índia, Sir Henry Maine, els qui reconegueren en primer terme en el comunisme agrari una forma primitiva del desenvolupament internacional i vàlida per a tots els continents i totes les races. I estava reservat a un sociòleg de formació jurídica, el nord-americà Morgan, descobrir la necessària estructura social de la societat primitiva com a base d'aquesta manera econòmica de desenvolupament. El gran paper dels llaços de parentiu en les antigues comunitats comunistes d'aldea havia sorprès els investigadors tant a l'Índia com a Algèria i entre els eslaus. Quant als germànics, estava clar després de les investigacions de von Maurer que s'havien assentat a Europa per clans, és a dir per grups de parentiu. La història dels pobles antics, dels grecs i romans, demostrava a cada pas que el clan hi exercia des de sempre un paper de gran importància com a unitat econòmica, com a institució jurídica, com a cercle tancat de culte religiós. Finalment,

gairebé tots els informes dels viatgers sobre els anomenats països salvatges palesaren, amb notable unanimitat, el fet que com més primitiu és un poble, major és el paper exercit pels llaços de parentiu en la vida d'aquest poble, més dominen aquests llaços les seues relacions i conceptes econòmics, socials i religiosos.

Es plantejava així a la investigació científica un nou i molt important problema. Què eren exactament aquells agrupaments familiars que havien tingut tanta significació en temps primitius, com s'havien format, quina era la seua relació amb el comunisme econòmic i amb el desenvolupament econòmic en general? Morgan, en la *Societat primitiva* (1877), va donar la clau de totes aquestes qüestions de forma memorable. Morgan, el qual passà gran part de la seua vida entre una tribu d'iroquesos en l'estat de Nova York i va investigar amb la major profunditat les relacions prevalents al si d'aqueix primitiu poble caçador, va concebre una nova i grandiosa teoria sobre les formes de desenvolupament de la societat humana en aqueixos llargs períodes de temps previs a tot coneixement històric, i ho va fer mitjançant la confrontació dels seus resultats amb els fets establerts en relació amb altres pobles primitius. Les pioneres idees de Morgan, que serven tota la seua força fins avui, malgrat una gran massa de nou material obtingut des d'aleshores i que ha corregit molts detalls del seu plantejament, es poden sintetitzar en els punts següents:

1. Morgan fou el primer en introduir en la història cultural de la prehistòria un ordre científic, distingint-hi certs graus de desenvolupament i descobrint la força impulsora fonamental d'aquest desenvolupament. Fins llavors, l'enorme lapse de la vida social anterior a tota història escrita, així com les relacions socials dels pobles primitius encara existents, amb tota la seua bigarrada gamma de formes i estadis, constituïa, si fa o no fa, un caos total del que només havien estat extrets en part a la llum de la investigació científica alguns capítols i fragments. Les denominacions "salvatgisme" i "barbàrie" amb què hom acostumava denominar sumàriament aquells estadis socials, tenien vigència només com a conceptes negatius, com a designació de la falta de tot el que es considerava signe distintiu de la "civilització", és a dir, de la vida culta de l'home. Des de semblant punt de vista allò pròpiament culte, la vida social digna de l'home, començava tot just amb els estats socials registrats en la història escrita. Tot allò que corresponia al "salvatgisme" i la "barbàrie" constituïa, per així dir-ho, una simple avantcambra vergonyosa i d'escassíssim valor de la civilització, una existència semianimal que la humanitat civilitzada d'avui només podia contemplar amb condescendent menyspreu. El mateix que, per als representants oficials de l'església cristiana, totes les religions primitives i precristianes no són sinó una llarga sèrie de pèrdues en la recerca de l'única religió vertadera per part de la humanitat, totes les formes econòmiques primitives eren, per als economistes, només intents fallits previs al descobriment de l'única forma econòmica vertadera: la propietat privada i l'explotació, amb les que s'inicien la història escrita i la civilització. Morgan assestà a aquesta concepció un colp decisiu en plantejar la història cultural primitiva en el seu conjunt com una part de la ininterrompuda escala del desenvolupament de la humanitat, infinitament més important, tant per la seua durada infinitament més perllongada que la del diminut fragment de la història escrita, com per les decisives conquestes de la civilització realitzades justament en aquella perllongada alba de l'existència històrica de la humanitat. En insuflar un contingut positiu a les "denominacions" salvatgisme, barbàrie i civilització, Morgan en féu conceptes científics exactes i les va emprar com a instruments d'investigació científica. Salvatgisme, barbàrie i civilització són per a Morgan tres segments del desenvolupament de la cultura, separats uns d'altres per signes materials perfectament determinats i dividit cadascun d'ells en un nivell inferior, un mitjà i un de superior diferenciats entre si novament per conquestes i progressos

culturals concretament determinats. Avui, pedants saberuts poden declamar que el nivell mitjà del salvatgisme no comença amb la pesca ni el superior amb l'invent de l'arc i la fletxa, com pensava Morgan, i d'altres plantejaments per l'estil, perquè en molts casos l'ordre hauria estat invers i, en altres, nivells sencers s'haurien d'eliminar en atenció a circumstàncies naturals: objeccions que es poden plantejar enfront de tota classificació històrica si se la pren com un esquema rígid de validesa absoluta, com una cadena de ferro esclavitzant del coneixement, i no com a guia vivent i flexible. Açò no afecta gens ni mica el memorable mèrit de Morgan per haver creat les premisses per a la indagació de la història primitiva mitjançant la seua classificació històrica, que fou la primera, així com és mèrit de Linneu haver produït la primera classificació científica de les plantes. Però amb una diferència de magnitud. Linneu, com és sabut, va prendre com a base de la seua sistematització un signe molt útil, però purament exterior (els òrgans sexuals de les plantes), i aquest primer expedient va tenir després, com ho va reconèixer el mateix Linneu, que ser reemplaçat per una classificació natural més viva des de l'angle de la història evolutiva del regne vegetal. En canvi Morgan estimulà al màxim la investigació mitjançant la selecció del principi fonamental sobre el qual va assentar la seua sistematització: concretament, va prendre com a punt de partida de la seua classificació la proposició segons la qual és, en cada cas, el tipus de treball social, és la producció, la que determina en primer terme les relacions socials dels homes en cada època històrica des dels primers començaments de la civilització (*Kultur*), i els progressos principals de la mateixa, constitueixen altres tantes fites d'aquest desenvolupament.

2. El segon gran mèrit de Morgan es refereix a les relacions familiars en la societat primitiva. També en aquest cas, en basar-se en un copiós material obtingut mitjançant enquestes internacionals, va establir la primera successió científicament fonamentada de les formes de desenvolupament de la família, des de les més remotes, corresponents a una societat enterament primitiva, fins a la monogàmia avui prevalent, o siga fins al matrimoni individual consagrat per l'estat amb posició dominant de l'home. També és cert que des d'aleshores ha aparegut material que implica correccions nombroses en un nivell de detall a l'esquema de desenvolupament de la família establert per Morgan. Però els traços fonamentals del seu sistema, que és la primera escala de formes de família des dels foscos temps antics fins al present, guiada fermament per la idea del desenvolupament, continuen constituint una aportació duradora al tresor de la ciència de la societat. A més Morgan no enriqué aquesta esfera del coneixement només amb la seua sistematització sinó, també, amb una idea fonamental i genial referent a llaços existents entre les relacions familiars d'una societat i el sistema de parentiu en ella vigent. Morgan fou el primer a fer notar el fet, digne d'atenció, que al si de molts pobles primitius les vertaderes relacions de llinatge i ascendència, és a dir la vertadera família, no coincideix en absolut amb els títols de parentiu que es donen recíprocament les gents i amb les obligacions mútues que en resulten per a ells d'aquests títols. Fou el primer a trobar per a aquest enigmàtic fenomen una explicació purament materialista-dialèctica. "La família [diu Morgan] és l'element actiu, no és mai estacionària, sinó que avança d'una forma inferior a una superior a mesura que la societat es desenrotlla des d'un grau inferior a un superior. Els sistemes de parentiu, en canvi, són passius, només a llarg termini registren els progressos que ha realitzat la família en el transcurs del temps, i només experimenten canvis radicals quan la família s'ha modificat radicalment." Així és com entre els pobles primitius es troben en vigor encara sistemes de parentiu corresponents a una forma de família anterior i ja superada de la mateixa manera com, en general, les representacions i idees dels homes romanen llargament adherides a condicions que, a través del desenvolupament material de la societat, ja han estat superades.

3. Sobre la base de la història evolutiva de les relacions de família, Morgan produí la primera investigació exhaustiva d'aquelles antigues unions de llinatge que entre tots els pobles civilitzats, entre els grecs i els romans, entre els celtes i els germànics, entre els antics israelites, es troben en l'inici de la tradició històrica i la vigència dels quals s'ha comprovat en la majoria dels pobles primitius que encara existeixen. Va demostrar que aquestes unions, basades en les relacions de sang i d'ascendència comuna, no són només un grau elevat en el desenvolupament de la família sinó, també, el fonament de la vida social conjunta dels pobles (durant els llargs períodes en els quals no existia encara cap estat en el sentit modern del terme, és a dir cap organització coercitiva política sobre una base territorial ferma). Cada tribu, consistent en un cert nombre d'unions de llinatge o, com les anomenaven els romans, *gens*, tenia el seu propi territori que li pertanyia en el seu conjunt, i en cada tribu el grup familiar era la unitat en què s'exercia la vida domèstica conjunta de mode comunista, en la que no hi havia rics i pobres, ociosos i treballadors, senyors i mossos, i en la que les qüestions públiques i generals es decidien per opció i lliure determinació de tots. Morgan ressenyava detingudament, com a exemple vivent d'aquestes relacions viscudes antigament per tots els pobles que integren avui la civilització, l'organització gentilícia dels indis d'Amèrica en l'estat de floriment en què es trobava en el temps de la conquesta europea.

“Tots els seus membres [diu] són homes lliures compromesos a defensar la llibertat de l'altre; iguals en els seus drets personals, ni els dirigents de la pau ni els caps guerrers pretenen preeminència de cap mena; constitueixen una germandat, lligats per llaços sanguinis. La llibertat, la igualtat; la fraternitat, encara que mai formulades, eren els principis, bàsics de la *res*, i aquesta era la unitat de tot un sistema social, el fonament de la societat índia organitzada. Açò explica l'indoblegable sentit d'independència i la dignitat personal en la conducta que tots reconeixen als indis.”

4. L'organització gentilícia porta el desenvolupament social fins al llinyar de la civilització, que Morgan caracteritza com la breu i recent època de la història de la cultura en què, sobre les ruïnes del comunisme i de l'antiga democràcia, sorgeixen la propietat privada i amb ella l'explotació, un organització pública coercitiva: l'estat, i la dominació exclusiva de l'home sobre la dona en l'estat, en el dret de propietat i en la família. En aquest període històric relativament breu es desenrotllen els progressos majors i més ràpids de la producció, de la ciència, de l'art, però també els més profunds esquinçaments de la societat pels antagonismes de classe, la misèria dels pobles i la seua esclavitud. Heus aquí el judici de Morgan sobre la nostra civilització actual, amb el que tanca els resultats de la seua clàssica investigació:

“Des del començament de la civilització el creixement de la riquesa ha estat tan enorme, les seues formes tan variades, la seua aplicació tan àmplia i la seua administració tan hàbil al servei dels interessos dels propietaris, que aquesta riquesa s'ha convertit enfront del poble en una força insuperable. L'esperit humà es troba perplex i bandejat davant la seua pròpia obra. No obstant això, vindrà un temps en què la raó humana s'enfortisca fins a adquirir domini sobre la riquesa, que ella determine la relació que existeix entre l'estat i la propietat que ell protegeix, així com els límits dels drets dels propietaris. Els interessos de la societat són absolutament anteriors als interessos individuals i és necessari establir entre els uns i els altres una relació legítima i harmònica. La mera persecució de la riquesa no és el destí final de la humanitat, almenys si el progrés continua sent la llei del futur com ho fou en el passat. El temps transcorregut des del començament de la civilització és només un petit fragment de la vida passada de la humanitat, només un petit fragment del temps que li queda per viure. La dissolució de la humanitat se'ns presenta amenaçador com a terminació d'una pista

històrica l'única meta de la qual és la riquesa; perquè semblant pista conté els elements del seu propi anihilament. La democràcia en l'administració, la fraternitat en la societat, la igualtat de drets, l'educació general inauguraran el pròxim nivell superior de la societat pel qual treballen constantment l'experiència, la raó i la ciència. Aqueixa etapa reviurà llavors (però de forma superior) la llibertat, la igualtat i la fraternitat de les antigues gents.”

L'obra de Morgan fou de gran significació per al coneixement de la història econòmica. Demostrà que l'antiga economia comunista, només descoberta fins llavors en alguns casos particularment clars, era una regla general del desenvolupament cultural, en l'etapa de la constitució gentilícia. Amb això va quedar demostrat que el comunisme originari i la democràcia i igualtat social a ell corresponents són el bressol del desenvolupament social. Mitjançant aquesta ampliació dels horitzons del passat prehistòric, va establir que tota l'actual civilització amb la seua propietat privada, la seua dominació de classe, la seua dominació masculina, el seu estat i el seu matrimoni coercitiu, és només una fase breu i temporània nascuda de la dissolució de la societat comunista originària, que al seu torn serà desplaçada en el futur per formes socials superiors. Amb això Morgan proporcionà al socialisme científic un nou i poderós suport. Mentre Marx i Engels demostraven, per la via de l'anàlisi econòmica del capitalisme, la ineluctabilitat del trànsit històric de la societat a l'economia mundial comunista en el futur pròxim, donant amb això una base científica ferma a les lluites socialistes, Morgan proporcionà un sòlid fonament a l'obra d'aquells, mostrant que la societat comunista-democràtica, tot i que sota formes primitives, comprèn tot el llarg passat de la història de la cultura humana anterior a la civilització actual. La noble tradició del llunyà passat va estendre així la mà als esforços revolucionaris del futur, el cercle del coneixement es tancà harmònicament i, des d'aquesta perspectiva, el món actual de la dominació de classe i de l'explotació, que pretenia ser la totalitat de la cultura, la meta més alta de la història mundial, es mostrà simplement com una etapa diminuta i passatgera de la gran marxa cap avant de la humanitat.

II

La “comunitat originària” de Morgan va constituir, per així dir-ho, una introducció tardana al *Manifest Comunista* de Marx i Engels. Amb això, no obstant, no podia deixar de provocar una reacció en la ciència burgesa. Dues o tres dècades després de la meitat del segle, el concepte del comunisme originari s'havia obert camí en la ciència. Mentre es tractava de respectables “antiguitats jurídiques germàniques”, de “peculiaritats tribals esclaves” o de l'exhumació històrica de l'imperi incaic peruà i coses semblants, els descobriments no sortien del terreny de les curiositats científiques inofensives, privades de significació actual, sense lligam directe amb els interessos i lluites quotidianes de la societat burgesa. A tal punt estadistes fermament conservadors o moderadament liberals com Ludwig von Maurer o Sir Henry Maine van poder guanyar-se amb aquests descobriments els més grans mèrits. No obstant això, prompte es produiria aquest lligam i, per cert, en dues direccions. Com hem vist, la política colonial ja havia comportat un conflicte d'interessos tangibles entre el món burgès i les condicions de vida del comunisme primitiu. Com més s'estenia l'omnímode poder del règim capitalista a Europa Occidental des de mitjans del segle XIX, després de les borrasques de la revolució de febrer de 1848, més aspre esdevingué aquell conflicte. A més, a partir justament de la revolució de febrer, un altre enemic exercia en el propi camp de la societat burgesa (el moviment obrer revolucionari) un paper sempre creixent. A partir de les jornades de juny de l'any 1848, a París, ja mai desapareixerà de l'escenari públic l'“espectre roig”, per a ressorgir l'any 1871 en el foc resplendent de les

lluïtes de la Comuna, per a horror de la burgesia francesa i internacional. A la llum d'aquestes brutals lluïtes de classe, també el més recent descobriment de la investigació científica (el comunisme primitiu) mostrà el seu perillós rostre. La burgesia, en haver rebut agut ferides en els seus interessos de classe, nassejà una fosca relació entre les antiquíssimes tradicions comunistes que li oposaven als països colonials la més enverinada de les resistències a l'avanç de l'“europeïtzació” àvida de lucre dels aborígens, i el nou evangeli de l'ímpetu revolucionari de les masses proletàries en els antics països capitalistes. Quan, en l'Assemblea Nacional francesa en 1873, seria decidida la sort dels desgraciats àrabs d'Algèria mitjançant una llei d'introducció coercitiva de la propietat privada, sonava sense parar en aquesta assemblea (en la que encara vibraven la covardia i les ànsies assassines dels vencedors de la Comuna de París) la consigna que era necessari anihilar a qualsevol preu l'antiquíssima propietat comunal dels àrabs “com una forma que referma en els esperits tendències comunistes”. Mentrestant, en Alemanya, les magnificències del nou imperi alemany, l'especulació de l'era de la fundació i el primer *crack* capitalista dels anys setanta, el règim de sang i ferro de Bismarck amb la seua llei contra els socialistes, estimularien al màxim les lluïtes de classes i llevarien també tota intimitat a la investigació científica. El creixement inusitat de la socialdemocràcia alemanya com a encarnació de les teories de Marx i Engels, agusà extraordinàriament l'instint de classe de la ciència burgesa en Alemanya, i allí és on es desencadenà amb major força la reacció contra les teories del comunisme originari. Historiadors de la cultura com Lippert i Schurtz, economistes com Bücher, sociòlegs com Starcke, Westermarck i Grosse són avui unànimes en el seu sol·lícit batallar contra la teoria del comunisme originari, particularment contra la teoria de Morgan referent a l'evolució de la família i a la dominació (antany sobirana) de l'organització a base del parentiu, amb la seua igualtat de sexes i la seua democràcia general. Un cert senyor Starcke, per exemple en el seu *Primitiven Familie (Família primitiva)* de 1888, tracta les hipòtesis de Morgan sobre els sistemes de parentiu, com un “somni salvatge”, “per no dir un deliri”. Però també científics més seriosos, com l'autor de la millor història de la cultura que posseïm, Lippert, es llancen a la lluita contra Morgan. Basant-se en informes antiquats i superficials de missioners del segle XVII sense formació econòmica ni etnològica i ignorant enterament els grans estudis de Morgan, Lippert exposa les condicions econòmiques dels indis d'Amèrica del Nord, justament els mateixos en la vida i organització social dels quals Morgan va penetrar més profundament que ningú. Així intenta provar que entre els pobles caçadors no hi ha cap regulació comunitària de la producció ni una mínima “previsió” per a la col·lectivitat i per al futur, i que hi impera la més absoluta anarquia i l'atabalament. Lippert adopta sense cap crítica la nècia tergiversació exercida per la limitada visió europea dels missioners sobre les institucions comunistes realment vigents entre els indis, com ho prova, a manera d'exemple, la següent cita de la història de la missió dels germans evangelistes entre els indis d'Amèrica del Nord de Loskiel, de l'any 1789: “molts d'ells [dels indis americans, diu el nostre missioner, perfectament informat] són tan negligents que no planten res confiats que altres no gosaran negar-se a compartir amb ells les seues provisions. Ja que, en virtut d'això, els més diligents no s'aprofiten més del seu propi treball que els ociosos de temps en temps van plantant cada vegada menys. Quan ve un hivern cru en el qual l'altura de la neu no els permet anar a caçar, esclata fàcilment una fam canina general en què sovint pereixen molts. Llavors l'escassetat els ensenya a servir-se com a aliment d'arrels i de la corfa interior dels arbres, especialment dels roures jòvens”. “D'aquesta manera [agrega Lippert a les paraules del seu garant] naturalment la tornada a l'anterior despreocupació portà aparellada la tornada al nivell de la vida anterior.” I en aquesta societat índia en què

ningú” “gosa negar-se” a compartir amb un altre les seues provisions de menjar, i en què un “germà evangèlic” encaixa amb palesa arbitrariedad, segons el model europeu, la inevitable divisió en “diligents” i “peresosos”, vol trobar Lippert la millor prova que puga oposar-se al comunisme originari:

“Naturalment, en aquest nivell la generació major es preocupa encara menys de la preparació de la generació més jove per a la vida. L'indi està ja lluny de l'home primitiu. En el moment que l'home té un instrument posseeix ja el concepte de propietat, encara que siga limitat a aqueix objecte. En el nivell més baix l'indi ja té aqueix concepte: *en aquesta propietat originària no hi ha cap caràcter comunista; el desenvolupament s'inicia amb el contrari.*”

El professor Bücher contraposa a l'economia comunista originària la seua “teoria de la recerca individual de l'aliment” als pobles primitius i dels “períodes immensos de temps” en els que “l'home va existir sense treballar”. Però per a l'historiador de la cultura Schurtz, el professor Karl Bücher, amb la seua “visió genial”, és el profeta a qui ell segueix cegament en qüestions referents a les relacions econòmiques primitives. Però el prohòm més típic i enèrgic de la reacció contra les perilloses teories del comunisme originari i de la constitució gentilícia, contra el “pare de l'església de la socialdemocràcia alemanya” (Morgan), és el senyor Ernst Grosse. A primera vista, el mateix Grosse, és partidari de la concepció materialista de la història, és a dir que deriva diverses formes jurídiques de relacions entre els sexes i de pensament social, de les corresponents relacions de producció com a factor determinant d'aquelles formes. “Només uns pocs historiadors de la cultura [diu en els seus *Anfänge der Kunst (Començaments de l'art)* aparegut en 1894] semblen haver comprès tota la importància de la producció. És cert, d'altra banda, que resulta molt més fàcil subestimar-la que sobreestimar-la. El moviment econòmic és el centre vital de totes les civilitzacions: influeix sobre tots els altres factors de la cultura del mode més profund i irresistible, mentre que ell només és influenciat per circumstàncies geogràfiques i meteorològiques. Es podria, amb un cert dret, anomenar a la forma de producció el fenomen cultural primari, junt amb el qual totes les restants branques de la cultura apareixen com derivades i secundàries (clar que no en el sentit que aquestes restants branques hagueren sorgit, per així dir-ho, del tronc de la producció sinó perquè, tot i que han sorgit autònomament, s'han format i desenrotllat constantment sota la pressió subjugadora del factor econòmic dominant).” A primera vista sembla que el mateix Grosse ha pres les seues principals idees dels “pares de l'església de la socialdemocràcia alemanya”, de Marx i Engels, encara que es cuida molt bé de deixar traslluir, ni amb una sola paraula, la font científica sobre la qual basa la seua superioritat sobre la “majoria dels historiadors de la cultura”. De fet, encara en relació amb la concepció materialista de la història, és “més papista que el papa”. Mentre Engels (creador amb Marx de la concepció materialista de la història) veié en l'evolució de la família des dels temps primitius fins a la formació del matrimoni actual sancionat per l'estat, una successió de formes independents de les relacions econòmiques, ja que la seua funció era centralment, la del sosteniment i proliferació del gènere humà, Grosse va en això molt més enllà. Planteja la teoria que en tots els temps la corresponent forma de família va ser simplement el producte directe de les relacions econòmiques llavors vigents. “En cap part... [diu], es destaca amb tanta evidència la significació cultural de la producció com en la història de la família. Les estranyes formes de les famílies humanes, que han entusiasmat els sociòlegs fins a fer-los concebre hipòtesi encara més estranyes, resulten sorprenentment comprensibles en quant es consideren en relació amb les formes de la producció.”

El seu llibre *Sie formen der Familie und Die Formen der Wirtschaft (Les formes de la família i les formes de l'economia)*, aparegut en 1896, està consagrat enterament a la demostració d'aquesta idea. Però al mateix temps, Grosse és un oponent decidit de la teoria del comunisme originari. I tracta de demostrar que el desenvolupament social de la humanitat no comença en realitat amb la propietat comuna sinó amb la propietat privada, i s'esforça com Lippert i Bücher en provar des del seu punt de vista que, com més retrocedim en la història primitiva, més exclusiva i subjugadorament domina l'"individu" amb la seua "propietat individual". Clar que els descobriments sobre la comunitat pobletana comunista en tots els continents i, en relació amb ella, les unions clàniques o, com les anomena Grosse, les parenteles (Sippen), no es van deixar negar fàcilment. Encara que Grosse (en això consisteix pròpiament la seua teoria) fa sobrevenir només en un cert nivell del desenvolupament les organitzacions clàniques com marc de l'economia comunista: amb l'agricultura inferior. Ràpidament les fan entrar en dissolució, en el nivell de l'agricultura superior, per a donar pas novament a la "propietat individual". D'aquesta manera, amb gest triomfant, Grosse posa directament cap per avall la perspectiva històrica de Marx i de Morgan. Segons aquesta última, el comunisme era el bressol de la humanitat que evolucionava cap a la civilització, la forma de les relacions econòmiques que acompanyà aquesta evolució durant enormes períodes de temps per a entrar en dissolució tot just amb la civilització donant pas a la propietat privada; després la civilització, per la seua banda, va a la trobada d'un ràpid procés de dissolució, retornant així al comunisme, però en la forma superior de l'ordenament socialista. Segons Grosse era la propietat privada la que va acompanyar el sorgiment i progrés de la cultura per a cedir el seu lloc al comunisme només transitòriament en un nivell determinat que seria el de l'agricultura inferior. Segons Marx-Engels i Morgan el punt d'arrencada i de culminació de la història de la cultura és la propietat comuna, la solidaritat social; segons Grosse i els seus col·legues de la ciència burgesa, l'"individu" amb la propietat privada. Però no acaba aquí l'assumpte. Grosse és enemic declarat no sols de Morgan i del comunisme originari sinó de tota la teoria del desenvolupament al terreny de la vida social, i derrama les seues ironies sobre els esperits infantils que pretenen disposar tots els fenòmens de la vida social en una sèrie evolutiva i concebre'ls com un procés unitari, com un progrés de la humanitat de formes de vida inferiors a d'altres superiors. Herr Grosse combat amb tota la força de què disposa, com a típic erudit burgès, aquesta idea fonamental que serveix de base a tota la ciència social moderna en general i, en particular, a la concepció de la història i a la teoria del socialisme científic. *"La humanitat [dictamina] no es desplaça en absolut per una línia única i en una sola direcció; sinó que les vies i metes dels pobles són tan diverses com les seues condicions de vida."* Així, en la persona de Grosse, la ciència social burgesa en la seua reacció contra les conseqüències revolucionàries dels seus propis descobriments ha arribat al mateix punt a què havia arribat l'economia vulgar burgesa en la seua reacció contra l'economia clàssica: a la negació de l'existència mateixa de lleis del desenvolupament social. Examinem un poc més de prop l'estrany "materialisme" històric del més recent dels vencedors de Marx, Engels i Morgan.

Grosse parla molt de "producció", parla constantment, del "caràcter de la producció" com a factor determinant, que influeix sobre tota la cultura. Però, què entén per producció i per caràcter de la producció? "La forma econòmica que domina o predomina en un grup social, la forma en què els membres del grup es guanyen el suport, és un fet que es pot observar directament i establir en totes parts, en les seues línies generals, amb suficient certesa. Podem encara tenir molts dubtes sobre les concepcions religioses i socials dels australians; però no és possible encoratjar el menor dubte sobre el caràcter de la seua producció: els australians són caçadors i recol·lectors.

Potser serà impossible penetrar en la cultura espiritual dels antics peruans; però el fet que els ciutadans de l'imperi incaic eren un poble agricultor és evident a totes les mirades." (Grosse, *Anfänge der Kunst*, pàgina 34)

De mode, doncs, que per "producció" i el seu "caràcter", Grosse entén simplement la font principal de manutenció del poble en cada cas. Caça, pesca, cria de bestiar; agricultura (heus aquí les "relacions de producció" que incideixen de mode determinant sobre totes les altres relacions de la cultura d'un poble). Aquí cal observar immediatament que, si es basava en aquest magre descobriment, la petulància de Herr Grosse respecte a la "majoria dels historiadors de la cultura" mancava enterament de base. El coneixement que la font principal que serveix a un poble per a la seua manutenció és extraordinàriament important per al seu desenvolupament cultural, no és un flamant descobriment de Herr Grosse sinó una antiquíssima i respectable peça que figura en l'inventari de tots els erudits de la història de la cultura. Aquest coneixement ha portat, justament, a l'arxiconeguda classificació dels pobles en caçadors, pastors i agricultors, que està en totes les històries de la cultura i que Herr Grosse mateix, després de molts nyic-i-nyacs, acaba per aplicar. Però és que aquest coneixement no és només molt antic sinó també (en la versió banal en què el pren Grosse) molt fals. Si sabem simplement que un poble viu de la caça, del pasturatge o de l'agricultura, encara no sabem res de les seues relacions de producció i de la seua cultura pretèrita. Els hotentots actuals d'Àfrica sudoccidental, als qui els alemanys van llevar els seus ramats i amb ells els seus mitjans de subsistència, dotant-los a canvi modernes escopetes, s'han convertit, forçosament, de nou en caçadors. No obstant això, les relacions de producció d'aquest "poble caçador" no tenen absolutament res en comú amb els caçadors indis de Califòrnia que viuen encara en el seu primitiu aïllament del món, i aquests últims al seu torn s'assemblen molt poc a les companyies de caçadors de Canadà, els qui proveeixen industrialment de pells a capitalistes nord-americans i europeus. Els pastors peruans que abans de la invasió espanyola criaven les seues llames a la Serralada dels Andes de forma comunista sota la dominació incaica, els nòmades àrabs amb els seus ramats a Àfrica o Aràbia, els camperols que viuen actualment als Alps suïssos, bavaresos o tirolesos que serven els seus costums tradicionals enmig del món capitalista, els esclaus romans que vivien en Apúlia, en estat semisalvatge cuidant els enormes ramats dels seus amos, els *farmers* que en l'Argentina d'avui engreixen innumerables ramats per als escorxadors de Ohio, tots són exemples de pobles ramaders que constitueixen altres tants tipus totalment diferents de producció i de cultura. Finalment, l'"agricultura" comprèn una gamma tan àmplia de modes d'economia i nivells de cultura diversos, des de la primitiva comunitat índia fins al latifundi modern, des de la minúscula granja del camperol fins al solar del noble a l'est de l'Elba, des de l'arrendatari anglès fins a la jobàgia romana, des de l'horticultura xinesa fins a la plantació brasilera i el treball dels esclaus, des de la primitiva agricultura d'aixada que exerceixen les dones a Tahití fins a la moderna granja nord-americana amb màquines accionades a vapor i a electricitat. En realitat les revelacions de Herr Grosse sobre la importància de la producció, només ens revelen la seua notable incomprensió del que vertaderament és la producció. Marx i Engels s'ocuparen precisament d'enfrontar aquest tipus de "materialisme" groller i bast que només pren en consideració les condicions naturals exteriors de la producció i de la cultura i que va tenir la seua expressió més exhaustiva en el sociòleg anglès Buckle. Allò de decisiu en les relacions econòmiques i culturals dels homes no és la font natural exterior de la manutenció, sinó les relacions entre els homes en el seu treball.

Les relacions *socials* de producció determinen la qüestió de la forma de producció dominant en un poble donat. Només quan s'ha captat en profunditat aquest

costat de la producció, pot comprendre's les influències determinants de la producció d'un poble sobre les seues relacions de família, els seus conceptes jurídics, les seues representacions religioses, el seu desenvolupament artístic. Però penetrar en les relacions socials de producció dels anomenats pobles salvatges és quelcom extraordinàriament difícil per a la majoria dels observadors europeus. Contràriament a Herr Grosse, qui creu que ho sap tot quan en realitat no sap sinó que els peruans incaics eren un poble agricultor, un erudit seriós com a Sir Henry Maine, escriu:

“L'error característic dels observadors directes de les relacions socials o jurídiques d'un altre poble és que les comparen massa ràpidament amb relacions per a ells conegudes que, en aparença, són del mateix tipus.”

El nexa de les formes de família amb les “formes de producció” així enteses, es presenta de la manera següent a l'obra de Herr Grosse:

“En el nivell més baix, l'home s'alimenta per mitjà de caceres (en el sentit més ampli) i mitjançant la recol·lecció de vegetals. En aquesta primitiva forma de producció es manifesta ja la forma més primitiva de divisió del treball, la divisió fisiològica del treball, entre ambdós sexes. Mentre l'home es reserva els treballs corresponents a l'alimentació animal, les tasques de la dona són la recol·lecció d'arrels i fruits. En aquestes condicions, el centre de gravetat econòmic es troba quasi sempre de banda de l'home, i en conseqüència la forma primitiva de família presenta per tot arreu un caràcter patriarcal inequívoc. I siguen quins siguen les concepcions referents al parentiu sanguini, l'home primitiu, fins i tot si no es conceptua parent sanguini de la seua descendència, és de fet amo i propietari entre les seues dones i els seus fills. A partir d'aquest nivell ínfim la producció pot avançar en dues direccions, segons que l'acció econòmica femenina o masculina experimente un desenvolupament ulterior. Quina de les dues branques haurà, però, de convertir-se en tronc principal en depèn, en primer terme, de les condicions naturals en què viu el grup primitiu. Si la flora i el clima del país inciten a acumular reserves primer i després a conrear plantes útils, es desenrotlla la branca econòmica femenina, la recol·lecció es va transformant en cultiu. En realitat, entre els pobles agricultors primitius, aquesta tasca es troba constantment en mans de la dona. En conseqüència, també el centre de gravetat econòmic es troba situat de la banda femenina, i per això trobem, en totes les societats primitives que es basen preponderantment en l'agricultura, una forma de família matriarcal o les empremtes de tal forma. La dona, com a proveïdora principal d'aliments i senyora de la terra, es troba al centre de la família. Amb tot, només en molt pocs casos s'ha arribat al desenvolupament d'un matriarcat en sentit propi, a una vertadera dominació de les dones. Açò va ocórrer només allí on el grup social es trobava apartat dels atacs d'enemics exteriors. En tots els altres casos l'home recuperà, com a defensor, el predomini que havia perdut com a proveïdor d'aliments. D'aquesta manera sorgeixen les formes de família que dominen en la majoria d'aquests pobles agricultors i que constitueixen un compromís entre les direccions matriarcal i patriarcal.

Una gran part de la humanitat ha experimentat un desenvolupament completament distint. Els pobles caçadors que vivien en comarques desfavorables a l'agricultura però que fornien als homes d'animals que admetien la domesticació i que hi convenia sotmetre, passaren no al cultiu de plantes com aquells, sinó a la cria de bestiar. Però la ramaderia, que s'ha desenrotllat gradualment a partir de la cacera, es presenta com aquesta, originàriament en totes parts, com a prerrogativa de l'home. D'aquesta manera es reforça encara més el predomini econòmic que ja tenia l'home, i aquesta relació troba expressió conseqüent en el fet que la forma de família patriarcal domina entre els pobles que es nodreixen preferentment mitjançant la ramaderia. A més, la posició dominant de l'home es veu elevada fins i tot en les societats pastorals per una

altra circumstància que igualment està en relació directa amb la forma de producció que practiquen. Els pobles pastors tendeixen constantment a caure en problemes bèl·lics i, en conseqüència, al desenvolupament d'una organització guerrera centralitzada. El resultat ineluctable n'és la forma extrema del patriarcat en què la dona se situa com a esclava sense cap dret sotmesa al poder despòtic del seu marit i senyor. Però els pacífics pobles agricultors en què la dona domina en la família com a proveïdora d'aliment o, almenys, s'adjudica en part una posició més lliure, són majoritàriament conquerits pels bel·licosos criadors de bestiar i prenen d'aquests, amb altres usos, també la dominació despòtica de l'home en la família. "Així és com trobem avui totes les nacions cultes sota el signe d'una forma patriarcal de família més o menys marcada." (Grosse, *Anfänge der Kunst*, pàgines 36-38)

De manera, doncs, que els estranys destins històrics de la família humana aquí descrits en la seua dependència amb les formes de producció segueixen l'esquema següent: període de la caça (família individual amb dominació masculina); període de la cria de bestiar (família individual amb dominació masculina fins i tot més forta); període de l'agricultura inferior (família individual amb dominació femenina en certs punts, però després submissió, dels agricultors pels criadors de bestiar i, per tant, també en aquells casos família individual amb dominació masculina); i com a pedra de rematada de l'edifici: període de l'agricultura superior (família individual amb dominació masculina). Com es veu, Herr Grosse emprèn seriosament la seua negació de la teoria moderna de l'evolució. En la seua obra no existeix en absolut una evolució de les formes de família. La història comença i acaba amb la família individual i la dominació de l'home. Grosse no adverteix que, després de la seua promesa d'explicar el sorgiment de les formes de família des de les formes de producció, suposa la forma de la família individual com quelcom absolutament donat, acabat, com una llar moderna, i el presenta sense cap alteració davall totes les formes de producció. Allò que ell segueix en realitat com distintes "formes de família" en la successió dels temps és a penes una qüestió de relació recíproca dels sexes. Dominació dels homes o dominació de les dones; açò és, segons Grosse, la "forma de família" que ell, d'aquesta manera redueix a un signe exterior, amb la mateixa cruessa amb què ha reduït la "forma de producció" a la qüestió: cacera, cria de bestiar o agricultura. Que la "dominació dels homes" o la "dominació de les dones" puguen comprendre dotzenes de formes de família diferents, que en el nivell de desenvolupament cultural dels "caçadors" puga haver-hi dotzenes de sistemes de parentiu diferents, li preocupa tan poc a Herr Grosse com la qüestió de les relacions socials dins d'un tipus de producció. La relació recíproca de les formes de família i de les formes de producció desemboca així en el següent enginyós "materialisme": ambdós sexes són tractats des d'un començament com a competidors en els negocis. Qui alimenta la família domina també al seu si, diu el filisteu, repetint el codi civil burgès. La mala estrella del sexe femení vol, no obstant això, que només una vegada en la història en l'agricultura inferior d'aixada haja estat excepcionalment a càrrec de la manutenció de la família, però també en aqueix cas hagué de retirar-se, la majoria de les vegades, davant el bel·licós sexe masculí. I així, en les qüestions fonamentals, la història de la forma de família és simplement una història de l'esclavitud de la dona, en totes les "formes de producció" i malgrat totes les formes de producció. L'únic lligam de les formes de família amb les formes d'economia és llavors exclusivament la lleu diferència que hi ha entre formes un poc més suaus i un poc més dures de la dominació masculina. Finalment el primer missatge de salvació en la història de la cultura humana, per a l'esclavitzada dona, l'aporta l'església cristiana que, si bé no sobre la terra, almenys en el blau èter del cel no coneix diferències entre ambdós sexes. "A través d'aquesta teoria la cristiandat ha atorgat a la dona una noblesa

davant la qual ha d'inclinar-se el capritx de l'home" (Grosse, *Formen der Familie*, pàgina 238), acaba Herr Grosse, en tirar l'àncora feliçment en la rada de l'església cristiana, després de llargues marrades sobre les aigües de la història econòmica. No és cert que resulten "sorprenentment comprensibles", després de tot, les formes de família que han "entusiasmat els sociòlegs fins a impulsar-los a tan estranyes hipòtesis", quan se les considera "en relació amb les formes de producció"!

Però el més notable en aquesta història de la "forma de família" és el tractament de la unió clànica o de la parentela, com l'anomena Grosse. Hem vist l'enorme importància del paper social que exercien les unions clàniques en els nivells anteriors de desenvolupament de la cultura. Sobretot després de les transcendents investigacions de Morgan sabem que eren, abans del desenvolupament de l'estat territorial, la forma pròpia de societat, i van continuar sent molt de temps després la unitat econòmica així com la comunitat religiosa. En quina posició es troben aquests fets respecte a la notable història de les "formes de família" de Grosse? Evidentment, Grosse no pot negar manifestament la constitució social sobre la base del parentiu en tots els pobles primitius. Però com es troben en contradicció amb el seu esquema de les famílies individuals i de la dominació de la propietat privada, ell tracta, en la mesura que pot, de reduir a zero la seua significació, excepte en el període de l'agricultura inferior. "El poder del parentiu sorgí amb l'economia agrícola inferior, i amb ella s'extingeix; entre els agricultors superiors l'ordenament basat en el parentiu ja ha caducat o està en via de desaparèixer," (Grosse, *Formen der Familie*, pàgines 207, 215). Així Grosse fa emergir el "poder del parentiu", amb la seua economia comunista, enmig de la història econòmica i de la història de la família com disparada per una pistola, per a poder dissoldre'l com més prompte millor. ¿Com han d'explicar-se, doncs, el sorgiment, l'existència, les funcions de l'ordenament de parentiu en els mil·lennis de desenvolupament de la cultura anteriors a l'agricultura inferior? Ja que, segons Grosse, en aquells temps no tenen ni funció econòmica ni significació social enfront de la família individual, ¿què són, en definitiva, aquests clans que porten una vaga existència en un segon pla respecte a les famílies individuals amb la seua economia privada imperant entre els caçadors, entre els criadors de bestiar? Tot açò continua sent un secret privat d'Herr Grosse. No li preocupa tampoc gens ni mica que la seua historieta es trobe en palesa contradicció amb alguns fets generalment reconeguts. Els clans adquirien importància amb l'agricultura inferior; ara bé, els clans estan lligats en la majoria dels casos amb la institució de la *vendetta*, amb el culte religiós i molt sovint amb la designació d'un animal totèmic; ara bé, totes aquestes coses són molt més antigues que l'agricultura i, per tant, han de derivar la seua força de les relacions de producció de períodes culturals molt més primitius, d'acord amb la pròpia teoria de Grosse. Grosse conceptua l'ordenament basat en el parentiu dels agricultors superiors, germànics, celtes, indis, com un llegat del període de l'agricultura inferior, on els clans tenen les seues arrels en l'economia rural femenina. Però l'agricultura superior dels pobles cultes sorgí no de l'agricultura femenina d'aixada sinó de la cria de bestiar que ja era cosa d'homes i en la que, segons Grosse, l'organització clànica no tenia importància enfront de l'economia familiar patriarcal. Segons Grosse l'ordenament en clans no té significació entre els criadors nòmades de bestiar i només entra en vigor per un cert temps quan s'assenta i passa a l'agricultura. No obstant això, segons el més famós dels investigadors de les civilitzacions agràries, el vertader desenvolupament va transcórrer en la direcció oposada: mentre els criadors de bestiar van portar una vida nòmada les unions clàniques tenien des de tot punt de vista la major força, amb la vida sedentària comença a aflluixar-se el llaç del clan, i a retrocedir enfront de la unió local dels agricultors la comunitat d'interessos dels quals és més forta que la tradició dels

llaços sanguinis. La comunitat clànica es transforma en l'anomenada comunitat veïnal. És aquesta l'opinió de Ludwig von Maurer, de Kovalevski, d'Henry Maine, de Laveleye, i actualment Kaufman demostra l'existència del mateix fenomen entre els quirguis i iacuts d'Àsia Central.

Per a acabar, diguem que el mateix Grosse ha confessat no ser capaç de donar, des del seu punt de vista, la menor explicació sobre els fenòmens més importants al terreny de les relacions primitives de família, com el matriarcat, i es contenta de declarar, arronsant les espatlles, que el matriarcat és “la més rara curiositat de la sociologia”; que s'anima a efectuar l'increïble afirmació que entre els australians les idees sobre consanguinitat no haurien tingut cap influència sobre els seus sistemes de família i, el que és més inconcebible encara, afirma que entre els antics peruans no hi hauria empremta alguna d'organització clànica; que es pronuncia sobre la constitució agrària dels germànics a partir del material antiquat i poc digne de confiança de Laveleye i, finalment, que segueix, per exemple, al mateix Laveleye en la magnífica afirmació que “encara avui” la comunitat pobletana russa constituïria una unió clànica entre els 35 milions de gran russos, amb parentiu sanguini, una “comunitat familiar”, la qual cosa és, si fa o no fa, el mateix que afirmar que tota la població de Berlín constitueix “encara avui” una gran comunitat familiar. Tot açò habilita Grosse, molt particularment, per a tractar Morgan, el “pare de l'església de la socialdemocràcia alemanya”, com a un gos mort. Els exemples que hem vist del mode que tracta Grosse les formes de la família i el clan forneixen una idea de com tracta les “formes de l'economia”. Tota la seua argumentació, dirigida contra l'acceptació del comunisme originari, reposa sobre sonors “en veritat” i “no obstant això”, amb la qual cosa els fets innegables són, és cert, consignats, però els contraposa altres per a enxiquir allò que no li convé, inflar allò que li convé i arreglar el resultat d'acord amb els seus desitjos.

El mateix Grosse es refereix als caçadors inferiors de la manera següent: “La propietat individual que, en totes les societats inferiors correspon predominantment o exclusivament als béns mobles, no té significació quasi per complet; en canvi, la part més valuosa de la propietat, la presa, pertany en comú a tots els homes de la tribu. En conseqüència, les seues despulles sovint s'han de repartir entre tots els membres d'una horda. Així és, segons informes, entre els botocudos, per exemple (*Enhrenreich, Zeitschrift für Ethnologie*). Tals usos existeixen, així mateix, en algunes parts d'Austràlia. D'aquesta manera tots els membres d'un grup primitiu són, i continuen sent, aproximadament pobres per igual. Com no hi ha diferències essencials de fortuna, falta una font principal per al sorgiment de diferències de classe. En general, tots els homes adults, dins d'una tribu, posseeixen els mateixos drets” (pàgines 55-56). Així mateix “la pertinença al clan exerceix, en certs [!] aspectes, una gran influència sobre la vida del caçador inferior. Li atorga el dret a utilitzar un cert terreny de caça, i li atorga el dret, així com l'imposa l'obligació, de la defensa i de la venjança” (pàgina 64). A més, Grosse concedeix la possibilitat d'un comunisme clànic entre els caçadors inferiors de Califòrnia. No obstant això, els llaços del clan són aquí molt febles, no hi ha una comunitat econòmica. “El mode de producció dels caçadors àrtics, però, és tan íntegrament individualista que el llaç d'unió del clan no pot resistir les tendències centrífugues.” Així mateix, entre els australians “la caça i la recol·lecció sobre el terreny comú no són, generalment, practicades en comú, sinó que cada família porta endavant la seua pròpia economia”. I, en general, “la falta d'aliments no tolera cap unificació duradora de grups majors, sinó que els força a la dispersió” (pàgina 63).

Passem als caçadors superiors.

Certament “entre els caçadors superiors el sòl també és, en general, propietat comuna de la tribu o del clan” (pàgina 69); cert és que, en aquest nivell, trobem

vertaderes cases col·lectives que els clans habiten en comú (pàgina 84); *certament* llegim després el següent: “Els estesos terraplens i defenses que veié Mackenzie als rius de Haida i que, segons ell va estimar, han d’haver requerit el treball de tota la tribu, estaven a càrrec del cacic, i ningú podia pescar sense la seua autorització. De manera que probablement constituïen propietat de la comunitat pobletana en el seu conjunt a la que pertanyien, així mateix, de forma indivisa, les aigües de pesca i els terrenys de caça” (pàgina 87).

Però “la propietat moble ha adquirit en aquest cas tal extensió i importància, que pot desenrotllar una gran desigualtat de riquesa tanmateix la igualtat regnant quant a la propietat del sòl” (pàgina 69) i “generalment els aliments, en la mesura dels nostres coneixements, disten tant com els altres béns mobles de ser propietat comuna. De manera que els clans domèstics només en un sentit molt limitat es poden considerar comunitats econòmiques” (pàgina 88).

Ocupem-nos del nivell cultural immediat superior: els criadors nòmades de bestiar. Sobre ells ens diu Grosse:

Cert que “ni tan sols els més inquiets dels nòmades vagabundegen per distàncies il·limitades, sinó que més bé es mouen en conjunt només a l’interior d’una àrea generalment estrictament delimitada que apareix com a propietat de la seua tribu i que sovint es troba subdividida entre les distintes famílies i clans”. I més endavant; “El sòl és en quasi tot el domini de la cria de bestiar, propietat comuna de la tribu o clan” (pàgina 91). “Certament la terra és un bé comú de tots els membres del clan i, com a tal, és repartida entre les diverses famílies pel clan o pel seu cap” (pàgina 128).

Però “la terra no és la pertinença més valuosa dels nòmades. El seu màxim bé és el seu ramat, i el bestiar és invariablement [!] propietat particular de les distintes famílies. El clan pastoral mai [!] arribà a ser una comunitat econòmica i de propietat”.

Finalment vénen els agricultors inferiors. Aquí concedeix, *en efecte*, per primera vegada, que el clan és una comunitat econòmica íntegrament comunista.

Però (també en aquesta cas segueix immediatament un “però”) també aquí la indústria soccava la igualtat social” (Grosse parla d’indústria, però naturalment vol dir producció mercantil, la diferència de la qual amb aquella desconeix) i crea una propietat particular moble que pesa més que la propietat comuna del sòl i la destrueix (pàgines 136-137). I tanmateix la comunitat de la terra “existeix aquí també la divisió entre pobres i rics”. Així es veu reduït el comunisme a un breu interval de la història econòmica que, d’altra banda, comença amb la propietat privada per a acabar amb la propietat privada. Que és allò que s’havia de demostrar!

III

Per a posar a prova el valor de l’esquema de Grosse, anem directament als fets. Examinem (encara que siga d’un ullada) el tipus d’economia dels pobles endarrerits. Quins són?

Grosse els anomena “caçadors inferiors” i diu d’ells: “Els pobles caçadors inferiors constitueixen avui només un petit fragment de la humanitat. Condemnats a la debilitat numèrica i a la pobresa cultural per la seua imperfecta i improductiva forma de producció, han reculat per tot arreu davant els pobles majors i més forts de manera que avui viuen en selves infranquejables i erms inhospitalaris. Gran part d’aquestes miserables tribus pertany a la raça dels pigmeus. Són els més febles, que foren empentats pels més forts en la lluita per la vida, cap a les comarques més adverses a la cultura i, amb això, quedaren condemnats a l’estancament cultural. Malgrat tot, encara es troben en tots els continents, excepte Europa, representants de la manera més antiga d’economia. Àfrica alberga una quantitat de pobles caçadors de petita estatura;

lamentablement fins ara només comptem amb algunes dades sobre un d'ells, el dels *bosquimans* de l'estepa de Kalahari (en l'Àfrica sud-occidental alemanya): la vida de les restants tribus de pigmeus s'oculta encara a la foscor de les selves centrals. Si ens desplaçem d'Àfrica cap a l'est, trobem en primer lloc, a l'interior de Ceilan (junt a la punta meridional de la península indostànica), al poble pigmeu caçador dels vedda. Després, a les illes Andaman els *mincopie*, a l'interior de Sumatra els *kubu* i, als muntanyosos erms de les Filipines, els *aeta*, tres tribus que també pertanyen a les races de talla petita. El continent australià estava habitat en tota la seua amplitud per tribus de caçadors inferiors abans de la colonització europea i, encara que els aborígens van ser desplaçats pels colons de la major part de les zones costaneres, en la segona meitat del segle, es mantenen, no obstant això, encara als erms de l'interior. Finalment a Amèrica pot seguir-se tota una sèrie de grups de cultura molt pobra, dispersos des de l'extrem sud fins a l'extrem nord. Als erms muntanyosos del Cap d'Hornos (extrem meridional d'Amèrica del Sud), assotats per la pluja i les tempestats, habiten els *fueguinos*, considerats com els més miserables i toscos dels homes per més d'un observador. Per les selves de Brasil caminen, a banda dels terribles botocudos, moltes altres hordes de caçadors, d'entre les quals almenys la dels bororo ens resulta ara prou coneguda gràcies a les investigacions de von der Steinen. Califòrnia central (sobre la costa occidental d'Amèrica del Nord) conté diverses tribus que es troben molt poc per damunt dels míseros australians." (Grosse, *Die Formen der familie und die Formen der Wirtschaft*, pàgina 30) No podem seguir Grosse més enllà (ell classifica estranyament els esquimals també entre els pobles de més baix nivell), per la qual cosa ara passarem revista a algunes de les tribus amunt enumerades a la cerca d'empremtes d'una organització socialment planificada del treball.

Fixem-nos en primer terme en els caníbals australians que, segons molts erudits, es troben a l'estadi més arcaic de cultura que pot presentar el gènere humà a la terra. Entre els negres d' Austràlia trobem en primer lloc la primitiva divisió del treball, ja esmentada, entre homes i dones; aquestes procuren principalment l'alimentació d'origen vegetal, així com fusta i aigua: els homes s'ocupen de la caça i procuren els aliments animals.

A més, trobem un quadro de treball social que és el contrari a la "recerca individual de l'aliment" i al mateix temps ens forneix una mostra de com les societats primitives s'asseguren l'aplicació necessària de totes les forces de treball disponibles, per exemple: "A la tribu *txepara* s'espera de tots els homes que s'ocupen del menjar, a menys que estiguen malalts. Si un home és gandul i es queda al campament, els altres se'n burlen i l'injurien. Homes, dones i xiquets deixen el campament al dematí a la cerca de menjar. Una vegada que han caçat prou, homes i dones porten les seues preses al pou d'aigua més pròxim, on es fa foc i es torra la peça. Homes, dones i xiquets mengen tots junts amistosament una vegada que els vells han repartit l'aliment entre tots per igual. Després del menjar, les dones porten les restes al campament i els homes cacen durant el trajecte." (Somló, segons Howitt, pàgina 45)

Ara, quelcom un poc més precís sobre el pla de producció entre els negres australians. En efecte, és extraordinàriament complicat i se l'elabora fins als mínims detalls. Cada tribu australiana es compon d'una quantitat de grups, cada un dels quals porta el nom d'un animal o una planta que venera i posseeix un tros de territori delimitat dins del territori de la tribu. Així, per exemple, un cert territori pertany als homes del cangur, un altre als homes de l'emú (emú és una gran au que s'assembla a l'estruç), un tercer als homes de la colobra (els negres d' Austràlia mengen també colobres), etc. Aquests "tòtems" són, segons ho expliquen les investigacions científiques més recents, quasi purament animals i plantes que serveixen als negres australians d'aliment. Cada

grup d'aquests té un cacic, qui dirigeix la caça. Ara bé, el nom d'animal o de planta i el corresponent culte no són forma sense contingut: cadascun dels grups de negres australians està obligat a proveir l'aliment animal o vegetal que li dona nom i a curar de la perdurabilitat i creixement d'aquesta font d'aliments. I per cert, cada grup ho fa no per a si, sinó, abans que res, per als altres grups de la tribu. Així, per exemple, els homes del cangur estan obligats a procurar carn de cangur per als altres membres de la tribu, els homes de la colobra a aconseguir colobres, els homes de l'eruga a garantir una certa eruga que es considera un menjar exquisit, etc. Significativament, tot açò està vinculat amb severos usos religiosos i grans cerimònies. Així, per exemple, és una regla quasi general que la gent de cada grup no ha de menjar el seu propi animal (o planta) tòtem, o bé fer-ho molt sòbriament, mentre que han de procurar-lo als altres. Per exemple, un home del grup de la colobra, quan atrapa una colobra (llevat que patisca molta fam) ha de contenir el seu desig i portar-la al campament per als altres. De la mateixa manera un home de l'emú només ha de menjar carn d'emú amb extrema moderació, mentre que no ha de prendre per a ell en absolut els ous i el greix de l'au, que s'utilitza com a medicament, sinó que ha de lliurar-los als altres membres de la tribu. D'altra banda, els altres grups no han de caçar o recol·lectar l'animal o la planta sense permís dels homes del corresponent tòtem, ni prendre'ls com a aliment. Tots els anys, cada grup realitza una solemne cerimònia destinada a assegurar (mitjançant cants, música instrumental i diverses cerimònies del culte) la proliferació de l'animal (o planta) tòtem, i tot just després se'ls permet als altres grups menjar d'aquests últims. La data de les cerimònies és fixada, per a cada grup, pel seu cap que també dirigeix la cerimònia. I aquest moment està directament lligat a les condicions de la producció. En Austràlia central hi ha una llarga estació seca en què animals i plantes pateixen molt, i una breu estació plujosa a la que segueix un auge de la vida animal i un exuberant creixement de la vegetació. La majoria de les cerimònies dels grups totèmics es duen a terme en aproximar-se la bona estació. Ratzel deia encara que era un "còmic malentès" dir que els australians s'anomenen segons els seus principals aliments (Fr. Ratzel, *Völkerkuzer* 1887, 2º tom, pàgina 64). No obstant això en el sistema dels grups totèmics breument referit més amunt qualsevol pot reconèixer a la primera ullada, una desenvolupada organització de la producció social. Els diversos grups totèmics no són, evidentment, una altra cosa que membres d'un ampli sistema de divisió del treball. Tots els grups, en conjunt, constitueixen un tot ordenat i planificat, i així mateix cada grup per si funciona de forma plenament organitzada i planificada sota direcció unitària. A més, el fet que aquest sistema de producció es presenta sota forma religiosa en forma de prohibicions alimentàries, cerimònies, etc., de totes classes, només demostra que aquest pla de producció és de molt antiga data, que aquesta organització ja existia entre els negres australians fa molts segles, fins i tot mil·lennis, de mode tal que va tenir temps per a solidificar-se en fórmules rígides, que el que originàriament eren simples necessitats en l'àmbit de la producció i de l'aprovisionament alimentari, esdevingueren articles de fe en la creença de misteriosos vincles. Aquestes relacions, descobertes pels anglesos Spencer i Gillen, es veuen confirmades per un altre savi, Frazer. Aquest diu explícitament: "Hem de tenir present que els distints grups totèmics no viuen aïllats uns d'altres en la societat totèmica; es mesclen i exerciten les seues forces màgiques per al bé comú. En el sistema originari els homes del cangur caçaven i mataven (llevat que estiguem equivocats) cangurs tant per a consum de tots els altres grups totèmics com per al seu propi, i així pot haver ocorregut amb el totem-eruga, el totem-falcó i els altres. Davall el nou sistema de forma religiosa, segons el qual estava prohibit als homes matar i menjar els animals totèmics, els homes del cangur continuaren produint cangurs, però no ja per al seu propi consum; els homes de l'emú van prosseguir incrementant els

emús, encara que a ells els estava prohibit ara provar carn d'emú; els homes de l'eruga continuaren aplicant els seus conjurs per a la propagació de les erugues, per més que aquests mossos exquisits estaven destinats, d'ara en avant, a d'altres homes." En una paraula: allò que avui se'ns presenta com un sistema de culte ja era, en èpoques molt antigues, un sistema senzill de producció social organitzada amb àmplia divisió social del treball. Si ens fixem ara en la distribució dels productes entre els negres australians, trobem un sistema, si és possible, fins i tot més detallat i complicat. Cada peça caçada, cada ou trobat, cada grapat de fruits recol·lectat s'atribueix per al seu consum a uns o altres membres de la societat, segons un pla molt estricte. Per exemple, els aliments vegetals recol·lectats per les dones, pertanyen a elles i als seus xiquets. Les preses de caça dels homes es reparteixen segons regles que difereixen d'una tribu a una altra però que en totes elles són extremadament precises. El científic anglès Howitt, que estudià els pobles del sud-est d' Austràlia principalment al districte de Victòria, hi observà el següent tipus de distribució:

"Un home mata un cangur a una certa distància del campament. L'acompanyen altres dos homes, però no s'acosten a assistir-lo per a matar l'animal. La distància fins al campament és considerable, per la qual cosa el cangur és torrat abans de ser-hi portat. El primer home encén foc, i els altres dos parteixen la presa, torren les entranyes entre els tres i les mengen. La distribució es du a terme de la manera següent: els homes número 2 i 3 reben un cuixa, la cua i un cuixa amb un tros d'anca, per haver estat presents i haver col·laborat en la partició. L'home número 1 serve la resta i la porta al campament. La seua dona porta als seus pares el cap i la faldeta, i la resta va als pares d'ell. Si no té carn, serve un poc per a si, però si té per exemple una sariga, llavors lliura tot a altres. Si sa mare ha pescat quelcom pot donar-li una part, o bé els seus sogres li donen una porció de la part que els ha tocat; en aquest cas li donen quelcom també al matí següent. Els xiquets, en tots els casos, són proveïts a través dels avis." (Somló, segons Howitt, pàgina 42) En una tribu regeixen els següents preceptes; d'un cangur, per exemple, qui l'ha matat rep un tros de llom, el pare la faldeta, les costelles, els múscles i el cap; la mare el cuixa dreta, el germà menor la pota davantera esquerra, la germana major un tros tallat al llarg de la faldeta, la menor la pota davantera dreta. Després el pare dóna als seus propis pares el braç i un tros de la faldeta, la mare dóna als seus un tros de cuixa i la tibia. D'un ós, el caçador serve les costelles esquerres, el pare rep la pota posterior dreta, la mare l'esquerra, el germà major la pota davantera dreta, el menor l'esquerra. La germana major rep la faldeta; la menor el fetge. El costellam dret pertany al germà del pare, un tros del costat a l'oncle matern, i el cap va al campament dels homes joves.

En canvi, en una altra tribu, el menjar obtingut es distribueix sempre en parts iguals entre tots els presents. Si algú mata, per exemple, un "wallaby" (espècie de cangur petit) i es troben presents, per exemple, deu o dotze persones, cadascuna d'elles rep un tros de l'animal. Ningú toca l'animal ni cap tros abans que qui el caçà li lliure la seua part. Si per casualitat qui ha matat l'animal està absent quan se'l torra, no el toca de totes maneres ningú fins que ell torna i el reparteix. Les dones reben trossos iguals als dels homes, i tant el pare com la mare cuiden de proveir adequadament els xiquets. (Somló, segons Howitt pàgina 43)

Aquestes diverses formes de distribució, que difereixen d'una tribu a una altra deixen traslluir també el seu caràcter antiquíssim en el fet que es presenten en formes rituals (Ratzel, 1894, 1, tom 1er, pàgina 333). Així s'expressa tota una tradició, potser mil·lenària, que regeix per a totes les generacions com quelcom atàvic, com una regla inviolable. Ara bé, aquest sistema mostra nítidament dues coses. Abans que res, mostra que entre els negres australians, la porció potser més endarrerida de la humanitat, la producció i el consum, estan organitzats d'acord amb un pla com a assumpte comú i

social; i en segon terme, que aquest pla està orientat nítidament a la manutenció i protecció de tots els membres de la societat i això, per cert, en correspondència tant amb les necessitats d'aliment com amb el nivell de les forces productives: sota qualsevol circumstància, es proveeix del que és necessari, primer que res als ancians, i aquests al seu torn, així com les mares, s'ocupen dels xiquets. Així, tota la vida econòmica dels australians (la producció, la divisió del treball, la distribució de les provisions) està estrictament organitzada d'acord amb un pla que ha sigut codificat en regles fixes des de temps immemorials.

Passem ara d' Austràlia a Amèrica del Nord. A l'oest es troben les escasses restes dels indis, que habiten a l'illa Tauró al golf de Califòrnia i en una estreta franja del veí continent, i presenten un interès particular quant al seu total aïllament i la seua hostilitat envers els estranys, per la qual cosa han servat en alt grau de puresa els seus antics costums. En 1895, científics dels Estats Units van emprendre una expedició per a investigar aquesta tribu, i el nord-americà Mac Gee ens presenta els resultats. Segons aquests, la tribu dels indis seri (perquè així s'anomena aquest poble ara molt reduït) es descompon en quatre grups que porten els noms d'altres tants animals. Els dos més importants són el grup del pelicà i el grup de la tortuga. Els usos, costums i normes d'aquests grups en relació amb els seus respectius animals-tòtem es mantenen en estricte secret i fou gairebé impossible esbrinar-los. Però sí que sabem que la seua alimentació consisteix principalment en pelicans, tortugues, peixos i d'altres animals marins; si per un altre costat tenim en compte el sistema, ja ressenyat, dels grups totèmics entre els negres d' Austràlia, podem acceptar amb una certa seguretat que també entre els indis californians el misteriós culte dels animals totèmics i la distribució de les seues tribus en grups corresponents a aquests animals no és una altra cosa que les restes d'un sistema de producció amb divisió del treball, estrictament organitzat i antiquíssim, que s'ossificà en símbols religiosos. Ens referma en aquesta conclusió, la circumstància que el geni tutelar màxim dels indis seri és el pelicà; per un altre costat és aquesta au la que constitueix el fonament de la vida econòmica de la tribu en qüestió. La carn de pelicà és el menjar principal, la pell de pelicà serveix com a vestit, llit, escut, i com a principal article d'intercanvi amb els estrangers. Ara bé, el treball principal dels seri, la caça, està estrictament reglamentada. Així, per exemple, la caça del pelicà és una empresa comuna perfectament organitzada "de caràcter almenys semicerimonial". Les caceres han de tenir lloc només en determinades èpoques, de manera que les aus siguin respectades durant l'època de cria, per a assegurar la seua proliferació. "Després de la matança (realitzada massivament no presenta dificultats, perquè aquests animals són molt pesants) ve un gran banquet on les famílies, mig mortes de fam devoren a les palpentes les parts més delicades i beuen en abundància fins que les domina el son. L'endemà, les dones seleccionen els pelicans els plomatges dels quals estan menys danyats i separen les pells atentament. "El festeig dura diversos dies i diverses cerimònies n'estan vinculades." Aqueix "gran banquet" aqueix "devorar a les palpentes", i a més amb estrèpit, que el professor Bücher voldria prendre com a signe de conducta purament animal està en realitat molt ben organitzat (el mateix caràcter cerimonial ens ho indica prou). Les normes estrictes de la distribució i del consum estan lligades al caràcter planificat de la cacera. El menjar celebrat col·lectivament es desenrotlla en una certa successió: primer ve el cacic (que prèviament havia dirigit la cacera), després els altres guerrers per ordre d'edat, després la dona més vella i al seu darrere les seues filles, finalment els xiquets per ordre d'edat i les xicotetes, que sobretot si estan prop de la pubertat, gaudeixen de grans avantatges gràcies a la indulgència de les dones. "Cada membre de la família o del clan pot reivindicar el seu dret al menjar i al vestit necessaris, i les mesures destinades a cobrir aquestes necessitats estan a càrrec

de tots els altres. El grau d'importància d'aquesta obligació depèn en part del veïnat, de mode tal que comença per la persona més pròxima, però principalment del rang i de la responsabilitat en el grup (habitualment en relació amb l'edat). En una menjar és obligació de la primera persona ocupar-se que quede suficient per a la que el segueix en l'ordre establert, i aquesta obligació s'escalona cap avall de tal forma que es proveeix fins i tot la necessitat dels xiquets, incapaços de satisfer-la per si mateixos." (Somló, segons Mac Gee, pàgina 128)

En quant a Amèrica del Sud, posseïm el testimoni del professor von Der Steinen referent a la tribu salvatge dels bororo a Brasil. També en aquest cas regeix primer que res la típica divisió del treball: les dones procuren els aliments vegetals, cerquen arrels amb un bastó punxegut, s'enfilen àgilment a les palmeres recol·lectant cocos, tallen a la copa els fulles comestibles, cerquen fruites i exerceixen altres tasques semblants. Les dones preparen també els aliments vegetals, i així mateix fabriquen els atifells. Quan tornen lliuren als homes fruites, etc., i reben la carn que queda. La distribució i el consum estan estrictament reglamentats.

"L'etiqueta no impedia en absolut als bororo [diu von der Steinen] menjar junts, mentre que per a això tenien altres estranys usos que palesen nítidament que les tribus que depenen de les preses estrictament necessàries de la caça han de trobar algun tipus de mitjans per a evitar les baralles i renyines en la distribució. Així, existia en primer terme una regla d'allò més singular: *Ningú torrava la peça que havia caçat ell mateix, sinó que li la lliurava a un altre perquè la torrés!* Es pren una precaució del mateix tipus en relació a les pells i dents dels animals. Quan s'ha matat un jaguar, s'efectua un gran festeig; la carn es menja. Però el caçador *no rep* la pell i les dents sinó que es destinen al parent més pròxim de l'indi o de l'índia que ha mort més recentment. El caçador és *homenatjat*, tots li regalen plomes de papagai (l'ornament de màxima distinció entre els bororo) i l'arc ornat amb cintes d'oasú. Però la norma més important que impedeix la discòrdia està lligada a les funcions del *metge* o, com acostumen a dir els europeus en tals casos, del bruixot o sacerdot. Aquest ha d'estar present quan es mata qualsevol animal, però primer que res ha d'autoritzar mitjançant certes cerimònies la distribució de cada animal mort i també dels aliments vegetals. La cacera es desenrotlla davant la crida del cacic i sota la seua direcció. Els homes joves i solters viuen junts en la "casa dels homes", on treballen en comú, fabriquen armes, utensilis i adornos, filen, practiquen lluita i mengen també en comú enmig de la més estricta disciplina com ja hem dit. "La família en què algú *mor* [diu von der Steinen] experimenta una gran pèrdua perquè tot allò que usava el mort es crema, es llança al riu o es posa amb els seus ossos perquè no tinga cap motiu per a tornar. La cabanya és enterament desocupada. Tot i que els parents reben regals, es fan arcs i fletxes per a ells i el costum vol també que, quan es mata un jaguar, reba la pell el germà de l'*última dona morta* o l'oncle de l'*últim home mort*." (Karl von der Steinen, *Unter den Naturvölkern Brasiliens* pàgines 378-389) De manera que en la producció i en la distribució hi regne un pla i una organització social perfectament determinats.

Si recorrem el continent americà fins al seu extrem meridional, trobem en Terra del Foc un dels pobles més endarrerits. Són els *fueguinos*, que habiten l'inhòspit arxipèlag situat en l'extrem sud d'Amèrica del Sud, i sobre els qui els primers informes ens vénen del segle XVII. L'any 1698, per iniciativa de pirates francesos, que havien servit als mars del sud durant llargs anys, el govern francès hi envià una expedició. Un dels enginyers que hi participaren ens va deixar un diari que conté les modestes informacions següents sobre els fueguinos:

"Cada família, és a dir pare, mare i fills encara solters, té la seua piragua (bot de corfa d'arbre) en la que porten tot allò que necessiten. Es tiren a dormir allí on els

sorprèn la nit. Si no hi ha cap cabanya, n'erigeixen una. En el mig encenen una petita fogata, al voltant de la qual jauen sobre algunes herbes amuntades. Si tenen fam, cuinen mol·luscos que el més ancià distribueix entre ells per parts iguals. L'ocupació principal i l'obligació dels homes consisteix en l'erecció de la cabanya, la caça i la pesca; correspon a les dones l'atenció de les canoes i la provisió de mol·luscos... Cacen balenes de la manera següent: parteixen cinc o sis canoes juntes i, quan troben una, la persegueixen, l'arponen amb grans fletxes de punta manyosament llaurada en os o pedra... Quan han matat un animal o au, o capturat peixos i mol·luscos dels que constitueixen el seu aliment habitual, els distribueixen entre les famílies, amb la qual cosa ens avantatgen en el fet que tenen en comú pràcticament la totalitat dels seus aliments." (*Rapport de la 2è séance du Congrès International des Americanistes à Paris en 1890, fait par M. G. Marcel*, París 1892, pàgina 491)

Passem d'Amèrica a Àsia. Sobre les tribus de pigmeus dels *mincopies* de l'arxipèlag de les Andaman (al golf de Bengala) ens il·lustra l'investigador engonals E. H. Mall, que hi passà onze anys i va arribar a conèixer-los més que qualsevol altre europeu:

Els mincopies es divideixen en nou tribus, i cada tribu en un nombre més gran de petits grups de 30 a 50 membres, a vegades fins a 300. Cada grup té el seu cap, i la tribu en conjunt un cacic situat per damunt de tots. Però la seua autoritat està molt limitada; consisteix principalment en l'organització d'assemblees de totes les comunitats pertanyents a la mateixa tribu. També dirigeix la caça, la pesca i les excursions, i així mateix arbitra en els conflictes que se susciten. Dins de cada comunitat el treball és dut a terme en comú i, per cert, amb divisió de tasques entre homes i dones. Als homes corresponen la caça, la pesca, l'aprovisionament de mel, la fabricació de canoes, d'arcs, fletxes, i altres utensilis; les dones proveeixen de fusta i aigua, així com aliments vegetals, produeixen joies i cuinen. Tots els homes i dones que queden a casa, els xiquets, els malalts i els ancians, tenen l'obligació de mantenir el foc en les diverses cabanyes; tot aquell que és apte per al treball està obligat a treballar per a si i per a la comunitat, i és també habitual que tinguen cura que hi haja sempre provisions emmagatzemades per a oferir als amics que arriben. Els xiquets menuts, els febles i els ancians són objecte especial de les cures de tots, i les seues necessitats quotidianes són satisfetes millor que les dels restants membres de la societat.

Hi ha certes regles sobre l'alimentació. Un home casat només pot menjar amb altres homes, del seu mateix estat o solters, però mai amb dones fora de les pertanyents a la seua pròpia llar, a menys que estiga ja en edat avançada. Els solters celebren els seus menjars per separat (per un costat els joves, les xicotetes per un altre).

La preparació del menjar és obligació habitual de les dones, que solen complir durant l'absència dels homes. Però si es troben ocupades més enllà d'allò més habitual per l'obtenció de fusta o aigua, com ocorre als dies festius o després d'una cacera particularment fructífera, cuina un dels homes que, quan el menjar està mig fet, el distribueix entre els presents i hi delega la terminació en les seues pròpies llars. Si està present el cacic, rep la primera part, i la part del lleó sens dubte, després vénen els homes i els segueixen les dones i els xiquets; el que queda pertany al distribuïdor.

Els mincopies passen una part important del dia en la preparació de les seues armes, utensilis i altres articles, i li dediquen gran atenció, de manera que poden passar hores treballant laboriosament un tros de ferro amb un martell de pedra per a traure'n una punta de llança o de fletxa o millorant la forma d'un arc, etc. Aquests treballs s'han de fer tot i que no hi haja cap necessitat immediata o previsible que els obligue a tal esforç. No es pot afirmar que siguem egoistes (encara que es diga el contrari) perquè obsequien (naturalment es tracta d'una expressió errònia deguda a la mala interpretació

europea en compte de “distribueixen”) sovint el millor del que tenen i no serveixen per al seu propi ús de cap manera els objectes millor treballats ni, menys encara, els fan per a si. (Somló, segons Man, pàgines 96-99)

Voldríem tancar l'anterior sèrie d'exemples amb una mostra representativa de la vida dels salvatges d'Àfrica. Els petits bosquimans del desert de Kalahari constitueixen l'exemple habitual del *major endarreriment i del nivell més baix de la cultura humana* per a aqueix continent. Els investigadors alemanys, anglesos i francesos ens informen unànimement que viuen en grups (hordes) de vida econòmica comunitària. En les seues petites bandes hi regna perfecta igualtat en relació amb els aliments, armes, etc. Els aliments que recullen en les seues excursions s'ajunten en sacs que després buiden al campament. “Llavors [relata l'alemany Passarge] surt a la vista la collita del dia: arrels, tubercles, fruits, erugues, puputs, granotes, tortugues, llagostes, fins i tot colobres i iguanes.” Després es distribueix el botí entre tots. “La recol·lecció sistemàtica de vegetals, com ara fruites, arrels, tubercles etc., així com d'animals petits, correspon a les dones. Han de proveir l'horda de tals provisions, i els xiquets hi ajuden. També l'home porta moltes coses que troba al seu pas casualment, tanmateix que per a ell la recol·lecció és completament secundària. L'obligació de l'home és, primer que res, la caça”. L'horda menja en comú la presa. Junt amb el foc comunitari s'ofereix lloc i menjar també a bosquimans que passen, pertanyents a hordes amigues. Passarge, com a bon europeu, veu immediatament amb les ulleres espirituals de la societat burgesa, en la “exagerada virtut” amb què els bosquimans comparteixen amb altres fins i tot l'última resta de tot, una causa de la seua incapacitat cultural! (Somló, pàgina 116)

Així resulta que els pobles més primitius i, per cert, aquells que es troben molt lluny de la vida sedentària i de l'agricultura, que, per tot el que coneixem a partir de l'observació directa, es troben en certa manera en el punt d'arrencada de la cadena de l'evolució, ens presenten un quadro completament diferent de l'esquema d'Herr Grosse. Per tot arreu distingim comunitats econòmiques estrictament reglamentades amb trets típics de l'organització comunista, i no “dispersió” i “economia individual”. Açò es refereix als “caçadors inferiors”. Respecte als “caçadors superiors” basta amb el quadro que ofereix l'economia de clan dels iroquesos, tal com la descrigué Morgan detalladament. Però també els criadors de bestiar proporcionen material suficient per a desmentir les audaces afirmacions de Grosse.

La comunitat agrícola de marca no és l'única, sinó simplement la més altament desenvolupada, no la primera sinó l'última de les organitzacions comunistes originàries que trobem en la història econòmica. No és tan sols un producte de l'agricultura sinó de les tradicions infinitament anteriors del comunisme que, nascut al si de l'organització gentilícia i finalment aplicat a l'agricultura, assolí justament en ella un nivell tal que apressà la seua declinació. Així, doncs, els fets no confirmen en absolut l'esquema de Grosse. Ara, si li demanem una explicació d'aquesta notable aparició del comunisme, que sorgeix enmig de la història econòmica per a perdre's de nou poc després, Herr Grosse ens subministra una de les seues enginyoses explicacions “materialistes”: “Hem vist, realment, que el clan adquirí tanta més força i arrelament entre els agricultors inferiors que entre els pobles d'altres nivells de cultura perquè és en aqueix nivell on sorgeix com a comunitat d'habitatge, propietat i economia. El fet que s'hi haja desenrotllat fins a ser tal s'explica al seu torn per la naturalesa de l'agricultura inferior, que unifica els homes, mentre que la caça i la cria de bestiar els dispersa” (pàgina 158). De mode tal que la “unificació” espacial o, al contrari, la “dispersió” dels homes en el seu treball decideix si regna el comunisme o la propietat privada. Llàstima que Herr Grosse haja oblidat explicar-nos per què les selves i prats, on la gent es “dispersa” més a gust, van mantenir per més temps (en certs casos fins a l'actualitat) la propietat

comunitària, mentre que els camps de cultiu on la gent s'“unifica”, foren els primers a passar al règim de propietat privada. I després per què la forma de producció que més “unifica” els homes en tota la història econòmica, la gran indústria, ha portat aparellada no la propietat comuna sinó la forma més desenvolupada de la propietat privada, la propietat capitalista.

Com es pot observar, el “materialisme” de Grosse és una prova més que no basta parlar de la “producció” i la seua importància en la vida econòmica de la societat per a concebre la història de manera materialista. Separat del seu altre aspecte, de la idea revolucionària de desenvolupament, el materialisme històric esdevé una basta i tosca crossa de fusta en compte de ser, com en Marx, una alenada genial de l'esperit investigador.

Primer que res queda de manifest que Grosse, que tant parla de la producció i les seues formes, no comprèn els conceptes més fonamentals de les relacions de producció. Ja hem vist que per formes de producció entén, en primer terme, categories merament externes com ara la caça, la cria de bestiar, o l'agricultura. Per a resoldre després, a l'interior de cadascuna d'aquestes “formes de producció”, el problema de les formes de propietat (propietat comuna, familiar o privada i la identitat del posseïdor) distingeix categories com “propietat de béns arrels” i “de béns mobles”. Si troba titulars diferents per a aqueixes diferents propietats, es pregunta quina és la més important. La que a l'arbitri de Grosse li sembla més important, aqueixa passa a ser, al seu criteri, la forma de propietat dominant en la societat. Així dictamina, per exemple, que entre els caçadors superiors “la propietat moble ja ha adquirit una certa importància”, que és més important que la propietat del sòl i, ja que els béns mobles, inclusivament els aliments, serien propietat privada, Grosse no reconeix en aquest cas cap economia comunista tanmateix que la propietat comunitària de la terra és evident.

Ara bé, tals distingsos segons signes purament exteriors (com béns mobles i béns immobles) no tenen el menor sentit en relació amb la producció i es troben més o menys al mateix nivell que les altres distincions que efectua Grosse entre les formes de família segons que dominen els homes o les dones, o entre les formes de producció segons els seus efectes de dispersió o d'unificació. La “propietat moble”, per exemple, pot consistir en aliments (o en matèries primeres, joies i objectes culturals o en instruments). Poden produir-se béns mobles per a l'ús propi de la societat en qüestió o per a l'intercanvi. Segons açò, la seua importància variarà molt en relació amb les relacions de producció. Grosse jutja de forma especial les relacions de producció i de propietat dels pobles (i en això és un representant típic de la ciència burgesa actual) segons els aliments i la resta d'objectes de consum en el sentit més ampli. Troba que els objectes de consum són apropiats i utilitzats individualment, i en virtut d'això queda demostrat, segons ell, que la propietat individual domina al poble que està considerant. Aquesta és la via típica per la qual es descarta avui “científicament”, el comunisme originari. (Somló) Des d'aquest profund punt de vista, una comunitat de captaires tal com se la troba sovint en Orient, que posa en comú els modestos dons que rep i els devora en comú, o la banda de lladres que consumeix solidàriament allò que ha robat, apareixen com un cultiu de “comunitat econòmica comunista”. En comparació una comunitat de marca, que posseeix i treballa la terra de forma col·lectiva però consumeix els fruits per família (cada família allò que ha produït la seua parcel·la) pot ser denominada “comunitat econòmica només en un sentit molt limitat”. En poques paraules, allò de decisiu quant al caràcter de la producció és, segons aquesta concepció, el dret de propietat dels mitjans de consum i no dels mitjans de producció, és a dir les condicions de la distribució i no de la producció. Aquí hem arribat a un punt central de la concepció de l'economia política, punt d'importància bàsica per a la comprensió de

tota la història econòmica. Deixem lliurat a la seua sort a Herr Grosse, i concentrem-nos ara en aquesta qüestió general.

IV

Qui aborda l'estudi de la història econòmica, qui vol conèixer les diverses formes en què s'han presentat les relacions econòmiques de la societat en el seu desenvolupament històric, ha d'aconseguir claredat primer que res sobre quin signe de les relacions econòmiques ha de prendre com a pedra de toc i patró de mesura d'aqueix desenvolupament. Per a poder orientar-se en la multiplicitat dels fenòmens corresponents a una esfera determinada i concretament per a desentranyar el seu esdevenir històric és indispensable saber quin factor constitueix l'eix interior al voltant del qual giren els fenòmens. Morgan per exemple, va prendre com a patró de la història de la cultura i pedra de toc del nivell d'aquesta en cada cas, un factor perfectament determinat (el desenvolupament de la tècnica productiva). Amb això, per dir-ho així, captà els arrels de l'existència cultural global de la humanitat. Ara bé, per als nostres fins, per a la història econòmica, el patró de mesura de Morgan no basta. La tècnica del treball social mostra per cert el nivell assolit pels homes de cada període en la dominació de la naturalesa exterior. Cada nou pas fet en el perfeccionament de la tècnica de producció és, al mateix temps, un nou pas en el camí del control sobre la naturalesa física per l'esperit humà i, en virtut d'això, un pas en el desenvolupament de la cultura humana general. Però si pretenem específicament investigar les formes de la producció en la societat, llavors no ens basta la relació dels homes amb la naturalesa, en aqueix cas el centre del nostre interès es col·loca en un altre aspecte del treball humà: són les relacions entre els homes en el treball, és a dir que ens interessa no la tècnica de la producció, sinó la seua organització social. Quant al nivell cultural d'un poble primitiu és molt il·lustratiu que sapiem que aquest poble coneix el torn de terrisseria i exerceix aquest ofici. Morgan pren aquest significatiu progrés en la tècnica com a fita de tot un període cultural que caracteritza com a transició del salvatgisme a la barbàrie. Però en realitat, amb el coneixement de dades tan pobres podem arribar a molt poques conclusions sobre la forma de producció d'aquest poble. Per a això hem d'esbrinar prèviament tota una sèrie de circumstàncies, per exemple qui, al si de la societat, exerceix l'ofici de terrisseria, si són tots els membres de la societat o bé només part d'ells, potser un sexe, les dones, per exemple, els qui proveeixen d'atifells la comunitat; si els productes de l'artesanía terrissera s'apliquen només al consum de la comunitat, potser de l'aldea, o si serveixen per a l'intercanvi amb altres; si els productes elaborats per cada persona que exerceix la terrisseria són usats només per ella mateixa o si, pel contrari, tots els objectes produïts serveixen en comú a tots els membres de la comunitat. Com es veu, són variades les relacions socials que poden determinar el caràcter de la forma de producció en una societat: divisió del treball, distribució dels productes entre els consumidors, intercanvi. Però tots aquests aspectes de la vida econòmica estan, al seu torn, determinats per un factor decisiu de la producció. Basta una simple mirada per a adonar-se que la distribució dels productes, així com l'intercanvi mateix, no poden ser més que fenòmens derivats. Perquè els productes puguen ser distribuïts entre els consumidors o intercanviats, primer que res han de ser elaborats. Així, la producció és el moment primer i més important de la vida econòmica de la societat. Però en el procés de producció allò decisiu és el següent: en quina relació es troben els treballadors amb els seus mitjans de producció? Tot treball requereix certes matèries primeres, un lloc de treball determinat i, després, certs instruments. Ja coneixem com de gran és la significació que correspon als instruments de treball i a la seua producció en la vida de la societat humana. La força humana per a executar el

treball i produir els mitjans de consum, en el sentit més ampli, necessaris per a la vida de la societat, s'aplica a aquests instruments i als altres mitjans de producció inerts. Ara bé, la relació entre els homes que treballen amb els seus mitjans de producció és la primera qüestió relativa a la producció i el seu factor decisiu. No ens referim aquí a la relació *tècnica*, no ens referim a la major o menor perfecció dels mitjans de producció amb els quals els homes treballen, ni a la forma com aborden el seu treball. Ens referim a la relació *social* entre la força humana de treball i els inerts mitjans de producció. Concretament ens referim a la qüestió: *a qui pertanyen els mitjans de producció?* Aquesta relació s'ha modificat moltes vegades en el curs dels temps, i amb ella tot el caràcter de la producció, (la distribució dels productes, la forma de la divisió del treball, la direcció i els abastos de l'intercanvi i, finalment, tota la vida material i espiritual de la societat). Segons que els treballadors posseïsquen en comú els seus mitjans de producció, o que cadascun posseïska els seus o que, al contrari, siguin ells mateixos, com a mitjans de producció, propietat de no-treballadors, o que com a esclaus es troben encadenats als mitjans de producció, o que com a homes lliures mancats de tot mitjà de producció, es troben forçats a vendre la seua força de treball com a mitjà de producció, tenim una economia comunista o de petits camperols i artesans, o una economia esclavista, o una economia feudal basada en la servitud o, finalment, una economia capitalista basada en el treball assalariat. I cadascuna d'aquestes formes econòmiques té un tipus particular de divisió del treball, de distribució dels productes, d'intercanvi, de vida social, jurídica i espiritual. Ha bastat, en la història econòmica dels homes, que es modificaren radicalment les relacions entre els treballadors i els mitjans de producció perquè, en cada ocasió, es modificaren també radicalment tots els altres aspectes de la vida econòmica, política i espiritual, perquè sorgís una societat enterament nova. Existeix, per cert, una interacció permanent entre tots aquests aspectes de la vida econòmica de la societat. No sols la relació de la força de treball amb els mitjans de producció influeix sobre la divisió del treball, la distribució dels productes, l'intercanvi sinó que, també, aquests actuen inversament, per la seua banda, sobre aquella relació de producció. Però el tipus d'influència és distint en l'un i l'altre cas. El tipus de divisió del treball, la distribució de les riqueses, concretament l'intercanvi, prevalents en cada nivell de desenvolupament de l'economia, poden socavar a poc a poc la relació entre la força de treball i els mitjans de producció de la qual ells mateixos han sorgit. Però la seua forma es modifica quan en la relació (que ha esdevingut antiquada) entre força de treball i mitjà de producció s'ha produït una revolució radical. Així és com les respectives revolucions que han tingut lloc en la relació de la força de treball i els mitjans de producció constitueixen les pedres mil·liars visibles en el camí de la història econòmica; són vertaderes fites que marquen les èpoques naturals en el desenvolupament econòmic de la societat humana. Un examen del mètode més apreciat actualment per l'economia política burgesa alemanya i correntment adoptada per a dividir la història econòmica, mostrarà amb claredat l'enorme importància que té, per a comprendre la història econòmica, saber distingir l'essencial del secundari. Ens referim a la classificació del professor Bücher. En el seu *Entstehung der Volkswirtschaft (Sorgiment de l'economia nacional)*, el professor Bücher assenyala la importància d'una classificació correcta de la història econòmica en èpoques, per a la comprensió d'aqueixa història. Però, segons el seu costum, no aborda senzillament la qüestió per a no exposar-nos els resultats de les seues investigacions racionals, sinó que prèviament ens prepara per a una correcta apreciació de la seua obra esplaïant-se sobre les insuficiències de tots els seus antecessors.

“El primer problema [diu] que l'economista s'ha de plantejar si pretén comprendre l'economia d'un poble en una època remota, serà aquest: la seua economia

és una economia nacional; els seus fenòmens són idèntics als de la nostra economia comercial d'avui, o són ambdues essencialment distintes? No pot resoldre's aquest problema sense renunciar a investigar els fenòmens econòmics del passat amb els mateixos mitjans d'anàlisi conceptual i de deducció psicològica, que han fornit resultats tan brillants en mans dels mestres de l'antiga economia nacional "abstracta" per a l'estudi de l'economia del present."

"És necessari retraure a l'escola "històrica" moderna que trasllade al passat sense el menor inconvenient les categories habituals, abstretes dels fenòmens de l'economia nacional moderna, o haver fet tantes voltes al voltant dels conceptes corresponents a l'economia comercial que finalment, bé o mal, van semblar aplicables a totes les èpoques econòmiques en compte de penetrar l'essència de les èpoques econòmiques pretèrites. En res es nota açò més nítidament que en la forma com es caracteritzen les diferències entre el tipus d'economia actual dels pobles cultes i l'economia d'èpoques pretèrites o de pobles de pobra evolució cultural. És el que ocorre amb el plantejament dels anomenats *nivells de desenvolupament*, denominació en la qual s'inclou segons llocs comuns tota la marxa del desenvolupament de la història econòmica... Tots els intents anteriors d'aqueixa classe presenten l'inconvenient de no conduir a l'essència de les coses, incapaços de penetrar la superfície." (Bücher, *Entstehung der Volkswirtschaft*, pàgina 54)

Ara bé, quina classificació de la història econòmica proposa el professor Bücher? Escoltem.

"Si volem concebre tota aquesta evolució des d'un punt de vista únic, aquest només pot ser un punt de vista que ens permeta accedir als fenòmens essencials de l'economia nacional, però que ens revela al mateix temps el factor organitzatiu dels períodes econòmics anteriors. No pot ser un altre que la relació entre la producció dels béns amb el consum dels mateixos o, més precisament, la longitud del trajecte que recorren els béns del productor al consumidor. Des d'aquest angle arribem a dividir tota l'evolució econòmica en tres etapes, almenys en el cas dels pobles d'Europa central i occidental, on aquesta evolució pot seguir-se amb més precisió històrica.

1. *L'etapa de l'economia domèstica tancada* (producció només per a si, economia sense intercanvi), en la qual els béns es consumeixen en la mateixa unitat on han sigut elaborats.

2. *L'etapa de l'economia urbana* (producció per als clients o nivell de l'intercanvi simple), en la qual els béns passen directament de la unitat de producció a la de consum.

3. *Etapa de l'economia nacional* (producció de mercaderies, circulació dels béns), en la qual els béns han de passar generalment per una sèrie d'unitats abans d'arribar a ser utilitzats." (Bücher, obra esmentada, pàgina 58)

Aquest esquema de la història econòmica és interessant primer que res pel que no conté. Per al professor Bücher, la història econòmica comença amb la comunitat de marca dels pobles civilitzats europeus, és a dir només amb l'agricultura superior. Tot el lapse mil·lenari de les relacions de producció primitives que precediren a l'agricultura superior, etapa en què es troben encara nombrosos pobles, Bücher el conceptua com "no-economia", com el període de la seua famosa "recerca individual de l'aliment" i del "no-treball". Així el professor Bücher inicia la història econòmica amb la forma última del comunisme originari, en què, amb la vida sedentària i l'agricultura superior, estan ja en marxa els gèrmens de la inevitable descomposició i de la transició a la desigualtat, l'explotació i la societat de classes. Grosse nega el comunisme en tot el període de desenvolupament previ a la comunitat de marca agrícola; Bücher, per la seua banda, elimina directament aqueix període de la història econòmica.

La segona etapa, la de l'“economia urbana” tancada és un altre descobriment transcendental que devem, com diria Schurtz, a la “mirada genial” del nostre professor de Leipzig. Si l'“economia domèstica tancada” d'una comunitat de marca, per exemple, es caracteritzava per comprendre un cercle de persones que satisfien totes les seues necessitats econòmiques dins d'aquesta economia domèstica ha d'assenyalar-se que a la ciutat medieval d'Europa central i occidental (perquè Bücher només inclou aquestes regions en la seua “economia urbana”) ocorria directament el contrari. A la ciutat medieval no existia cap “economia” comuna sinó (per a expressar-nos en l'argot propi del professor Bücher) tantes “economies” com tallers i llars d'artesans agremiats, cadascun dels quals produïa, venia i consumia independentment (si bé dins de regles gremials i municipals). Però tampoc la ciutat corporativa medieval constituïa a Alemanya o França un espai econòmic “tancat”, ja que la seua existència es recolzava justament en l'intercanvi recíproc amb el camp del que rebia aliments i matèries primeres i per al qual elaborava productes industrials. Bücher inventa, al voltant de cada ciutat, una extensió de camp tancat que inclou en la seua “economia urbana”, reduint còmodament l'intercanvi entre ciutat i camp a l'intercanvi amb *camperols* de les engires. Les corts dels rics senyors feudals, que eren els millors clients del comerç urbà i que estaven, en part, disperses lluny de les ciutats i, en part, tenien la seua seu en algunes d'elles, en el cas de les ciutats imperials i episcopals són deixades de costat completament tot i que constituïen un espai econòmic propi. De la mateixa manera Bücher abstrau totalment el comerç exterior, que tenia una gran importància per a les relacions econòmiques medievals i particularment per als destins de les ciutats. Però el professor Bücher no presta atenció a allò vertaderament característic de les ciutats medievals: que eren nuclis de la producció mercantil, que s'havia convertit allí per primera vegada en la forma de producció dominant. Bücher ho ignora. Al contrari, per a ell la producció mercantil comença just en l'etapa de l'“economia nacional” (com és sabut, l'economia burgesa acostuma a designar amb aquesta ficció el sistema econòmic capitalista actual, o siga una etapa de la vida econòmica que es caracteritza justament per ser, no *producció mercantil* simplement, sinó producció capitalista). Grosse denomina la producció mercantil, sense més ni més, “indústria”, mentre que el professor Bücher per a provar la superioritat d'un professor d'economia sobre un simple sociòleg transforma sense més ni més la indústria en “producció mercantil”.

Passem d'aquestes qüestions laterals a la qüestió fonamental. El professor Bücher estableix com primera “etapa” de la seua història econòmica l'“economia domèstica tancada”. Què n'entén? Ja hem esmentat que aquest nivell comença amb la comunitat agrícola pobletana. Però, fora de la primitiva comunitat de marca, el professor Bücher inclou en l'etapa de l'“economia domèstica tancada” altres formes històriques, concretament l'antiga economia esclavista dels grecs i romans i el domini servil del feudalisme medieval. Tota la història econòmica de la humanitat civilitzada, des de la fosca prehistòria, incloent-hi l'Antiguitat clàssica, i tota l'Edat Mitjana, fins al llindar de la Modernitat, resulta englobada com una “etapa” de la producció a la que se li oposa com a segona etapa la ciutat corporativa europea medieval i, com a tercera, l'economia capitalista actual. De manera que, en la història econòmica del professor Bücher, la comunitat pobletana comunista que porta endavant la seua tranquil·la existència en qualsevol part de les valls muntanyoses del Panjab a l'Índia, l'economia domèstica de Pèricles en l'època brillant del floriment de la cultura atenès i el domini feudal del bisbe de Bamberg en l'Edat Mitjana apareixen inclosos en la mateixa “etapa econòmica”. Però qualsevol xiquet dotat d'alguns superficials coneixements procedents dels llibres escolars d'història ha de captar que aquí s'han posat en el mateix sac fenòmens que són fonamentalment distints. En les comunitats agràries comunistes,

igualtat de la massa camperola en drets i possessions; en les antigues Grècia o Roma, així com en l'Europa medieval feudal, el més rígid desenvolupament de classes socials, homes lliures i esclaus, privilegiats i masses privades de tot dret, senyors i serfs, riquesa i pobresa o misèria. Allí, obligació de treballar per a tots, aquí oposició directa entre la massa subjugada dels treballadors i la minoria dominant dels ociosos. I, al seu torn, entre l'economia esclavista antiga dels grecs o romans i l'economia feudal medieval existia una diferència tan gran que l'esclavitud antiga, en última instància, va produir l'ocàs de la cultura grecoromana mentre que el feudalisme medieval engendrà al seu si l'artesania corporativa amb el comerç urbà i, per aquesta via, en última instància el capitalisme actual. De manera que qui agrupa sota un mateix concepte, en un mateix esquema, totes aquestes formes econòmiques i socials i èpoques històriques tan enormement distants unes d'altres ha d'aplicar als períodes econòmics un criteri summament original. El mateix professor Bücher ens explica amablement quin patró de mesura utilitza per a crear la seua nit de l'"economia domèstica tancada" en què tots els gats són terrosos, traient-nos amb un parèntesi de la nostra perplexitat conceptual. "Economia sense intercanvi" és el nom de la primera etapa que s'estén des del començament de la història escrita fins a la Modernitat i a continuació de la qual es col·loquen la ciutat medieval com "etapa de l'intercanvi directe" i el sistema econòmic actual com "etapa de la circulació dels béns". Així, doncs, no-intercanvi, intercanvi simple o intercanvi complex (en termes més simples: absència de comerç, comerç simple, comerç mundial desenvolupat), heus aquí el patró de mesura que el professor Bücher aplica a les èpoques econòmiques. El problema fonamental de la història econòmica consisteix a dilucidar si el comerciant ja està, o encara no està en el món, si es confon amb el productor en una mateixa persona o constitueix una persona separada i distinta. Perdonem el professor, de moment, la seua "economia sense intercanvi"; no és més que una quimera professoral que no s'ha descobert encara en cap racó de la terra i que, aplicada a les antigues Grècia o Roma, o a l'Edat Mitjana feudal a partir del segle X, constitueix una fantasia històrica d'una magnífica audàcia. Prendre com a patró de mesura del desenvolupament de la producció, no les relacions de producció, sinó les relacions d'intercanvi, considerar la figura del comerciant el centre del sistema econòmic i la mesura de totes les coses allí on encara ni existeix tan sols (aqueixos són els brillants resultats de l'"anàlisi conceptual, de la deducció psicològica" i, primer que res, de la "penetració en l'essència de les coses", rebutjant tot "quedar-se-en-la-superfície"!)

El vell i senzill esquema de l'"escola històrica", la classificació de la història econòmica en tres èpoques: l'"economia natural, l'economia monetària i l'economia creditícia", ¿no és molt millor i més pròxim a la veritat que aquest producte pretensions de l'enginy del professor Bücher, que arrufa primer el nas davant tots els "intents anteriors d'aquest tipus" per a, després, prendre com a idea bàsica exactament el mateix "quedar-se a la superfície" de l'intercanvi desfigurant-lo a penes mitjançant arguments pedants fins a fer-ne un esquema totalment errat?

No és per atzar que la ciència burgesa es "quede en la superfície" de la història econòmica. Entre els savis burgesos, alguns com Friedrich List, divideixen la història segons la naturalesa exterior de les principals fonts d'alimentació i distingeixen les èpoques de la caça, de la cria de bestiar, de l'agricultura i de la indústria (classificacions que no abasten ni tan sols per a una història exterior de la cultura). Altres, com el professor Hildebrand, divideixen la història econòmica, segons la forma exterior de l'intercanvi, en economies natural, monetària i creditícia o, com Bücher, en economies sense intercanvi, d'intercanvi directe i de circulació mercantil. D'altres, com Grosse, prenen la distribució dels béns com a punt de partida de la seua caracterització de les formes econòmiques. En una paraula, els savis de la burgesia col·loquen en el primer

pla de les seues caracteritzacions històriques l'intercanvi, la distribució, el consum, tot, menys la forma social de la producció, és a dir allò que, justament, és decisiu en totes les èpoques històriques i d'on resulten l'intercanvi, la distribució i el consum en la seua particular configuració. A què es deu açò? A la mateixa raó que els mou a plantejar l'“economia nacional”, és a dir el mode de producció capitalista, com a escaló màxim i últim de la història de la humanitat, i a negar l'ulterior desenvolupament de l'economia mundial amb les seues tendències revolucionàries. La forma social de la producció, és a dir la qüestió de la relació dels treballadors amb els mitjans de producció, és el punt nodal de tota època econòmica, però és també el punt més sensible de tota societat de classes, on els mitjans de producció són aliens als treballadors. D'una manera o d'una altra és el fonament comú d'aqueixes societats ja que constitueix la condició bàsica de tota explotació i dominació de classe. Desviar l'atenció d'aquest punt sensible per a concentrar-la en els aspectes exteriors i secundaris no és, segurament, l'aspiració conscient del savi burgès sinó la repugnància instintiva de la classe que ell representa intel·lectualment a provar el perillós fruit de l'arbre del coneixement. Un professor absolutament modern i famós, com Bücher, demostra aquest instint de classe amb “mirada genial” quan comprimeix alegrement en un extrem del seu esquema extensos períodes històrics com el comunisme originari, l'esclavitud, l'economia servil amb els seus tipus fonamentalment diferents de relacions entre la força de treball i els mitjans de producció mentre s'esplaia en subtils distincions concernents a la història de la indústria, separant pretensiosament les “tasques domèstiques”, el “treball assalariat”, el “treball artesanal”, el “treball a domicili”, etc. També els ideòlegs de les masses explotades, els més antics defensors del socialisme, els primers comunistes erraven en les tenebres, caminaven en l'aire con la seua prèdica de la igualtat entre els homes, mentre dirigien les seues acusacions i la seua lluita fonamentalment contra la distribució injusta o (com alguns socialistes en el segle XIX) contra les formes modernes de l'intercanvi. Només quan els millors dirigents de la classe obrera van comprendre que la distribució i l'intercanvi depenen de l'organització de la producció, i que en aquesta, la relació dels treballadors amb els mitjans de producció és decisiva, només llavors les aspiracions socialistes trobaren un fonament científic ferm. A partir d'aquesta concepció unificada, la posició científica del proletariat se separa de la burgesia en la comprensió de la història econòmica, així com se n'havia separat al terreny de l'economia política. Així com correspon a l'interès de classe de la burgesia encobrir la qüestió central de la història econòmica en el seu moviment històric (la forma adoptada per les relacions entre la força de treball i els mitjans de producció), l'interès del proletariat exigeix posar aquestes relacions en primer pla, fer-ne el patró de mesura de l'estructura econòmica de la societat. Per als treballadors és necessari considerar els grans viratges de la història que delimiten la societat comunista antiga de la societat de classes posterior, així com les diferències entre les diverses formes històriques de la mateixa societat de classes. Només qui comprèn clarament les particularitats econòmiques de la societat comunista primitiva i les característiques de l'economia esclavista antiga i de l'economia servil medieval, pot comprendre sòlidament per què la societat capitalista ofereix per primera vegada la possibilitat històrica de realitzar el socialisme i en què consisteix la diferència fonamental entre l'economia mundial socialista del futur i els grups comunistes primitius de la prehistòria.

3. Història econòmica (II)

I

Examinem l'organització interna de la comunitat de marca germànica que és la que ha sigut millor estudiada.

Els germànics s'assentaven, com sabem, per tribus i clans. Al si de cada clan, cada pare de família rebia un terreny per a erigir sa casa i el corral. Després, un tros de terreny es consagrava al cultiu, i cada família rebia un lot. Segons el testimoni de Cèsar, al voltant del començament de l'era cristiana, una tribu d'alemanys (els sueus) conreava comunitàriament la terra sense distribuir-la prèviament entre les famílies, però la redistribució anual dels lots ja era una pràctica corrent en la generalitat dels pobles, particularment en temps de l'historiador romà Tàcit, és a dir en el segle II. En comarques aïllades, com en la comunitat Frickhofen, al districte de Nassau, encara en els segles XVII i XVIII eren comunes les redistribucions anuals. En el segle XIX encara eren habituals en algunes comunitats de Baviera i del Rin els sortejos de terra de conreu, encara que a intervals més llargs: cada 3, 4, 9, 12, 14, 18 anys. Aquests camps es van convertir definitivament en propietat privada cap a meitat del segle passat. També en algunes regions d'Escòcia han existit redistribucions de camps fins als temps més recents. Originàriament, tots els lots eren exactament iguals, i la seua extensió adaptada a les necessitats mitges d'una família, la fertilitat del sòl i la productivitat del treball. Comprenien, segons la qualitat de la terra, 15, 30, 40 o més jovades segons les diferents regions. En la major part d'Europa els lots van passar a ser camps hereditaris de les diverses famílies a través de redistribucions, cada vegada menys freqüents i finalment suprimides, ja en els segles V i VI. Però açò només afectà els camps de cultiu. La resta de la superfície: boscos, prats, aigües, així com els erms, quedava com a propietat indivisa de la marca. Amb allò que s'obtenia dels extensos boscos, per exemple, es feia front a les necessitats col·lectives i a les contribucions públiques, i la resta es dividia.

Els camps de pasturatge s'usaven en comú. Aquesta marca indivisa o dula es va mantenir molt de temps i existeix encara als Alps bavaresos, tirolesos i suïssos, en França (en la Vendée), en Noruega i Suècia.

Per tal de garantir una igualtat total en la distribució dels camps de cultiu, se'ls dividia en zones (anomenades *Oesche* o *Gewanne*) segons la seua qualitat i la seua posició i després se les seccionava en tantes franges estretes com membres de la marca hi havia amb dret. Si un d'ells dubtava d'haver rebut un lot igual als d'altres, podia en qualsevol moment exigir un nou mesurament de tota la terra, i es castigava a qui volgué impedir-ho.

Però, fins i tot quan les redistribucions i sortejos periòdics van caure completament en desús, el treball de tots els membres de la marca, encara als camps de cultiu, continuà sent íntegrament comunitari i regit per normes estrictes de la col·lectivitat. En primer lloc, en resultava per a tot posseïdor d'un tros de la terra de la marca l'obligació de treballar en general. Després, no bastava estar domiciliat en la marca per a ser un vertader membre.

Per a això, calia habitar en la marca i conrear per si mateix la seua terra. Qui durant una sèrie d'anys no conreava el seu lot el perdia sense més, i la marca podia atorgar-lo a un altre per al seu cultiu. A més, el treball mateix es feia sota la direcció de la comunitat. En els primers temps després de l'assentament dels alemanys, al centre de la vida econòmica es trobava la cria de bestiar, que es duia a terme en el prats comú, a càrrec de pastors comunals. S'utilitzaven per al pasturatge també les terres en guaret, així com els camps de labor després de la collita. D'aquí resulta que les èpoques de la sembra i la collita, la rotació dels conreus i el guaret per a cada porció de territori, es regulaven en comú, i tots havien de sotmetre's a l'ordenament general. Cada zona es

trobava rodejada per una tanca, tancada des de la sembra fins a la collita; la data de tancament i d'obertura de les zones estava determinada per a tota l'aldea. Cada zona es trobava a cura d'un supervisor, investit com a funcionari per la marca, que havia d'aplicar l'ordenament prescrit; el control de les zones va prendre la forma d'actes solemnes de tota l'aldea als que hom portava també els xiquets i se'ls feia fixar els límits en la memòria bufetejant-los perquè més tard pogueren prestar testimoni.

La cria de bestiar es duia a terme en comú; el pasturatge individual estava prohibit als membres de la marca. Tots els animals de l'aldea es distribuïen en ramats comunitaris segons l'espècie, cadascun d'ells amb els seus propis pastors d'aldea i un animal-guia, estava també prescrit que els ramats tingueren cascavells. Igualment, era comú a tots els membres el dret de caça i pesca en tota la superfície de la marca. Ningú estava autoritzat per a preparar trampes, ja foren llaços o clots, sense informar-ne els seus companys. Els metalls i altres objectes que es trobaven a la terra a una profunditat major que la que abasta la reixa de l'aladre, pertanyien també a la col·lectivitat i no a l'individu que els trobava. Cada marca havia de comptar amb els artesans necessaris, encara que cada família camperola elaborava per si mateixa la major part dels objectes d'ús diari. Es cuinava i s'elaborava la beguda a casa, així com es filava i es teixia. Però prompte s'havien especialitzat els artesans que elaboraven estris de cultiu. Així, en la marca forestal de Wolpe, en Baixa Saxònia, els membres devien "tenir en el bosc un home de cada ofici, perquè pogués fer amb fusta allò que urgís".

En totes parts es prescrivia al cap d'artesans el tipus i la quantitat de fusta que podien usar, per a servir el bosc i fabricar només allò que és necessari per als membres de la marca. Els artesans rebien de la marca el que és necessari per a viure i, generalment, estaven en la mateixa situació que la massa dels restants camperols; no obstant això no tenien plenitud de drets en la marca (en part per ser gent errant, en part, el que en definitiva equival a l'anterior, perquè no es dedicaven a la producció agrària, la qual es trobava llavors al centre de la vida econòmica). La vida pública girava al seu voltant, així com els drets i obligacions de tots els membres de la marca. En virtut d'això, no qualsevol podia ingressar en la comunitat. Per a l'admissió d'estranyes es requeria l'anuència unànime de tots els integrants, i ningú podia cedir el seu lot sinó a un membre de la comunitat, no a estranyes, i això només davant el tribunal de la marca.

Al capdavant de la marca es trobava l'alcalde de l'aldea, anomenat "Dorfgraf" o "Schultheiss" o en altres llocs "Markmeister" o "Centener". Era elegit pels altres membres de la comunitat. Aquesta designació no era només un honor, sinó que comportava una obligació per a l'elegit; si rebutjava la seua elecció era castigat. Amb el temps, aquest càrrec, en veritat, es faria hereditari al si de certes famílies, i aleshores només faltava un pas perquè, en raó del poder i els ingressos que conferia, esdevingués venal i transferible i així perdia, de forma general, el seu caràcter purament democràtic i electiu i es transformava en un instrument de dominació sobre la comunitat. Però en l'època d'apogeu de la marca, el cap no era una altra cosa que l'executor de la voluntat col·lectiva. Els assumptes comuns eren objecte de decisió de l'assemblea de tots els membres de la marca, s'hi resolien els desacords i s'imposaven les penes. Tot l'ordenament de les tasques agrícoles, els camins i les construccions, els conreus, la policia del camp i de l'aldea, es decidien per majoria en l'assemblea, i a aquesta es rendien també comptes mitjançant els "llibres de la comuna". La justícia era exercida oralment i públicament pels membres presents davant el cap de la marca; només els membres de la marca podien estar presents en el tribunal, als estranyes se'ls hi vedava l'accés. Els membres de la marca tenien l'obligació de servir-se mútuament de testimonis i prestar-se suport, així com, en general, tenien l'obligació d'ajudar-se fidelment i fraternalment en qualsevol dificultat, incendi o atac enemic. En l'exèrcit, els

membres d'una marca constituïen una secció i combatien uns junts a altres. La marca sencera responia solidàriament pels crims o danys que ocorrien dins d'ella o que cometia un dels seus membres fora d'ella. Estaven obligats a hostatjar els viatgers i a socórrer els necessitats. Cada marca constituïa originàriament una comunitat religiosa i, des de la introducció del cristianisme (que va ocórrer molt tard, només en el segle IX entre alguns germànics i entre els saxons), una congregació. Finalment, la marca sostenia generalment un mestre per a tota la joventut de l'aldea.

És impossible imaginar-se quelcom al mateix temps més senzill i més harmònic que aquest sistema econòmic de l'antiga marca germànica. Tot el mecanisme de la vida social apareix amb absoluta claredat. Un pla estricte i una sòlida organització envolten aquí l'activitat de cadascun integrant-lo en el conjunt com una peça. El punt de partida i el fi de tota l'organització són les necessitats directes de la vida quotidiana i la seua satisfacció, parella per a tots. Tots treballen en comú per a tots i decideixen en comú sobretot. Però, ¿d'on prové i en què es basa aquesta organització i el poder de la col·lectivitat sobre els individus? No és una altra cosa que el comunisme en relació amb el sòl, és a dir la propietat comuna del principal mitjà de producció. Però els trets típics de l'organització econòmica del comunisme agrari es fan visibles al màxim si se'ls estudia comparativament sobre una base internacional, per a concebre-la com una força mundial de la producció, en la seua multiplicitat i flexibilitat històriques.

Passem a l'antic imperi inca a Sud-Amèrica. El territori d'aquest imperi, que comprèn les actuals repúbliques del Perú, Bolívia i Xile, són un territori de [3.364.600 quilòmetres quadrats] i una població actual de 12 milions d'habitants, era administrat, encara en l'època de la conquesta espanyola efectuada per Pizarro de la mateixa manera que durant els llargs segles anteriors. Abans que res hi trobem idèntics mecanismes que entre els antics germànics. Cada comunitat familiar, que és al mateix temps una companyia d'homes aptes per a prestar servei militar, rep determinat territori que li pertany i que, curiosament, té el mateix nom que entre els germànics: la marca. Del territori de la marca se separava la terra de cultiu se la dividia en lots que se sortejaven anualment entre les famílies abans de la sembra. Les dimensions del lot depenien de les de la família, és a dir de les seues necessitats. El lot més gran el rebia el cap d'aldea, el càrrec del qual ja havia passat d'electiu a hereditari en els temps de la formació de l'imperi incaic, és a dir al voltant dels segles X i XI. A Perú septentrional no conreava cada família individualment la seua parcel·la, sinó que treballaven en grups de deu sota la direcció d'un cap (mecanisme que existia, segons assenyalen certs fets, també entre els antics germànics). La colla de deu conreava successivament les parcel·les de tots els seus membres, sense excloure els absents que estaven prestant el servei de guerra o de tanda per als inques. Cada família rebia els fruits crescuts en la seua parcel·la. Només tenia dret a un lot de terra qui habitava en la marca i pertanyia al clan. Tots estaven obligats a conrear per si mateixos les seues pròpies parcel·les. Qui la deixava sense conrear durant una sèrie d'anys (a Mèxic tres anys) hi perdia el seu dret. Les parcel·les no es podien vendre ni obsequiar. Estava rigorosament prohibit abandonar la pròpia marca i establir-se en una marca estranya, la qual cosa es relacionava amb els forts llaços de sang dels clans pobletans. L'agricultura a les comarques costaneres, on només plou a intervals periòdics, exigí sempre irrigació artificial per canals construïts mitjançant el treball comunitari de tota la marca. Existien regles estrictes sobre l'ús de l'aigua i la seua distribució entre les diverses aldees, així com dins de cadascuna d'elles. Cada aldea tenia també "camps de pobres", que conreaven tots els membres de la marca i les collites dels quals distribuïen els caps d'aldea entre els ancians, les viudes i la resta de necessitats. Tota la resta del territori, fora dels camps de cultiu, constituïa la *marcapacha* (territori comunal). En el part muntanyosa del país, on l'agricultura no

prosperava, una modesta ramaderia, gairebé únicament de llames, era el fonament de l'existència dels habitants que, de tant en tant, portaven a la vall el seu producte principal (la llana) per a canviar-lo als agricultors per dacsa, pimentons i fesols. Allí, a la muntanya, en el temps de la conquesta, ja hi havia ramats privats i significatives diferències de fortuna. Un membre ordinari de la marca posseïa de 3 a 10 llames, mentre que un cacic principal podia posseir-ne de 50 a 100. El sòl, els boscos i els pastos hi constituïen també propietat comuna i, fora dels ramats privats, hi havia ramats d'aldea, que no podien dividir-se. En certes èpoques se sacrificava una part dels ramats comuns i es distribuïen entre les famílies la carn i la llana. No hi havia artesans especialistes, cada família fabricava a la llar tot allò que és necessari, però hi havia aldees que resultaven particularment hàbils en alguna activitat: tèxtil, terrisseria o el treball dels metalls. Al capdavant de cada aldea es trobaven caps inicialment electius, després hereditaris, que supervisaven els conreus, però el cap, en tota circumstància d'importància major, celebrava reunió amb l'assemblea dels majors d'edat que convocava mitjançant una trompeta de petxina.

Fins aquí, la comunitat de marca peruana antiga apareix com a còpia fidel de la germànica en tots els seus trets essencials. Però aquells aspectes que difereixen de la imatge típica que nosaltres coneixem, ens permeten penetrar millor la naturalesa d'aqueix sistema social. L'específic de l'antic imperi incaic és que es tractava d'una regió conquerida, en la que s'havia establert una dominació estrangera. Els conquistadors, els inques, pertanyien per cert, també a les tribus índies, però sotmeteren les pacífiques i sedentàries tribus quítxues precisament gràcies a l'aïllament en el qual aquestes vivien a les seues aldees, ocupant-se només de si mateixes, sense llaços que compregueren territori major, sense interès per res del que es trobés o pogués ocórrer fora dels límits de la marca. Aquesta organització social, particularment en el grau màxim, que havia facilitat tant als inques la seua campanya de conquesta, va quedar en general intacta. Però els inques muntaren sobre ella un refinat sistema d'explotació econòmica i de dominació política. Cada marca conquerida havia de separar alguns terrenys com a "camps de l'inca" i "camps del Sol" que, certament, seguien pertanyent-li, però el producte dels quals es lliurava en espècie a la tribu dominant dels inques així com a la seua casta sacerdotal. Igualment, les marques muntanyeses criadores de bestiar havien de marcar una part dels ramats com "ramats del senyor" i reservats per al sobirà. El pasturatge d'aquests ramats, així com el cultiu dels camps de l'inca i dels sacerdots, era una obligació de tota la comunitat. Després, estaven també les tandes per al treball de les mines i les obres públiques, les obres de camins i ponts la direcció de les quals exercien els governants, un servei militar estrictament disciplinat, i finalment un tribut expressat en xicotes joves que els inques utilitzaven en part com a víctimes per a fins de culte, i en part com a concubines... Aquest sòlid sistema d'explotació, no obstant això, va deixar en el seu antic estat la vida interna de la marca, així com els seus mecanismes comunistes-democràtics. Les mateixes tandes i gabelles se suportaven com a càrregues comunes de les marques a la manera comunista. Però allò notable és que l'organització pobletana comunista no resultà simplement, com ja havia ocorregut tantes vegades en la història, base sòlida i resistent per a un sistema secular d'explotació i servitud, sinó que aquest sistema al seu torn estava organitzat també de mode comunista. Els inques, els quals s'havien instal·lat còmodament a coll de les tribus peruanes conquerides, vivien ells mateixos d'acord amb relacions de llinatge i en comunitat de marca. El seu capital, la ciutat del Cuzco no era una altra cosa que la reunió d'una dotzena i mitja d'habitatges massius cadascun dels quals servia d'allotjament a tot un clan amb un cementeri comú al seu interior i, en conseqüència, també un culte comú. Al voltant d'aquestes grans cases dels clans s'estenien els terrenys

de marca dels clans incaics, amb boscos i pastius indivisos i camps de cultiu parcel·lats que, igualment, eren treballats comunitàriament. És a dir que, com a poble primitiu que eren, aquests explotadors i dominadors no havien renunciat encara al treball, i utilitzaven la seua posició de dominació només per a viure millor que els seus dominats i aportar al culte que practicaven víctimes més abundants. L'art modern de fer-se nodrir exclusivament pel treball aliè i fer de l'oci propi, atribut de la dominació, encara era estrany a l'essència d'aquesta organització social en què la propietat comuna i l'obligació general de treballar constituïen costums populars profundament arrelats. L'exercici de la dominació política també fou organitzat com a funció comuna de les famílies incaiques. Els administradors inques instal·lats a les províncies del Perú, el càrrec dels quals s'assemblava als residents holandesos de l'arxipèleg malai, eren tractats com a delegats dels seus clans en Cuzco, on retenien el seu domicili en els habitatges col·lectius, i participaven de la vida de la seua pròpia comunitat. Anualment, aquests delegats tornaven a Cuzco per a la festa de l'estiu a retre comptes de la seua administració i a celebrar la gran festa religiosa amb els altres membres de les seues tribus.

De manera que tenim davant nosaltres, en certa manera, dues classes socials superposades que, organitzades de mode comunista ambdues al seu interior, es trobaven, una respecte a l'altra, en una relació d'explotació i servitud. Aquest fenomen pot semblar inconcebible a primera vista per trobar-se en la més contundent contradicció amb els principis d'igualtat, fraternitat i democràcia que servien de base a la comunitat de marca. Però justament en açò tenim una eloqüent prova del poc que havien de veure, en la realitat, els mecanismes comunistes originaris amb els principis d'igualtat i llibertat generals dels homes. Aquests "principis", almenys en la seua vigència general estesa pels països "civilitzats", és a dir pels països de cultura capitalista, referits a l'"home" abstracte o siga a tots els homes, són només un producte tardà de la societat burgesa moderna, les revolucions de la qual (en Amèrica i França) els van proclamar per primera vegada. La societat comunista originària no coneixia cap principi generalitzat a tots els homes; la seua igualtat i solidaritat sorgia de les tradicions dels vincles sanguinis comuns i de la propietat comuna dels mitjans de producció. Fins on abastaven aquests vincles de sang i aquesta propietat, assolien també la igualtat de drets i la solidaritat dels interessos. Allò que se'n sortia d'aquests límits (que no anaven més enllà de l'espai comprès entre les quatre estagues de l'aldea o, com a màxim, del territori d'una tribu), era estrany i podia també, doncs, ser hostil. Les comunitats, basades interiorment en la solidaritat econòmica, mentre escalaven aquell antic escaló del desenvolupament de la producció i a causa de l'aridesa o esgotament de les fonts d'aliment, amb una població creixent, podien i havien de veure's portades periòdicament a entrar en mortals conflictes d'interessos amb altres comunitats del mateix tipus; conflictes en els quals, la lluita bestial que és la guerra, havia de decidir; i el desenllaç d'aquesta era l'extermini d'una de les parts en la lluita o, molt més sovint, l'establiment d'una relació d'explotació. El fonament del comunisme originari no era el renunciament a fi de principis abstractes d'igualtat i llibertat, sinó la fèrria necessitat del desenvolupament primitiu de la cultura humana; era el desemparament dels homes enfront de la naturalesa externa que els imposava viure junts en unitats majors i treballar mancomunadament segons un pla, en la lluita per l'existència. Era el seu limitat grau de domini sobre la naturalesa allò que restringia el pla comú i el procediment comunitari en el treball a l'àmbit reduït dels prats naturals o dels camps al voltant de les aldees, i els feia completament inadequats per a una acció comuna en escala major. El primitiu estat en què es trobava l'agricultura no permetia llavors conreus majors que els d'una marca poblejana i, amb això, fixava límits molt estrets a la solidaritat d'interessos. I era,

finalment, la mateixa insuficiència del desenvolupament de la productivitat del treball la que, al mateix temps, portava aparellada la periòdica contradicció d'interessos entre les diferents unitats socials i, amb això, plantejava la força bèstia com únic mitjà de resoldre aquesta contradicció. Així és com es feia la guerra com a mètode permanent de resolució de conflictes d'interessos entre comunitats socials, mètode que haurà de regnar fins que el màxim desenvolupament de la productivitat del treball, és a dir la dominació plena de la naturalesa pels homes, pose punt final a les seues contradiccions d'interessos materials. Però, si el xoc entre comunitats comunistes primitives era un fenomen permanent, el desenvolupament assolit en aqueixa època per la productivitat del treball determinava el resultat. Quan es tractava del conflicte entre dos pobles nòmades criadors de bestiar que havien desencadenat lluita per camps de pasturatge, només la violència pura i simple podia determinar qui hi restaria com a amo i qui hauria de ser expulsat a inhòspites i àrides comarques, o bé simplement exterminat. Però on l'agricultura havia prosperat fins a poder alimentar bé i de forma permanent la població sense requerir tota la força de treball i tota la durada de la vida, estava donada alhora la base necessària per a una explotació sistemàtica d'aquests agricultors per part de conquistadores estrangers. I així és com veiem sorgir tals relacions a Perú, on una comunitat comunista s'estableix com a explotadora d'una altra. Aquesta estructura peculiar de l'imperi inca és important perquè ens ofereix la clau per a comprendre tota una sèrie de formes semblants que existeixen en l'Antiguitat clàssica, concretament al llindar de la història grega. Si, per exemple, la història escrita ens forneix la breu informació que a l'illa de Creta dominada pels doris, els sotmesos havien de lliurar a la comunitat global tot el producte rendit pels seus camps de cultiu (deduïda la manutenció precisa per a ells i les seues famílies) amb el qual s'afrontava el cost dels dinars que els lliures (és a dir, els dominadors doris) celebraven en comú; o que a Esparta, també una comunitat dòria, hi havia "esclaus de l'estat" o ilotes que l'estat cedia a individus perquè conrearen els seus camps, aquestes relacions resulten inicialment un enigma. I un savi burgès com, per exemple, el professor de Heidelberg, Max Weber, planteja les hipòtesis més estranyes, des de l'angle de les relacions i els conceptes actuals, per a explicar aquestes curiositats de la història. "Allí [a Esparta], la població subjugada rep el tracte d'esclaus de l'estat, les seues contribucions en espècie resolen la manutenció dels guerrers, en part en comú, i en part de manera que cada individu depèn del producte d'un cert tros de terra treballada per esclaus que li pertany en divers grau, i més tard cada vegada més hereditàriament. Reassignacions i noves distribucions d'aquests lots eren practicables també ja en temps històrics, i semblen haver-se produït. Naturalment, no es tracta de redistribucions de *campes* ["naturalment" un professor burgès no pot concedir que tal cosa ocorrega, mentre li siga donat negar-ho], en certa manera redistribucions d'un fons de *renda*. Criteris militars, especialment una política militar de poblament, decideixen sobre tots els detalls... El caràcter *feudal* urbà d'aquesta política es manifesta en forma característica en el fet que, en Cortyna, els camps dotats de serfs d'un home lliure són objecte d'aquell privilegi militarista: constitueixen el *klaros*, lligat a l'interès de la sustentació de la família guerrera. [Traduït, de la llengua professoral, a un llenguatge clar: els lots de terra de labor són propietat de tota la comunitat, no poden, doncs, vendre's i tampoc ser dividits a la mort del seu propietari, la qual cosa el professor Weber conceptua en un altre passatge com una sàvia disposició "per a dificultar la dispersió dels patrimonis" i "per al manteniment del destí de classe dels guerrers".] L'organització culmina en la institució de la taula comuna dels guerrers, a la manera d'un casella d'oficials, les "sisities", i la instrucció en comú dels xiquets, com a cadets, per part de l'estat per a fer-ne guerrers." (*Handwörterbücher der Staatswissenschaften*, tom I, *Agrarverhältnisse im Altertum*, 2a edició, pàgina 69). Amb

el que els grecs dels temps heroics, d'Héctor i Aquil·les, queden transformats en fideïcomisos prussians i en casinos d'oficials amb les seues orgies i banquets "de classe"; i els florents joves i xicotes nus d'Esparta, que rebien instrucció popular comuna, es transformen en pensionistes d'un col·legi de cadets de Gross-Lichterfelde a la vora de Berlín, semblant a un presidi.

Per a qui coneix l'estructura interna de l'imperi incaic, les relacions amunt exposades no presenten dificultats. Són, sense cap mena de dubte, el producte de l'existència de deformacions socials comunistes, de les quals una és una societat agrària explotada per l'altra. Fins a quin punt s'ha mantingut el fonament comunista en els usos dels dominadors així com en la situació dels subjugats, depèn del grau de desenvolupament, de la durada, de les circumstàncies en què es desenrotlla aquest procés, tot això pot presentar tota una gamma de gradacions. L'imperi incaic, en què els dominadors treballen encara, i on la propietat del sòl del subjugat està encara intacta en conjunt i cada classe social està encara organitzada en si de mode tancat, pot ser considerat perfectament com la forma més originària de relacions d'explotació de tal espècie que, gràcies al grau de desenvolupament relativament primitiu de la cultura i a l'aïllament del país, es van poder servir durant segles. Mostren un estadi més avançat les dades referents a Creta, on la comunitat camperola subjugada havia de lliurar tot el producte del seu treball menys allò indispensable per a la seua manutenció i on, en conseqüència, la comunitat dominant no se sustentava pel seu propi treball als camps, sinó pels impostos de la comunitat de marca explotada, però encara els consumia internament de mode comunista. A Esparta trobem (un pas més enllà en l'evolució) que el sòl no és ja propietat de la comunitat subjugada sinó propietat de la comunitat dominant, i és redistribuït i sortejat a la manera de la comunitat de marca entre els membres d'aquesta. L'organització social dels subjugats ha sigut trencada per la pèrdua de la seua base, del dret de propietat sobre el sòl; són ells mateixos propietat de la comunitat dominant, la qual els lliura com a força de treball als diversos membres de la marca, junt amb els camps de cultiu, de manera comunista, "per mitjà de l'estat". Els espartans dominants viuen ells mateixos encara emmarcats en relacions estrictes de comunitat de marca. I relacions semblants han d'haver tingut vigència, amb diferència de matisos, a Tessàlia, on els anteriors habitants, els penestes "gent pobra", van ser sotmesos pels eolis; també en Bitínia, on els maroandins van ser posats en condició semblant, per tribus tràcies. Però l'existència parasitària porta inevitablement a la introducció del germen de la dissolució també en la comunitat dominant. Ja la conquesta i la necessitat de refermar l'explotació com a mecanisme permanent, porta a un fort exercici de l'activitat guerrera, cosa que veiem tant en l'estat incaic com en l'espartà. Amb açò queden posats els primers fonaments per a la desigualtat, per al desenvolupament de classes privilegiades, al si de la massa camperola originàriament igual i lliure. Ja no faltaven més que circumstàncies geogràfiques i historicoculturals propícies que, pel xoc amb pobles més civilitzats desperten necessitats més refinades i un intercanvi més animat, perquè la desigualtat progressés ràpidament també entre els dominadors, afeblís la solidaritat comunista i introduís la propietat privada amb la seua divisió en rics i pobres. Continua sent un exemple clàssic d'aquest procés els començaments de la història del món grec, després del seu xoc amb els pobles d'antiga cultura de l'Orient. En conseqüència, el resultat de la subjugació d'una societat comunista originària per una altra és, tard o d'hora, sempre el mateix: la fallida dels llaços socials comunistes tradicionals tant entre els dominadors com entre els dominats i el naixement d'una formació social completament nova en què la propietat privada, amb la desigualtat i l'explotació creant-se mútuament, arriben al món simultàniament. I així és com la història de l'antiga comunitat de marca, en l'Antiguitat clàssica, desemboca

d'una banda, en l'antagonisme entre una massa de petits camperols endeutats i la noblesa que s'ha apropiat del servei de les armes, dels càrrecs públics, del comerç i de les terres comunitàries indivises com a gran propietat arrel, i, d'altra banda, en l'antagonisme entre el conjunt d'aquesta societat d'homes lliures i els explotats *esclaus*. Des d'aquelles formes múltiples de l'explotació, d'homes subjugats en la guerra per una comunitat, només mancava un pas per a la introducció d'esclaus obtinguts per compra dels individus. Aquest pas va ser accelerat a Grècia pel tràfic marítim i el comerç internacional amb les conseqüències que van tenir en els estats de la costa i de les illes. També Ciccotti distingeix dos tipus d'esclavitud: "La forma més antiga, significativa i difosa de submissió econòmica [diu] que trobem al llindar de la història grega, no és l'esclavitud sinó una forma de servitud, que quasi preferiria anomenar vassallatge." Observava Teopomp: "Després dels tessalis i lacedemonis, van ser els bahots (habitants de l'illa de Quios, en Àsia Menor) els primers entre els hel·lens a utilitzar esclaus, però no els adquirien de la mateixa manera que aquells... Pot veure's que els lacedemonis i tessalis van compondre la seua classe d'esclaus amb hel·lens que havien habitat abans que ells la terra que avui posseeixen, forçant a servir-los als aqueus, tessalis, perrebes i magnetos, cridant els subjugats ilotes i penestes. Els bahotes, en canvi, es procuraven bàrbars (no-grecs) com a esclaus i pagaven un preu per ells." "I la base d'aquesta diferència [agrega Ciccotti amb raó] raïa en els distints graus de desenvolupament dels pobles del continent per un costat i dels pobles de les illes per l'altre. La falta absoluta o la insignificança de la riquesa acumulada, així com l'escàs desenvolupament del tràfic comercial, exclouïen en un país una producció directa i creixent dels propietaris així com la utilització directa d'esclaus, portant en compte d'ells a la forma més rudimentària del tribut, a una divisió del treball i a una formació de classes tal, que va fer de la classe dominant un exèrcit en armes i de la dominada una classe d'agricultors." (Ciccotti, *Untergang der Sklaverei im Altertum*, pàgines 37 i 38).

L'organització interna de l'estat incaic peruà ens ha descobert un important aspecte en el caràcter de la societat primitiva i, al mateix temps, ens ha revelat una de les formes de la seua declinació. Se'ns presentarà un altre viratge en els destins d'aquesta manera de societat en recórrer el pròxim capítol de la història dels indis del Perú, i d'altres colònies espanyoles d'Amèrica. Aquí ens trobem amb un mètode de conquesta completament nou, i desconegut per a la dominació incaica. La dominació dels espanyols, dels primers europeus en el Nou Món, va començar directament delmunt sense misericòrdia la població subjugada. Segons alguns testimonis dels mateixos espanyols, el nombre d'indis exterminats per ells en pocs anys després del descobriment d'Amèrica assoleix 12 o 15 milions. "Ens trobem autoritzats a sostenir [diu Las Casas] que els espanyols, amb el seu monstruós i inhumà procedir, han anihilat 12 milions de persones, entre elles dones i xiquets; al meu parer personal [diu més endavant] el nombre d'indígenes als qui es va llevar la vida en aqueixos temps supera fins i tot els 15 milions." (*Brevísima relación de la destinación de los incas*, Sevilla 1552, citat per Kovalevski.). "A l'illa d'Haití [diu Handelmann] el nombre d'indígenes trobats pels espanyols s'elevava a un milió, i en 1508 en quedaven només 60.000 i nou anys més tard només 14.000; de tal manera que els espanyols, per tal de tenir el nombre necessari de braços per al treball, van haver de tirar mà de la introducció d'indis des d'illes pròximes. Només en 1508 foren transportats a l'illa d'Haití, i convertits en esclaus, 40.000 indígenes de les illes Bahames." (Heinrich Handelmann, *Geschichte der Insel Haiti*, Kiel 1856, pàgina 6). Els espanyols van practicar la caça sistemàtica d'indis, la qual cosa ens queda descrita per un testimoni ocular i participant, l'italià Girolamo Benzoni. "En part per falta d'aliment i en part de pena per haver sigut separats dels seus pares, mares i fills [diu Benzoni després d'una cacera d'aqueix tipus realitzada a l'illa

de Kumagna, en la que s'havien capturat 4.000 indis], la major part dels esclavitzats aborígens havien mort en viatge cap al port de Kumani. Cada vegada que alguns dels esclaus trobaven impossibilitats per la fatiga de marxar tan ràpidament com els seus companys, els espanyols els enfilaven en els seus punyals per darrere, assassinant-los inhumanament, per por de que es quedaren enrere i pogueren atacar-los a traïció. Era un espectacle que partia el cor el d'aquests desgraciats sers, completament nus, extenuats, ferits i tan esgotats de fam, que a penes podien tenir-se dempeus. Portaven cadenes de ferro en el bescoll, les mans i els peus. No hi havia una sola xicota entre ells que no hagués sigut violada per aquells bandits (espanyols) els qui, en aquesta circumstància, es lliuraren a un llibertinatge tan fastiguejador que moltes d'elles quedaren per sempre completament corroides per la sífilis... Tots els aborígens esclavitzats són marcats amb un ferro al roig viu. Els capitans separen una part d'ells per a si, repartint els altres entre els soldats. Aquests se'ls disputen entre ells en el joc o els venen als colons espanyols. Els comerciants que han adquirit aquesta mercaderia a canvi de vi, farina, sucre i d'altres articles de necessitat quotidiana, transporten els esclaus a les parts de les colònies espanyoles on hi ha la major demanda. Durant el trasllat pereix una part d'aquests desgraciats a conseqüència de la manca d'aigua i de l'aire corromput dels bodegues, atès que els mercaders amuntonen tots els esclaus en els fons dels vaixells sense deixar-los lloc suficient perquè s'asseguen ni perquè puguin respirar." (*Storia del Mondo Nuovo di Girolamo Benzoni*, Venècia 1565, citada per Kovalevski, pàgina 51). Però, per a estalviar-se inclusivament la fatiga de la caça dels indis i els costos de la seua adquisició per compra, els espanyols van introduir en les seues possessions de les Índies occidentals i al continent americà el sistema dels anomenats repartiments, és a dir de la divisió del territori. Totes les terres conquerides van ser dividides pels governadors en parts, els seus caps d'aldea, "cacics", estaven senzillament obligats a lliurar als espanyols, com a esclaus, el nombre d'indígenes que aquests exigien. Cada colon espanyol rebia periòdicament del governador un nombre donat d'esclaus davall la condició "de cuidar de la seua conversió al cristianisme". (Charleroix, *Histoire de l'Isle Espagnole ou de St. Dominique*, París 1730, I, 228, citada per Kovalevski, pàgina 50). Els maltractaments a què els colons sotmetien els esclaus anaven més enllà de tot el concebible. Fins i tot quan els mataven, açò constituïa un alliberament per als indis. "Els espanyols [diu un contemporani] forcen tots els indígenes per ells capturats a complir tasques fatigoses i extenuants a les mines, lluny de la seua pàtria i família i sota l'amenaça de permanents càstigs corporals. No cal estranyar-se que milers d'esclaus, que no veuen cap altra possibilitat d'escapar al seu ombriu destí, no sols posen fi violentament a la pròpia vida, penjant-se, ofegant-se o altrament, sinó que, a més, maten les seues dones i fills per a posar fi d'una vegada a la seua comuna situació de malaurança i desesperança. Per un altre costat les dones cerquen refugi al si de les seues mares per a avortar els seus fills, o defugen el comerç carnal amb els homes, ja que no volen donar a llum esclaus." (Acosta, *Historia natural y moral de las Indias*, citada per Kovalevski, pàgina 52).

Finalment els colons van aconseguir, per intermedi del confessor de l'emperador, el devot Padre Carcía de Loyosa, obtenir del Habsburg Carles V un decret que declarava sumàriament els indis esclaus hereditaris dels colons espanyols. És cert que Benzoni pensa que el decret es referia només als caníbals caribs, però va ser interpretat i aplicat a tots els indis en general. Per a justificar la seua atrocitat, els colonitzadors espanyols van difondre planificadament els majors horrors sobre l'antropofàgia i la resta de vicis dels indis, de tal manera que, per exemple, un historiador francès contemporani. Marlyde Chatel; va poder escriure sobre ells en la seua *Història general de les Índies occidentals* (París 1569) el següent: "Déu els ha

castigat amb l'esclavitud per la seua malícia i els seus vicis, perquè el mateix Cam no pecà contra son pare Noè en el mateix grau que els indis contra Déu nostre Senyor." I no obstant això, al voltant de la mateixa època, va escriure un espanyol, Acosta, en la seua *Historia natural y moral de las Indias*, (Barcelona, 1591), referint-se als mateixos indis, que eren un "poble bondadós, sempre disposat a fer un favor als europeus, un poble de conducta tan innocent i sincera que una gent que no es trobés privada de totes les qualitats de la naturalesa humana no podria de cap manera tractar-lo altrament que amb tendresa i amor".

És clar que va haver-hi també intents d'oposar-se als horrors que es cometien. En 1531 el papa Pau III va emetre una butlla en la qual declarava els indis pertanyents a l'espècie humana, i, en virtut d'això, lliures d'esclavitud. També el Consejo Imperial Español per a les Índies occidentals es pronuncià més tard contra l'esclavitud, amb la qual cosa els reiterats decrets palesen més bé el fracàs que la sinceritat d'aquests esforços.

El que va alliberar els indis de l'esclavitud no va ser ni la devota acció del clero catòlic ni les protestes dels reis espanyols sinó el simple fet que els indis, per la seua constitució física i espiritual, no eren aptes en absolut per al dur treball de l'esclavitud. Enfront d'aquesta descarnada impossibilitat van ser inútils, a la llarga, les majors crueltats dels espanyols; les indis queien com a mosques en l'esclavitud, fugien o se suïcidaven, en poques paraules el negoci es féu antieconòmic en alt grau i, tot just suspendre's els infructuosos experiments que es realitzaven amb els indis, l'ardorós i infatigable defensor d'aquests, el bisbe Las Casas, va concebre la idea d'importar en compte dels febles indígenes, negres més robustos d'Àfrica. Aquest descobriment pràctic va tenir efectes més ràpids i enèrgics que tots els pamflets de Las Casas sobre les crueltats dels espanyols. Els indis es veieren alliberats de l'esclavitud després d'algunes dècades i començà l'esclavitud dels negres, que havia de durar quatre segles. A les acaballes del segle XVIII un honest alemany, el "bon vell Nettelbeck", de Kalberg, capità d'un vaixell, va portar de Guinea a la Guaiana, en Sud-amèrica, on altres "bons prussians" explotaven plantacions, centenars d'esclaus negres que havia obtingut en Àfrica per mitjà d'intercanvi, junt amb altres mercaderies, i que mantenia amuntonats en els fons del vaixell exactament com els capitans espanyols del segle XVI. El progrés de la humanitària època de la Il·lustració es palesava en què Nettelbeck, per a evitar que estengueren entre ells la melancolia i la mort, feia ballar totes les nits als seus esclaus sobre coberta entre música i esclafits del fuet, la qual cosa no se'ls havia ocorregut, en la seua època, als toscos tractants espanyols. I a finals del segle XIX, en 1871, el noble David Livingstone, el qual havia passat a Àfrica 30 anys per a trobar les déus del Nil, escrivia en la seua famosa carta al nord-americà Gordon Bennett: "Si els meus descobriments sobre les relacions regnants en Udjidji posaren fi a l'espantosa tracta d'esclaus en Àfrica oriental, jo apreciaria aquest èxit més que els descobriments de totes les déus del Nil juntes. Al seu país l'esclavitud ha quedat completament abolida; done'ns la seua poderosa i generosa mà per a aconseguir-lo nosaltres també. Aquest bell país està com afectat per una plaga o per la maledicció de l'Altíssim..."

D'altra banda, la sort dels indis no quedà encara globalment millorada per aquesta peripècia. Només s'havia entronitzat un altre sistema de colonització en lloc de l'anterior. En compte dels *repartimientos* que estaven dirigits a l'esclavitud directa de la població, es van introduir les anomenades *encomiendas*. Amb això es reconeixia als aborígens, formalment, la seua llibertat personal i la plena propietat de la terra. Encara que els territoris van ser posats sota la direcció administrativa dels colonitzadors espanyols, abans que res dels descendents dels primers conquistadors, els qui en el seu caràcter d'*encomenderos* havien d'exercir tutela sobre els indis, declarats incapaços, i

difondre entre ells el cristianisme. Per a cobrir els costos de la construcció d'esglésies per als indígenes així com en caràcter d'indemnització pels seus propis afanys en l'exercici de la tutela, els *encomenderos* rebien legalment el dret d'exigir de la població "copiosos impostos en moneda i en espècie". Aquestes disposicions van bastar per a convertir promptament les comandes en un infern per als indis. Se'ls deixava la seua terra, com a propietat indivisa de les tribus. Per tal terra els espanyols entenien, o volien entendre, només, la terra de cultiu que es trobava davall l'aladre. Les terres no utilitzades, i fins i tot les faixes deixades en guaret van ser arrabassades pels espanyols que les consideraven "terra erma". I això amb tanta meticulositat i desvergonyiment que Zurita escriu respecte d'això: "No hi ha una parcel·la de terra ni una granja que no haja sigut declarada propietat dels europeus sense cap preocupació pel menyscabament que això comporta per als drets de propietat dels indígenes els qui, d'aquesta manera, es veuen forçats a abandonar els terrenys que venien habitant des de temps remots. No és rar que se'ls prenguen terres conreades amb el pretext que les haurien sembrat amb la finalitat de dificultar l'apropiació d'elles pels europeus. Gràcies a aquest sistema, els espanyols han estès tant les seues propietats en algunes províncies que ja no queda als aborígens cap terra per a conrear." (Zurita, pàgines 57-79; Kovalevski, 62). Al mateix temps els *encomenderos* espanyols augmentaren tan desvergonyidament els "copiosos" tributs, que els indis quedaren esclafats pel seu pes. "Tot el que posseeixen els indis [diu el mateix Zurita] no aconsegueix per a fer front als impostos amb què se'ls ha gravat. Es troben, entre els indis, molts la fortuna dels quals no aconsegueix tan sols a un pes, i que viuen del seu treball assalariat quotidià; d'aquesta manera, no els queden als infeliços ni tan sols mitjans suficients per a mantenir la seua família. Aquesta és la causa que tantes persones joves preferisquen el comerç carnal il·legítim al legítim, especialment quan els seus pares no disposen ni tan sols de quatre o cinc quinzets. Els indis difícilment poden permetre's el luxe d'un vestit; molts que no tenen mitjans per a comprar-se roba, no poden permetre's assistir al servei diví. No és estrany que la majoria d'ells caiga en la desesperació ja que no troben mitjà de proporcionar a la seua família l'aliment necessari... En els meus primers viatges vaig arribar a saber que molts indis s'havien penjat a causa de la desesperació després d'explicar a les seues dones i fills que ho feien en vista de la impossibilitat de pagar els impostos que se'ls exigien." (Zurita, pàgina 329; Kovalevski, pàgina 63).

Finalment, per a complementar el saqueig del país i la pressió dels tributs, arribà el treball forçat. Al començament del segle XVII els espanyols tornen obertament al sistema formalment abandonat en el segle XVI. Certament, l'esclavitud per als indis ha quedat abolida, però ocupa el seu lloc un sistema peculiar de treball assalariat forçós que, en la seua essència, no es diferencia quasi en res d'aquella. Ja a meitat de segle XVI Zurita ens pinta de la manera següent la situació dels treballadors assalariats indis al servei dels espanyols: "En tot aquest temps, els indis no reben un altre aliment que pans de dacsa... L'*encomendero* els fa treballar del matí a la nit, deixant-los nus en les gelades matinal i vespertina, sota tempestats i tempestats sense proporcionar-los un altre menjar que pans mig podrits... Els indis passen la nit a l'aire lliure. Com el jornal només es paga en finalitzar el període de treball forçat, els indis no tenen mitjans per a comprar-se les robes d'abric necessàries. No és estrany que en semblants condicions el treball al servei dels *encomenderos* els resulte extenuant en alt grau i es pugua considerar com una de les causes de la seua ràpida extinció." (Zurita, XI, pàgina 295; Kovalevski, pàgina 65). Ara bé, aquest sistema de treball assalariat forçós va ser introduït per llei, de forma oficial i general, per la corona espanyola al començament del segle XVII. La llei addueix com a causa que els indis no volien treballar voluntàriament, mentre que les mines només es podien explotar molt deficientment fins i tot amb tots els negres

disponibles. Les aldees índies es veuen subjectes llavors a l'obligació de proporcionar un nombre precís de treballadors (a Perú la setena part, en Nueva España el quatre per cent de la població), que són posats a mercè dels *encomenderos*. Les conseqüències mortals d'aquest sistema es palesen immediatament. En un memorial anònim dirigit a Felip IV, que es titula *Informe sobre el peligroso estado en que se encuentra el Reino de Chile en los aspectos terrenal y espiritual*, s'hi diu: "La causa coneguda de la ràpida disminució numèrica dels aborígens és el sistema de treball forçat a les mines i als camps dels *encomenderos*. Encara que els espanyols disposen d'un enorme nombre de negres, encara que han gravat els indis amb tributs incomparablement més alts que els que pagaven als seus cacics abans de la conquesta, consideren impossible tot i això abandonar el sistema del treball forçat." (Citat per Kovalevski, pàgina 66). Els treballs forçats tenien com a conseqüència, a més a més, que els indis sovint no estigueren en condicions de conrear els seus camps, la qual cosa al seu torn proporcionava als espanyols un pretext per a arrabassar-los com a "terra erma". La ruïna de l'agricultura índia va preparar, naturalment, el terreny per a la usura. "Davall els seus senyors aborígens [diu Zurita], els indis no van conèixer usurers." Els espanyols els van fer conèixer a fons aquest bell producte de l'economia monetària i de la pressió fiscal. Consumits pels deutes, les terres dels indis que simplement no havien sigut robades pels espanyols, van passar massivament a mans de capitalistes espanyols, i la taxació d'aquestes terres constitueix de per si un capítol particular de la infàmia europea. El robatori de la terra, els tributs, el treball forçat i la usura es tanquen en un cercle de ferro que va destruir la comunitat de marca índia. L'ordre públic tradicional, els llaços socials usuals dels indis van ser dissolts per l'enfonsament del seu fonament econòmic: l'agricultura comunitària de marca. Per la seua banda, aquesta va ser portada a la ruïna, planificadament pels espanyols, a través de la descomposició de totes les autoritats tradicionals. Els caps d'aldea i els cacics de les tribus necessitaven, en efecte, ser confirmats pels *encomenderos*, circumstància que aquests utilitzaven per a col·locar en tals càrrecs les seues criatures, els subjectes més depravats de la societat índia. El sistemàtic esvalotament dels indis contra els seus cacics constituïa així mateix un mitjà pel qual els espanyols tenien predilecció. Amb el pretext de la cristiana intenció de protegir els aborígens de l'explotació dels seus cacics, els van declarar lliures de l'obligació de pagar els tributs tradicionals que devien a aquests cacics. "Els espanyols [diu Zurita] consideren, basant-se en el que actualment ocorre a Espanya, que els cacics saquegen les seues tribus, però són ells mateixos els qui tenen la responsabilitat de tals exaccions, perquè són ells mateixos, i no cap altre, els qui van llevar als anteriors cacics la seua posició i els seus ingressos reemplaçant-los per altres que es compten entre les seues creacions." (Zurita, pàgina 87, citat per Kovalevski, pàgina 69). Així mateix, s'esforçaven per tal de forjar motins quan els caps d'aldea o els cacics de les tribus protestaven contra alienacions il·legals de terres a membres de la marca realitzades en benefici dels espanyols. El resultat van ser revoltes cròniques i una successió infinita de processos al voltant de vendes injustificades de terres entre els mateixos indígenes. A la ruïna, la fam i l'esclavitud s'hi afegia l'anarquia, completant l'infern que era la vida dels indis. El descarnat resum d'aquesta tutela hispanocristiana podia tancar-se en dues paraules: pas de la terra a mans dels espanyols i anihilament dels indis. "En tots els territoris espanyols de les Índies [diu Zurita] les tribus indígenes desapareixen totalment o bé queden reduïdes a un petit nombre, encara que algunes persones pretenen sostenir el contrari. Els aborígens abandonen els seus habitatges i terres, que han perdut per a ells el seu valor en virtut dels copiosos tributs en espècie i en moneda; van a altres països, errant sense parar d'una comarca a una altra, o s'oculten a les selves exposant-se a ser, tard o d'hora, víctimes de bèsties salvatges. Molts posen fi a la seua vida

suïcidant-se, de tot això he tingut nombroses oportunitats de convèncer-me'n per observació personal o consultant els habitants del lloc." (Zurita, pàgina 341) I mig segle més tard informa un altre alt funcionari del govern espanyol del Perú, Juan Orter de Cervantes: "La població aborigen de les colònies espanyoles es fa cada vegada menor, abandona els llocs on fins ara havia viscut, deixa la terra sense conrear, de tal manera que els espanyols només amb dificultat troben el nombre necessari d'agricultors i pastors. Els anomenats mitayos, tribu sense la qual és impossible el treball de les mines d'or i argent, abandonen completament les ciutats habitades per espanyols o, si s'hi queden, s'extingeixen amb sorprenent rapidesa." (*Memorial que presenta a su Magestad el licenciado Juan Orter de Cervantes, Abogado, Procurador general del Reyno del Perú y encomenderos, sbre pedir remedio del danno y siminución de los indios, Anno MDCXIX*, citat per Kovalevski, pàgina 61)

Causa realment admiració la fantàstica tenacitat del poble indi i dels mecanismes de la comunitat de marca, considerant que s'han servat restes d'ambdós, malgrat tot, fins al segle XIX.

La gran colònia anglesa de l'Índia ens mostra, davall un altre aspecte, els destins de l'antiga comunitat de marca. S'hi pot estudiar com en cap altre racó de la terra tot un mostrari de les formes més diverses de la propietat de la terra que, com la carta del firmament de Herschel, constitueix una història de mil·lennis projectada sobre una superfície plana. Comunitat pobletana junt a comunitats de llinatge, redistribucions periòdiques de parcel·les de terra iguals junt a la retenció vitalícia de parcel·les desiguals, treball comunitari de la terra junt a l'empresa individual privada, igualtat de drets de tots els habitants de l'aldea quant a les terres comunals junt als privilegis de certs grups i, finalment, junt a totes aquestes formes de propietat comuna, la propietat privada pura de la terra i aquesta mateixa en forma de minifundis camperols, breus arrendaments i enormes latifundis (tot açò podia estudiar-se en grandària natural a l'Índia fa pocs decennis encara). Que la comunitat de marca és a l'Índia una organització antiquíssima, ho mostren les fonts jurídiques índies; així, el més antic dret consuetudinari codificat, el *Manu*, del segle IX a.C., conté nombroses disposicions sobre qüestions de límits entre les marques sobre la marca indivisa, sobre nous assentaments d'aldees germanes sobre terres indivises de marques més antigues. Aqueix codi només coneix la propietat basada en el treball propi; encara esmenta l'artesania com a ocupació secundària respecte a l'agricultura; cerca acabar amb el poder econòmic dels bramans, és a dir dels sacerdots, en permetre que se'ls obsequien només béns mobles. Els que serien més tard prínceps autòctons, els rajàs, hi figuren encara com a grans caps electius. També els codis posteriors, corresponents al segle V, el *Iatxnavalkia* i el *Narada*, reconeixen els llaços de llinatge com l'organització social, i el poder públic així com l'administració de justícia, es troba aquí en mans de l'assemblea dels membres de la marca. Aquesta responia solidàriament pels delictes i crims dels individus. Al capdavant de l'aldea es troba el cap electiu. Ambdós codis aconsellen elegir per a aquests càrrecs els membres més rectes, bons i amants de la llibertat, i prestar-los obediència incondicional. El llibre *Narada* distingeix dues classes de comunitats de marca: els "parents" és a dir comunitats basades en el llinatge i els "veïns", és a dir comunitats veïnals, com a unitats locals de gent no emparentada entre si. Però ambdós codis reconeixen la propietat només sobre la base del treball personal; un camp abandonat pertany a aquell que es posa a treballar-lo, la propietat legítima no es reconeix fins i tot al cap de tres generacions a menys que el treball propi hi estiga lligat. De manera que, fins aquí veiem entre el poble indi encara els mateixos vincles socials i relacions econòmiques primitives que van caracteritzar la seua vida durant mil·lennis al territori de l'Indus i, després, en l'època heroica de la conquesta del

territori del Ganges que va donar origen a les grans epopeies populars Ramaiana i Mahabharata. Els comentaris als antics codis, que són sempre el símptoma característic de profundes transformacions socials i de la pugna per adaptar i interpretar antigues concepcions jurídiques d'acord amb interessos nous, constitueixen una prova nítida que fins al segle XIV (època en què van actuar els comentaristes) la societat índia havia dut a terme profundes transformacions en la seua estructura social. Mentrestant, en efecte, va sorgir una influent classe sacerdotal que s'eleva materialment i jurídicament per damunt de la massa dels camperols. Els comentaristes tracten (exactament com els seus col·legues cristians a l'Occident feudal) d'"interpretar" el pristi llenguatge dels antics codis de tal manera que queda justificada la propietat d'arrel sacerdotal, incitar a la concreció d'obsequis de terra als bramans i estimular, així, la divisió de les terres de marca i la constitució d'una gran propietat territorial dels sacerdots a costa de la massa camperola. Aquest procés va ser típic del destí de totes les societats orientals.

La qüestió fonamental en tota agricultura quelcom avançada en la majoria de les comarques d'Orient és la irrigació artificial. Així és com veiem prompte a l'Índia i Egipte, com a sòlides bases de l'agricultura, grandioses obres d'irrigació, canals, perforacions, o precaucions planificades per a l'adaptació de l'agricultura a les inundacions periòdiques. Totes aquestes empreses en gran escala, sobrepassen per endavant les forces de les diverses comunitats de marca preses individualment, però també la seua iniciativa i el seu pla econòmic. Per a dirigir-les i portar-les a terme feia falta una autoritat que es trobés per damunt de les diverses comunitats pobletanes, i pogués unir les seues forces de treball en una unitat superior; hi calia, així mateix, un domini de les lleis naturals superior a qui era accessible al camp de l'observació i d'experiència de la massa d'agricultors tancats en les quatre estaques de les seues aldees. D'aquestes necessitats sorgí la important funció que tingueren als sacerdots en Orient; aquests eren els que estaven en millor situació per a dirigir les grans obres públiques d'irrigació, gràcies a l'observació de la naturalesa lligada a tota religió natural, així com per l'alliberament, respecte a la participació directa de l'agricultura, que comença en un cert nivell de desenvolupament. Però d'aquesta funció purament econòmica emergí, naturalment, amb el temps, també un poder social particular dels sacerdots; l'especialització, sorgida de la divisió del treball, d'una part de la societat, es va transformar en casta hereditària i tancada amb privilegis i interessos d'explotació, enfront de la massa dels camperols. La rapidesa amb què aquest procés es va desenrotllar i el punt a què va arribar en tal o qual poble, que haja quedat en estat embrionari, com entre els indis peruans, o s'haja desenrotllat fins a la dominació estatal formal del clero, la teocràcia, com a Egipte o entre els antics hebreus, va dependre en cada cas de les circumstàncies geogràfiques i històriques particulars, segons que els freqüents enfrontaments bèl·lics amb els pobles pròxims van fer o no van fer sorgir, a banda de la casta sacerdotal, una poderosa casta guerrera que s'elevés, junt a la casta sacerdotal, per damunt d'ella, o competint amb ella, com a noblesa militar. En tots els casos la limitació particularista de l'antiga marca comunista, l'organització de la qual no es prestava per a la realització de tasques d'envergadura ni econòmiques ni polítiques, l'obligava a acceptar la dominació de forces externes a ella i situades per damunt seu, que cobrien aquelles funcions. És tan segur que la clau de la dominació política i l'explotació econòmica de les grans masses camperoles residia en aquestes funcions, que tots els conquistadors bàrbars d'Orient (ja fossin mongols, perses o àrabs) a més del poder militar al país conquerit, van prendre invariablement en les seues mans la direcció i realització de les grans obres públiques que constituïen una condició vital per a la viabilitat de l'agricultura. Exactament igual que els inques a Perú, les diverses dinasties despòtiques asiàtiques que es van succeir en el curs dels segles en l'Índia,

tractaven la supervisió de les obres de regadiu artificial i de la construcció de camins i ponts com a privilegi, però també com una obligació. I, tanmateix la constitució de castes, malgrat la despòtica dominació estrangera que s'entronitzava al país, tot i les convulsions polítiques, l'aldea índia continuava la seua vida modesta i tranquil·la. A l'interior de cada aldea, les antigues lleis tradicionals continuaven regint la comunitat; davall la coberta de la tempestuosa història política, patien la seua pròpia història interna, calma i imperceptible, abolien velles formes, introduïen unes altres de noves, maduraven el floriment, la decadència, la dissolució i el renaixement. Cap cronista ha registrat aquests processos i, mentre la història universal descriu l'audaç campanya d'Alexandre de Macedònia fins a les déus de l'Indus i està plena de fragor de les armes del sagnant Tamerlan i els seus mongols, passa en silenci sobre la història econòmica interna del poble indi. Només les restes de tots els antics estrats d'aquesta història ens permeten reconstruir un esquema de desenvolupament hipotètic de la comunitat índia, i és mèrit de Kovalevski haver resolt aquesta important tasca científica. Segons Kovalevski, és possible ordenar en la següent successió els diversos tipus de comunitat rural observats a l'Índia, encara a meitat segle XIX:

1. Com la forma més antiga s'ha de considerar la comunitat de llinatge pura, que comprèn el conjunt de les persones emparentades per la sang (un clan), posseeix la terra en comú i la treballa també comunitàriament. Els camps són indivisos, i només es distribueixen els fruits collits i servats en magatzems comuns de l'aldea. Aquest, el tipus més primitiu de comunitat pobletana, només s'ha servat en poques regions del nord d'Índia, però els seus habitants generalment estaven reduïts a algunes branques ("putti") de l'antiga gens. Kovalevski hi veu, per analogia amb la "zadruga" de Bòsnia-Herzegovina, el producte de la dissolució dels llaços sanguinis originaris que a causa del creixement de la població, amb el temps, s'escindeix en algunes grans famílies que se separen també amb les seues terres. A meitat segle passat, hi havia encara notables comunitats pobletanes d'aquest tipus, algunes de les quals tenien més de 150 membres i d'altres arribaven a 400. Preponderava, no obstant això, el tipus de petites comunitats pobletanes que només es reunien en grups comunals més amplis, de la grandària de l'antiga gens, en circumstàncies extraordinàries, per exemple en ocasió de vendes de terres. Normalment portaven una vida aïllada, estrictament reglamentada, que Marx descriu breument al *Capital*, seguint fonts angleses:

"Tota petita comunitat indiana de gran antiguitat, per exemple, part de les quals encara persisteixen, es basen en la propietat comunitària de la terra, en el lligam directe de l'agricultura i de l'artesania i en una divisió fixa del treball, que en la fundació d'una nova comunitat serveix de pla i de principis determinats. Constitueixen col·lectius autosuficients de producció, amb una esfera de producció que varia de 100 a uns 1.000 acres. La massa principal del producte es produeix per l'autosatisfacció immediata de la comunitat, no com a mercaderies, i la pròpia producció és així independent de la divisió del treball introduïda en la societat indiana en general pel bescanvi de mercaderies. Tan sols l'excedent del producte es transforma en mercaderia i una part d'ell no ho fa fins arribar a mans de l'estat, que se'n du una determinada quantitat des de temps immemorials com a renda natural. Les diferents parts d'Índia posseeixen diferents formes de comunitat. En la forma més simple la comunitat llaura comunitàriament la terra i en reparteix el producte entre els seus membres, mentre que cada família fila, teixeix, etc., com a dedicació domèstica auxiliar. Al costat de les masses ocupades en quelcom similar trobam l'"habitant principal", jutge, policia i recaptador de contribucions en una persona; el comptable que du els llibres sobre l'agricultura i que catastra i registra tot el que s'hi relaciona; un funcionari, que persegueix els criminals i protegeix els forasters de viatge i els mena d'un poble a l'altre; el fronterer, que vigila

les fronteres de la comunitat contra les comunitats veïnes; el supervisor de l'aigua que reparteix l'aigua dels dipòsits comunitaris en els regadius; el brahman que realitza les funcions del culte religiós; el mestre d'escola que ensenya als infants de la comunitat a escriure i a llegir en la sorra; el brahman calendàric, que com a astròleg marca el temps de sembrar, de collir i les hores bones i roïnes per tots els treballs agrícoles particulars; un ferrer i un fuster que fan i milloren totes les eines agrícoles; el torner que fa tota la ceràmica del poble; el barber, el rentador que fa la bugada de la roba, l'argenter, ací i allà el poeta, que en certes comunitats substitueix l'argenter i en d'altres el mestre d'escola. Aquesta dotzena de persones es mantenen a costa de tota la comunitat. Si la població creix es funda una nova comunitat segons el patró de l'antiga en terra inculta. El mecanisme comunitari mostra una divisió planificada del treball, però la divisió manufacturera és impossible, ja que el mercat pel ferrer, el fuster, etc., resta inalterat i com a molt, segons la diferent grandària dels pobles, per comptes d'un ferrer, d'un torner, etc., s'hi troben dos o tres. La llei que regula que la divisió del treball comunitari funciona ací amb l'autoritat indefugible d'una llei natural, mentre que cada artesà particular, com el ferrer, etc., realitza les operacions que li pertocquen segons un art heretat, però de forma independent, i sense reconèixer cap autoritat sobre el seu taller. L'organisme productiu simple d'aquesta comunitat autosuficient, que es reproduïx contínuament en la mateixa forma i que, quan es destrueix accidentalment, en el mateix lloc, amb el mateix nom, es construeix de nou, ofereix la clau del secret de la immutabilitat de la societat asiàtica, que contrasta fortament amb la dissolució i la reconstrucció contínues dels estats asiàtics i els canvis sense treva de dinasties. L'estructura dels elements econòmics fonamentals de la societat resta indemne de les tempestes de la regió dels núvols polítics." (Marx, *El Capital*, Dotzè Capítol, "Divisió del treball i manufactura", http://marxists.org/catala/marx/capital/me23_356.htm#Kap_12_4)

2. En els temps de la conquesta anglesa, la primitiva comunitat de llinatge amb les seues terres indivises, en gran part ja s'havia dissolt. De la seua dissolució havia sorgit una comunitat de parentiu en què la terra de labor estava dividida en parcel·les desiguals, les dimensions de les quals depenien exactament del grau de parentiu que unia les famílies titulars als avantpassats. Aquesta forma es trobava àmpliament difosa al nord-oest de l'Índia, així com en el Panjab. Les parcel·les no són en aquest cas ni vitalícies ni hereditàries, sinó que queden en propietat de les famílies fins que el creixement de la població, o la necessitat de donar participació a la terra de la marca a parents que es trobaven temporalment absents, fa necessària una redistribució. Però sovint els nous drets no s'atenen amb una redistribució general sinó mitjançant l'atribució de noves parcel·les sobre terres incultes de la marca. D'aquesta manera les parcel·les familiars (si no de dret, almenys de fet) esdevenen vitalícies i fins i tot hereditàries. Fora d'aquests camps de la marca tan desigualment dividits queden, amb tot, boscos, pantans, prats, terres incultes, com a propietat comuna de totes les famílies, i aquestes les utilitzen en comú. Aquesta notable organització comunista basada en la desigualtat entra amb el temps en contradicció amb nous interessos. Amb cada nova generació es fa més difícil la determinació del grau de parentiu de cada individu, perd vigència la tradició dels vincles sanguinis, i els perjudicats troben cada vegada més injusta la desigualtat de les parcel·les familiars. D'altra banda, en moltes comarques, per l'emigració d'una part dels parents per la guerra, i el consegüent anihilament d'una altra part de la població, per l'assentament i incorporació de nous forasters, es va produint inevitablement una mescla de la població. Així, tanmateix tota la immutabilitat aparent de les relacions, la població de les comunitats es veu dividida segurament segons les seues possessions en zones ("wund"), i cada família rep faixes separades tant a les zones

millors, irrigades (que es denominen “sholgura”, de “shola” = arròs), com en les pitjors (“culmee”). Inicialment les redistribucions no eren periòdiques almenys abans de la conquesta anglesa; al contrari es duïen a terme cada vegada que el creixement natural de la població havia produït una desigualtat de fet en la situació econòmica de les famílies. Així succeïa en les comunitats que disposaven de molta terra, i mantenien reserves utilitzables. En comunitats més petites la redistribució es duïa a terme cada 10, 8 o 5 anys, sovint tots els anys. Açò últim ocorria allí on la falta de bones zones feia impossible la seua distribució igualitària cada any entre tots els membres de la marca i on, en conseqüència, només es podia aconseguir l'equitat per compensació mitjançant la utilització per torn de distintes zones: d'aqueixa manera la comunitat de llinatge índia en vies de dissolució acaba en la forma històrica que tenia en els seus orígens la comunitat de marca germànica.

Hem pres coneixement de dos exemples clàssics a l'Índia britànica i en Amèrica, de la desesperada lluita i el tràgic fi de l'antiga organització econòmica comunista, en xocar aquesta amb el capitalisme europeu. El quadro dels variables destins de la comunitat agrària no quedaria complet si no consideràrem, per a acabar, l'exemple notable d'un país on la història ha pres aparentment un curs completament distint, és a dir on l'estat no cercava destruir violentament la propietat comuna camperola sinó, precisament al contrari, salvar-la i servir-la per tots els mitjans. Aquest país és la Rússia tsarista.

No hem d'ocupar-nos aquí de la gran polèmica teòrica sobre l'origen de la comunitat rural camperola russa, que ha durat dècades. Era absolutament natural i conforme enterament a la mentalitat general de la ciència burgesa actual, hostil al comunisme originari, que els “descobriments” del professor rus Txitxerin de l'any 1858, segons els quals la comunitat rural no hauria sigut a Rússia un producte històric originari sinó un producte artificial de la política fiscal del tsarisme, trobés entre els savis alemanys benvinguda i acord. Txitxerin, que demostra novament que els savis liberals són, predominantment, molt més ineptes com a historiadors que els seus col·legues reaccionaris, adopta encara per al cas dels russos la teoria, definitivament deixada de costat per a Europa occidental des de Maurer, que a partir dels assentaments individuals les comunitats haurien sorgit en els segles XVI i XVII. Txitxerin fa derivar el cultiu en comú dels camps i l'explotació en comú de les zones del caràcter mixt de les faixes de camp, la propietat comuna del sòl dels conflictes de límits, els poders públics exercits per la comunitat de marca, de la responsabilitat fiscal col·lectiva per als impostos personals introduïts en el segle XVI; de manera que posa cap per avall totes les relacions, causes i efectes històrics, del mode més liberal.

Com siga que es pense sobre l'antiguitat i l'origen de la comunitat rural camperola en Rússia, en tot cas aquesta va sobreviure a tota la llarga història de la servitud i també de la seua abolicció, fins als últims temps. Només ens interessen aquí els que van ser els seus destins en el segle XIX.

Quan el tsar Alexandre II va dur a terme el seu “alliberament dels camperols”, els senyors els van vendre la seua pròpia terra (a la manera prussiana), per la qual cosa aquests últims van ser generosament indemnitzats per l'estat per les pitjors parts dels suposats dominis senyorials i van imposar als camperols per la terra “prestada” un deute [900 milions de rubles] que s'havia d'amortitzar en quotes anuals de rescat del 6 per cent durant 49 anys. Però aquesta terra no fou atorgada, com a Prússia, en propietat privada a les famílies camperoles, sinó a comunitats senceres com a propietat comuna inalienable i no hipotecable. Les comunitats responien solidàriament pel deute, així com per tots els impostos i tributs, i van quedar en llibertat per a determinar les taxacions corresponents als seus diversos membres. Al començament de la dècada de 1890 la

divisió de tota la propietat del sòl a Rússia europea (sense Polònia, Finlàndia ni el territori dels cosacs del Don) era la següent: els dominis de l'estat, consistents principalment en zones boscoses del nord i de terres ermes, comprenien 150 milions de deciatines (1 deciatina = 1,09 hectàrees); infantats imperials, 7 milions; en propietat de l'Església i de les ciutats es trobaven almenys 9 milions; en propietat privada 93 milions, dels que només el 5% pertanyia als camperols i la resta a la noblesa; 131 milions de deciatines, amb tot, constituïen propietat comuna camperola. En 1900, encara 122 milions d'hectàrees constituïen propietat comuna dels camperols i només 22 milions propietat privada camperola.

Si hom examina l'economia dels camperols russos en aquest enorme territori, tal com es desenrotllava fins als últims temps i en part encara avui, reconeix fàcilment els mecanismes típics de la comunitat de marca tal com eren habituals en Alemanya, Àfrica, sobre el Ganges, o al Perú. Els camps estaven dividits, mentre que els boscos, prats i aigües constituïen el territori comú indivís. Amb predomini generalitzat del primitiu sistema de tres franges, es dividien els camps d'estiu i hivern en zones segons la qualitat de la terra, i cada zona, al seu torn, en bandes. S'acostumava dividir les zones d'estiu a l'abril, les d'hivern al juny. L'observació meticulosa de la igualtat en la repartició, desenrotllà complicades combinacions. Per exemple, en la governació de Moscou, corresponien com a mitjana 11 zones als camps d'estiu i hivern, de tal manera que cada camperol tenia per a conrear almenys 22 parcel·les disseminades. La comunitat separava normalment terrenys que es conreaven per a casos de necessitats col·lectives o bé s'acumulaven provisions en magatzems als que els membres individuals havien de lliurar grans. Per tal d'assegurar el progrés tècnic de l'economia, cada família camperola havia de retenir la seua parcel·la durant deu anys sota la condició d'abonar-la, o bé es demarcaven en cada zona per endavant, parcel·les que s'abonaven i només es redistribuïen cada deu anys. La mateixa regla regia per a la majoria dels camps de lli, vergers i hortes.

La distribució dels ramats comunitaris entre distints prats i pastos, la contractació dels pastors, l'encerclat dels pastos, la protecció dels camps així com la determinació del sistema de cultiu, de les dates de realització de les diverses operacions agrícoles, del termini i la forma en què es realitzarien les redistribucions (tots aquests eren assumptes de la comunitat, és a dir de l'assemblea de l'aldea). Pel que fa a la freqüència amb què es duïen a terme les redistribucions, va haver-hi grans variacions. En una sola governació, per exemple Saratov, de 278 comunitats pobletanes investigades en 1877, prop de la meitat empenia el resorteig anualment, les altres cada 2, 3, 4, 6, 8 o 11 anys, mentre que 38 comunitats que practicaven la fertilització general havien abandonat totalment les redistribucions (Tirogor, pàgina 4).

El més notable en la comunitat agrària russa és la forma de distribució del sòl. No hi regnava el principi dels lots iguals com entre els antics alemanys, ni el de la magnitud de les necessitats familiars com entre els peruans, sinó exclusivament el principi de la capacitat tributària. Els problemes fiscals dominaven, des de l'"alliberament dels camperols", tota la vida de la comunitat d'aldea, i totes les institucions giraven entorn dels impostos. Per al govern tsarista només existien, com a base de la imposició de tributs, les anomenades "ànimes de registre", és a dir tots els habitants barons de la comunitat sense tenir en compte diferències d'edat, tal com queden determinats mitjançant els famosos "registres" realitzats a intervals d'uns 20 anys des del primer cens de camperols realitzat davall Pere el Gran; aquests procediments eren el terror del poble rus i davant ells fugien aldees senceres.

El govern gravava les aldees segons el número d'"ànimes" registrades. La comunitat, per la seua banda, assignava la suma global d'impostos que requeria sobre

ella a les llars camperoles segons les seues respectives forces de treball, i la parcel·la de terra de cada llar es mesurava per la capacitat contributiva així calculada. Amb això, la parcel·la de terra va aparèixer per endavant, a Rússia, a partir de 1861, no com a fonament de la manutenció dels camperols sinó com a fonament de la tributació, no era un benefici a què tingués dret cada llar camperola sinó una obligació que se li imposava a cada membre de la comunitat com a servei de l'estat. Per tant, res més original que una assemblea d'aldea russa en què tenia lloc la divisió de la terra. Per totes les bandes podien escoltar-se protestes per l'atribució de parcel·les massa grans; a les famílies pobres faltades de vertaderes forces de treball, els membres de les quals eren predominantment dones o menors, se les dispensava misericordiosament de tota parcel·la per la seua "debilitat", mentre que la massa dels camperols més pobres imposava als camperols rics les parcel·les més grans. La pressió fiscal que es troba d'aquesta manera al centre de la vida de l'aldea russa, era enorme. A les sumes de rescat del deute venien a agregar-s'hi la capitació, l'impost de comunitat, la taxa eclesiàstica, l'impost de sal, etc. En la dècada dels vuitanta es van absoldre la capitació i l'impost de sal, tanmateix la qual cosa la càrrega impositiva continuà sent tan enorme que devorava tots els mitjans econòmics amb què comptaven els camperols. Segons dades estadístiques dels anys noranta, el 70% dels camperols treia de les seues parcel·les menys que el mínim vital, el 20% estava en condicions d'alimentar-se a si mateix, però no de criar bestiar, i només el 9%, més o menys, podien vendre un romanent per damunt de les seues pròpies necessitats. És per això que, immediatament després de l'"alliberament dels camperols", el retard en el pagament dels impostos esdevingué un fenomen permanent de l'aldea russa. Ja en els anys setanta va aparèixer un retard anual d'11 milions de rubles, amb una recaptació anual mitjana, per capitació, de 50 milions. Després de l'abolició de la capitació, la misèria del camp rus es va continuar accentuant quant als impostos indirectes que augmentaven constantment des dels anys vuitanta. En 1904, els retards impositius sumaven 127 milions de rossos que, donada la impossibilitat de cobrar-los i en vista del ferment revolucionari que s'observava, van ser quasi enterament condonats. Prompte els impostos van absorbir tots els ingressos dels camperols i van obligar-los a cercar altres ingressos. D'una banda, es tractava del treball estacional en l'agricultura que, encara avui, provoca vertaderes migracions a l'interior de Rússia en època de collita, amb la qual cosa els habitants barons més forts de les aldees s'aliaven com a jornalers en les grans possessions dels senyors i abandonaven les seues pròpies parcel·les a les forces més febles d'ancians, dones i adolescents. D'altra banda, els atreïa la ciutat, la indústria fabril. Així es va constituir a la regió industrial central la capa dels treballadors temporers que es traslladaven per l'hivern només a la ciutat, principalment a les fàbriques tèxtils, per a tornar a la primavera a la seua aldea, amb allò que havien guanyat, per a treballar als camps. Finalment, en moltes regions s'hi afegia encara el treball industrial a domicili o l'ocupació agrícola complementària eventual com la de traginer o llenyater. Amb tot açò, encara la gran massa dels camperols no aconseguia guanyar-se el suport. Els impostos absorbien no sols tots els fruits de l'agricultura sinó també els ingressos addicionals de les ocupacions industrials. L'estat havia proveït de mitjans coercitius rigorosos la comunitat, que responia solidàriament pels impostos dels seus membres. La comunitat, podia llogar fora (com a obrers) als qui devien impostos i embargar els diners que guanyaven, atorgava o denegava als seus membres el salconduit sense el qual el camperol no podia allunyar-se de la seua aldea. Finalment, tenia legalment el dret de castigar físicament els seus membres per causa del persistent retard en el pagament dels impostos. Periòdicament l'aldea russa, en tota la immensa extensió de l'interior de Rússia, presentava un quadro molt peculiar. En arribar els recaptadors d'impostos, s'iniciava a l'aldea un procediment

per al qual la Rússia tsarista havia forjat el nom d'“extracció d'impostos retardats mitjançant apallissament”. L'assemblea pobletana compareixia en ple, els “retardats” havien de llevar-se els pantalons, tirar-se sobre el banc, i allí els seus propis companys de la comunitat els assotaven sagnantment l'un darrere de l'altre a colps de vara. Gemecs i xanglots dels apallissats (majoritàriament barbuts pares de família o ancians de cabells blancs) acompanyaven les altes autoritats que, complida la seua tasca, es llançaven en troiques amb cascavells cap a una altra aldea per a repetir el procediment. No era rar que els camperols se salvaren de l'execució pública suïcidant-se. Una altra original meravella d'aquest tipus de relacions era la “mendicitat de l'impost”, consistent que ancians camperols empobrits es llançaven a caminar amb un bàcul de captaire per a ajuntar les sumes exigibles per concepte d'impostos i portar-les a l'aldea al seu retorn. L'estat custodiava amb severitat i perseverança la institució de les comunitats agràries convertida així en una màquina d'esprémer impostos. La llei 1881, per exemple, disposa que la terra camperola només puga ser venuda per la comunitat sencera, sempre que els dos terços dels camperols així ho determinen, a la qual cosa s'agregava el requeriment de confirmació pels ministres de l'interior, de les finances i dels dominis. A més, els camperols només podien vendre els béns obtinguts per herència a membres de la seua pròpia comunitat. Estava prohibit hipotecar la terra camperola. Davall Alexandre III es va arrancar a les comunitats d'aldea tota autonomia, posant-les sota la fèrula dels “capitans rurals” (institució semblant a la dels prefectes prussians). Els acords de l'assemblea comunitària requerien la confirmació d'aquest funcionari. Les redistribucions de terra es duïen a terme davall la seua supervisió, així com les taxacions i cobraments d'impostos. La llei de 1893 fa una concessió parcial a l'impuls dels temps en declarar permeses les redistribucions cada 12 anys. Però al mateix temps la separació de la comunitat agrària queda supeditada al consentiment de la comunitat i a la condició que el causant salde íntegrament el deute de rescat que li toca.

Malgrat totes aquestes pinces legals que la comprimien, tanmateix la tutela a càrrec de tres ministeris i un eixam de *txinovniks* [funcionaris russos], la dissolució de la comunitat pobletana ja no podia detenir-se. La càrrega impositiva indiscutible, la decadència de l'economia camperola a causa de l'ocupació secundària, agrària i industrial, la falta de terra, particularment de pastos i boscos, que la noblesa havia pres per a si, però també de terres cultivables necessàries pel creixement demogràfic, engendraren dos fenòmens en la vida de la comunitat pobletana: la fuga cap a la ciutat i l'adveniment de la usura dins de l'aldea. En la mesura que la parcel·la de terra, junt a l'ocupació addicional industrial o d'un altre tipus, servia cada vegada més únicament per a suportar els impostos sense saldar-los vertaderament i sense poder resoldre la més modesta de les vides, la pertinença a la comunitat agrària es va convertir en una cadena de ferro, al coll del famolenc camperol. I l'aspiració natural, per als més pobres, era escapar d'aquesta cadena. La policia portà centenars d'aquests fugitius, com a vagabunds sense salconduit, de tornada a les seues comunitats, i allí els seus companys de l'aldea els van castigar sobre el banc a colps de vara. Però la vara i l'obligació de portar salconduit van resultar impotents contra la fugida massiva dels camperols, que escapaven a la nit i entre la boira a la ciutat des de l'infern del seu “comunisme pobletà”, per a cabussar-se definitivament al mar del proletariat industrial. Altres als qui els llaços familiars o altres circumstàncies feien desaconsellable la fuga, van cercar per via legal realitzar la seua sortida de la comunitat. Però per a això era necessari cancel·lar el deute del rescat, i per a això estava disponible el socors de l'usurer. Tant la càrrega fiscal mateixa com la venda del gra en les pitjors condicions imposades per la recaptació fiscal lliuraren molt prompte el camperol rus a l'usurer. Cada situació de compromís, cada mala collita feien una vegada i una altra indefugible recórrer a l'usurer. Per a

alliberar-se del jou de la comunitat no hi havia un altre mitjà que lliurar-se al jou de l'usurer, a qui s'obligaven a prestar servei i tribut per temps interminable. Mentre els camperols pobres s'esforçaven en alliberar-se dels llaços de la comunitat per a escapar a la misèria, els camperols rics giraven sovint l'esquena a aquests llaços per a descarregar la pesada responsabilitat solidària pels impostos sobre els més pobres. Però de totes maneres, allí on no es van separar formalment, els camperols rics constituïen (en ser majoritàriament usurers de l'aldea) el poder dominant en l'assemblea comunal, on arrancaven a la massa dels pobres, endeutada i dependent d'ells, decisions que els convenien. Així es va constituir al si de la comunitat pobletana, formalment basada en la igualtat i la propietat comuna, una clara divisió en classes: una petita però influent burgesia local i una massa de camperols dependents i, de fet, proletaritzats. La decadència interior de la comunitat pobletana, esclafada pel pes dels impostos, devorada per l'usurer, escindida internament, acabà per manifestar-se exteriorment. La fam canina i les revoltes camperoles esdevingueren en Rússia, en els anys vuitanta, fenòmens periòdics que atribolaven les governacions de l'interior amb la mateixa inexorabilitat amb què també el recaptador d'impostos i les tropes els seguien els passos per a aconseguir la "pacificació" de les aldees. Els camps de Rússia es van convertir en teatre d'horroses matances i sagnants tumults. El mugic rus va patir el destí del camperol indi, i Orissa es va anomenar aquí Saratov, Sàmara, i tantes altres curs del Volga avall (Parvus i Lehmann). Quan finalment esclatà la revolució del proletariat urbà de Rússia en 1904 i 1905, els tumults camperols, fins aleshores caòtics, van caure amb tot el seu pes, per primera vegada, com a factor polític en el platet de la revolució, i la qüestió agrària esdevingué el punt central. Llavors, quan els camperols es van vessar com una marea sense fi sobre els dominis de la noblesa i van fer desaparèixer entre les flames els refugis dels nobles, quan el partit dels treballadors formulà l'angoixa dels camperols en l'exigència revolucionària d'expropiar sense indemnització la propietat arrel estatal i la gran propietat, i lliurar-la als camperols, el tsarisme va abandonar per fi la seua política agrària duta a terme amb fèrria tenacitat durant segles. Ja no s'havia de salvar la comunitat agrària del seu ocàs, sinó abolir-la. Ja en 1902 va caure la destrall sobre les arrels mateixes de la comunitat pobletana en la seua forma específicament russa: va quedar abolida la solidaritat impositiva. Cert és que les mateixes finances del tsarisme havien preparat enèrgicament aquesta mesura. El fisc podia fàcilment renunciar a la solidaritat respecte als impostos directes en haver aconseguit els indirectes tal quantia que en el pressupost de l'any 1906, per exemple, amb una recaptació total ordinària de 2.030 milions de rubles només 148 milions corresponien a impostos directes i 1.100 a impostos indirectes, dels quals 558 milions corresponien només al monopoli de l'aiguardent, introduït pel "liberal" ministre Von Witte per a combatre l'alcoholisme. El pagament puntual d'aquests impostos estava assegurat per la misèria, la desesperació i la ignorància de la massa camperola. En 1905 i 1906 allò que quedava del deute de rescat va ser reduït a la meitat, i en 1907 totalment anul·lat. I llavors la "reforma agrària" duta a terme en 1907, es plantejà com a objectiu la creació de la petita propietat privada camperola. Per a aconseguir-ho s'ha de procedir a la parcel·lació dels dominis, infantats i, en part, de la gran propietat territorial. Així la revolució proletària del segle XX, en la seua primera fase inconclusa ha liquidat les últimes restes de la servitud i al mateix temps de la comunitat agrària artificialment servada pel tsarisme.

II

Amb la comunitat pobletana russa queda esgotat el variable curs del comunisme agrari primitiu, queda tancat el cercle. Començant com a producte natural del desenvolupament social, com la millor garantia del progrés econòmic, de l'avanc

material i espiritual de la societat, la comunitat agrària acaba aquí per ser instrument de l'endarreriment polític i econòmic. El camperol rus, castigat a colps de vara pels seus mateixos companys de comunitat, per a benefici de l'absolutisme tsarista, constitueix la crítica històrica més feroç als estrets límits del comunisme originari i l'expressió més clara que també aquesta forma de societat està subjecta a la norma dialèctica de què la raó esdevé insensatesa i el favor, vexació.

Quan hom examina atentament els destins de la comunitat agrària en els diferents països i continents, dos fets salten als ulls. Lluny de ser un model immutable i rígid, aquesta forma última i més elevada del sistema econòmic comunista primitiu evidencia abans que res una infinita diversitat, flexibilitat i capacitat d'adaptació al medi històric. En cada medi i en totes les circumstàncies, passa per un insensible procés de transformació que s'opera tan lentament que en un primer moment no s'evidencia a l'exterior. Reemplaça, dins de la societat, les estructures envellides per unes altres de noves, davall totes les superestructures polítiques de les institucions estatals indígenes o estrangeres, en la vida econòmica i social, i està permanentment en situació de nàixer o de desaparèixer, de desenrotllar-se o de periclitat.

Mercè a la seua elasticitat i a la seua capacitat d'adaptació, aquesta forma de societat posseeix una tenacitat i una solidesa extraordinàries. Desafia totes les tempestats de la història política o més bé les suporta totes, la deixa passar sobre si i pateix pacientment durant segles la pressió de les explotacions. Només hi ha *un* contacte que no suporta i al qual no sobreviu: el de la civilització europea, és a dir el del capitalisme. En totes parts i sense excepció, l'enfrontament amb aquest últim és mortal per a l'antiga societat, i culmina en el que els mil·lenaris i més salvatges conquistadores orientals no van poder realitzar: dissoldre des de dins aquesta estructura social, trencar els llaços tradicionals i transformar la societat en un munt de runes informes.

El bufit mortal del capitalisme europeu només és l'últim factor, no l'únic, que torna inevitable, en un termini més o menys llarg, la decadència de la societat primitiva. Els gèrmens estan presents dins d'aquesta societat. Si resumim les diferents vies de la seua decadència, tal com les hem estudiat en diferents exemples, podem destacar una certa successió històrica. La propietat comunista dels mitjans de producció, fonament d'una economia rigorosament organitzada, va assegurar durant llargs períodes la major productivitat del treball i la millor seguretat material a la societat. El lent però segur progrés de la productivitat del treball devia necessàriament entrar en conflicte amb l'organització comunista. Després que es va realitzar al si d'aquesta organització el progrés decisiu del passatge a l'agricultura superior (amb l'ús de l'aladre) i que la comunitat agrària va haver adquirit, en basar-s'hi, formes estables, el progrés en l'evolució de la tècnica de producció exigia un cultiu *més intensiu* del sòl. Aquest, al seu torn, només podia ser obtingut, en aqueixa fase de la tècnica agrícola, mitjançant la petita explotació intensiva, per una relació més estreta i sòlida de la força de treball personal amb el sòl. La utilització més duradora d'una mateixa parcel·la per una sola família camperola esdevingué la condició d'un cultiu més atent. L'adob, en particular, és una causa reconeguda de redistribucions menys freqüents de les terres, tant en Alemanya com a Rússia. De manera general, la tendència a redistribucions cada vegada més espaciades apareix en totes les comunitats agràries i tenia com a conseqüència el passatge del sorteig a la transmissió hereditària. El pas de la propietat col·lectiva a la propietat privada es dona simultàniament amb la intensificació del treball allí on els boscos i els pastius continuen sent durant més temps terres comunals, mentre que els camps conreats més intensivament obren la via al repartiment del territori comú i al bé hereditari. La propietat privada de les parcel·les de terra arable no elimina, no obstant això, l'organització col·lectiva de l'economia, que es manté llarg temps mitjançant la

barreja de les parcel·les i la comunitat dels boscos i dels pastius. Amb això, tampoc es troba encara eliminada, al si de la vella societat, la igualtat econòmica i social. Es forma inicialment només una massa de camperols uniforme quant a les seues condicions de vida que, en general, pot treballar i viure segons les velles tradicions durant segles. Però, amb el caràcter hereditari de les finques i les particions o primogenitures a ell lligats, i després particularment amb la venalitat i, en general, l'alienabilitat de les finques camperoles, ja s'han obert les portes a la desigualtat futura.

El procés assenyalat soscava amb extrema lentitud l'organització social tradicional. Es troben en acció altres factors històrics que ho fan molt més ràpidament i molt més a fons; són les despeses públiques cada vegada més importants, que superen els estrets límits naturals de la comunitat agrària. Ja hem vist la importància decisiva de la irrigació artificial per al cultiu dels camps en Orient. Aquesta poderosa intensificació del treball i forta elevació de la seua productivitat van portar a resultats d'abast completament distint, per exemple, del que va tenir el pas a la utilització d'adobs a Occident. La realització del regadiu artificial implica per endavant el treball en gran escala, una empresa de grans proporcions. Arran d'això, no troba al si de l'organització comunitària els òrgans adequats i s'han de crear òrgans especials situats per damunt de la comunitat. Sabem que la direcció de les obres hidràuliques públiques era l'arrel més profunda de la dominació sacerdotal i de tota la sobirania oriental. Però així mateix a Occident, i en totes parts, hi ha diversos assumptes públics que, per molt senzills que resulten comparats amb l'organització actual dels estats, han de resoldre's també en la societat primitiva, es multipliquen amb l'evolució i el progrés de la societat i per això, amb el temps, arriben a requerir òrgans especials. En totes parts (en Alemanya com en Perú, a l'Índia com a Algèria) hem individualitzat com a línia de desenvolupament, que els càrrecs públics tendeixen, en la societat primitiva, a passar d'electius a hereditaris.

Primer que res, fins i tot aquest canvi que es realitza lentament i insensiblement, no comporta encara ruptura amb els fonaments de la societat comunista. Més bé, el caràcter hereditari dels càrrecs públics es deu, de forma natural, a la circumstància que aquí, com en les societats primitives, són la tradició i l'experiència personalment arreplegada les que millor asseguren el correcte exercici del càrrec. Encara que, amb el temps, la permanència hereditària dels càrrecs en determinades famílies ha de portar indefugiblement a la formació d'una petita aristocràcia local els membres de la qual esdevenen, de servidors de la comunitat, en dominadors d'aquesta. Les terres indivises, l'*ager publicus* dels romans, al qual anava naturalment unit de forma directa el poder públic, van servir de base a la conformació d'aquesta noblesa. El robatori de la terra indivisa o inculta és el mètode que empren regularment tots els dominadors autòctons o estrangers que s'alcen per damunt de la massa del poble camperol i el subjuguem políticament. Quan es tracta d'un poble exclòs dels grans camins de la cultura, la noblesa primitiva podia diferenciar-se poc de la població per la seua forma de vida, encara podia participar directament en el procés de producció, i la senzillesa democràtica dels costums podia pal·liar les diferències de fortuna. Així, l'aristocràcia dels iacuts és només més acabada en caps de bestiar i més influent en els assumptes públics, que la massa. Però si sobrevenen el contacte amb pobles de més elevada civilització i un intercanvi més assidu, llavors s'hi agreguen promptament als restants privilegis de la noblesa necessitats més refinades i el desacostumament al treball, i es produeix en la societat una vertadera divisió en classes. El quadro més típic d'això és la Grècia dels temps post-homèrics.

Així és com la divisió del treball al si de la societat primitiva porta inevitablement, tard o d'hora, a l'esclat des de dins de la igualtat política i econòmica. Però hi ha una funció de caràcter públic que exerceix en aquest procés un paper

excel·lent i realitza aquesta obra molt més enèrgicament que els càrrecs de caràcter pacífic: la direcció de la guerra. Al principi és una funció de tota la societat, però amb el temps, i com a resultat dels progressos de la producció, es torna en especialitat de certs cercles dins de la societat primitiva. Com més desenrotllat, regular i planificat és el procés de treball de la societat, menys tolera aquesta la irregularitat de l'activitat bèl·lica i el malbaratament de temps i forces que comporta. Si en la caça i el pasturatge nòmada les campanyes guerreres que tenen lloc de tant en tant constitueixen el resultat directe del sistema econòmic, l'agricultura va unida a una vida més pacífica i una major passivitat de la massa de la societat, però per això mateix requereix sovint una classe particular de guerrers dedicats a la defensa. D'una manera o una altra, l'activitat bèl·lica (expressió ella mateixa dels estrets límits de la productivitat del treball) exerceix un gran paper entre tots els pobles primitius i condueix en totes parts, amb el temps, a un nou tipus de divisió del treball. La segregació d'una noblesa guerrera o d'un estament de caps és, en totes parts, el colp més fort que ha de patir la igualtat social de la societat primitiva. De manera que allí on trobem encara societats primitives històricament documentades o existents en l'actualitat, quasi en cap lloc apareixen aquelles relacions de llibertat i igualtat que Morgan va poder descriure'ns, en un feliç exemple, entre els iroquesos. Al contrari, la desigualtat i l'explotació són en totes parts els senyals de totes les societats primitives com se'ns presenten, producte d'una llarga història de dissociació, ja es tracte de les castes dominants d'Orient o de l'aristocràcia dels iacuts, dels "grans homes del clan" dels celtes escocesos, o de la noblesa guerrera dels grecs, romans i dels germànics de l'època de les grans migracions o, finalment, dels petits dèspotes dels regnes negres africans. Si considerem, per exemple, el famós regne del Mauta Kasembe, al centre d'Àfrica del sud a l'est de l'Imperi Lunda, en el qual havien penetrat els portuguesos al començament del segle XIX, hi trobem, al cor d'Àfrica, fins i tot en un territori a penes xafat per europeus, entre negres primitius, relacions socials en què ja no es pot trobar molt de la igualtat i la llibertat dels membres del grup. Així ens pinta la situació, per exemple, l'expedició del comandant Monteiro i del capità Gamitto, empresa en 1831, des de Zambezi a aquell país amb objectius de comerç i investigació. Abans que res, l'expedició va entrar al país dels malawi, que duïen a terme una primitiva agricultura d'aixada, habitaven cabanyes còniques i només vestien un drap en els malucs. En l'època en que Monteiro i Gamitto van travessar el país els malawi es trobaven sotmesos a un despòtic cacic que ostentava el títol de Nede. Totes les querelles les resolva ell a la seua capital, Muzienda, i no estava permès oposar a aquesta decisió cap contradicció. Com a mera formalitat reuneix un consell d'ancians que, no obstant això, ha de compartir invariablement la seua opinió. El país es divideix en províncies governades per mambos i aquestes, al seu torn, en districtes encapçalats per funs. Totes aquestes dignitats són hereditàries. "El 8 d'agost es va arribar a la residència de Mukanda, el més poderós cacic dels chewa. Aquest, a qui s'havia enviat un obsequi compost de diversos articles de cotó, tela roja, diverses perles, sal i cauri, va arribar l'endemà al campament muntat a coll d'un negre. Mukanda era un home que tenia al voltant de 60 i 70 anys, d'expressió agradable, majestuós. El seu únic vestit consistia en un drap brut que s'havia posat en els malucs. Es va quedar unes dues hores i en acomiadar-se va prendre de cadascú, en una forma amistosa i irresistible, un regal... La inhumació dels cacics s'acompanya entre els chewa de cerimònies extremadament bàrbares. Es tanca a totes les dones del difunt junt amb el cadàver en una mateixa cabanya fins que està tot llest per a l'enterrament. Després es posa en marxa el seguici... cap a la tomba, i en arribar-hi baixen la favorita del mort i set dones més i es tiren amb les cames esteses. Es cobreix aquesta base vivent amb draps, es posa damunt el cadàver i després es llancen a la tomba sis dones més a les que se les ha partit prèviament el

bescoll. Després es tanca el sepulcre, i l'esgarrifosa cerimònia conclou amb l'empalament de dos joves, les despulles dels quals són col·locades sobre la tomba, un amb un tambor a la capçalera i l'altre amb arc i fletxa als peus. El comandant Monteiro va ser testimoni ocular d'una inhumació d'aquest tipus durant una estada al país *chewa*." D'allí, en direcció al centre del regne, el terreny ascendia. Els portuguesos van arribar "a una comarca elevada, erma, quasi completament desproveïda d'aliments; per tot arreu es presentaven empremtes de devastació per campanyes guerreses passades, i la fam va acaçar l'expedició del mode més amenaçador. Es van enviar missatgers amb regals al següent mambo, per a obtenir guies; però els enviats van tornar amb l'aterridora nova que havien trobat al mambo junt amb la seua família pròxims a la mort per fam, en completa soledat per extinció de la resta dels habitants de l'aldea... Abans inclusivament d'arribar al cor del regne, es rebien mostres de la bàrbara justícia que estava allí a l'ordre del dia; no era rar trobar joves als que se'ls havien tallat les orelles, mans, el nas o d'altres parts o membres, com a pena per qualsevol falta insignificant comesa... El 19 de novembre es va aconseguir finalment l'èxit amb l'entrada a la capital, on l'ase que muntava el capità Gamitto va causar no poca sensació. Prompte s'arribà a un carrer vorejat per una palissada de dos o tres metres d'alt feta amb varetes entrelaçades i realitzades amb tanta regularitat que semblen parets. A un costat i a l'altre es veuen, a intervals determinats, portetes obertes en aquestes parets de palla. Al final d'aquest carrer es troba una petita barraca quadrangular oberta només per l'oest i al centre de la qual s'alça una figura humana esculpida bastament en fusta, de 70 cm. d'altura, sobre un pedestal també de fusta. Davant el costat obert hi havia un munt de més de 300 cranis. Allí el carrer s'obre en un espai quadrangular ampli al final del qual hi ha una gran selva separada de la plaça només per un cercol. Sobre el costat exterior d'aquest, a un costat i a l'altre de la porta i subjectes a ella, 30 cranis alineats com a ornament... Després es va desenrotllar la recepció del Muata que, amb tots els fastos bàrbars imaginables, i rodejat per tota la seua força militar, composta per 5.000 a 6.000 homes, es va presentar als portuguesos. S'assegué en una cadira coberta de tela verda, col·locada sobre un munt de pells de lleopard i de lleó. Tenia el cap cobert amb un gorra cònica escarlata armada amb plomes de 1/2 metre de longitud. Cenyia la seua front una diadema de pedres brillants; li cobria el bescoll i els muscles una espècie de collar de caragols, trossos d'espill quadrangulars i gemmes falses. Cada braç el tenia embolicat en una ampla faixa de tela blava guarnida de pell; li rodejaven l'avantbraç, a més, cordons de pedres blaves. Li cobria l'abdomen una tela orlada de groc, roig i blava presa per un cinturó. Tenia les cames adornades, a semblança dels braços, amb pedres blaves.

"El monarca estava assegut, orgullós, protegit del sol per set ombrel·les de variats colors; com a ceptre brandava un cua de nyu, i dotze negres proveïts de graneres s'ocupaven d'allunyar del sòl, en el seu entorn, tot gra de pols, tota impuresa. Al voltant del sobirà es desplegava una cort molt complicada. Abans que res, custodiaven el seu tron dues files de figures de 40 cm. d'altura que representaven la part superior d'un negre adornat amb banyes d'animals, i entre aquestes figures (hi havia una gàbia que contenia una figura més petita davant les figures) estaven asseguts dos negres que cremaven fulles aromàtics en brasers. El lloc d'honor l'ocupaven ambdues dones principals, la primera de les quals estava vestida en forma semblant al Muata. Darrere es trobava desplegat l'harem de 400 dones; ara bé, aquestes dames estaven completament nues, excepte pel tapall. A més d'elles hi havia d'altres 200 dames negres pel que pogués oferir-se. Dins del quadrangle format per les dones es trobaven asseguts els màxims dignataris del regne, els kilolo, sobre pells de lleó i lleopard, amb una ombrel·la cadascun i vestits de forma semblant al Muata; unes quantes orquestres que produïen un

soroll ensordidor amb instruments de peculiar figura, i alguns bufons vestits amb pells i banyes d'animals que corrien en totes direccions, completaven la companyia del Cazembe que, amb aquesta digna preparació, esperava l'arribada dels portuguesos. El Muata és el sobirà absolut d'aquest poble, el títol del qual significa senzillament senyor. Directament per davall d'ell es troben els kilolo, o la noblesa, que al seu torn es descompon en dues classes. El príncep hereu, els parents pròxims del Muata i el comandant suprem de la força bèl·lica pertanyen al grup dels nobles més alts. Però el Muata disposa de les vides i propietats inclusivament d'aquests nobles, de forma il·limitada.”

“Si aquest tirà està malhumorat, fa tallar directament les orelles a qui, en no comprendre bé una ordre, pregunta novament, “perquè aprenga a escoltar-lo millor”. Tot lladronicí en perjudici de la seua propietat comporta la pena d'amputació d'orelles i mans; qui es troba o parla amb qualsevol de les seues dones pateix la mort o l'amputació de tots els seus membres. El supersticiós poble el veu de tal manera que creu que ningú pot tocar-lo sense morir per acció dels mitjans màgics de què ell disposa. Però com aquest contacte no sempre es pot evitar, han trobat un mitjà d'evitar semblant mort. Qui ha tocat el sobirà s'agenolla davant d'ell, aquest posa la palma de la seua mà en contacte amb la de l'altre d'una manera misteriosa i, de tal forma, l'allibera del sortilegi mortal.” (*Stanleys und Camerous Reisen durch Afrika* (bearbeitet von Richard Oberländer), Leipzig 1879, pàgina 68 (74-80)) És el quadro d'una societat que s'ha allunyat molt dels fonaments originaris de tota comunitat primitiva, de la igualtat i la democràcia. Amb tot, no és impossible en absolut que, davall aquesta forma de despotisme polític, continuaren existint relacions comunistes, la propietat comuna de la terra, o el treball organitzat col·lectivament. Els portuguesos, que observaven amb el major detall les andròmines exteriors dels vestits i audiències, no tenien penetració, interès ni patró, com tots els europeus, per a les relacions econòmiques, en particular per a aquelles contràries a la propietat privada europea. Però en tots els casos la desigualtat social i el despotisme de les societats primitives es diferencien essencialment dels regnants en les societats civilitzades i que són trasplantats a les primitives. L'elevació de la noblesa primitiva a aquest rang, el poder despòtic del cap primitiu, són productes naturals de la societat el mateix que les seues restants condicions de vida. No són més que una altra expressió de la impotència de la societat enfront de la naturalesa circumdant i enfront de les pròpies relacions socials, aquella impotència que es manifesta tant en les pràctiques màgiques del culte com en les afamegades que s'instauen periòdicament, on els despòtics caps pereixen a mitges o completament junt amb la massa dels seus súbdits. Per això, aquesta dominació de la noblesa o del cap manté perfecta harmonia amb la resta de les formes de vida materials i espirituals de la societat, cosa que es fa perceptible en el significatiu fet que el poder polític dels sobirans està sempre entrellaçat amb la religió natural primitiva, amb el culte dels difunts del mode més estret, i s'hi recolza. Des d'aquest punt de vista, el Muata Cazembe dels negres de Lunda (amb qui enterren vives catorze dones i que disposa al seu voluble capritx de la vida o la mort dels seus súbdits perquè ell mateix creu, i el seu poble n'està indestructiblement convençut, que ell és un poderós mag); o aquell despòtic “príncep Kazongo” de les vores del riu Lomami (que 40 anys més tard va executar una dansa de bots amb gran dignitat, enmig dels seus grans i el seu poble, amb una falda de dona, galons de pell de simis i amb un mocador brut cenyint-li el cap, acompanyat per les seues dues filles nues, com a acte de benvinguda per a l'anglès Cameron) són en si fenòmens molt menys absurds i demencials que la dominació per “gràcia de Déu” d'un home de qui ni el seu més enverinat enemic podria dir que siga

mag, sobre els 67 milions d'individus integrants d'un poble que ha produït un Kant, un Helmholtz i un Goethe.

La societat comunista primitiva porta, pel seu propi desenvolupament intern, al desenvolupament de la desigualtat i del despotisme. Però amb això no pereix encara sinó que pot continuar existint en aquestes condicions primitives durant mil·lennis. Amb tot, tals societats es converteixen regularment, tard o d'hora, en presa d'una conquesta estrangera i aleshores pateixen una transfiguració social més o menys àmplia. Revist especial importància històrica aquí la dominació musulmana sobre pobles estrangers, per haver-se avançat a l'europea en vastes porcions d'Àsia i Àfrica. En tots aquells països conquerits on els pobles nòmades mahometans (tant mongols com àrabs) van establir i van refermar la seua dominació, es va produir un procés que Henry Maine i Maxim Kovalevski anomenen feudalització del país. Sense apropiar-se de la terra mateixa, els conquistadors tenien dos objectius: recaptació de tributs i consolidació militar de la seua dominació al país. Per a ambdues finalitats servia una certa organització administrativomilitar segons la qual es dividia el país en diverses governacions i s'atorgava una espècie de feu a funcionaris musulmans que eren, al mateix temps, recaptadors d'impostos i caps militars. També es dedicaven grans porcions de terres ermes a la fundació de colònies militars. Aquestes institucions, junt amb la difusió de l'islam, produïen sense cap dubte un profund canvi en les condicions generals d'existència de les societats primitives. Encara que amb això era poc el que es modificaven les seues condicions econòmiques. Els fonaments i l'organització de la producció romanien en el mateix estat i, tot i l'explotació i l'opressió militar, es perpetuaven durant segles. Clar que la dominació musulmana no resultava en totes parts tan prudent en relació amb les condicions de vida dels aborígens. En la costa oriental d'Àfrica, a partir del sultanat de Zanzibar, els àrabs van efectuar durant segles un ampli comerç d'esclaus que portava aparellades vertaderes caceres de negres a l'interior d'Àfrica, el despoblament i la destrucció d'aldees senceres, i l'accentuació del poder despòtic i dels caps nadius, els qui trobaven un negoci seductor en la venda als àrabs dels seus propis súbdits o les de tribus veïnes i tributàries. Però també aquest canvi tan profundament significatiu per als destins de la societat africana va ocórrer només com a conseqüència ulterior d'influències europees: la tracta de negres tot just florí després dels descobriments i conquestes efectuats pels europeus al segle XVI, per a servir a les plantacions i mines d'Amèrica i Àsia.

Des de tot punt de vista, doncs, només la penetració de la civilització europea resulta fatal per a les relacions socials primitives. Els conquistadors europeus són els primers que no sols emprenen la subjugació i explotació econòmiques dels aborígens, sinó que arranquen de les seues mans els propis mitjans de producció, la terra. Però amb això el capitalisme europea lleva la seua base a l'ordre social primitiu. Sorgeix allò que és més nociu que tota opressió i explotació: l'anarquia total i el fenomen específicament europeu que és la inseguretat de l'existència social. El capitalisme europeu tracta la població subjugada, a la que priva dels seus mitjans de producció, com a simple força de treball, i l'esclavitza si com a tal serveix als fins del capital, quan no l'extermina. Hem vist aquest mètode a les colònies espanyoles, angleses, franceses; davant l'avanç del capitalisme es rendeix l'ordre social primitiu, que ha sobreviscut a totes les fases històriques anteriors. Les seues últimes restes són esborrades de la faç de la terra i els seus elements (forces de treball i mitjans de producció) absorbits pel capitalisme. Així va caure en totes parts la societat comunista originària (en última instància, per haver sigut deixada arrere pel progrés econòmic), fent lloc a noves perspectives de desenvolupament. Aquest desenvolupament i aquest progrés estaran representats, durant llarg temps, pels infames mètodes d'una societat de classes, fins que també aquesta siga

sobrepasada i apartada del camí pel progrés ulterior. També aquí, la violència, està al servei de l'evolució econòmica.

4. La producció mercantil

La tasca que ens hem plantejat és la següent: una societat no pot existir sense treball en comú, és a dir sense treball dotat de pla i organització. Així mateix, hem trobat, en tots els temps, les formes més diverses... En la societat actual no en trobem cap: ni dominació, ni llei, ni democràcia, ni empremtes de pla i organització: només l'anarquia. Com és possible la societat capitalista?

I

Per a descobrir com està construïda la Torre de Babel capitalista, imaginem novament, per un instant, una societat on el treball estiga organitzat i planificat. Siga una societat amb divisió del treball altament desenvolupada en la que no sols estan separades l'agricultura i la indústria sinó que, també dins de cada una d'aquestes branques, s'ha arribat a l'especialització de grups particulars de treballadors. Llavors, en la societat hi ha camperols i guardaboscors, pescadors i jardiners, sabaters i sastres, manyans i ferrers, filadors i teixidors, etc., etc. Llavors, la societat en el seu conjunt està abastida de treball de qualsevol tipus i productes de tota mena. Aquests productes beneficien, en quantitat major o menor, tots els membres de la societat, perquè el treball és comú, està dividit i organitzat per endavant per una autoritat qualsevol, ja siga la llei despòtica del govern, ja siga la servitud o qualsevol altra forma d'organització. Per a simplificar, imaginem que es tracta d'una comunitat comunista amb propietat comuna tal com la coneixem ja per l'exemple d'Índia. Suposem per un instant només que la divisió del treball dins d'aquesta comunitat es troba molt més avançada del que va estar de fet històricament, i que una part dels membres de la comunitat es dedica exclusivament a l'agricultura, mentre artesans especials duen a terme els altres treballs. L'economia d'aquesta comunitat ens resulta enterament clara: són els mateixos membres de la comunitat els qui posseeixen en comú la terra i tots els mitjans de producció, així com és la seua voluntat col·lectiva que determina què s'ha de produir, quan i quant de cada producte. En canvi, la massa de productes, una vegada elaborats, atès que pertany igualment a tots, es distribueix entre tots en proporció a les necessitats. Però imaginem ara que en aquesta comunitat comunista així constituïda, un bon dia ha deixat d'existir la propietat comuna i, amb ella, també el treball comú i la voluntat comuna que regia la producció. La divisió del treball altament desenvolupada que s'havia assolit, naturalment, roman. El sabater està sobre la seua forma, el forner no té ni entén res que no siga el seu forn, el ferrer no té més que la seua farga ni sap fer una altra cosa que brandar el martell, etc., etc. Però s'ha trencat la cadena que lligava tots aquests treballs particulars en un treball col·lectiu, en una economia social. Ara camina cadascú per la seua banda: el camperol, el sabater, el forner, el manyà, el teixidor, etc. Cadascun d'ells és un home completament lliure i independent. La comunitat ja no té res a dir-li, ningú pot ordenar-li que trebal·le per a la col·lectivitat, però tampoc ningú es preocupa de les seues necessitats. La comunitat, que era un tot, s'ha descompost en àtoms singulars, en partícules separades, com un espill fet miques. Cadascú, en certa manera, flota en l'aire como un gra de pols solta i s'ha d'arranjar a soles. Què passa amb una comunitat en què ha ocorregut semblant catàstrofe de la nit al dia? Què faran els homes abandonats a si mateixos? Abans que res, l'única cosa segura és açò: immediatament després de la catàstrofe treballaran exactament igual com ho havien fet

abans. Perquè atès que sense treball no es poden satisfer les necessitats humanes tota societat humana ha de treballar. Qualsevol siguen les evolucions i canvis que es produïsquen, el treball no pot interrompre's un sol instant. Així, doncs, encara després de tallar-se els seus llaços recíprocs i quedar cadascú per la seua banda, els que van ser membres de la comunitat comunista continuarien treballant i, ja que hem suposat que cada treball està ja especialitzat, cadascun només podria continuar exercint aquell treball que s'ha convertit en el seu ofici i els mitjans de producció del qual deté: el sabater faria botes, el forner couria pa, el teixidor elaboraria teles, el camperol conrearia grans etc. Però immediatament sorgeix la dificultat següent: cadascun d'aquests productors elabora objectes de consum de la major importància i directament útils; cadascun dels especialistes (el sabater, el forner, el ferrer, el teixidor) eren, encara ahir, membres útils de la comunitat que gaudien de la mateixa estima que els altres i que no podien moure's sense la comunitat. Cadascun tenia un lloc important en el conjunt. Però ara ja no hi ha el conjunt, sinó que cadascun existeix per si mateix. Però cap pot viure només dels productes del seu treball. El sabater no pot devorar les seues botes, el forner no pot satisfer totes les seues necessitats amb pa, l'agricultor podria, amb un graner riquíssimament guarnit, perir de fam i fred si no tingués una altra cosa que gra. Cadascun té necessitats múltiples i només pot satisfer-ne una. Així, cadascun necessita una certa quantitat dels productes de tots els altres. Tots depenen uns de altres. Però ¿com realitzar açò, ja que sabem que no existeixen més relacions ni llaços de cap espècie entre els diversos productors? El sabater necessita urgentment del forner, pa; però no pot obligar-lo que se'l lliure, ja que ambdós són homes iguals, lliures i independents. Si vol beneficiar-se amb el fruit del treball del forner, açò evidentment no pot recolzar-se sinó en la reciprocitat, és a dir que només és possible si ell lliura al forner, per la seua banda, un producte que siga útil a aquest. Però igualment el forner necessita productes del sabater i es troba exactament en la mateixa situació que aquest. Amb això està donada la base de la reciprocitat. El sabater dóna al forner botes per a obtenir-ne pa a canvi. Sabater i forner intercanvien els seus productes i d'aquesta manera poden satisfer, l'un i l'altre, les seues necessitats. Així resulta que, amb divisió del treball altament desenvolupada, amb independència total dels productors entre si i en absència de tota organització entre ells, l'única via per a fer accessibles a tots els productes de diversos treballs és l'intercanvi. El sabater, el forner, el camperol, el filador, el teixidor, el manyà (tots intercanvien els seus productes entre si i satisfan d'aquesta manera les seues necessitats de qualsevol tipus). Amb açò el intercanvi ha creat un nou llaç entre els productors privats dispersos, separats, aïllats, i el treball i el consum; la vida de la comunitat destrossada pot continuar, perquè el intercanvi els ha brindat la possibilitat de treballar novament uns per a altres, és a dir que ha fet novament possible, fins i tot davall la forma de la producció privada dispersa, el treball social conjunt, la producció social.

Però es tracta, certament, d'un tipus nou i peculiar de treball social conjunt, i hem de considerar-lo més de prop. Cada individu treballa ara pel seu compte, produeix pel seu compte, segons la seua pròpia voluntat i judici. Ara ha de produir, per a viure, productes que no necessita ell, sinó els altres. D'aquesta manera, cadascun treballa per a altres. En si, açò no és nou ni particular. També en la comunitat comunista treballaven tots uns per a altres. Allò de particular és, no obstant això, que ara cadascun lliura a altres el seu producte en el intercanvi i només pot obtenir productes d'altres per via del intercanvi. Així, doncs, ara, per a aconseguir els productes que necessita, cadascun ha de produir amb el seu propi treball productes destinats a al intercanvi. El sabater ha de produir contínuament sabates que ell mateix no necessita en absolut, que per a ell són enterament inútils. Per a ell només tenen la utilitat i finalitat consistents en què pot

intercanviar-les per altres productes que sí que necessita. De manera que produeix les seues botes per endavant per al intercanvi, és a dir que les produeix com a mercaderies. Ara cadascun pot satisfer les seues necessitats, és a dir obtenir productes que han produït altres, només si per la seua banda apareix amb un producte que altres necessiten i que ell ha elaborat amb el seu treball per a aquest fi; és a dir que cadascun accedeix a una participació en els productes de tots els altres, en el producte social, sempre que ell mateix es presente amb una mercaderia. El producte elaborat per ell mateix per al canvi és ara el seu dret d'exigir una part del producte social total. El producte social total ja no existeix, per cert, en la forma anterior com ocorria en la comunitat comunista, on constituïa directament en tota la seua massa, en la seua totalitat, la riquesa de la comunitat i només després es distribuïa. És a dir que era elaborat comunament per tots per compte de la comunitat i sota la direcció de la comunitat, i allò que es produïa venia ja al món com a producte social. Només després es produïa la distribució del producte comú entre els individus, i només després entrava el producte en el consum privat dels diversos membres de la comunitat. Ara ocorre al revés: cadascun produeix com a persona privada, individual pel seu compte, i només els productes ja elaborats componen, en el intercanvi, una suma que es pot considerar com a riquesa social. La participació de l'individu, tant en el treball social com en la riquesa social, està ara representada per les mercaderies particulars que ell ha produït amb el seu treball i portat per a canviar-les amb altres. La participació de cadascun en el treball social conjunt ja no es representa, doncs, com una certa quantitat de treball assignada a ell per endavant sinó en el producte acabat, en la mercaderia, que ell lliura segons el seu lliure albir. Si no vol, no està obligat a treballar de cap manera, pot anar de passeig, ningú li reprendrà per això ni el castigarà, com ocorria per cert amb els membres recalcitrants de la comunitat comunista, on probablement els ganduls es veien durament represos per l'"habitant principal", el cap de la comunitat, o denunciats en l'assemblea de la comunitat, en públic. Ara cadascú és el seu propi, lliure i limitat amo, la comunitat no existeix com a autoritat. Però si no treballa, tampoc aconsegueix res dels productes del treball d'altres. D'altra banda, l'individu no està mai segur, fins i tot si treballa amb afany, d'obtenir els mitjans de vida que li calen; perquè ningú està obligat a donar-li'ls, ni tan sols a canvi dels seus productes. El canvi només es produeix quan es presenta una necessitat recíproca. Si momentàniament no fan falta botes en la comunitat, per molt d'afany que pose el sabater en el seu treball i per molt bones que siguen les mercaderies que elabore, ningú les prendrà d'ell ni li donarà per elles pa, carn, etc., de manera que es queda sense el més necessari per a la vida. Aquí torna a expressar-se una notable diferència amb les relacions comunistes anteriorment existents en la comunitat. La comunitat mantenia el sabater perquè en la comunitat fan falta, en general, botes. Quantes botes calia elaborar, li ho deia l'autoritat comunitària competent, ja que ell treballava en certa manera només com un empleat de la comunitat, i els altres es trobaven exactament en la mateixa situació. Però si la comunitat es permetia tenir un sabater, naturalment també havia d'alimentar-lo. Obtenia la seua participació com qualsevol altre de la riquesa comuna, independentment de la seua participació en el treball. Clar que havia de treballar, i se l'alimentava perquè treballava, perquè era un membre útil de la comunitat. Però, tot i que tingués en el mes en qüestió més o menys botes a elaborar, o fins i tot cap, la seua participació en els mitjans comunitaris era exactament igual. Ara, en canvi, les aconsegueix només en la mesura que es necessita el seu treball, és a dir en la mesura que el seu producte és pres per altres en el canvi. De manera que cadascun treballa a més no poder com vol, quant vol, en allò que vol. L'única comprovació que ha produït allò que és el correcte, allò que la societat necessita, que realment ha proveït treball socialment necessari, rau en el fet que el seu

producte és acceptat per altres. De manera que ara no qualsevol treball, per molt diligent i sòlid que siga, té un fi i un valor des del punt de vista social, sinó que només tenen valor els productes intercanviables, un producte que ningú accepta en el canvi, per molt sòlid que siga, no té valor, constitueix treball malbaratat.

Així, doncs, ara cadascun ha de produir *mercaderies* per a participar dels fruits de la producció social i, per tant, també en el treball social. Però ningú li diu que el seu treball és reconegut com a socialment necessari, sinó que ho experimenta en el fet que la seua mercaderia és acceptada en el canvi, que és intercanviable. La seua participació en el treball i en el producte de la col·lectivitat només s'assegura, doncs, si l'imprimeix als seus productes el segell del treball socialment necessari, el segell del valor de canvi. Si el seu producte resulta no intercanviable, llavors ell ha elaborat un producte sense valor, llavors el seu treball era socialment superflu. En aqueix cas ell no és més que un sabater privat que, per mer passatemps, ha tallat cuir i botes, un sabater privat que en certa manera es troba fora de la societat; perquè la societat no vol saber res del seu producte i, en relació amb això, també li són inaccessibles els productes de la societat. Si el nostre sabater ha intercanviat amb èxit avui les seues botes, i ha obtingut a canvi d'elles mitjans de vida, no sols pot tornar a casa saciat i vestit, sinó també orgullós: ha sigut reconegut com a membre útil de la societat; el seu treball és un treball necessari. Però si torna amb les seues botes perquè ningú les ha volgut prendre, llavors té plena raó d'estar malenconiós, llavors es queda sense sopa. Així se li ha explicat encara que amb un fred silenci: la societat no et necessita, amigueta, el teu treball no era necessari en absolut, de manera que ets un home superflu que pot penjar-se sense que passe res. El nostre sabater té contacte amb la societat només mitjançant un parell de botes intercanviables o, parlant en general, una mercaderia dotada de valor de canvi. Però en la mateixa situació, exactament, que el nostre sabater, es troben el forner, el teixidor, el camperol, tots, en una paraula. La societat, que admet en uns casos al sabater i en altres el rebutja fredament i desdenyosament, és la suma de tots aquests productors de mercaderies separats uns d'altres, que treballen recíprocament per al canvi. És per això que, ara, la suma del treball social i del producte social que d'aquesta manera es realitza no s'igualava a la suma de tots els treballs i productes dels diversos membres com ocorria anteriorment en l'economia comunitària comunista. Perquè ara l'un o l'altre pot treballar diligentment i el seu producte pot ser una cosa, no obstant això, malbaratada si no troba qui l'accepte en el canvi. Només el intercanvi determina quins treballs i quins productes eren necessaris i, per tant, quins compten socialment. És com si tots treballaren primer a més no poder, a cegues a la seua casa, i després arrossegaren els seus productes privats, una vegada llestos, a un mateix lloc on totes les coses es tamisaren per a després estampar-les un segell: aquest i aquell eren treballs socialment necessaris i hom els accepta en el canvi, però aquells no eren treballs necessaris, de manera que són nuls i vans. Aquest segell indica: açò té valor, allò no en té, i el resultat constitueix bona o mala sort privada per a l'interessat.

Si prenem en conjunt les diverses unitats, queden determinades tres importants relacions pel mer fet del intercanvi mercantil, sense cap altra intervenció ni regulació:

1. La *participació* de cada membre de la societat en el treball social. Aquesta participació, quant al seu tipus i quantitat, no li és assignada ja per endavant per la comunitat sinó només *post festum*, se l'accepta o rebutja en el producte acabat. Abans tots i cadascun dels parells de botes que elaborava el nostre sabater eren treball social directament i *a priori*; ja ho eren quan es trobaven en la forma. Ara, les seues botes són abans que res treball privat que no li importa a ningú. Després se les tamisa en el mercat i només en la mesura que són acceptades en el canvi es reconeix el treball del sabater

invertit en elles com a treball social. En cas contrari, no passen de ser un treball privat i no tenen valor.

2. La *participació* de cada membre en la *riquesa* social. Anteriorment, el sabater obtenia en la distribució la seua part dels productes elaborats en la comunitat. Açò es mesurava en primer terme pel benestar general, per la situació en què es trobava en cada oportunitat el patrimoni de la comunitat, i en segon lloc per les necessitats dels membres. Una família nombrosa havia de rebre més que no una menys nombrosa. La magnitud de les famílies exercia també un paper en la distribució de les terres conquerides entre les tribus germàniques arribades en l'època de la migració a Europa i que es van establir sobre les runes de l'imperi romà. La comunitat russa, que encara empenia çà i llà redistribucions de la seua propietat comuna en els anys vuitanta, prenia en consideració per a això el nombre de persones, el nombre de "boques" de cada llar. Quan regna de forma general el intercanvi, no hi ha cap relació entre la necessitat del membre de la societat i la seua participació en la riquesa, així com entre aquesta participació i la magnitud de la riquesa global de la societat. Ara només determina la seua participació en la riquesa social el producte presentat en el mercat per cada membre, i només en la mesura que és acceptat en el canvi com a socialment necessari.

3. Finalment, el mecanisme del intercanvi regula inclusivament la *divisió social del treball*. Anteriorment la comunitat establia que li calien tants camperols, tants sabaters, forners, manyans i ferrers, etc. Corresponia a la comunitat i als seus funcionaris electius determinar la proporció correcta entre els diversos oficis així com cuidar que s'exerciren totes les branques de treball necessàries. Vostès coneixen el famós cas dels representants d'una comunitat pobletana que van pregar que es deixés en llibertat un manyà condemnat a mort i, en tot cas, es pengés al seu lloc un ferrer, perquè hi havia dos ferrers a l'aldea. Es tracta d'un exemple rutilant de les cures d'ordre públic que mereix la divisió correcta del treball en una comunitat. (D'altra banda hem vist com, en l'Edat Mitjana, l'emperador Carles prescrivia detalladament els tipus d'artesans i el nombre d'ells que havia d'haver-hi en les seues possessions, hem vist també que a les ciutats medievals el reglament gremial s'ocupava que els diversos oficis s'exerciren en la mesura correcta i s'atreïes des de fora de la ciutat els artesans que mancaven) Quan regna el intercanvi lliure i il·limitat, açò està regulat pel mateix intercanvi. Ara ningú ordena el nostre sabater que exercisca la sabateria. Si se li ocorre, pot produir bombolles de sabó o dracs de paper. Però també pot, si se li ocorre, dedicar-se a teixir, filar o a l'art d'orfebreria en compte de l'elaboració de botes. Ningú li diu que la societat el necessita en general i que el necessita, específicament, com a sabater. Clar que la societat necessita, en general, la sabateria com a activitat. Però ara ningú determina quants sabaters poden cobrir aquesta necessitat. De manera que al nostre sabater ningú li diu si ell és necessari, si no fa molta més falta un teixidor o ferrer. Però allò que ningú li diu, ho experimenta únicament i exclusivament en el mercat. Si les seues sabates són acceptades en el canvi, ell sap que la societat el necessita com a sabater. I al revés. Pot elaborar les millors mercaderies, i no obstant això la seua mercaderia serà supèrflua si altres sabaters han cobert prou la demanda. Si açò es repeteix, ha d'abandonar el seu ofici. El sabater superflu es veu eliminat per la societat de la mateixa manera mecànica en què les matèries supèrflues són eliminades del cos animal: al no ser acceptat el seu treball com a treball social, ell es veu col·locat en estat d'extinció. La mateixa compulsió a elaborar productes intercanviables per a altres com a condició d'existència per a si guiarà el nostre sabater rebutjat a un altre ofici on existisca demanda més potent i no prou coberta, diguem a la teixidura o a l'elaboració de carros, amb la qual cosa s'omple allí el dèficit de forces de treball. De la mateixa manera, d'altra banda, no sols s'estableix la proporció adequada entre els oficis, sinó

que els oficis mateixos són també suprimits i creats. Quan una necessitat desapareix en la societat o resulta satisfeta per productes diferents dels que ho feien abans, no ocorre com en la comunitat comunista anterior, en què els membres ho constaten i, en correspondència amb això, els treballadors són retirats d'un ofici i dedicats a una altra cosa. Això s'exterioritza simplement en el caràcter no intercanviable dels productes superats. En el segle XVII, els elaboradors de perruques constituïen una artesanía que no havia de faltar en cap ciutat. Però posteriorment la moda va canviar i hom deixà d'usar perruques, amb la qual cosa aquest ofici va morir de mort natural pel fet que les perruques s'havien fet invendibles. Amb la difusió de la canalització a les ciutats modernes, i de les canonades que proveeixen mecànicament d'aigua cada habitatge, es va extingir gradualment l'ofici dels aiguaders. Prenguem ara un cas invers. Suposem que el nostre sabater, a qui la societat ha fet sentir, rebutjant sistemàticament la seua mercaderia, que ell no és socialment necessari, suposem que siga tan presumit que crega, tot i això, ser un membre imprescindible de la humanitat i vullga continuar vivint. Per a viure, com sabem i com sap ell, ha de produir mercaderies. I ara inventa un producte completament nou, diguem una bigotera o una pomada meravellosa per a enllustrar botes. ¿Ha creat amb això una nova branca de treball socialment necessària, o serà un incomprès com a tants inventors genials? Novament, no li ho diu ningú, i només pot saber-ho experimentant la resposta en el mercat. Si el seu producte nou és acceptat de forma duradora en el canvi, llavors la nova branca de producció és reconeguda com a socialment necessària, i la divisió social del treball ha experimentat una nova ampliació.

Vostès veuen que hem fet sorgir (i, per cert, de mode enterament mecànic) gradualment, de nou, un cert lligam, un cert ordre en la nostra comunitat que, després de l'enfonsament del règim comunista, de la propietat comuna, després de l'esvaïment de tota autoritat en la vida econòmica, de tota organització i ordre planificat en el treball, de tot vincle entre els individus que la integraven, semblava immediatament privada de tota esperança. Sense que medie cap entesa entre els diversos membres, sense intrusió de cap poder superior, els fragments s'han integrat ara, mal o bé, per a constituir el tot. Ara el mateix intercanvi regula de forma mecànica, com una espècie de màquina hidràulica, tota l'economia: estableix un vincle entre els diversos productors, els obliga a treballar, regula la divisió del treball entre ells, determina la seua riquesa i la distribució d'aquesta riquesa. El intercanvi regeix la societat. Clar que l'ordenament que s'ha alçat ara davant nosaltres és prou peculiar. La societat té ara un aspecte completament diferent del que tenia anteriorment, davall el règim de la comunitat comunista. Llavors era un tot compacte, una espècie de família gran els membres de la qual estaven molt units entre si i encoratjaven una ferma solidaritat, un organisme sòlid, fins i tot ossificat, prou invariable, rígid. Ara és una formació laxa en extrem, els membres de la qual s'escindeixen en trossos i tornen a ajuntar-se a cada moment. En efecte, hem vist que al nostre sabater ningú li diu *que* ha de treballar, *quin* treball ha de fer, *quant* ha de treballar. D'altra banda, ningú pregunta tampoc si necessita mitjans de vida, quins ni quant li calen. Ningú es preocupa per ell; ell no existeix per a la societat. Anuncia a la societat la seua existència apareixent en el mercat amb un producte del seu treball. S'accepta la seua existència si la seua mercaderia és acceptada. Es reconeix el seu treball com a socialment necessari, i ell per tant com a membre laboriós de la societat, només en la mesura que les seues botes són acceptades en el canvi. Rep mitjans de vida de la riquesa social només en la mesura que les seues botes són preses com a mercaderies. De manera que, com a persona privada, no és membre de la societat, igual que el seu treball, que com a treball privat no és encara treball social. Només passa a ser membre de la societat en la mesura que elabora productes intercanviables, mercaderies, i només continua sent tal mentre té i pot alienar tals productes. Cada parell de botes

intercanviat fa d'ell un membre de la societat, i cada parell de botes invendible torna a excloure'l de la societat. Així doncs, el sabater no té com a tal, com a home, llaços amb la societat; només les seues botes el posen en contacte amb la societat, i només en la mesura que tenen valor de canvi, són vendibles com a mercaderies. No es tracta, doncs, d'un contacte permanent, sinó d'un de sempre renovat i que sempre torna a interrompre's. Però, junt al nostre sabater, tots els altres productors de mercaderies es troben en la mateixa situació. I en la societat només hi ha que productors mercantils, perquè només en el canvi s'obtenen mitjans per a viure; per a rebre'ls ha de presentar-se cadascun amb mercaderies. Produir mercaderies és una condició de vida i resulta així un estat de la societat en el qual tots porten una existència separada com a individus completament despresos uns d'altres, en què no hi ha uns per a altres i que només a través de les seues mercaderies aconseguixen un contacte permanentment variable amb la col·lectivitat, o en són novament desconnectats. És aquesta una societat laxa i mòbil en extrem els membres de la qual es troben subjectes a un remolí inaudit.

Com veiem, l'eliminació de l'economia subjecta a un pla, i la introducció del intercanvi, han portat aparellat tota una revolució en les relacions socials dels homes, han transformat la societat de dalt a baix.

II

Però el intercanvi com a única anella econòmica entre els membres de la societat té les seues grans dificultats, i no corre tan suaument com ho suposem fins aquí. Examinem l'assumpte més de prop.

Mentre consideràvem el canvi entre dos productors individuals, el canvi entre el sabater i el forner, l'assumpte era senzillíssim. El sabater no pot viure només de botes i necessita pa; el forner, com ja ho diuen les Sagrades Escripures, no pot viure només de pa i necessita, certament no el Verb de Déu, però sí que botes, en aquest cas. Com aquí hi ha plena reciprocitat, el canvi es produeix fluidament; el pa passa de mans del forner, que no el necessita, a les mans del sabater; les botes passen del taller del sabater al forn. Ambdós queden satisfets en les seues necessitats, i ambdós treballs privats s'han acreditat com a socialment necessaris. Però suposem, és clar, que el mateix ocorre no sols entre el sabater i el forner, sinó entre tots els membres de la societat, és a dir entre tots els productors de mercaderies al mateix temps. I tenim dret a suposar-ho ja que ens veiem fins i tot forçats a fer-ho. Perquè tots els membres de la societat han de viure, han de satisfer necessitats múltiples. La producció de la societat (vam dir abans) no pot detenir-se ni un instant, perquè no es deté ni un instant el consum. Ara hem d'agregar-hi: ja que ara la producció està escindida en treballs privats autònoms individuals, cap dels quals pot bastar per si mateix a l'home, llavors (si el consum de la societat no ha d'interrompre's) tampoc pot detenir-se ni un moment el intercanvi. De manera que tots intercanvien els seus productes permanentment amb tots. Com ocorre açò? Tornem al nostre exemple. El sabater no sols necessita el producte del forner sinó que voldria una certa quantitat de cadascuna de les restants mercaderies. A més de pa, necessita carn del carnisser, una jaqueta del sastre, material per a una camisa del teixidor de lli, una galera del barreter, etc. Només per via del intercanvi pot obtenir totes aquestes mercaderies; però allò que pot, per la seua banda, oferir, són només botes en tots els casos. En conseqüència, tots els productes que necessita per a viure tenen, per al sabater, abans que res la forma de botes. Quan necessita pa, comença per fer un parell de botes; si necessita una camisa, fa botes; si vol un barret, o cigars, continua fent novament, botes. En el seu treball especial, per a ell personalment, tota la riquesa social que li és accessible té forma de botes. Només a través de intercanvi en el mercat pot el seu treball transformar-se, deixant l'estreta forma de les botes per la forma múltiple dels mitjans de

vida que ell necessita. Però perquè es realitzi efectivament aquesta transformació, perquè el copió i diligent treball del sabater, del que aquest espera tantes satisfaccions, no quede embossat en la forma de les botes, hi ha una important condició necessària que ja coneixem: és necessari que tots els altres productors necessiten les seues botes i estiguen disposats a acceptar-les en el intercanvi. El sabater obtindria totes les altres mercaderies només si el seu producte, les botes, fóra una mercaderia demandada per tots els altres productors. Aconseguiria totes les altres mercaderies en la quantitat corresponent al seu treball, si les seues botes fossen una mercaderia demandada en qualsevol situació per tots, o siga una mercaderia de demanda il·limitada. Seria, evidentment, per part del sabater, una gran presumpció i un optimisme infundat creure que la seua mercaderia particular revestís caràcter tan absolutament i il·limitadament imprescindible per al gènere humà. La cosa empitjora si pensem que tots els productors individuals: el forner, el manyà, el teixidor, el carnisser, el barreter, l'agricultor, etc., es troben exactament en la mateixa situació que el sabater. Cadascun d'ells demanda i necessita els més diversos productes, però només pot oferir en intercanvi un únic producte. Cadascun d'ells podria satisfer completament les seues necessitats només si la seua mercaderia particular fóra demandada, i acceptada en el intercanvi, en totes les situacions i per tots els membres de la societat. Una breu reflexió els indicarà que açò és totalment impossible. Cadascun no pot, en tot moment, demandar tots els productes per igual. No poden tots, doncs, ser en tot temps adquiridors il·limitats de botes, pa, robes, panys, filat, camises, barrets, bigotes, etc., etc. Però si no ocorre açò, llavors no es poden intercanviar tots els productes en tot moment. Si el intercanvi és impossible com a relació universal permanent, llavors és impossible la satisfacció de totes les necessitats en la societat, llavors el treball universal és impossible en aquesta societat, llavors l'existència de la societat és impossible. I així estarem encara en compromisos i no podríem realitzar la tasca que ens hem plantejat, és a dir l'explicació de la forma en què, a partir dels productors privats separats i dispersos, no lligats per cap pla comunitari de treball, cap organització, cap llaç, pot no obstant això, aconseguir-se la cooperació social i formar-se una economia. El intercanvi se'ns ha presentat com un mitjà capaç de regular tot açò, encara que per estranyes vies. És necessari, no obstant això, que el intercanvi pugui funcionar efectivament com un mecanisme regular. Però trobem tals dificultats, ja en els primers passos, que no captem en absolut de quina forma pot funcionar el intercanvi com a negoci universal i permanent.

Ara bé, el mitjà de superar aquesta dificultat i fer possible el intercanvi social ha sigut descobert. Clar que no fou Cristòfol Colom qui el va descobrir, sinó que l'experiència social i el costum van trobar el mitjà en el mateix intercanvi o, com se sol dir, "la vida" mateixa va resoldre el problema. La vida social crea sempre junt amb les dificultats, els mitjans per a superar-les. És clar que no és possible que totes les mercaderies siguin demandades per tots, en massa il·limitada, en tota ocasió. Però en qualsevol ocasió i en tota societat va haver-hi *alguna* mercaderia important, necessària, útil, com a base de l'existència, per a tots, i que per tant tots demandaven en qualsevol ocasió. La tal mercaderia no deu haver sigut justament les botes, ja que la humanitat no és tan vanitosa. Però el bestiar, per exemple, va poder ser aqueix producte. L'home no pot moure's només amb botes, tampoc només amb robes, només amb barrets, o només amb grans. Però el ramader, com a base d'economia, assegura en tot cas l'existència de la societat: dona carn, llet, cuirs, força de treball, etc. Entre els nombrosos pobles nòmades, el conjunt de la riquesa sol residir en ramats. Les tribus negres d'Àfrica encara viuen, o almenys vivien fins fa poc, gairebé exclusivament de la cria de bestiar. Suposem ara que el bestiar siga una riquesa molt cobejada en la nostra comunitat; tot i que no siga l'únic producte, sí que siga un preferit entre molts dels altres que s'elaboren

en la societat. El criador de bestiar dedica llavors el seu treball privat a la producció de bestiar, com el sabater a les botes, el teixidor al llenç, etc. Encara que el producte del criador de bestiar, segons el nostre supòsit, gaudeix sobre tots els altres de preferència general il·limitada, perquè sembla a tots el més imprescindible o important. De manera que el bestiar és element d'enriquiment acceptat per tots. Ja que ens atenim a què en la nostra societat ningú pot aconseguir res per un altre mitjà que no siga el intercanvi, llavors no es pot, evidentment, obtenir del criador el cobejat bestiar altrament que a través del intercanvi per un altre producte del treball. Però, ja que hem suposat que tots desitgen tenir bestiar, açò significa que tots donarien complaguts els seus productes en tot moment contra bestiar. I, al revés, es pot aconseguir qualsevol tipus de producte, en tot moment, per bestiar. De manera que qui té bestiar només ha d'optar, ja que tot està a la seua disposició. I pel mateix, al revés, ningú vol intercanviar el seu producte particular per una altra cosa que bestiar; ja que qui té bestiar ho té tot en virtut que ho aconsegueix tot, davall qualsevol circumstància, per bestiar. Si comprenen açò tots al cap d'un cert temps i s'ha fet costum, llavors el bestiar s'ha convertit gradualment en la mercaderia universal, és a dir en l'única, mercaderia de demanda il·limitada i universalment cobejada. Pel seu caràcter universal, el bestiar facilita ara intercanvi entre totes les altres mercaderies particulars. Ara el sabater rep del forner, a canvi de les seues botes, no directament pa, sinó bestiar; després pot, si vol, comprar amb bestiar pa, i tot allò que se vullga. Ara pot també el forner pagar-li les botes amb bestiar, perquè ha obtingut igualment bestiar d'altres, del manyà, del criador de bestiar, del carnisser, a canvi del seu propi producte. Cadascun pren d'altres bestiar a canvi del seu propi producte i paga després amb el mateix bestiar quan vol tenir els productes d'altres. Així passa el bestiar de mà en mà, intervé en tot acte de canvi, constitueix el llaç espiritual existent entre els diversos productors de mercaderies. (I com més sovint passa així el bestiar de mà en mà com a intermediari en les operacions de canvi, més es referma la seua acceptació il·limitada i universal, més es converteix en l'única mercaderia intercanviable desitjada en tot moment, en la mercaderia universal.

Hem vist anteriorment que cada producte del treball és, en una societat de productors privats escindits uns d'altres, sense pla comunitari de treball, abans que res un treball privat. Si aquest treball era socialment necessari, si, llavors, el seu producte té un valor i assegura al treballador una participació en els productes de la col·lectivitat, tot açò ho mostra únicament i exclusivament el fet que aquest producte és acceptat en el intercanvi. Però ara tots els productes s'intercanvien només per bestiar; de manera que ara un producte val com socialment necessari només en la mesura que és possible intercanviar-lo per bestiar. La seua capacitat d'intercanviar-se amb el bestiar, la seua equivalència amb el bestiar, dóna ara a cada producte privat, el segell del treball socialment necessari. Hem vist també que només mitjançant l'intercanvi i a través de l'intercanvi rep l'home privat, individual i aïllat, el segell de membre de la societat. És necessari ser més precisos: mitjançant l'intercanvi per bestiar. El bestiar val ara com cosificació del treball social i, així, és ara el bestiar l'únic llaç social entre els homes.

En arribar aquí tindran vostès, segurament, l'íntima sensació que ens hem embarzerat. Fins aquí tot era en certa manera comprensible. Però el bestiar com a mercaderia universal, el bestiar com cosificació del treball social, com a únic vincle de la societat humana, açò ja és una boja fantasia i, a més, una fantasia ultratjant per al gènere humà! No obstant això, se sentirien ofesos sense cap fonament. Perquè encara que vostès menyspreen el pobre bestiar, en tot cas ell està molt més pròxim a l'home i és molt més semblant, en certa manera, a ell que, diguem-ne, un tros de fang tret del sòl, un cudol o un trosset de ferro. Tenen vostès que concedir que el bestiar seria més digne de constituir el vincle social vivent entre els homes que no un tros de metall inanimat. I,

no obstant això, la humanitat ha donat en aquest cas la preferència, justament, al metall. Perquè la significació i el paper anteriorment descrits del bestiar, no el té, en l'intercanvi, sinó el *diner*. Ara, si poden vostès imaginar-se els diners en la forma de trossos d'or o argent amonedat, o simplement en bitllets de banc de paper, i si troben vostès que aquests diners metàl·lics o de paper és quelcom natural com a intermediari universal del comerç entre els homes com a força social, i al contrari troben que la descripció en què el bestiar exercia aquest paper era una bogeria, llavors açò només demostra com d'agafada tenen vostès la ment en les representacions del món capitalista actual. El quadro de les relacions socials, que té quelcom de raonable, sembla completament absurd, i allò que és una perfecta bogeria sembla natural. En realitat, els diners en forma de bestiar tenen, exactament, les mateixes funcions que els diners metàl·lics, i només consideracions de comoditat ens han portat a fer els diners de metall. El bestiar no es pot canviar certament tan bé, ni mesurar el seu valor tan exactament, com els homogenis disquets de metall, a més que la conservació dels diners-bestiar requeriria un portamonedes massa gran, semblant a un estable. Però abans d'ocórrer-se-li a la humanitat fer els diners de metall, estava preparat des de feia moltíssim temps els diners com a intermediari indispensable de l'intercanvi. Perquè els diners, la mercaderia universal, és justament el mitjà indispensable sense el qual no pot produir-se intercanvi universal, sense el qual no pot existir l'economia social sense pla, integrada per productors individuals.

En efecte, considerem ara el paper múltiple del bestiar en l'intercanvi. Què és, en la societat que investiguem, allò que ha convertit el bestiar en diners? El fet que era un producte del treball general i permanentment cobejat. Però, per què era el bestiar permanent i generalment cobejat? Vam dir: perquè era un producte útil en extrem, capaç d'assegurar l'existència com a mitjà de vida múltiple. Sí, això és cert en un començament. Però posteriorment, com més s'utilitzava el bestiar en l'intercanvi general com a intermediari, més passava a segon pla l'ús directe del bestiar com a mitjà de vida. Qui obté ara bestiar a canvi del seu producte es cuidarà de matar-lo i menjar-lo o de junyir-lo a l'aladre; el bestiar val més com a mitjà per a comprar qualsevol altra mercaderia en qualsevol moment. De manera que qui rep bestiar no el consumirà ara com a mitjà de vida, sinó que el servirà com a mitjà de canvi per a nous actes de canvi. Notaran també vostès que, amb la divisió del treball altament desenvolupada que suposem en la societat, l'ús directe del bestiar no és tampoc del tot admissible. Què hauria de fer el sabater, per exemple, amb el bestiar com a tal? O el manyà, el teixidor, el barreter que no s'ocupen de producció agrària? Així, l'ús directe del bestiar com a mitjà de vida es deixa cada vegada més de costat, i llavors tots cobegen en tot moment el bestiar, ja no perquè és útil per a sacrificar-lo, munyir-lo, o per a llaurar la terra, sinó perquè atorga en tot moment la possibilitat de canviar-lo per una mercaderia qualsevol. La utilitat específica, la missió del bestiar es converteix cada vegada més en possibilitar l'intercanvi, servir per a la transformació en qualsevol moment dels productes privats en productes socials, dels treballs privats en treballs socials. El bestiar perd cada vegada més la possibilitat de ser objecte d'ús privat, de servir l'home com a mitjà de vida i acaba dedicant-se exclusivament a la seua funció d'intermediació permanent entre els diversos membres de la societat. Així també deixa de ser, gradualment, un producte privat com els altres, passant a ser per endavant un producte social, i el treball del criador de bestiar es converteix ara, a diferència de tots els altres treballs de la societat, en l'únic treball directament social. D'aquesta manera el bestiar es cria, no ja només per a ser usat com a mitjà de vida sinó, al mateix temps, directament per a la finalitat de funcionar com a producte social, com a mercaderia universal, com a diners. Clar que una porció restringida del bestiar continua sent sacrificada o junyida a l'aladre. Però

aquest caràcter privat del bestiar es va extingint progressivament enfrontat del seu caràcter oficial de diner. I, com a tal, exerceix ara un paper destacat i múltiple en la vida de la societat.

1. Es converteix definitivament en mitjà *de canvi* universal i és reconegut oficialment. Ja ningú canvia botes per pa, ni camises per ferradures. Qui pretengués fer-ho, seria rebutjat amb un arranjament d'espatlles. Només per diners pot aconseguir-se quelcom. El canvi, anteriorment bilateral, es descompon en dues operacions separades: la venda i la compra. Abans, quan el manyà i el forner intercanviaven els seus productes, amb el simple intercanvi de mans cadascun d'ells havia venut ja la seua mercaderia i comprat la de l'altre. La compra i la venda eren una mateixa operació. Ara, quan el sabater ven les seues botes, només obté, i només accepta per elles, bestiar. De moment no ha fet més que vendre el seu propi producte. Quan comprarà quelcom, *què* comprarà, i si, en definitiva, comprarà o no, és assumpte a banda. Suficient és que el sabater s'haja desfet del seu producte; ha transformat el seu treball de la forma botes a la forma bestiar. Però la forma bestiar és, com sabem, la forma social oficial del treball, i el sabater pot conservar-hi el seu treball tant de temps com vullga; perquè sap que en qualsevol moment pot intercanviar el producte del seu treball, que revist la forma de bestiar, per qualsevol cosa, és a dir efectuar una compra.

2. Però amb això el bestiar es converteix ara en el mitjà d'estalviar i acumular la riquesa, esdevé el mitjà d'*atresorament*. Mentre el sabater intercanviava els seus productes només directament per mitjans de vida, també treballava només per a cobrir les seues necessitats quotidianes. Perquè, de què li haguera servit fabricar botes per a emmagatzemar-les, o bé acumular grans reserves de pa, carn, camises, barrets, etc.? L'Única cosa que s'aconsegueix conservant i emmagatzemant durant molt de temps objectes d'ús diari és que es deterioren o inutilitzen. En canvi, ara, el sabater pot conservar, com a mitjà destinat a servir-li en el futur, el bestiar que obté a canvi dels productes del seu treball. Ara es desperta així mateix en el nostre artesà l'economia, cerca vendre tant com li és possible, guardant-se, no obstant això, de gastar tot el bestiar obtingut; pel contrari, cerca acumular-lo, ja que el bestiar és bo per a tot i en tot moment, de manera que l'estalvia i l'ajunta per al futur, i deixa els seus fills, d'aquesta manera, els fruits del seu treball com a herència.

3. El bestiar es converteix al mateix temps en *mesura* de tots els *valors* i treballs. Si el sabater vol saber quant li redituaria un parell de sabates en el canvi, quant val el seu producte, es diu per exemple: obtinc mitja vaca per parell, mon parell de sabates val mitja vaca.

4. Finalment, d'aquesta manera el bestiar es converteix en el contingut de la *riquesa*. Ara no es diu d'aquest o aquell que és ric perquè té molt de gra, molts ramats, robes, joies, o servidors, sinó perquè té molt de bestiar. Es diu: cal traure's el barret davant aquest home, "val" 10.000 bous. O es diu: pobre diable, no té ni un cap de bestiar!

Com veuen, amb la difusió del bestiar com a mitjà universal de canvi la societat només pot pensar en formes de bestiar. Es parla i somia permanentment amb bestiar. S'erigeix una vertadera adoració i veneració del bestiar: una xicota és esposada amb gust si els seus encants es veuen realçats amb grans ramats com a dot, inclusivament si el pretendent no és criador de porcs sinó professor, clergue o poeta. El bestiar és la quinta essència de la felicitat humana. Es dediquen poemes al bestiar i al seu màgic poder, es cometen delictes i assassinats pel bestiar. I els homes repeteixen, movent el cap: "el bestiar governa el món". Si aquest proverbi els resulta desconegut, traduïsquen-lo vostès al llatí: l'antiga paraula romana pecúnia = *diner* prové de pecus = "bestiar".

III

Les nostres investigacions anteriors sobre la forma que prendrien les relacions en la comunitat comunista després de l'enfonsament sobtat de la propietat comuna i del pla comunitari de treball, els han resultat a vostès esmicolaments purament teòrics, i un extravagant. En realitat, no es tractava més que d'una exposició abreujada i simplificada del sorgiment històric de l'economia mercantil, que correspon estretament a la realitat històrica en els seus trets fonamentals.

Amb tot, és necessari introduir certes correccions en la nostra exposició:

1. El procés, que hem presentat com una catàstrofe sobtada, que va reduir a runes la societat comunista de la nit al dia transformant-la en una societat de productors privats lliures va requerir, en realitat, mil·lennis. No obstant això la presentació de tal transformació com una catàstrofe sobtada i violenta no és mera fantasia. Correspon a la realitat en tots els casos en què tribus comunistes primitives prenen contacte amb altres pobles que es troben ja en un elevat nivell de desenvolupament capitalista. Aqueix és el cas en la majoria dels descobriments i conquestes europees dels països anomenats salvatges i semicivilitzats: en el descobriment d'Amèrica pels espanyols, en la conquesta de l'Índia pels holandesos, de les Índies Orientals pels anglesos, i el mateix en la presa de possessió d'Àfrica per part dels anglesos, holandesos i alemanys. En la majoria d'aquests casos, la sobtada invasió dels europeus portà aparellada una catàstrofe en la vida dels pobles primitius. El que hem suposat un procés de 24 hores requereix sovint, en els fets, alguns decennis. La conquesta del país per un estat europeu, o fins i tot el simple assentament d'algunes colònies mercantils europees en aquests països, provoca molt prompte la supressió violenta de la propietat comuna de la terra, el seu desmembrament en propietat privada, el robatori dels ramats, la subversió de totes les relacions tradicionals de la societat. El resultat no és, no obstant això, en la major part dels casos, com ho hem suposat, la transformació de la comunitat comunista en una societat de productors lliures amb intercanvi mercantil. Perquè la propietat comuna dissolta no és convertida en propietat privada dels aborígens, sinó que és robada i saquejada pels intrusos europeus, i els mateixos aborígens són desposseïts de les seues antigues formes d'existència i dels seus mitjans de vida. Són convertits en esclaus assalariats o, simplement, en esclaus dels comerciants europeus o bé, quan aqueixa transformació no pot ser realitzada, són directament exterminats, com fan actualment, per exemple, els alemanys amb els negres a Sud-àfrica. Per a tots els pobles primitius dels països colonials el pas de les condicions comunistes primitives a les capitalistes modernes ha ocorregut com una catàstrofe sobtada, com una desgràcia indicible plena d'horribles dolors. En el cas de la població europea no fou una catàstrofe sinó un procés lent, gradual i imperceptible, que durà segles. Els grecs i romans entren en la història amb la propietat comuna; els antics germànics, que penetren de nord a sud poc després del naixement de Crist, destruint l'imperi romà i instal·lant-se a Europa, comporten la comunitat comunista originària i la mantenen per un temps. L'economia mercantil dels pobles europeus, plenament desenvolupada, sorgeix al final de l'Edat Mitjana, en els segles XV i XVI.

2. La segona correcció que s'hauria de fer a la nostra presentació resulta de la primera. Hem suposat que totes les branques possibles de treball estaven especialitzades i separades al si de la comunitat comunista, és a dir que la divisió del treball havia progressat en la societat fins a un grau d'evolució molt elevat, de tal manera que, en produir-se la catàstrofe que havia abolit la propietat comuna i introduït la producció privada amb intercanvi, la divisió del treball era ja completa, per a servir de fonament de l'intercanvi. Aquest supòsit no es justifica històricament. Dins de la societat primitiva, la divisió del treball està molt poc desenvolupada, només embrionàriament,

en tant subsisteix la propietat comuna. Ho hem vist en l'exemple de la comunitat pobletana índia. Només unes 12 persones es trobaven separades de la massa dels habitants de la comunitat i encarregades d'oficis particulars, i entre elles hi havia només sis veritables artesans: el ferrer, el fuster, el terrisser, el barber, el bugader i l'argenter. La majoria dels treballs artesanals, com ara el filat, el teixit, la confecció de robes, l'enfornat, el sacrifici d'animals, la preparació d'embotits, etc., tot açò ho duia a terme cada família a la seua casa com a ocupació secundària en relació amb el treball agrari principal, com ocorre encara en moltes aldees de Rússia en la mesura que la població no ha sigut arrossegada encara a l'intercanvi, al comerç. La divisió del treball, és a dir la individualització de diverses branques de treball com a oficis particulars i exclusius, pot desenrotllar-se només quan ja estan presents la propietat privada i l'intercanvi. Només la propietat privada i l'intercanvi possibiliten la formació d'oficis especials. Perquè només quan un productor té la perspectiva d'intercanviar regularment els seus productes per altres, només llavors té com a finalitat dedicar-se, en general, a una producció especial. I només els diners donen a cada productor la possibilitat de servir i acumular el fruit del seu esforç i també l'estímul a la producció regular el més àmplia possible per al mercat. Però, d'altra banda, aquest produir per al mercat i l'acumulació dels diners, representarà una finalitat per al productor si el seu producte i el corresponent ingrés són propietat privada seua. Però en la comunitat originària comunista la propietat privada està exclosa, i la història ens mostra que la propietat privada només ha sorgit com a conseqüència de l'intercanvi i de l'especialització dels treballadors. Així resulta que la formació d'oficis especials, és a dir la divisió del treball altament desenrotllada, només és possible amb propietat privada i amb intercanvi desenvolupat. No obstant això és clar, d'altra banda, que el mateix intercanvi només és possible si ja està present la divisió del treball; perquè, quin objecte tindria l'intercanvi entre productors que produeixen tots una mateixa cosa? Només quan X, per exemple, produeix només botes mentre que I cou pa, té un sentit i una finalitat que intercanvien els seus productes. D'aquesta manera xoquem amb una estranya contradicció: l'intercanvi només és possible amb propietat privada i divisió del treball desenvolupada, però la divisió del treball només pot sorgir de l'intercanvi i sobre la base de la propietat privada, mentre la propietat privada, per la seua banda, només sorgeix no obstant això per l'intercanvi. Es tracta fins i tot, si s'hi fixen vostès bé, d'una doble contradicció: la divisió del treball ha d'estar present abans que l'intercanvi, i al mateix temps l'intercanvi ha d'estar ja present junt a la divisió del treball; després, la propietat privada és la premissa de la divisió del treball i de l'intercanvi, però no pot desenvolupar-se ella mateixa altrament que sorgint de la divisió del treball i de l'intercanvi. Com és possible semblant entrellaçament? Ens movem en cercle, evidentment, i ja el primer pas a la sortida de la comunitat comunista primitiva apareix com quelcom impossible. La societat humana estava, aparentment, embossada en una contradicció de la resolució de la qual depenia el progrés ulterior del desenvolupament. Ara bé, es tracta només en aparença d'un atzucac. Una contradicció és, per als homes individualment en la vida corrent, quelcom insuperable, mentre que en la vida de la societat com un tot, troben vostès tals contradiccions a cada pas, si examinen la qüestió de prop. El que avui es presenta com a causa d'un altre fenomen és, demà, el seu efecte i l'inrevés, sense que aquests canvis constants que tenen lloc en les relacions detinguen la vida de la societat. Ben al contrari. L'individu en la seua vida privada es troba impedit d'avançar quan té davant seu una contradicció. A tal punt es considera la contradicció com a quelcom impossible en la vida quotidiana que a un acusat que s'enreda en contradiccions davant el tribunal, se'l té ja, en virtut d'això, per convicte de falsedat, i les contradiccions poden portar-lo, en certes circumstàncies, a presidi o directament a la forca. Però la societat humana en el seu conjunt s'enreda

permanentment en contradiccions sense perir per això sinó que, pel contrari, només es posa en moviment quan incorre en contradiccions. Perquè la contradicció, en la vida de la societat, es resol sempre en desenvolupament, en nous progressos de la cultura. El gran filòsof Hegel diu: “La contradicció és allò que porta cap avant.” I aquest desenvolupament en obertes contradiccions és justament el tipus de desenvolupament de la història humana. També en el cas que concretament ens interessa aquí, és a dir en relació amb la transició de la societat comunista a la propietat privada amb divisió del treball i intercanvi, la contradicció que havíem trobat es va resoldre en una evolució particular, en un llarg procés històric. Però aquest procés, abstraient les correccions que hem efectuat, correspongué en la seua essència, exactament, a la presentació que hem fet.

Abans que res, l'intercanvi s'inicia en realitat ja en les condicions primitives de la comunitat basada en la propietat comuna i ho fa, certament, com ho vam suposar també, en forma de intercanvi, és a dir producte per producte, directament. Trobem el intercanvi ja en nivells molt antics de l'evolució de la cultura de la humanitat. Però, com queda exposat, per a l'intercanvi es requereix la propietat privada d'ambdues parts intervinents, i semblant cosa és desconeguda dins de la comunitat primitiva; així, doncs, el primer bescanvi no es va dur a terme dins de la comunitat o de la tribu, sinó fora; no entre els membres de la mateixa tribu, o de la mateixa comunitat, sinó entre distintes tribus i comunitats, en posar-se en contacte unes amb altres. En aquest cas és clar que no és un individu membre d'una tribu qui trafica amb un altre home estrany a la tribu, sinó que són les tribus, les comunitats en el seu conjunt, les que comercien entre si, fent-ho per mitjà dels seus caps. La concepció vulgar dels erudits de l'economia política d'un caçador i un pescador primitius que, en les primeres albors de la cultura humana, intercanvien a les selves d'Amèrica el peix i la presa, és doncs una imatge doblement enganyosa. No sols, com hem vist, no existien en el temps primitius individus aïllats que visqueren i treballaren separats, sinó que també el bescanvi entre individus es va formar mil·lennis més tard. Inicialment la història no coneix més que tribus i pobles que comercien entre si. “Els pobles salvatges [diu Laffiteau a la seua obra sobre els salvatges americans; Laffiteau, *Moeurs des sauvages américains aux mœurs des premiers temps*, 1724, tom II, pàgines 322-323, Sieb. 245] van exercir permanentment comerç entre si. El seu comerç té en comú amb el comerç de l'Antiguitat que constitueix un intercanvi directe de productes per productes. Cadascun d'aquests pobles posseeix quelcom que els altres no tenen, i el comerç transfereix totes aquestes coses d'un poble a un altre. Grans, atifells, pells, tabac, mantes, canoes, bestiar salvatge, utensilis domèstics, amulets, cotó, en una paraula, tot allò que és necessari per al manteniment de la vida humana... El seu comerç es du a terme amb el cap de la tribu, que representa tot el poble.”

Després, si en la nostra explicació anterior vam fer començar l'intercanvi amb un cas individual (el canvi entre el sabater i el forner), i tractem açò com quelcom accidental, també açò correspon estrictament a la veritat històrica. En un començament, l'intercanvi entre les diverses tribus i pobles salvatges és quelcom purament accidental, irregular, depèn de les trobades i contactes entre ells, encara més accidentals. És per això que veiem sobrevenir el bescanvi regular en primer terme als pobles nòmades, perquè eren els que més sovint prenen contacte amb altres pobles, en virtut dels seus freqüents desplaçaments. Mentre l'intercanvi és accidental, només s'ofereix per al canvi l'excedent de productes, allò que queda després de cobrir les necessitats pròpies de la tribu o de la comunitat. Amb tot, passant el temps, com més sovint es repeteix l'intercanvi accidental, més esdevé costum, després regla, i a poc a poc l'home comença a elaborar els productes directament per a l'intercanvi. De manera que les tribus i els

pobles s'especialitzen per a l'intercanvi en una branca de la producció qualsevol, o en diverses. La divisió del treball entre les tribus i comunitats es desenrotlla. Mentrestant, el comerç continua sent encara per molt de temps pur bescanvi, és a dir intercanvi directe de producte per producte. En moltes comarques dels Estats Units el bescanvi era comú encara a finals del segle XVII. En Maryland l'assemblea legislativa determinava les proporcions en què s'havien d'intercanviar mútuament el tabac, l'oli, la carn de porc i el pa. En Corrientes, encara en 1815 anaven joves pels carrers exercint comerç ambulat amb el crit: "Sal per ciris, tabac per pa!" A les aldees russes, comerciants ambulants, els anomenats *prasols*, duïen a terme el bescanvi simple amb els camperols fins als anys noranta, i en part ho fan encara. Canvien menudeses de qualsevol tipus com ara agulles, didals, cintes, botons, pipes, sabó, etc., per porques, plomisses, pells de llebre i d'altres coses semblants. Un comerç semblant duen a terme a Rússia els terrissers, llanders, etc., que caminen d'aquí cap enllà als seus carros, canviant els seus propis productes per gra, lli, cànem, llenç, etc. (Lieb., pàgina 246) En la mesura que l'intercanvi esdevé més freqüent i regular, es destaca molt prompte per si mateixa, en cada comarca, en cada tribu, la mercaderia que és més fàcil produir, i que pot ser lliurada a canvi d'una altra amb màxima freqüència o, al contrari, aquella que més falta i és més desitjada per la generalitat. Tal paper exerceixen, per exemple, la sal i els dàtils al desert del Sàhara, el sucre en les Índies occidentals angleses, el tabac en Virginia i Maryland, l'anomenat te rajola (una mescla de fulles de te i greix en forma de rajoles) a Sibèria, l'ivori entre els negres d'Àfrica, els grans de cacau en el Mèxic antic. Així les particularitats del clima i el sòl de les distintes regions porten a què es destaque una "mercaderia universal" apropiada per a servir com a base de tot el comerç i intermediària en tots els actes de canvi. El mateix resulta, amb l'evolució posterior, de l'ocupació especial de cada tribu. Als pobles caçadors, naturalment, la presa és la "mercaderia universal" oferida per ells a canvi dels més variats productes. En el comerç de la societat de la Badia de Hudson, les pells de castor exercien aquest paper. A les tribus pescadores és el peix l'intercanvi natural en totes les operacions de canvi. Segons el relat d'un viatger francès, a les illes *Shetland*, fins i tot en comprar una entrada de teatre, es paga amb peix. La necessitat d'una mercaderia que gaudi del favor universal i pugui servir com a intermediària universal del canvi, es fa sentir moltes vegades molt agudament. Per exemple, el conegut viatger d'Àfrica Samuel Baker (Samuel Baker, *Reisezuden Elquellen*, pàgines 211-222), descriu així el seu bescanvi amb les tribus negres de l'interior d'Àfrica: "Es fa cada vegada més *difícil* fer-se amb els aliments. Els indígenes només venen farina a canvi de carn. En conseqüència, ens la procurem de la manera següent: a canvi de robes i sabates comprem 'martells' de ferro (fangues) a comerciants turcs; a canvi dels martells comprem un bou que és conduït a una aldea apartada, sacrificat i la seua carn tallada en uns 100 trossos. Els meus homes s'asseuen en terra amb aquesta carn i tres grans cistelles; després els aborígens vénen i, per cada tros de carn, tiren una petita cistelleta de farina en la cistella gran. Heus ací un exemple del penós comerç de farina a Àfrica central."

Amb el pas a la cria de bestiar, el bestiar esdevé mercaderia universal en el bescanvi, i mesura universal de valor. És el que ocorria entre els antics grecs segons la descripció d'Homer. Per exemple quan descriu i avalua amb exactitud l'equip de cada heroi, diu que el de Glauc costava 100 bous, el de Diomedes 9 bous. Però en aquells temps, a més del bestiar, alguns altres productes servien com a diners entre els grecs. El mateix Homer diu que, al setge de Troia, el vi de Lemnos es pagava amb pells, bous, coure o ferro. Entre els antics romans, com ja s'ha dit, la noció de "diners" s'identifica amb el bestiar; igualment entre els antics germànics el bestiar fou mercaderia universal.

Ara bé, amb el pas a l'agricultura, els metalls, el ferro i el coure, adquireixen una destacada importància en l'economia com a matèries primeres per a la producció de les armes, o com a material per als mitjans de treball destinats a l'agricultura. El metall, en incrementar-se la seua producció i difondre's el seu consum, esdevé mercaderia universal i desplaça el bestiar. Es converteix en mercaderia universal, en primer lloc, per ser universalment útil i desitjat en virtut de la seua utilitat natural (com a material per a instruments de qualsevol tipus). En aquest estadi se l'aplica també en el comerç, en barres i segons el seu pes. Entre els grecs el ferro era objecte d'ús general, entre els romans el coure, entre els xinesos una barreja de coure i plom. Els anomenats metalls nobles, argent i or, es comencen a usar i a ser objecte de comerç molt més tard. Però també entren en el comerç per molt de temps en estat brut, segons el pes, i no en forma de moneda. Aquí, doncs, és encara visible l'origen de la mercaderia universal, de la mercaderia diner, que no és més que un simple producte útil per a un ús qualsevol. El simple tros d'argent que es lliurava un dia en el comerç, a canvi de farina, podia l'endemà ser utilitzat per a elaborar un refulgent escut de cavaller. L'ús del metall noble exclusivament com a diners, és a dir els diners amonedats, no es coneixia ni entre els antics indis ni entre els egipcis, ni tampoc entre els xinesos. També els antics jueus només coneixien, inicialment, les peces de metall per pes. Així, segons consta en l'Antic Testament, quan Abraham va comprar a Efron el sepulcre per a Sara, va pagar 400 sicles d'argent ben pesats. Se suposa que l'encunyació va aparèixer en el segle X o en el segle VIII Abans de Crist, i per cert van ser els grecs els primers en introduir-la. D'ells la van aprendre els romans, els quals van elaborar les seues primeres monedes d'argent i or en el segle III A. C. Amb l'encunyació de peces d'or i argent la mil·lenària història de l'evolució de l'intercanvi assoleix, la seua forma més perfecta i madura, la seua forma definitiva.

Hem dit que el diner, és a dir la mercaderia universal, ja estava plenament format abans d'utilitzar-se metalls per a fabricar-lo. En la forma de bestiar, per exemple, el diner té ja en realitat, exactament, les mateixes funcions en l'intercanvi que avui les monedes d'or: intermediari de les operacions de canvi, mesura de valor, mitjà d'atresorament, cosificació de la riquesa. Tanmateix que només en la forma de diner de metall s'expressa el destí dels diners en la seua aparença exterior. Hem vist que l'intercanvi s'inicia amb el simple canvi de dos productes qualssevol del treball. Es produeix perquè un dels productors (una de les comunitats o tribus) no pot moure's bé sense els productes del treball d'altres. S'ajuden mútuament amb els productes del seu treball en intercanviar-los. Amb la freqüència i regularitat de tals operacions de canvi es destaca *un* producte que és preferit especialment, per ser objecte del desig de tots, i es transforma en intermediari de tots els actes de canvi, es converteix en mercaderia universal. En si, qualsevol producte del treball podria arribar a ser tal mercaderia, és a dir diner: botes o barrets, lli o llana, bestiar o gra, i veiem també que les mercaderies més diverses han exercit durant un temps aquest paper. *Quina* mercaderia concretament és triada, això només depèn de les necessitats particulars o de l'ocupació particular del poble en qüestió. El bestiar és apreciat inicialment, de forma general, com a producte útil, com a mitjà de vida. Amb el temps, no obstant això, arriba a ser cobejat i acceptat principalment com a diner. Perquè com a tal, el bestiar serveix a tots per a servir els fruits del seu treball en una forma intercanviable en qualsevol moment per qualsevol producte del treball de la societat. El bestiar, dèiem, és a diferència de tots els altres productes privats, l'únic directament social, per ser un producte il·limitadament intercanviable en tot moment. Però en el bestiar segueix expressant-se amb força la naturalesa doble de la mercaderia diner: una mirada que tirem al bestiar revela que, malgrat ser mercaderia universal, producte social, és al mateix temps un simple mitjà de

vida que es pot sacrificar i devorar, un producte comú del treball humà, del treball del poble pastor. En canvi, en la moneda d'or ja s'ha esvaït tot record que el diner procedeix d'un simple producte. El desitjat disquet d'or, en si, no serveix per a una altra cosa que per a fer de mitjà de canvi, de mercaderia universal, no presenta cap altra utilitat. Continua sent mercaderia només en la mesura que, com tota altra mercaderia, és producte del treball humà, del treball del buscador d'or i de l'orfebre, però ha perdut tot el seu ús privat com a mitjà de vida, no és una altra cosa que un tros de treball humà sense cap forma útil per a la vida privada, no té ja cap utilitat com a mitjà privat de vida, aliment, vestidura o joia, o el que siga; només serveix l'ús purament social de servir com a intermediari en l'intercanvi d'altres mercaderies. I és per això que només en l'objecte en si, sense sentit i de finalitat que és la moneda d'or, s'expressa en la forma més pura i madura el caràcter purament social del diner, de la mercaderia universal.

El desenvolupament definitiu del diner en forma metàl·lica té per consegüent una forta difusió del comerç i la decadència de totes les relacions socials que, anteriorment, no estaven instal·lades al comerç sinó al consum personal. El comerç arruïna l'antiga comunitat comunista, perquè afanya el desenvolupament de la desigualtat de patrimoni entre els seus membres, l'enfonsament de la propietat comuna i, finalment, la dissolució de la comunitat mateixa. La petita economia camperola lliure que, en un principi produeix de tot només per a si i ven únicament el romanent, per a ficar els diners en una calça, es veu forçada a poc a poc, especialment per la introducció dels impostos en diner, a vendre finalment tot el seu producte, per a després comprar no sols aliment, vestimenta, utensilis casolans, sinó fins i tot el gra per a la sembra. La Rússia dels últims decennis ens dona un exemple de tal transformació de l'economia camperola, d'una economia que produïa per a les necessitats pròpies, en una que produeix per al mercat, i en camí de la seua pròpia destrucció. El comerç comporta una profunda transformació de l'esclavitud antiga. Mentre només s'utilitzava als esclaus per a l'economia domèstica, en treballs agrícoles o artesanals per a consum de l'amo i la seua família, l'esclavitud presentava encara un caràcter patriarcal, tou. Només quan els grecs i, més tard, els romans van adquirir el gust pels diners i van fer produir per al comerç, s'inicia una inhumana explotació dels esclaus (Karl Marx, *Das Kapital* tom I, pàgina 197) que, finalment, va donar lloc als alçaments massius que, encara que en si mateixos sense esperança, eren presagis i signes nítids de què l'esclavitud era ja una rèmora, s'havia tornat un règim insostenible. Exactament el mateix es repeteix en l'Edat Mitjana amb les relacions servils. Al principi eren relacions de protecció per les quals el camperol devia al noble senyor un tribut perfectament determinat en productes o servei de treball, que servien per al consum propi del senyoriu. Després, quan la noblesa va arribar a conèixer les atraccions dels diners, es van elevar cada vegada més els serveis i tributs orientats per objectius comercials, la relació senyorial es va convertir en servitud de la gleba i el camperol és escorxat fins als últims límits (*Ibidem*, pàgines 198-200). Finalment, la mateixa difusió del comerç i la dominació dels diners porten a la mutació de les prestacions naturals originades en la servitud en tributs en diners. Amb això ha sonat l'última hora de les relacions senyoriales. El comerç de l'Edat Mitjana porta les ciutats lliures a una posició de poder i riquesa, produint al mateix temps la dissolució i decadència de l'antiga artesania gremial. L'adveniment dels diners metàl·lics dona naixement al comerç mundial. Ja en l'Antiguitat certs pobles, com els fenicis, es consagren al rol de comerciants entre els pobles per a adquirir d'aquesta manera masses de diners i acumular riqueses en forma de diners. En l'Edat Mitjana aquest paper li toca a les ciutats lliures, principalment a les ciutats italianes. Després del descobriment d'Amèrica i de la via marítima a les Índies orientals, a finals del segle XV, el comerç mundial experimenta una ampliació sobtada: les noves terres oferien al mateix temps

nous productes per al comerç i noves mines d'or, és a dir la matèria primera dels diners. Després de l'enorme importació d'or d'Amèrica en el segle XVI, les ciutats del nord d'Alemanya (sobretot les ciutats de la Hansa), després Holanda i Anglaterra, obtenen enormes riqueses mitjançant el comerç mundial. L'economia mercantil, és a dir la producció per a l'intercanvi, esdevé forma dominant de la vida econòmica a les ciutats europees i, en gran part, també al camp. L'intercanvi comença en les tenebres de la prehistòria, en els confins de les tribus comunistes salvatges; es dreça i creix junt amb totes les organitzacions econòmiques planificades que li van succeir: la simple economia dels camperols lliures, el despotisme oriental, l'esclavitud antiga, la servitud i el feudalisme medieval, el règim gremial urbà; després les devora una a una, contribueix al seu enfonsament i estableix finalment l'economia sense pla dels productors privats aïllats, absolutament anàrquica, com a forma econòmica dominant única i universal.

IV

Una vegada que l'economia mercantil es va convertir en la forma de producció dominant a Europa, almenys a les ciutats, al segle XVIII, els erudits van començar a investigar els fonaments d'aquesta economia, és a dir l'intercanvi universal. Però l'intercanvi es produeix per intermèdi dels diners, i el valor de cada mercaderia en el canvi té una expressió monetària. Ara bé, què significa aquesta en el comerç? Heus ací les primeres qüestions que va indagar l'economia política. En la segona meitat del segle XVIII i, al començament del segle XIX, els anglesos Adam Smith i David Ricardo van efectuar el gran descobriment que el valor d'una mercaderia no és una altra cosa que el treball humà contingut en ella; que, per tant, en l'intercanvi de mercaderies s'intercanvien quantitats iguals de treballs distints. El diner és només l'intermediari i expressa en el preu la corresponent quantitat de treball que està continguda en cada mercaderia. És sorprenent que es pugui parlar d'un gran descobriment, perquè podria pensar-se que res és més clar i evident que el fet que l'intercanvi de mercaderies reposa sobre el treball en elles contingut. Tanmateix que l'expressió del valor de la mercaderia en or, que s'havia tornat costum universal i exclusiva, encobria aquesta evidència. En efecte, si dic: el sabater i el forner intercanvien els seus respectius productes, és clar i visible que el canvi té lloc perquè, malgrat les diferents utilitats, ha costat treball tant un com l'altre, de manera que un val tant com l'altre, si és que han requerit el mateix temps. Però si dic: un parell de sabates costa 10 marcs, aquesta expressió és, si se l'examina atentament, quelcom absolutament enigmàtic. Perquè, ¿què té en comú un parell de sabates amb 10 marcs? En què són, doncs, iguals, per a intercanviar-se u pels altres? Com poden ni tan sols comparar-se coses tan diverses? I Com pot hom acceptar un objecte tan inútil i sense sentit com els disquets d'or i argent encunyat, a canvi d'un producte útil, com són les sabates? Finalment, ¿com és que justament aquests inútils disquets de metall posseeixen el poder màgic de procurar-li a hom, a canvi d'ells, tot allò que hi ha en el món? Ara bé, els grans creadors de l'economia nacional, Smith i Ricardo, no arribaren a contestar *totes* aquestes preguntes. El descobriment que en el valor de canvi de tota mercaderia, com així mateix en els diners, s'amaga simplement treball humà, i que en conseqüència el valor d'una mercaderia qualsevol és major com més treball exigeix la seua producció i al revés, aquest descobriment no és encara sinó la meitat de la veritat. L'altra meitat de la veritat consisteix en l'explicació del següent: ¿com és possible que, i per quines raons, el treball humà adopte l'estranya forma del valor de canvi i fins i tot la misteriosa forma dels diners? Els creadors anglesos de l'economia política ni tan sols es van plantejar aquesta última pregunta; perquè consideraven crear mercaderies per al canvi i els diners com una propietat originària, natural del treball humà. En altres termes, suposaven que l'home, amb la mateixa

naturalitat amb què necessita beure i menjar, amb la que té cabells sobre el cap i un nas en la cara, també ha de produir amb les seues mans mercaderies per al comerç. Ho creien tan fermament que Adam Smith, per exemple, es planteja amb tota serietat la pregunta de si els animals mateixos no mantenen comerç entre si, i ho nega només perquè no se n'han observat encara exemples entre els animals. Diu: "Ella [la divisió del treball] és la conseqüència necessària, encara que molt lenta i gradual, d'una certa inclinació de la naturalesa humana...: de la inclinació al canvi, a ajudar-se mútuament i a comerciar una cosa per una altra. No correspon investigar aquí si està inclinació és una d'aquelles tendències originàries de la naturalesa humana de la que no és possible donar compte més enllà o si, cosa més probable, constitueix la conseqüència necessària dels dots de raó i llenguatge. És comú a tots els homes i no se la troba en cap de les altres espècies animals, que no semblen conèixer aquest ni cap altre tipus de contracte." (Adam Smith, *Wealt of Nations*, capítol II; *La riquesa de les nacions*, Edicions Orbis, Madrid, 1983, I, pàgina 57)

Aquesta concepció ingènua, però, no significa sinó que els grans creadors de l'economia política vivien en la ferma convicció que l'ordre social capitalista actual, en el qual tot és mercaderia i tot es produeix exclusivament per al comerç, era un ordenament social etern i l'únic possible, que duraria mentre visqués a la Terra el gènere humà. Karl Marx que, com a socialista que era, no considerava l'ordre capitalista com etern ni l'únic possible, sinó com una forma social històrica i transitòria, establí comparacions entre la situació actual i les d'altres èpoques. Va quedar així demostrat que els homes van viure i van treballar durant mil·lennis sense saber molt dels diners i de l'intercanvi. Només en cessar el treball en comú i planificat i en disgregar-se la societat en una massa informe i anàrquica de productors lliures i independents sobre el fonament de la propietat privada, llavors l'intercanvi esdevingué l'únic mitjà d'unir els individus atomitzats i els seus treballs, en una economia social dotada de cohesió. En el lloc d'un pla econòmic comú que precedia la producció, es va col·locar els diners, que es convertiren en l'únic vincle social directe, perquè ells són l'única realitat comuna als nombrosos treballs privats diferents uns d'altres, és una porció de treball humà desproveïda de tota utilitat particular, un producte completament sense sentit, que no pot ser utilitzat de cap manera en la vida privada. Aquesta invenció sense sentit és, doncs, una necessitat, quelcom sense la qual cosa l'intercanvi en general i, per tant, tota la història de la cultura fins aquí, des de la dissolució del comunisme originari, seria impossible. És cert que els economistes burgesos consideren els diners també com a quelcom summament important i imprescindible, però només des de l'angle de la conveniència purament exterior de l'intercanvi de mercaderies. En realitat només pot dir-se açò dels diners en el mateix sentit en què, pot dir-se que la humanitat, per exemple, va concebre la religió per comoditat. De fet els diners i la religió són dos poderosos productes culturals de la humanitat que, no obstant això, arrelen en condicions transitòries i perfectament determinades i, així com van sorgir, amb el temps esdevenen prescindibles. Les enormes despeses anuals corresponents a la producció d'or, així com les despeses per al culte, el mateix que les despeses que requereixen les presons, el militarisme, la beneficència pública, que graven pesadament l'economia social però constitueixen costos necessaris a l'existència d'aquesta manera d'economia, desapareixeran per si mateixos amb l'abolició de l'economia mercantil.

L'economia mercantil, en el seu mecanisme intern, apareix com un ordre social meravellosament harmònic i basat en els més elevats principis morals. Perquè, en primer terme, regna una perfecta llibertat individual, cadascun treballa com i quant vol, i en allò que vol, segons el seu lliure albir, cadascú és amo de si mateix i només ha d'ajustar-se al seu propi discerniment. En segon lloc, uns canvien les seues mercaderies,

és a dir els productes del seu treball, pels productes del treball d'altres, s'intercanvia treball amb treball i, com a mitjana, certament s'intercanvien quantitats iguals de treball. De mode, doncs, que regnen també perfecta igualtat i reciprocitat d'interessos. En tercer lloc, en l'economia mercantil només hi ha mercaderia contra mercaderia, producte del treball contra producte del treball. Així, qui no té cap producte del seu treball per a oferir, qui no treballa, tampoc obtindrà res de menjar. Existeix, doncs, també la més elevada justícia. En efecte, els filòsofs i polítics del segle XVIII, que lluitaven per la completa victòria de la llibertat industrial i estaven a favor de l'eliminació de les últimes restes de les antigues relacions de dominació de la reglamentació gremial i de la servitud feudal, els homes de la gran Revolució Francesa, van prometre a la humanitat un paradís a la Terra en què regnarien la llibertat, la igualtat i la fraternitat.

De semblant semblar eren encara molts socialistes importants de la primera meitat del segle XIX. En crear-se l'economia política i efectuar-se el gran descobriment de Smith-Ricardo, a saber, que tots els valors mercantils reposen sobre treball humà, immediatament alguns individus amics de la classe obrera van pensar que, d'efectuar-se correctament l'intercanvi de mercaderies, haurien de regnar igualtat i justícia plenes en la societat. Ja que es canviaria únicament treball per treball, en quantitats iguals, seria impossible que sorgís desigualtat de riquesa, excepte aquella ben merescuda, entre els laboriosos i els ganduls, i tota la riquesa social hauria de pertànyer a aquells que treballen, és a dir a la classe obrera. Així, doncs, si malgrat això veiem en la societat actual grans diferències en la situació dels homes, riquesa per un costat i misèria per un altre i, justament, riquesa en el cas dels que no treballen i misèria entre aquells que creen amb el seu treball tots els valors, evidentment això ha de provenir d'alguna deslleialtat en l'intercanvi i, certament, això s'ha de deure a la circumstància que els diners es fiquen com a intermediari en l'intercanvi dels productes del treball. Els diners oculta el vertader origen de totes les riqueses, la seua procedència del treball, provoca permanents oscil·lacions de preus i atorga, d'aquesta manera, la possibilitat dels preus arbitraris, d'estafes i acumulació de riqueses a costa d'altres. Així, doncs, fora els diners! Aquest socialisme dirigit a l'abolició dels diners sorgí inicialment en Anglaterra, sent els seus representants en aqueix país, ja en els anys vint i trenta del segle passat, escriptors molt talentosos com Thompson, Bray i d'altres; després el junker conservador pomerià i brillant economista Rodbertus tornà a inventar aquesta sort de socialisme a Prússia i, en tercer lloc, Proudhon tornà a inventar aquest socialisme en França, en 1849. Fins i tot es van emprendre experiències pràctiques en aquesta direcció. Sota la influència de l'esmentat Bray es fundaren en Londres i en moltes altres ciutats d'Anglaterra allò que es va anomenar "basars per a l'intercanvi equitatiu", als quals es portaven les mercaderies per a ser intercanviades sense la mediació dels diners, estrictament segons el temps de treball contingut en elles. Proudhon va proposar la fundació del seu anomenat "banc popular" també amb aquesta finalitat. Aquests intents, com la teoria mateixa, van entrar prompte en fallida. En realitat, l'intercanvi és impensable sense diners, i les oscil·lacions de preus que es pretenia abolir són l'únic mitjà d'indicar als productors de mercaderies si estan produint massa o massa poc d'una mercaderia, si empren en la seua producció menys o més treball que el necessari, si produeixen, o no, les mercaderies que deuen. Si s'elimina aquest únic mitjà d'entendre's que existeix entre els aïllats productors de mercaderies en l'economia anàrquica, ells queden completament perduts, perquè ja no són només sordmuts sinó, a més, cecs. Llavors la producció ha de detenir-se, i la Torre de Babel capitalista s'afona. Així, doncs, no hi ha més que una utopia en els plans socialistes que pretenien fer de la producció mercantil capitalista, una socialista, per la simple eliminació dels diners.

Ara bé, què hi ha de realitat en la llibertat, igualtat i fraternitat en la producció de mercaderies? ¿Com pot sorgir desigualtat de riquesa quan és universal la producció mercantil, on ningú pot obtenir res com no siga a canvi d'un producte del treball, i on només s'intercanvien valors iguals? Però, com sap tothom, l'economia capitalista actual es caracteritza sobretot, justament, per la palesa desigualtat existent en la situació material dels homes, per una enorme acumulació de riqueses en poques mans d'una banda, i per la creixent pobresa de les masses per l'altra. En conseqüència, la segona pregunta que sorgeix lògicament del que s'ha dit fins aquí, és la següent: *Com l'economia mercantil i l'intercanvi de mercaderies segons els seus valors fan possible el capitalisme?*

5. Llei del salari

I

Totes les mercaderies s'intercanvien unes per altres segons el seu valor, és a dir segons el treball socialment necessari en elles contingut. Si els diners exerceix el paper d'intermediari, no per això s'altera en res aquest fonament de l'intercanvi de les mercaderies. Els diners no són més que l'expressió nua del treball social, i la quantitat de valor que conté cada mercaderia s'expressa en la quantitat de diners, per la qual es ven la mercaderia. Sobre la base d'aquesta llei del valor, regna en el mercat una perfecta igualtat entre les mercaderies i regnaria també plena igualtat entre els venedors de mercaderies si entre els milions de tipus diferents de mercaderies que arriben de totes parts al mercat per a ser intercanviades, no es trobés una única mercaderia de condició absolutament especial: la força de treball. Porten al mercat aquesta mercaderia aquells que no posseeixen mitjans de producció per a produir altres mercaderies. En una societat basada exclusivament en l'intercanvi de mercaderies com sabem, no s'obté res per una altra via que la de l'intercanvi. Qui no porta al mercat cap mercaderia no obté cap mitjà de vida. Ja hem vist que la mercaderia que cadascun porta al mercat constitueix l'únic títol que permet a aqueix home pretendre participació en la massa social de productes i, al mateix temps, forneix la mesura d'aquesta participació. Cadascun obté, en mercaderies que tria lliurement, tant de la massa del treball realitzat en la societat com treball socialment necessari lliura ell mateix en forma de qualsevol mercaderia. De manera que, per a poder viure, tots han de lliurar i vendre mercaderies. La producció i venda de mercaderies s'ha convertit en condició d'existència per a l'home. Però, per a produir qualsevol mercaderia, fan falta: mitjans de treball, instruments i objectes semblants, després matèries primeres i matèries auxiliars, així com un lloc de treball, un taller amb les condicions de treball requerides, com ara il·luminació, etc., i, finalment, una certa quantitat de mitjans de vida, per a poder sostenir-se durant la producció i fins a la venda de la mercaderia. Només unes poques mercaderies insignificants poden produir-se sense desembors per concepte de mitjans de producció: per exemple, els bolets i baies recol·lectats en el bosc, els mariscos que recol·lecten a la platja els habitants de les zones veïnes al mar. Però fins i tot per a açò continuen sent necessaris certs mitjans de producció com a cistelles i altres útils i, en tot cas, mitjans de vida que fan possible l'existència durant el treball. Però la major part de les mercaderies exigeixen, en tota societat amb producció mercantil desenvolupada, desembors de gran significació, a vegades enormes, en mitjans de producció. Qui no té aquests mitjans de producció i no està en condicions, doncs, de produir cap mercaderia,

no té una altra sortida que emportar-se al mercat, a si mateix, és a dir portar la seua pròpia força de treball, com a mercaderia.

Com tota mercaderia, també la mercaderia força de treball té un valor determinat. Com sabem, el valor de cada mercaderia queda determinat per la quantitat de treball que cal per a produir-la. Per a produir la mercaderia força de treball, igualment, és necessària una quantitat determinada de treball, a saber el treball que produeix els mitjans de subsistència, l'aliment, les robes, etc., per al treballador. De manera que la força de treball de l'home val tant com treball és necessari per a mantenir-lo apte per a treballar, per a obtenir la seua força de treball. Així, el valor de la mercaderia força de treball està representat per la quantitat de treball que és necessària per a la producció dels mitjans de vida per al treballador. A més, com en el cas de qualsevol altra mercaderia, el valor de la força de treball es taxa en preu, és a dir en diners en el mercat. L'expressió en diners, és a dir el preu de la mercaderia força de treball, es denomina salari. En el cas de qualsevol altra mercaderia, el preu puja quan la demanda augmenta més ràpidament que l'oferta, i cau quan, al contrari, l'oferta de la mercaderia en qüestió supera la demanda. El mateix ocorre en relació amb la mercaderia força de treball: quan augmenta la demanda de treballadors, els salaris tendeixen en general a augmentar; si disminueix la demanda o el mercat es veu saturat per nous contingents de la mercaderia, els salaris presenten tendència a la caiguda. Finalment, com en el cas de qualsevol altra mercaderia, el valor de la força de treball, i per tant també el seu preu, en definitiva, creix si creix la quantitat de treball necessària per a la seua producció: en aquest cas si els mitjans de vida del treballador requereixen més treball per a ser produïts. I, al revés, tot estalvi en el treball necessari per a la producció dels mitjans de vida per al treballador, fa disminuir el valor de la força de treball, i per tant també el seu preu, és a dir el salari. "Reduïu els costos de producció dels barrets [va escriure David Ricardo en 1817] i el seu preu acabarà per descendir fins al seu nou preu natural, per més que la demanda es duplique triplique o quadruplica. Reduïu els costos de manutenció dels homes mitjançant la rebaixa del preu natural dels aliments i robes necessaris per a la vida, i veureu com cauen els salaris, encara que la demanda de treballadors cresca significativament."

De manera que la mercaderia força de treball no es diferencia en el mercat, abans que res, de les altres mercaderies sinó pel fet que és inseparable del seu venedor, el treballador, i perquè, en virtut d'això, no admet esperar llargament un comprador, perquè llavors pereix junt amb el seu portador, el treballador, per falta de mitjans de vida, mentre que la majoria de les altres mercaderies poden aguantar sense detriment una espera més o menys llarga fins a la venda. Així la particularitat de la mercaderia força de treball no es manifesta encara en el mercat, on només exerceix un paper el valor de canvi. Aqueixa particularitat es troba en una altra part, en el valor d'ús d'aquesta mercaderia. Totes les mercaderies es compren per la utilitat que poden prestar en el seu ús. Les botes es compren per a servir com a calçat; una tassa es compra per a hi prendre te. Per a què pot servir una força de treball comprada? Evidentment per al treball. Però amb això no queda res dit. Els homes van poder i van haver de treballar en tots els temps des que hi ha la societat humana, i no obstant això passaren mil·lennis sencers en què la força de treball era totalment desconeguda com a mercaderia, com quelcom comprable. D'altra banda, si imaginem que l'home pogués produir els seus propis mitjans de subsistència només amb la seua plena força de treball, la compra de la força de treball i, per tant, la força de treball, com a mercaderia, no tindria sentit. Perquè si algú comprés i pagués una força de treball, després la fes treballar amb els seus propis mitjans de producció i, finalment, obtingués com a resultat només els mitjans de subsistència per al portador de la mercaderia que havia comprat, per al treballador,

resultaria que el treballador obtindria simplement, mitjançant la venda de la seua força de treball, els mitjans de producció aliens per a treballar amb ells per a si. Es tractaria d'una operació tan sense sentit des de l'angle de l'intercanvi de mercaderies, com si algú comprés botes per a després tornar-les al sabater com a regal. Si la força humana de treball no admetés cap altre ús, no tindria cap utilitat per al seu comprador i, per tant, no podria aparèixer en el mercat com a mercaderia. Perquè només poden figurar com a mercaderies productes dotats de determinada utilitat. Així, doncs, perquè la força de treball aparega tan sols com a mercaderia no basta que l'home puga treballar si se li lliuren mitjans de producció, sinó que fa falta que puga treballar més del que és necessari per a la producció dels seus propis mitjans d'existència. Ha de poder treballar no sols per a la seua pròpia manutenció sinó també per a l'amo, comprador de la seua força de treball. Així, en el seu ús, és a dir en el treball, la força de treball ha de poder no sols reposar el seu propi preu, o siga el salari, sinó procurar encara, per damunt d'això, plus-treball al comprador. I, en efecte, la força de treball té també aquesta agradable propietat. Però, què significa això? És una espècie de propietat natural de l'home o del treballador que siga capaç de proporcionar plus-treball? En l'època en que els homes passaven anys per a fer una destal de pedra, necessitaven uns quants mesos per a fabricar un sol arc, o produïen foc fregant durant hores senceres dos trossos de fusta un contra l'altre, fins i tot el més viu i despietat dels empresaris no hauria pogut espremer un home plus-treball. És, doncs, necessari un cert nivell de productivitat del treball humà perquè l'home puga lliurar plus-treball en general. És a dir que els instruments, l'habilitat, el saber de l'home, el seu domini de les forces naturals, han d'haver assolit ja un nivell suficient perquè la força d'un home puga produir no sols els mitjans de vida per a ell mateix sinó un poc més i, per tant, eventualment per a altres. Però aquesta perfecció dels instruments, el saber, aqueix un cert domini de la naturalesa, només s'obtenen mitjançant llargs mil·lennis de penosa experiència de la societat humana. La distància que hi ha entre els primers toscos instruments de pedra i el descobriment del foc, i les màquines de vapor i elèctriques d'avui, comporta tot el curs de desenvolupament *social* de la humanitat, desenvolupament que només va ser possible precisament dins de la societat, mitjançant la convivència i col·laboració socials dels homes. De manera que aqueixa productivitat que atorga a la força de treball de l'obrer actual l'agradable propietat de lliurar plus-treball, no és una particularitat de l'home donada per la naturalesa, fisiològica, sinó un fenomen social, fruit d'una llarga història de desenvolupament. El plus-treball de la mercaderia força de treball no és més que una altra expressió de la productivitat del treball social, que és capaç de mantenir molts homes mitjançant el treball d'un sol.

Però la productivitat del treball, especialment quan condicions naturals favorables la faciliten ja en nivells culturals primitius, no porta sempre i en totes parts a la venda de la força de treball i a la seua explotació capitalista. Traslladem-nos per un moment a les afavorides comarques tropicals d'Amèrica central i Sud-amèrica que, des del descobriment d'Amèrica fins a començaments del segle XIX, van ser colònies espanyoles, regions de clima càlid i sòl fèrtil on les bananes constitueixen l'aliment principal de la població. "Em pregunte [va escriure Humboldt] si existeix en algun racó de l'esfera terràquia una altra planta, com el plàtan, que siga capaç de produir una quantitat tan enorme de matèria nutritiva en tan poca extensió de terreny." "Mitja hectàrea de terra de bananers de la varietat major [calcula Humboldt] pot proporcionar aliment para més de 50 persones, mentre que a Europa la mateixa mitja hectàrea rendiria per any, amb collita óctuple, a penes 576 kg. De farina (quantitat que seria insuficient per a la manutenció de dues persones)." A més, el plàtan exigeix el mínim esforç a l'home, només necessita que es remoga lleugerament, una o dues vegades, la

terra al voltant de les seues arrels. “Al peu de la Cordillera, en les valls humides de Veracruz, Valladolid i Guadalajara [diu després Humboldt] pot produir mitjans de vida per a una família sencera un home que dedica a això només dos dies de treball lleuger per setmana.” És evident que, en aquest cas, la productivitat del treball en si possibilita perfectament l'explotació, i un erudit d'autèntica ànima capitalista com Malthus, exclama fins amb llàgrimes, en descriure aquest paradís terrenal: “Que enormes recursos per a produir riqueses infinites!” El que significa, en altres termes: com de magníficament podria traure's or d'aquests menjadors de bananes, per a actius empresaris, si es pogués fer treballar aquests ganduls. Però, què hem vist en la realitat? Els habitants de tan afavorides comarques ni pensaven a desllomar-se per a acumular diners, sinó que s'ocupaven un poc, ça i llà, dels arbres, assaborien les seues bananes, i passaven al sol el molt de temps lliure que tenien, i gaudien de la vida. Humboldt diu també, molt significativament: “A les colònies espanyoles se sent dir sovint que els habitants de la zona càlida no surten del seu estat d'apatia en què han viscut segles, fins que s'extirpen els plàtans per ordre del rei.” Aquesta (des del punt de vista europeu) anomenada “apatia” és, precisament, l'estat espiritual de tots els pobles que viuen encara d'acord amb les relacions del comunisme primitiu, en els quals la finalitat del treball humà és només la satisfacció de les necessitats naturals de l'home, i no l'acumulació de riqueses. Però mentre prevalen aquestes relacions no pot pensar-se, ni amb la més elevada productivitat del treball, en una explotació d'uns homes per altres, en la utilització de la força de treball humana per a la producció del plus-treball.

Però l'empresari modern no va ser el primer en descobrir aquesta propietat de la força humana de treball. En efecte, ja en èpoques antigues trobem l'explotació del plus-treball per part d'homes ociosos. L'esclavitud en l'Antiguitat, així com la relació servil i la servitud de la gleba en l'Edat Mitja, descansen ambdues en la productivitat ja assolida, és a dir en l'aptitud del treball humà per a mantenir més d'una persona. Ambdues són formes distintes en què una classe de la societat trau avantatge d'aquesta productivitat, i es fa mantenir per l'altra classe. En aquest sentit, tant l'esclau antic com el serf medieval són avantpassats directes de l'obrer d'avui. Però ni en l'Antiguitat ni en l'Edat Mitja es va transformar la força de treball en mercaderia, malgrat la seua productivitat i la seua explotació. Allò de particular que té la relació actual entre el treballador assalariat i l'empresari, la diferència de l'esclavitud així com de la servitud és, abans que res, la llibertat personal del treballador. La venda de mercaderies és, en efecte, una operació privada de l'home, voluntària i basada en la plena llibertat individual. Un home que no és lliure no pot vendre la seua força de treball. Però, a més a més, és necessari, com a condició per a això, que el treballador no posseïska mitjans de producció. Si els tingués, produiria mercaderies per si mateix i no alienaria la seua força de treball com a mercaderia. Així, el despreniment, la separació de la força de treball dels mitjans de producció és, junt amb la llibertat personal, la qual cosa fa avui una mercaderia de la força de treball. En l'economia esclavista la força de treball no està separada dels mitjans de producció; al contrari, constitueix ella mateixa un mitjà de producció i pertany com a propietat privada a l'amo, junt als instruments, les matèries primeres, etc. L'esclau és, ell mateix, part de la massa indiferenciada dels mitjans de producció de l'amo. En la relació servil la força de treball es troba directament encadenada al mitjà de producció; la gleba, no és més que un accessori del mitjà de producció. Els serveis i tributs no els atorguen persones, sinó la terra; si la parcel·la passa a noves mans treballadores mitjançant herència o d'una altra manera, passen amb ella, simultàniament, els tributs. Ara el treballador és personalment lliure, ni és propietat d'un altre ni està encadenat a mitjans de producció. Al contrari, els mitjans de producció estan en una mà, la força de treball en una altra, i ambdós propietaris es troben cara a

cara, per cert com a homes autònoms i lliures, com a comprador i venedor (el capitalista com a comprador, el treballador com a venedor de la força de treball). Però tampoc la llibertat personal i la separació de la força de treball dels mitjans de producció, fins i tot amb elevada productivitat del treball, porten sempre al treball assalariat, a la venda de la força de treball. Hem vist un exemple d'açò en l'antiga Roma, després que la gran massa dels petits camperols foren expulsats de les seues parcel·les mitjançant la constitució de grans propietats nobles amb economia esclavista. Van continuar sent homes personalment lliures, però com que no tenien ja cap terra, per tant sense mitjans de producció, es van traslladar massivament del camp a Roma, com proletaris lliures. No obstant això, no podien vendre la seua força de treball, perquè no es trobaven compradors per a ella: els rics propietaris i capitalistes no necessitaven comprar força de treball, perquè es feien mantenir per braços esclaus. El treball esclau bastava aleshores plenament per a satisfer totes les necessitats dels propietaris de terres que feien fer qualsevol classe de coses. Però no podien aplicar força de treball més que per a la seua pròpia vida i el seu propi luxe, perquè l'objectiu de la producció esclavista era només el propi consum, no la venda de mercaderies. Per als proletaris romans, en conseqüència, estaven tancades totes les fonts de manutenció pel propi treball, i així no els va quedar un altre mitjà que viure de la mendicitat, de la mendicitat estatal, de distribucions periòdiques de mitjans de vida. De manera que en l'antiga Roma, en compte del treball assalariat, sorgí l'alimentació massiva dels homes lliures faltats de propietat a costa de l'estat. Açò va fer dir a l'economista francès Sismondi: en l'antiga Roma, la societat mantenia els seus proletaris, avui els proletaris mantenen la societat. Però si avui és possible el treball dels proletaris per a la manutenció pròpia i aliena, la venda de la seua força de treball, és perquè avui el treball lliure és la forma única i exclusiva de la producció i perquè aquesta, com a producció mercantil, no està dirigida justament al consum directe sinó a l'elaboració de productes per a la venda. L'esclavista comprava esclaus per a la seua pròpia comoditat i luxe; el senyor feudal espremia serveis i tributs als serfs amb la mateixa finalitat: per a viure dispendiosament amb tota la seua colla. L'empresari modern no fa produir als treballadors objectes d'alimentació, vestimenta i luxe per al seu propi ús, sinó que els fa produir mercaderies per a la venda, per a traure diners a canvi d'elles. I és justament aquest negoci allò que fa d'ell un capitalista, així com fa del treballador un obrer.

Veiem que el fet de la venda de la força de treball com a mercaderia assenyala tota una sèrie de condicions socials i històriques determinades. La mera aparició de la força de treball com a mercaderia en el mercat indica: 1) la llibertat personal dels treballadors; 2) la seua separació dels mitjans de producció, així com l'acumulació dels mitjans de producció en mans dels ociosos; 3) un alt nivell de productivitat del treball, és a dir la possibilitat de lliurar plus-treball; 4) la dominació general de l'economia mercantil, és a dir la creació del plus-treball en forma de mercaderies per a la venda, com a finalitat de la compra de la força de treball.

Exteriorment, des del punt de vista del mercat, la compra i la venda de la mercaderia força de treball és una operació completament comuna, de les que es produeixen milers a cada moment com una compra de botes o cebes. El valor de la mercaderia i les seues transformacions; el preu, i les seues oscil·lacions, la igualtat i independència del comprador i del venedor en el mercat, el caràcter voluntari de l'operació, tot és exactament igual que en qualsevol altra compravenda. Però el valor d'ús particular d'aquesta mercaderia, les circumstàncies particulars que són les úniques capaces de crear aquest valor d'ús, fan d'aquesta operació normal de l'univers mercantil, una relació social especial, completament nova. Vegem ara què es desenrotlla a partir d'aquesta operació de mercat.

II

L'empresari compra la força de treball i paga, com tot comprador, el seu valor (és a dir el seu cost de producció) en pagar al treballador, un preu que cobreix la seua manutenció. Però la força de treball comprada, amb els mitjans de producció utilitzats com a mitjana en la societat, és capaç de produir més que els seus simples costos de manutenció. Açò constitueix fins i tot, com sabem, una premissa de tota l'operació, perquè altrament no tindria sentit; en això consisteix el valor d'ús de la mercaderia força de treball, atès que el valor de les subsistències de la força de treball, com en el cas de tota altra mercaderia, està determinat per la quantitat de treball necessària per a produir-les, podem suposar que els aliments, les robes, etc., necessaris per a mantenir diàriament el treballador en condicions de treballar demanden, per exemple, sis hores de treball. El preu de la mercaderia força de treball, és a dir el salari, llavors ha de costar sis hores de treball en diners. Però el treballador treballa per al seu empresari no sis hores, sinó més temps, diguem-ne, per exemple, onze hores.

En aquestes onze hores, ha restituit a l'empresari, en les primeres sis, el salari rebut i, a més, li ha donat gratuïtament cinc hores més de treball. Així, la jornada de tot treballador consta, normalment i necessàriament, de dues parts: una pagada, en la que el treballador només restitueix el valor de les seues pròpies subsistències, en la que, per dir-ho així, treballa per a si mateix; i una no pagada, en la que fa treball gratuït, o plus-treball per al capitalista.

Cosa semblant ocorria en les formes anteriors d'explotació social. En els temps de la servitud, el treball del serf per a si mateix i el seu treball per al senyor feudal estaven separats en el temps i en l'espai. El camperol sabia perfectament quan i quant treballava per a si i quan, i quant, per al manteniment del misericordiós senyor, noble o eclesiàstic. Treballava primer uns dies en el seu propi camp, després uns dies en el del senyor. O bé treballava al matí en el propi i a la vesprada en el del senyor, o bé treballava algunes setmanes seguides només en el propi, i després algunes setmanes en el del senyor. Així, per exemple, en una aldea de l'Abadia de Maurismünster, a Alsàcia, el treball servil estava establert de la manera següent a meitat segle XII: des de la meitat d'abril fins a la meitat de maig cada llar camperola proporcionava la força d'un home per tres dies complets per setmana; des de maig fins al dia de Sant Joan una vesprada per setmana; des de Sant Joan fins a la sega del fenc dos dies per setmana; durant la collita tres vesprades per setmana i, des de Sant Martí fins a Nadal, tres dies complets per setmana. En la baixa Edat Mitjana, amb els progressos de la servitud, va créixer el treball per al senyor tan insistentment que prompte quasi tots els dies de la setmana i quasi totes les setmanes de l'any van arribar a correspondre a les *corvée*, i el camperol ja quasi no tenia temps per a conrear el seu propi camp. Però també llavors sabia perfectament que no treballava per a si, sinó per a altres. No era possible enganyar respecte d'això ni fins i tot el més ximple dels camperols.

En el modern treball assalariat, l'assumpte és completament distint. El treballador no crea en la primera part de la seua jornada objectes que necessita ell mateix: el seu aliment, robes, etc., per a produir després altres coses per a l'empresari. Al contrari, a la fàbrica, el treballador produeix durant tot el dia un mateix objecte i, per cert, predominantment un objecte que no necessita per al seu propi consum privat sinó en una mínima part o en absolut: plomes d'acer, cintes elàstiques o teixits de seda, o bé tubs de ferro colat. En el munt indiferenciat de plomes d'acer, cintes o teixits que ha creat durant el dia, cada peça té exactament el mateix aspecte que qualsevol altra, no es distingeix la menor diferència, si una part és treball retribuït o no retribuït, si una part és per al treballador, o una altra per a l'empresari. Al contrari, el producte en què el

treballador bolca el seu treball no té per a ell cap utilitat, i cap partícula d'ell li pertany; tot el que produeix el treballador pertany a l'empresari. Aquí resideix una gran diferència exterior entre el treball assalariat i la servitud. El serf, en circumstàncies normals, tenia poc de temps per a treballar en el seu propi camp, i el treball que feia pel seu compte li pertanyia. En el cas del modern treballador assalariat, tot el seu producte pertany a l'empresari, i així és com sembla que el seu treball a la fàbrica no tingués res a veure amb el seu propi sosteniment. Ha rebut el seu salari i pot fer amb ell el que vullga. Per a això ha de treballar en el que l'empresari li indique, i tot allò que ell produeix pertany a l'empresari. Però la diferència, que és invisible per al treballador, es posa després perfectament de manifest en els comptes de l'empresari, quan aquest calcula els ingressos deguts a la producció dels seus obrers. Per al capitalista és la diferència entre la suma de diners que rep per la venda del producte i les seues despeses tant en concepte de mitjans de producció com en concepte de salaris dels seus obrers. Allò que li queda com a guany és precisament el valor creat pel treball no retribuït, és a dir la plusvàlua que han creat els treballadors. De manera que cada obrer produeix, encara que només produïska cintes elàstiques, o teixit de seda, o tubs de ferro colat, abans que res el seu propi salari i, a més, plusvàlua gratuïta per al capitalista. Si, per exemple, ha teixit en 11 hores, 11 metres de teixit de seda, llavors 6 metres dels 11 contenen el valor del seu salari, i 5 són plusvàlua per a l'empresari.

Però la diferència entre el treball assalariat i el treball esclau o servil té conseqüències encara més importants. L'esclau i el camperol serf lliuraven el seu treball principalment per a les pròpies necessitats privades, per al consum del senyor. Creaven per al seu senyor objectes alimentaris i vestimenta, mobles, objectes de luxes, etc. Açò era el normal, almenys abans que l'esclavitud i la relació servil degeneraren davall la influència del comerç i entraren en decadència. Però la capacitat de consum de l'home, fins i tot el luxe en la seua vida privada, té determinats límits en cada època. Més que graners i estables replets, riques robes, una vida regalada per a si i per a tota la cort senyorial, cambres ricament decorades, més que tot això no podia necessitar l'antic esclavista o el noble medieval. Els objectes que serveixen per a l'ús diari no es poden guardar mai en quantitats massa grans, perquè sí s'espantlen: el gra es putrefacta fàcilment, o el devoren les rates i ratolins; la collita de fenc o de palla s'incendia fàcilment; les robes es danyen, etc. Els productes lactis, les verdures i fruites en general, són difícils de servir. Així, el consum tenia els seus límits naturals en l'economia esclavista com en la feudal, fins i tot amb la vida més regalada possible i, en conseqüència, tenia també els seus límits l'explotació normal de l'esclau i del camperol. Una altra cosa succeeix amb el modern empresari que compra la força de treball per a la producció de mercaderies. El que el treballador produeix a la fàbrica per a ell, és completament inútil, però igualment inútil per a l'empresari. Aquest fa produir a la força de treball comprada, no robes i aliments per a si, sinó qualsevol mercaderia que, per la seua banda, no necessita gens ni mica. Fa produir els teixits de seda, o tubs, o taüts, només per a desfer-se'n el més ràpidament possible, per a vendre'ls. Els fa produir per a fer-se amb diners amb la seua venda. I rep en diners, tant les seues despeses, que li són així restituïdes, com la plusvàlua regalada pels seus obrers. Tota l'operació l'efectua amb aquest fi, per a obtenir en diners el treball no pagat dels obrers. Però, com sabem, el diner és el mitjà de l'acumulació il·limitada de riquesa. En forma de diners, la riquesa no perd cap valor per causa del seu emmagatzemament, per molt perllongat que aquest siga; pel contrari, com veurem més endavant, la riquesa en forma de diners sembla fins i tot créixer pel simple emmagatzemament. I en forma de diners, la riquesa no coneix límits, pot créixer fins a l'infinit. En correspondència amb això, la fam de plus-treball del modern capitalista no coneix límits. Com més treball no retribuït

s'arrenca als obrers, molt millor. Esprémer plusvàlua i, per cert, esprémer-la sense límit: heus ací la finalitat pròpia i el paper de la compra de la força de treball.

L'impuls natural del capitalista cap a la incrementació de la plusvàlua arrencada als obrers troba, abans que res, dues vies simples que, per així dir-ho, s'ofereixen soles, si considerem la composició de la jornada de treball. Hem vist que la jornada de cada treballador es compon normalment de dues parts: de la part en la qual l'obrer reposa el seu propi salari, i de l'altra part en la qual lliura treball no pagat, plusvàlua. De manera que, per a incrementar la segona porció tot el possible, l'empresari pot avançar en dues direccions: prolongant la jornada en el seu conjunt o abreujant la primera part, la part retribuïda de la jornada és a dir reduir el salari de l'obrer. En realitat el capitalista recorre simultàniament a ambdós mètodes i és per això que, en el sistema del treball assalariat, es verifica una permanent tendència doble: tant a la prolongació del temps de treball com a la reducció dels salaris.

Si el capitalista compra la mercaderia força de treball, la compra com ho fa amb qualsevol altra mercaderia, per tal que li siga útil. Tot comprador de mercaderies tracta d'obtenir el màxim ús de les seues mercaderies. Si, per exemple, comprem botes, volem usar-les tot el temps que siga possible. Tot l'ús, la utilitat sencera de la mercaderia, pertany al seu comprador. El capitalista, en haver comprat la força de treball, té, des del punt de vista de la compra de mercaderies, ple dret a exigir que la mercaderia comprada li servisca per tant de temps com siga possible i tant com es puga. Si ha pagat la força de treball per una setmana, li pertany el seu ús per una setmana i té, des del seu punt de vista, com a comprador, el dret a fer treballar l'obrer, si és possible, set vegades 24 hores a la setmana. Però, d'altra banda, l'obrer, com a venedor de la mercaderia, té un punt de vista completament invers. Clar que l'ús de la força de treball correspon al capitalista, però aquest troba els seus límits en la potència física i mental de l'obrer. Un cavall pot treballar sense deteriorar-se, dia rere dia, només vuit hores. Un home ha de tenir un cert temps per a menjar, vestir-se, descansar, etc., per a recuperar la seua força gastada en el treball. Si no el té, la seua força de treball no sols es consumeix sinó que es destrueix. El treball excessiu la debilita, i abreuja la vida de l'obrer. Si per un ús immoderat de la força de treball, el capitalista acurta la vida del treballador de dues setmanes en una setmana, és com si s'apropriés de tres setmanes pel salari d'una. Açò significa, des del mateix punt de vista del comerç de mercaderies, que el capitalista desposseeix l'obrer. De manera que el capitalista i l'obrer, en relació amb la durada de la jornada de treball, representen, ambdós al terreny del mercat de les mercaderies, dos punts de vista exactament contraposats, i la durada efectiva de la jornada, per consegüent, només es fixa a través de la lluita entre la classe capitalista i la classe obrera, com una *relació de forces*. La jornada de treball no té en si límits determinats; segons el temps i el lloc, trobem jornades de vuit, deu, dotze, catorze, setze, divuit hores. La durada de la jornada és objecte d'una lluita secular. En aquesta lluita distingim dos períodes importants. El primer comença ja a finals de l'Edat Mitjana, en el segle XIV, quan el capitalisme està donant just els seus primers, tímids passos, i començant a saccar la cuirassa del reglament gremial. La jornada normal tradicional arribava, en el temps de floriment de l'artesania, a unes sis hores, a més de guardar-se plàcidament i cerimoniosament el temps dels menjars, el de son, de repòs, la tranquil·litat del diumenge i els dies festius. A l'antiga artesania, amb el seu lent mètode de treball, li bastava; als empresaris fabrils principiants, no. I així ve la primera llei de prolongació forçosa de la jornada que els capitalistes obtenen del govern. Des del segle XIV fins a les acaballes del XVII veiem en Anglaterra, França i Alemanya, lleis relatives a la *jornada mínima*, vertaderes prohibicions, per als treballadors i companys, de treballar menys que un cert nombre d'hores que eren, predominantment, dotze hores. La lluita

contra la ganduleria dels treballadors constitueix la gran consigna des de l'Edat Mitjana fins entrat el segle XVIII. Però, a partir del moment en què es fallida la força de la vella artesania gremial, i el proletariat massiu, sense mitjans de producció, depèn simplement de la venda de la força de treball, quan van sorgir les grans manufactures amb la seua enfebrada producció en massa, es produeix un viratge. S'inicia una succió sobtada i il·limitada de treballadors de totes les edats i d'ambdós sexes, quedant segades com per una pesta, en pocs anys poblacions senceres de treballadors. Un diputat va declarar en 1863, al parlament anglès: "La indústria cotonera compta noranta anys [...] En tres generacions de la raça anglesa, ha engolit nou generacions d'obriers del cotó." (Karl Marx, *Das Kapital* tom I, pàgina 229) I un escriptor burgès anglès, John Wade; escriu (a la seua obra sobre la *Història de la classe mitjana i de la classe obrera*) "La cobdícia dels fabricants i la seua crueltat en la persecució del guany no van ser inferiors a la crueltat dels espanyols respecte als indis d'Amèrica en la seua carrera de l'or. (Cf. *ibíd*, pàgina 204) En Anglaterra, en certes branques industrials, com a la fabricació de randes, estaven empleats xiquets de 9 a 10 anys encara en els anys seixanta del segle XIX, des de les 2, les 3 i les quatre del matí fins a les 10, 11, i 12 de la nit. Són conegudes en Alemanya les condicions que prevalien fins fa poc, per exemple, en el tractament d'espills amb mercuri, i en els forns, que prevalen, encara avui per regla general, en la confecció, i en la indústria domiciliaria. Només la moderna indústria capitalista ha assolit la invenció del treball nocturn, totalment desconegut abans. En tots els estats anteriors de la societat la nit es considerava com a temps destinat per la naturalesa mateixa al repòs de l'home. L'empresa capitalista va descobrir que la plusvàlua espremuda als obrers a la nit, no es diferència en res de l'extreta durant el dia i va introduir els torns diürn i nocturn. De la mateixa manera el diumenge, que en l'Edat Mitjana era respectat estrictament per l'artesania gremial, fou sacrificat a la voracitat de la plusvàlua del capitalista i agregat als restants dies de treball. S'hi agregaren dotzenes de petites invencions per a la prolongació de la jornada: els menjars realitzats durant el treball sense pausa de cap tipus, la neteja de les màquines, no durant la jornada normal, sinó després de la seua terminació, és a dir durant el temps de repòs del treballador, etc. Aquesta pràctica dels capitalistes, que en les primeres dècades va regir amb tota llibertat i sense límits, va fer necessària una nova sèrie de lleis relatives a la jornada de treball., aquesta vegada no per a la prolongació forçosa, sinó per a la seua reducció. Les primeres prescripcions legals relatives a la jornada màxima no foren arrencades tant per la pressió dels obrers com pel simple instint de conservació de la societat capitalista. Les primeres dècades de manejos sense restriccions de la gran indústria, tingueren efectes tan destructius sobre la salut i les condicions de vida de les masses populars laborioses, van produir una mortaldat, i una morbiditat tan enormes, van deixar físicament lesionats i mentalment destrossats tants, determinaren tals epidèmies i tants casos d'ineptitud per al servei de les armes, que l'existència mateixa de la societat semblà amenaçada del mode més profund. Era evident que si l'estat no posava límit a l'afany natural de plusvàlua del capital, a la curta o a la llarga, aquest transformaria estats sencers en cementeris gegants en què només es veurien ossos d'obriers. Sense obrers, no hi ha explotació d'obriers. Així, en el seu propi interès, per a fer possible l'explotació en el futur, el capital va haver de posar alguns límits a l'explotació en el present. Les forces del poble s'hagueren de respectar quelcom per a assegurar la seua ulterior explotació. Va caldre passar d'una economia rapaç, malgastadora, a l'explotació racional. D'allí sorgiren les primeres lleis de jornada màxima, així com sorgeix tota reforma social burgesa. Tenim un equivalent d'això en les lleis de caça. Així com hi ha lleis que asseguren a les preses de caça major certs miraments perquè es reproduïsquen racionalment i puguen ser objecte de caça regular, així també la reforma social garanteix

certs miraments amb la força de treball del proletariat perquè puga ser objecte d'explotació racional per part del capital. O, com diu Marx: la limitació del treball fabril fou imposada per la mateixa necessitat que obliga l'agricultor a abocar adob als camps. La legislació fabril naix en la dura lluita de dècades contra la resistència dels capitalistes individuals, pas a pas, inicialment per a xiquets i dones i en certes indústries. Va seguir França, on la revolució de febrer de 1848, davall la pressió inicial del victoriós proletariat de París, proclamà la jornada de dotze hores, la qual fou la primera llei general, referent a la jornada de treball de tots els obrers, incloent-hi els homes adults en totes les branques de treball. En els Estats Units s'inicià, immediatament després de la guerra civil de 1861, que va abolir l'esclavitud, un moviment general dels treballadors per la jornada de vuit hores que es va estendre al continent europeu. A Rússia van aparèixer les primeres lleis de protecció de dones i menors arran dels grans disturbis fabrils de 1882 al districte industrial de Moscou, i la jornada d'onze hores i mitja, per les primeres vagues generals dels 60.000 obrers tèxtils de Sant Petersburg en 1896 i 1897. Alemanya marxa actualment a la saga de tots els altres grans estats moderns, amb les seues lleis de protecció només per a dones i xiquets.

Fins aquí hem parlat només d'un aspecte del treball assalariat: del temps de treball, i ja en això veiem fins a quin punt la simple i senzilla operació mercantil de la compravenda de la força de treball ha portat aparellats fenòmens peculiars. Però és necessari utilitzar aquí les paraules de Marx: "Cal reconèixer que el nostre obrer no surt del procés de producció de la mateixa manera que hi entrà. En el mercat es va enfrontar, com a propietari de la mercaderia *força de treball*, a altres propietaris de mercaderies, propietari de mercaderies enfront de propietaris de mercaderies. El contracte pel qual va vendre al capitalista la seua força de treball demostrà acabadament que ell disposa lliurement de si mateix. Després de tancar tracte es descobreix que ell no era *un agent lliure*; que el temps pel qual *és lliure* de vendre la seua força de treball, és el temps pel qual està *obligat* a vendre-la; que, en realitat, el seu explotador no s'atura mentre queda un múscul, un nervi, una gota de sang que explotar. Per a 'protegir-se' de la serp dels seus mals, els obrers han d'apinyar els seus caps i arrencar *com a classe* una llei estatal, un prepotent *obstacle social* que els impedisca a ells mateixos vendre's a si mateixos i als seus, *per contracte voluntari amb el capital*, per a la mort i l'esclavitud."

Les lleis de protecció dels treballadors són, en realitat, el primer reconeixement oficial de la societat actual, que la igualtat i la llibertat formals que serveixen de base a la producció mercantil i a l'intercanvi, es frustren immediatament, esdevenen desigualtat i absència de llibertat, des que la força de treball apareix com a mercaderia en el mercat.

III

El segon mètode del capitalista per a incrementar la plusvàlua és la reducció del salari. El salari, com la jornada de treball, no té límits fixos. Abans que res: en parlar del salari, s'han de distingir els diners que rep l'obrer de l'empresari de la quantitat de mitjans de vida que n'obté a canvi. Si només sabem del salari d'un treballador que la seua suma és, per exemple, de dos marcs diaris, encara no en sabem res. Perquè amb els mateixos dos marcs es poden comprar molts menys mitjans de vida en temps de carestia que en temps de barator; la mateixa moneda de dos marcs comporta un nivell de vida distint en un país que en un altre, fins i tot un nivell distint en cada regió d'un mateix país. L'obrer pot rebre com a salari més diners que abans i, no obstant això, no viure millor sinó tan mal com abans, fins i tot pitjor que abans. El *salari real* és la suma de mitjans de vida que rep l'obrer, mentre que el *salari en diners* és només el salari nominal. Si el salari no és més que l'expressió monetària del valor de la força de treball,

aquest valor consisteix en la quantitat de treball que s'empra en la producció dels mitjans de vida necessaris per a l'obrer. Però, què s'entén per "mitjans de vida necessaris"? Si abstraiem les diferències individuals entre un obrer i un altre, que no tenen aquí cap paper, la diferència de nivells de vida de la classe obrera en distints països i períodes, demostra que el concepte de "mitjans de vida necessaris" és molt variable i flexible. L'obrer anglès actual, millor remunerat, considera el consum diari de bistecs com a necessari per a la vida, mentre que el culí xinès viu amb un grapat d'arròs. Donada la flexibilitat del concepte de "mitjans de vida necessaris", es desenrotlla entre capitalista i obrer, entorn de la magnitud del salari, una lluita semblant a la referent a la durada de la jornada. El capitalista s'até al seu punt de vista de comprador de la mercaderia quan argumenta: està molt bé, per cert, que jo haja de pagar la mercaderia força de treball pel seu valor, com tot comprador decent, però quin és el valor de la força de treball? Els mitjans de vida necessaris? Molt bé, done al meu obrer exactament allò que és necessari per a viure; ara bé, què és allò absolutament necessari per a mantenir en vida un home, ho diu en primer terme la ciència, la fisiologia, i en segon terme l'experiència general. I es comprèn per si mateix que jo lliure aquest mínim amb absoluta exactitud; perquè si donés una moneda de més, no seria un comprador decent sinó un ximple, un filantrop dels que fan regals de la seua butxaca a aquell a qui han comprat una mercaderia; tampoc regale una sola moneda al meu sabater ni a la meua cigarrera, i tracte de comprar les seues mercaderies tan barat com m'és possible. De la mateixa manera tracte de comprar la força de treball tan barata com és possible, i quedem perfectament en pau si done al meu obrer el mínim estricte que li permet seguir viu. El capitalista està perfectament en el seu dret des del punt de vista de la producció de mercaderies. Però no ho està menys l'obrer que, com a venedor de la mercaderia, replica: cert és que no puc pretendre més que el valor diari de la meua mercaderia força de treball. Però exigisc, justament, que em pagues vertaderament aquest valor complet. No pretenc més que els mitjans de vida necessaris. Però, quins són els mitjans de vida necessaris? Dius que la resposta la donen la fisiologia i l'experiència, que mostren què és allò que necessita mínimament una persona per a mantenir-se viva. Així suplantes el concepte "mitjans de vida necessaris" per la necessitat absoluta, *fisiològica*. Però açò s'oposa a la llei de l'intercanvi de mercaderies. Perquè saps tan bé com jo que el valor de tota mercaderia en el mercat es mesura pel treball *socialment* necessari per a la seua producció. Si el teu sabater et porta un parell de botes i exigeix per elles 20 marcs, perquè ha treballat per a produir-les quatre dies, tu li diràs: "aconseguisc botes com aquestes, de fàbrica, per només 12 marcs, perquè allí, a màquina en fan un parell en un dia. De manera que els seus quatre dies de treball (ja que ja és habitual produir les botes a màquina) no eren necessaris considerant l'assumpte socialment, encara que ho hagen sigut per a *vostè* perquè *vostè* no treballa amb màquines. Però no és culpa meua, i li pague només pel treball socialment necessari, és a dir 12 marcs". Ja que procediries així en la compra de botes, en la compra de la meua mercaderia força de treball has de pagar-me també els costos socialment necessaris del seu manteniment. Ara bé, per a la meua vida és socialment necessari tot allò que, al nostre país i en els nostres dies, constitueix la manutenció habitual d'un home de la meua classe. En una paraula, has de donar-me no el mínim fisiològicament necessari, que em manté a penes en vida com a un animal, sinó el mínim socialment normal que m'assegure un nivell de vida habitual. Només així hauràs pagat el valor de la mercaderia com a comprador decent; en cas contrari la compres per menys del seu valor.

Veiem que l'obrer, des d'un punt de vista purament mercantil, té almenys tanta raó com el capitalista. Però només amb el temps arriba a fer valdre aquest punt de vista; perquè només pot fer-ho valdre com a classe social, és a dir com a conjunt, com a

organització. Només amb el sorgiment dels sindicats i del partit obrer comença a assolir la venda de la seua força de treball pel seu valor, o siga el seu nivell de vida com a necessitat social i cultural. Abans que els sindicats s'inicien en un país, i abans que tinguen vigència en totes les branques de la indústria, resulta determinant, en canvi, per a la fixació de les salaris, la tendència dels capitalistes a reduir els mitjans de vida al mínim fisiològic, animal per així dir-ho, és a dir: a pagar la força de treball per davall del seu valor. Els temps de la dominació desenfrenada del capital, a la que encara no se li oposava cap resistència de la coalició i les organitzacions dels obrers, van portar a la mateixa degradació bàrbara de la classe obrera respecte als salaris, que respecte al temps de treball abans de la sanció de les lleis fabrils. Es tracta d'una croada del capital contra tot rastre de luxe, comoditat, benestar en la vida de l'obrer, fins i tot d'allò al que estava acostumat des dels temps de l'artesania i de l'economia camperola. Es tracta d'un esforç per a reduir el consum del treballador a una simple i tediosa absorció d'aliment, tal com s'enceba el bestiar o es lubrica la màquina. A més, els treballadors més endarrerits i menys exigents són presentats com a exemple i model als obrers millor situats. Aquesta croada contra el nivell de vida humà dels obrers s'inicià en Anglaterra, amb la indústria capitalista. Un autor anglès es lamentava d'aquesta manera al segle XVII: "Considerare hom només la massa aborronadora d'articles superflus que consumeixen els nostres obrers manufacturadors, com són: aiguardent, gin, te, sucre, fruites importades, cervesa forta, llenç estampat, rapè, tabac, etc." Als obrers anglesos els posaven aleshores als francesos, holandesos, alemanys, com a exemple de sobrietat. Així va escriure un fabricant anglès: "El treball és un terç més barat a França que en Anglaterra: perquè els pobres (així s'anomenava els obrers) francesos treballen de valent i economitzen estrictament els aliments i robes, i els seus articles essencials de consum són el pa, les fruites, herbes, arrels, i peix sec; rares vegades mengen carn i, quan el blat està car, molt poc de pa." Cap a l'inici del segle XIX un nord-americà, el comte Rumford, confeccionà especialment un *llibre de cuina per a obrers* amb receptes per a l'abaratiment de la seua alimentació. Aquest famós llibre, rebut amb gran entusiasme per la burgesia de diversos països, contenia, per exemple, una recepta que deia així: "Cinc lliures d'ordi, cinc lliures de dacsa, 30 centaus d'arengs, 10 centaus de sal, 10 centaus de vinagre, 20 centaus de pebre i herbes (total 2,08 marcs: dona una sopa per a 64 persones i, donat el preu mitjà del gra, fins i tot es pot reduir el seu cost a menys de 3 centaus per cap." Els treballadors de les mines de Sud-amèrica suporten potser la tasca diària més pesada del món, consistent a traure a la superfície a coll, des d'una profunditat de 450 peus, un pes de mineral de 180 a 200 lliures, i conta Justus Liebig que viuen només de pa i fesols. Ells preferirien alimentar-se de únicament de pa, però els seus patrons, que han descobert que amb pa no poden treballar tan dur, els tracten com a cavalls i els obliguen a menjar els fesols, perquè aquests afavoreixen el desenrotllament dels ossos. A França es produí, ja en 1831, la primera revolta de fam dels obrers: la dels teixidors de la seda de Lyon. Davall el Segon Imperi, en els anys setanta, quan la vertadera indústria mecanitzada va fer la seua entrada a França, el capital celebrà les seues màximes orgies en la reducció dels salaris. Els empresaris sortiren de la ciutat al camp a la cerca de braços més barats. I hi foren tan lluny que va haver-hi dones que treballaven per un salari diari d'1 sou és a dir 4 fenigs. Clar que aquesta glòria no va durar molt, perquè semblants jornals, no podien bastar ni tan sols per a la vida animal. En Alemanya el capital va introduir condicions semblants primerament en la indústria tèxtil, on els salaris, reduïts fins i tot per davall del mínim fisiològic, van ocasionar en els anys quaranta els aixecaments de fam dels teixidors a Silèsia i en Bohèmia. Actualment, el mínim animal constitueix la regla dels salaris en tot arreu on el sindicat no exerceix la seua acció sobre el nivell de vida: entre els obrers

rurals en Alemanya, en la confecció, en les diverses branques de la indústria domiciliària.

IV

Formació de l'exèrcit de reserva

Quan la càrrega laboral s'agreuja i la reducció del nivell de vida dels treballadors arriba fins a nivells pròxims a la vida animal, i a vegades fins al mateix nivell, la moderna explotació capitalista s'igualava a la que es produïa en l'economia esclavista i en la servitud de la gleba, durant la pitjor degeneració d'aquestes dues formes d'economia, en el període en què s'acostaven a la seua caducitat. Però allò que ha portat exclusivament la producció capitalista de mercaderies, que era completament desconegut en totes les èpoques anteriors, és l'atur parcial i, per tant, el no-consum dels treballadors com a fenomen permanent, el que s'anomena exèrcit de reserva dels treballadors. La producció capitalista depèn del mercat i ha de seguir la demanda d'aquest. Però aquesta varia permanentment i engendra alternativament anys, temporades i mesos de bons i de mals negocis. El capital ha d'adaptar-s'hi constantment a aquest canvi de conjuntura i, en conseqüència, emprar ara més, ara menys obrers. De manera que, per tal de tenir en cada moment a la seua disposició el nombre necessari de força de treball per a fer front als moments de màximes exigències del mercat, ha de mantenir permanentment disponible, junt amb els obrers ocupats, un nombre considerable d'aturats en reserva. Els obrers aturats, com a tals, no reben cap salari, la seua força de treball no es compra, està simplement emmagatzemada; de manera que el no-consum d'una part de la classe obrera és part integrant essencial de la llei del salari de la producció capitalista. Al capital no li interessa en absolut com sostenen la seua vida aquests aturats, i rebutja tot intent de liquidar l'exèrcit de reserva com a quelcom que posa en perill els seus propis interessos vitals. La crisi cotonera anglesa de 1863 en proveí un notable exemple. Quan, per falta de cotó en brut nord-americà, les filatures i teixidures angleses van haver d'interrompre el seu funcionament sobtadament i, en conseqüència, quedà sense pa una massa d'un milió de treballadors, una part d'aquests aturats es va decidir a emigrar a Austràlia per a evitar la imminent mort per inanició. Van exigir del parlament anglès una assignació de 2 milions de lliures esterlines per a fer possible l'emigració de 50.000 obrers sense treball. Però els fabricants cottoners alçaren un cridòria d'indignació contra aquesta exigència dels obrers. La indústria no podria moure's sense màquines i els treballadors són així mateix màquines, de manera que han d'estar disponibles. "El país" experimentaria una pèrdua de 4 milions de lliures esterlines si els famolencs aturats se n'anaren sobtadament. El parlament denegà, en conseqüència, el fons d'emigració, i els aturats van quedar encadenats a la seua famolenta misèria per a constituir la reserva necessària per al capital. Els capitalistes francesos van proveir un altre exemple notori en 1871. Quan, després de la caiguda de la Comuna, es va dur a terme la degolla dels treballadors de París, amb formes processals o sense elles, en tan enorme escala que foren assassinats deu mil proletaris, i per cert, els millors i més aptes, la flor de la classe obrera, enmig dels instints venjatius desencadenats sorgí entre els empresaris el temor que la manca de "braços" disponibles pogués danyar prompte el capital; en efecte, la indústria es trobava just llavors, després de finalitzada la guerra, davant un alça animada dels negocis. Molts empresaris parisencs s'entossudiren per això davant els tribunals, per a moderar les persecucions als lluitadors de la Comuna i salvar els braços obrers de la carnisseria de l'espasa, per a tornar-los al braç del capital.

L'exèrcit de reserva compleix una doble funció per al capital, primer, la de proveir la força de treball per a tota animació sobtada dels negocis, i segon la d'exercir,

mitjançant la competència entre aturats, una pressió constant sobre els ocupats, i mantenir els seus salaris en un mínim.

Marx distingeix en l'exèrcit de reserva quatre capes diferents, la funció de les quals per al capital, i les condicions de vida de les quals, estan conformades de distinta manera. La capa superior està constituïda pels obrers industrials periòdicament aturats, que sempre existeixen en tots els oficis, fins i tot en els de millor situació. El seu personal es renova permanentment, perquè tot treballador està aturat en uns períodes i ocupat en altres; el seu nombre varia fortament segons la marxa dels negocis, es fa molt gran en els temps de crisi i petit en les bones conjuntures; però no s'esgota mai i, en general, creix en el curs del desenvolupament industrial. La segona capa, és el proletariat que flueix del camp a la ciutat, compost per treballadors no qualificats que es presenten en el mercat amb les exigències mínimes; no estan lligats a una branca determinada de treball quant a ser treballadors simples, i actuen com a reserva de totes elles esperant l'oportunitat de trobar feina. La tercera categoria és la dels proletaris més endarrerits, que no tenen cap treball regular i es troben permanentment cercant treballs ocasionals. Aquí s'observen la jornada de treball més prolongada i els salaris més baixos, raó per la qual aquesta capa és tan útil per al capital i tan indispensable com la capa del nivell més alt. Aquesta capa es recluta permanentment entre els supernumeraris de la indústria i l'agricultura, però especialment en la petita artesanía arruïnada i en els oficis secundaris que es van extingint. Constitueix l'àmplia base de la indústria domiciliària i actua en general, per així dir-ho, entre bastidors, darrere de l'escenari oficial de la indústria. No presenta cap tendència a extingir-se sinó que, al contrari, creix tant pels èxits cada vegada majors de la indústria a la ciutat i el camp, com per una natalitat molt intensa.

Finalment, la quarta capa de l'exèrcit de reserva proletari consisteix en els directament miserables: els pobres en part aptes per al treball, que la indústria i el comerç empren en períodes de bona marxa dels negocis, sent expulsats en primer terme en períodes de crisi; en part ineptes per al treball; obrers envellits que la indústria ja no pot usar, vídues i orfes proletaris, xiquets miserables, víctimes espatllades i mutilades de la gran indústria, de la mineria, etc., i, finalment, els desacostumats al treball: vagabunds i semblants. Aquesta capa desemboca directament en el lumpenproletariat: delinqüents, prostitutes. El pauperisme, diu Marx, constitueix la casa d'invàlids de la classe obrera i el pes mort del seu exèrcit de reserva. La seua existència queda determinada tan necessàriament i ineluctablement per l'exèrcit de reserva, com aquest pel desenvolupament de la indústria. La pobresa i el lumpenproletariat estan entre les condicions d'existència del capitalisme i creixen amb ell: com major és la riquesa social, el capital en funcionament i la massa d'obriers empleats per ell, major també la capa d'aturats en reserva, l'exèrcit de reserva. Com major és l'exèrcit de reserva en relació amb la massa d'obriers ocupats, major és la capa inferior de pobresa, pauperisme i delictes. De manera que, junt al capital i la riquesa, creix igualment, de forma inevitable, la quantitat d'aturats faltats de salari i, amb ells, la capa dels Lasar de la classe obrera (la misèria oficial). Aquesta és, diu Marx, *la llei absoluta i universal del desenvolupament capitalista*.

Com hem dit, en totes les formes anteriors de societat era desconeguda la formació d'una capa permanent i creixent d'aturats. En la comunitat comunista primitiva, evidentment treballen tots mentre això era necessari per a la manutenció, en part per necessitat directa, en part sota pressió de l'autoritat moral i legal de la comunitat. Però, d'altra banda, tots els membres de la societat són proveïts dels mitjans de vida accessibles. El nivell de vida del grup comunista primitiu és sens dubte prou baix i simple. Però en la mesura que hi ha mitjans de vida, n'hi ha per a tots per igual, i

és totalment desconeguda la pobresa en el sentit actual, la despulla dels mitjans disponibles en la societat. La tribu primitiva passa fam moltes vegades, o sovint, quan la persegueix la malvolença de les condicions naturals, però la seua escassetat és, en aquest cas, escassetat de la societat com a tal, sent impensable la carència en una part dels seus membres mentre una altra part està en l'abundància; perquè en la mesura que estan assegurats els mitjans de vida de la societat, està assegurada l'existència de cadascun dels seus membres.

Troblem el mateix en les societats esclavistes oriental i antiga. Per molt explotat que estigués l'esclau estatal egipci o l'esclau privat grec, per molt gran que fos l'abisme entre la seua mesquina subsistència i l'abundància en què vivia el seu amo, la seua vida estava assegurada, no obstant això, per la pròpia relació d'esclavitud. No es deixava que els esclaus periren d'inanició, de la mateixa manera que avui no es deixa perir el cavall o el bestiar. El mateix en les relacions servils medievals: l'encadenament dels camperols a la gleba i la ferma estructura de tot el sistema de dependència feudal, on cadascú havia de ser senyor d'altri, o servidor d'un senyor, o ambdues coses al mateix temps, atribuïa a cadascú lloc determinat. I per més espremutos que foren els serfs de la gleba, cap senyor tenia dret a tirar-los de la gleba, o siga desposseir-los dels seus mitjans de vida; al contrari, la relació servil obligava el senyor a auxiliar els pauperitzats camperols en cas de sinistres com ara incendi, inundació, pedra, etc. Cap a finals de l'Edat Mitjana, amb l'enfonsament del feudalisme i l'entrada en escena del capital modern, s'inicia l'expropiació dels camperols. Però en l'Edat Mitjana, per regla general, estava assegurada l'existència de la gran massa dels treballadors. Ja llavors es formà, no obstant això, un petit contingent de pobres i captaires a causa de les nombroses guerres, de pèrdues patrimonials individuals. Però la manutenció d'aquests pobres corresponia a la societat com a obligació. Ja l'emperador Carlemany determina detalladament en els seus *Capitulares*: "Pel que fa als *captaires* que vaguen pel país, volem que tots els nostres vassalls alimenten els pobres, ja siga en el domini que tenen concedit o a l'interior de les seues cases, sense permetre'ls anar a altres llocs a pidolar." Més tard fou comesa especial dels monestirs albergar els pobres i proporcionar-los treball, si eren aptes per a ell. Així, en l'Edat Mitjana tota persona necessitada tenia assegurada l'acollida en qualsevol casa, l'alimentació dels miserables tenia el caràcter d'una obligació pura i simple i no portava aparellada el menyspreu que afecta el captaire d'avui.

La història del passat coneix només un cas en què una gran capa de la població fou privada d'ocupació i de pa. Es tracta del cas, ja esmentat, del camperolat de la Roma antiga, que fou expulsat de la terra i transformat en proletariat per al qual no quedava cap ocupació. Aquesta proletarització dels camperols era, per cert, una conseqüència lògica i necessària de la formació dels grans latifundis, així com de la difusió de l'economia esclavista. Però no era, en general, necessària per a l'existència de l'economia esclavista i de la gran propietat territorial. Pel contrari, el proletariat de Roma, aturat, era una desgràcia, una nova càrrega per a la societat, i la societat tractava d'impedir l'existència del proletariat i la seua pobresa per tots els mitjans al seu abast: mitjançant distribució periòdica de terra, mitjançant repartiment de mitjans de vida, mitjançant la regulació d'enormes importacions de grans i l'abaratiment artificial dels cereals. Finalment aquest gran proletariat de la Roma antiga fou mantingut, mal o bé, directament per l'estat.

La producció capitalista de mercaderies és, doncs, la primera forma d'economia en la història de la humanitat, en la qual l'atur i la indigència d'una capa gran i creixent de la població, i la directa pobresa sense esperança d'una altra capa igualment creixent, és no sols una conseqüència sinó també una necessitat, una condició de vida d'aquesta

economia. La inseguretats de l'existència de tota la massa treballadora, la seua indigència periòdica, o la misèria pura i simple d'àmplies capes, són per primera vegada un fenomen normal en la societat. Els savis de la burgesia, que no poden imaginar cap forma de societat que no siga l'actual, estan tan penetrats per aquesta necessitat natural de la capa dels aturats i els sense pa, que la declaren llei natural deguda a la voluntat divina. L'anglès Malthus estructurarà respecte d'això, al començament del segle XIX, la seua famosa teoria de la sobrepoblació, segons la qual la misèria sorgiria del mal costum que tindria la humanitat de multiplicar els seus fills més ràpidament que no els seus mitjans de subsistència.

Ara bé, com hem vist, no són sinó els simples efectes de la producció mercantil i de l'intercanvi de mercaderies els que porten a aquests resultats. Aquesta llei de la mercaderia, que formalment es basa en la igualtat i llibertat perfectes, dona per resultat de forma completament mecànica, sense cap intervenció de la llei o de la violència, sinó amb fèrria necessitat, una desigualtat social tan marcada com no es conegué mai en el marc de totes les anteriors relacions socials basades en la dominació directa d'un home sobre els altres. Per, primera vegada la fam pura i simple es converteix en el fuet que assota diàriament la vida de la massa treballadora. I això també s'interpreta com una llei natural. El clergue anglès Townsend va escriure ja en 1786: "Sembla una llei natural que els pobres són, fins a un cert punt, irreflexius, de tal manera que estan sempre per a complir les funcions més servils, brutes i comunes de la col·lectivitat. El fons de felicitat humana augmenta molt amb això, els més delicats queden alliberats del tràfec i poden dedicar-se sense destorb a assumptes més elevats, etc. La llei de pobres tendeix a destruir l'harmonia i bellesa, la simetria i l'ordre d'aquest sistema que Déu i la naturalesa han erigit en el món."

"Els delicats", que viuen a costa d'altres, ja han vist d'altra banda el dit de Déu i una llei natural en cadascuna de les formes de societat que els asseguraven els gaudis de la vida de l'explotador. Fins i tot ni els més grans esperits escapen a aquesta tergiversació històrica. Així, mil·lennis abans del clergue anglès, el gran pensador grec Aristòtil escrivia: "És la naturalesa mateixa que ha creat l'esclavitud. Els animals es divideixen en mascles i femelles. El mascle és un animal més perfecte, i exerceix la seua dominació; la femella és menys perfecta, i obeeix. De la mateixa manera, hi ha en el gènere humà individus que presenten tanta inferioritat respecte als altres, com el cos enfront de l'ànima o l'animal enfront de l'home; són homes que només serveixen per a treballs físics, i incapaços de realitzar qualque més perfecte. Aquests individus estan destinats per la naturalesa a l'esclavitud, perquè no hi ha per a ells res millor que obeir altres... Perquè, en definitiva, hi ha tanta diferència entre l'esclau i l'animal? Els seus treballs s'assemblen, només ens són útils pels seus cossos. Concloem, doncs, d'aquests principis, que la naturalesa ha creat uns homes per a la llibertat i d'altres per a l'esclavitud, i que, per tant, és correcte que l'esclau se sotmeta." La "naturalesa", a la que es fa responsable d'aquesta manera de tota forma d'explotació, hauria d'haver empitjorat molt amb el temps. Perquè si podria encara valdre la pena rebaixar una gran massa de poble a la ignomínia de l'esclavitud per a elevar sobre les seues esquenes un poble lliure de filòsofs i genis com ara Aristòtil, és poc fascinant, però, rebaixar, com es fa avui, milions de proletaris per a la cria de vulgars fabricants i grossos clergues.

V

Hem investigat fins aquí quin nivell de vida assegura l'economia mercantil capitalista a la classe obrera i les seues distintes capes. Però no sabem encara res amb exactitud sobre la relació d'aquest nivell de vida dels obrers amb la riquesa social en conjunt. Perquè els obrers poden, per exemple, tenir en un cas donat més mitjans de

vida, alimentació més abundant, millors robes que abans, mentre que la riquesa de les altres classes ha crescut molt més ràpidament encara, amb la qual cosa s'hauria reduït la *participació* dels treballadors en el producte social. Així, doncs, el nivell de vida dels treballadors ha d'eleva-se en termes absoluts i disminuir en relació amb altres classes. El nivell de vida de cada persona i de cada classe només es pot jutjar correctament si se l'avalua en el marc de les condicions regnants en l'època i en comparació amb la resta d'estrats de la mateixa societat. El príncep d'una tribu de negres primitiva, semisalvatge o bàrbara, en Àfrica, té un nivell de vida inferior, és a dir un habitatge més senzill, pitjors robes, aliments més bastos que un obrer fabril mitjà en Alemanya. Però aquest príncep, en relació amb els mitjans i aspiracions de la seua tribu, viu "principescament", mentre que l'obrer fabril en Alemanya, comparat amb el luxe de la rica burgesia i les necessitats pròpies dels nostres temps, viu de forma absolutament pobra. De manera, doncs que per tal d'avaluar correctament la situació dels obrers en la societat actual és necessari investigar no sols el salari absolut, és a dir la magnitud de salari en si, sinó també el salari relatiu, és a dir la participació que representa el salari de l'obrer en el producte total del seu treball. Hem suposat, en el nostre exemple precedent, que l'obrer reposa el seu salari, és a dir els seus mitjans de vida, en les primeres sis hores d'una jornada d'onze hores, i després crea plusvàlua per al capitalista, encara, durant cinc hores. En aquest exemple apliquem la hipòtesi que la producció de mitjans de vida per a l'obrer costa sis hores de treball. També hem vist que el capitalista tracta per tots els mitjans de reduir el nivell de vida de l'obrer per a incrementar al màxim el treball no retribuït, la plusvàlua. Però suposem que el nivell de vida de l'obrer no s'altere, és a dir, que estiga en condicions de fer-se sempre amb la mateixa quantitat d'aliments, robes, roba blanca, mobles; etc. Suposem, doncs, que el salari, considerat de forma absoluta, no disminuïska. Però si la producció de tots aquests mitjans de vida s'ha abaratit a través de progressos produïts en la producció i ara requereix, per exemple, menys temps, ara l'obrer necessitarà menys temps per a reposar el seu salari. Suposem que la quantitat d'aliments, vestimenta, mobles, etc., que requereix diàriament l'obrer no requerisca ja sis hores de treball sinó només cinc. Llavors el treballador, en la seua jornada d'onze hores, no treballarà sis, sinó només cinc hores per a reposar el seu salari, i li quedaran sis hores senceres per a treballar gratuïtament per a la creació de plusvàlua per al capitalista. La participació de l'obrer en el seu producte s'ha reduït en una sisena part, la del capitalista ha augmentat en una cinquena part. Però amb això el salari absolut no s'ha reduït gens ni mica. Pot fins i tot resultar que s'eleva el nivell de vida dels treballadors, és a dir que augmenten els salaris absoluts, diguem-ne en un deu per cent i, per cert, no sols els salaris en diners sinó també els mitjans de vida real de l'obrer. Però si la productivitat del treball creix en un quinze per cent al mateix temps o poc després, llavors s'ha reduït en realitat la participació dels obrers en el producte, és a dir el seu salari relatiu, tot i que el salari absolut ha augmentat. Així, doncs, la participació de l'obrer en el producte depèn de la productivitat del treball. Com menor siga la quantitat de treball amb què es produïsquen els seus mitjans de vida, menor serà el seu salari relatiu. Si, a causa de progressos haguts en la fabricació, les camises que es posa, les botes, les gorres, es produeixen amb menys treball que abans, encara que ell pugui fer-se amb el seu salari amb la mateixa quantitat de camises, botes i gorres, rep ara, no obstant això, una part menor de la riquesa social, del treball total de la societat. Però en el consum diari de l'obrer entren, en determinades quantitats, tots els productes i matèries primeres imaginables. Perquè no és només la fabricació de camises que abarateix les subsistències de l'obrer sinó també la fabricació cotonera que proveeix material per a les camises, i la indústria de les màquines que lliura les màquines de cosir, i la indústria que proporciona el filat. De la mateixa manera els mitjans de vida de

l'obrer s'abarateixen no sols pels progressos que es produeixen en les activitats de forn, sinó també per l'agricultura americana que proveeix massivament els cereals, i els progressos del transport ferroviari i de navegació a vapor, que transporta els cereals d'Amèrica a Europa, etc. Cada progrés de la indústria, cada elevació de la productivitat del treball humà porta a què la manutenció vital dels obrers coste cada vegada menys treball. En conseqüència, l'obrer ha de dedicar una part cada vegada menor de la seua jornada a la reposició del seu salari, i es fa cada vegada major la part en la qual crea treball no retribuït, plusvàlua per al capitalista.

Ara bé, el progrés constant, incessant, de la tècnica és una necessitat, una condició de vida per als capitalistes. La concurrència entre els diversos empresaris obliga cadascun d'ells a produir els seus productes de la forma més barata possible, és a dir amb la màxima economia de treball humà. I, si un capitalista qualsevol ha introduït en la seua fàbrica un nou procediment, la mateixa concurrència obliga tots els altres empresaris de la mateixa branca a millorar igualment la tècnica per a no deixar-se eliminar del mercat. Açò s'expressa exteriorment de forma visible en la introducció general de la propulsió mecànica en compte de la propulsió manual i en la introducció cada vegada més ràpida de màquines noves i millorades en compte de les antigues. Els invents tècnics en tots els terrenys de la producció han esdevingut el pa de cada dia. Així, la revolució tècnica de tota la indústria, tant en la producció pròpiament dita, com en els mitjans de transport, constitueix un fenomen incessant, una llei vital de la producció capitalista de mercaderies. I tot progrés en la productivitat del treball es manifesta en la reducció de la quantitat de treball que és necessària per a la manutenció de l'obrer. La producció capitalista no pot avançar un pas sense reduir la participació dels obrers en el producte social. Amb cada innovació de la tècnica, amb cada millora en les màquines, amb cada aplicació nova del vapor i l'electricitat en la producció i en el transport, es redueix la participació dels obrers en el producte i augmenta la dels capitalistes. El salari relatiu cau més i més, irrefrenablement i ininterrompudament; la plusvàlua, és a dir la riquesa dels capitalistes, no retribuïda i espremuda als obrers, creix sempre més i més de la mateixa manera ininterrompuda i permanent.

També aquí veiem una diferència contundent entre la producció capitalista de mercaderies i totes les formes anteriors d'economia. En la societat comunista primitiva, com sabem, es distribueix el producte immediatament després de la producció, entre tots els treballadors, és a dir entre tots els membres, perquè no hi ha ociosos. Sota les relacions de servitud allò que és determinant no és la igualtat sinó l'explotació dels treballadors pels ociosos. Però no és la participació del treballador, del camperol serf, en el fruit del seu treball allò que es determina sinó que allò que es fixa, exactament, és la participació de l'explotador, del senyor, en la forma de serveis i tributs ben determinats que ell ha de rebre dels camperols. Allò que queda, per damunt d'ells, de temps de treball i de producte, constitueix la participació del camperol de tal manera que aquest, en circumstàncies normals, abans de l'explotació extrema de la servitud de la gleba, té, en un cert grau, la possibilitat d'incrementar la seua pròpia participació tesant les seues forces de treball. És cert que a mesura que avança l'Edat Mitjana aquesta participació del camperol es fa cada vegada menor en relació a les creixents exigències de la noblesa i del clero. Però en tota oportunitat es tracta de normes determinades, visibles i, tot i que arbitràries, eren fixades per homes, i per més que aquests homes fossen inhumans eren normes establertes que determinaven la participació del camperol serf i del seu explotador feudal en el producte. En conseqüència, el camperol medieval veu i sent amb tota exactitud quan se li carreguen pesos majors i pateix deterioració la seua pròpia participació. Per això és possible una lluita contra aquestes reduccions de la participació; i esclata realment, allí on és possible, com a lluita oberta del camperol

explotat contra la reducció de la seua participació en el producte del seu treball. Sota determinades condicions, d'altra banda, aquesta lluita es veu fins i tot coronada per l'èxit: la llibertat de la burgesia urbana sorgí perquè els artesans, inicialment subjectes a servitud, s'anaren alliberant, gradualment, un a un, dels diversos serveis personals, i prestacions múltiples de l'època feudal, fins que van conquerir la resta (la plena llibertat personal de propietat) en lluita oberta.

En el sistema salarial no hi ha determinacions legals ni consuetudinàries, ni tampoc simplement violentes i arbitràries, relatives a la participació de l'obrer en el seu producte. Aquesta participació queda determinada pel nivell que presenta en un moment donat la productivitat del treball, per l'estat de la tècnica; no és cap arbitri dels explotadors, sinó el progrés de la tècnica, allò que redueix incessantment i despietadament la participació de l'obrer. Es tracta, doncs, d'un poder completament invisible, una acció simplement mecànica de la competència i de la producció de mercaderies, deixant-li una porció del seu producte cada vegada menor; un poder que exerceix la seua acció silenciosa, imperceptiblement, a esquenes dels obrers i contra el qual, en virtut d'això, és completament impossible lluitar. El paper personal de l'explotador és encara visible tractant-se del salari absolut, és a dir de les subsistències reals. Una reducció del salari, que determina una reducció del nivell real de vida dels obrers, constitueix un atemptat visible dels capitalistes contra els obrers i rep d'aquests generalment, allí on es fa sentir l'acció del sindicat, la resposta de la lluita immediata i, en cas de resultat favorable, ells ho impedeixen. En canvi, la disminució del salari relatiu s'efectua aparentment sense la menor participació personal del capitalista, i contra ella no tenen els treballadors cap possibilitat de lluita dins del sistema de salari, és a dir al terreny de la producció mercantil. Els treballadors no poden lluitar contra el progrés tècnic de la producció, contra els invents, la introducció de màquines, contra el vapor i l'electricitat, contra les millores dels mitjans de transport. Però els efectes de tots aquests avanços sobre el salari relatiu dels obrers, són el resultat mecànic de la producció mercantil i del caràcter mercantil de la força de treball. És per això que fins i tot els més forts sindicats són impotents contra aquesta tendència del salari relatiu a una caiguda ràpida. És per això que la lluita contra la caiguda del salari relatiu, comporta la lluita contra el caràcter de mercaderia de la força de treball, és a dir contra la producció capitalista en el seu conjunt. La lluita contra la caiguda del salari relatiu no és ja una lluita que es moga al terreny de l'economia mercantil sinó un assalt revolucionari, subversiu, contra l'existència d'aquesta economia, és el moviment socialista del proletariat.

D'ací la simpatia de la classe capitalista cap als sindicats (als que combaté feroçment en un principi) a partir de l'inici de la lluita socialista i en la mesura que els sindicats es deixen contraposar al socialisme. A França, totes les lluites dels obrers per l'adquisició del dret de coalició foren infructuoses fins als anys setanta, i els sindicats foren perseguits amb mesures draconianes. Però prompte, després que la insurrecció de la Comuna sumí tota la burgesia en una por frenètica davant l'espectre roig, es va iniciar un bolcada rotunda, brusca, de l'opinió pública. L'òrgan periodístic personal del president Gambetta, la *République Française* i tot el partit governant dels "republicans satisfets", comencen a recolzar els sindicats, fins i tot a pregonar-los gelosament. Als obrers anglesos els posaven com a exemple, al començament del segle XIX, als sobris treballadors alemanys; avui, al contrari, a l'obrer alemany li presenten l'obrer anglès, el tradeunionista "cobdiciós", menjador de bistecs, com a home exemplar digne d'imitació. Tan cert és que, fins i tot la lluita més enverinada per l'elevació del salari absolut dels obrers, li sembla a la burgesia una bagatel·la innòcua en comparació amb

l'atemptat contra la llei sacrosanta del capitalisme que tendeix a una reducció permanent del salari relatiu.

VI

Només sintetitzant totes les conseqüències exposades de la relació salarial, podem representar-nos la llei capitalista del salari que determina la situació material de l'obrer. Per a això cal diferenciar, abans que res, el salari absolut del salari relatiu. El salari absolut apareix en una forma doble: per un costat com una suma de diners, és a dir com a salari nominal, per un altre costat com una suma de mitjans d'existència que l'obrer pot aconseguir a canvi d'aquells diners, és a dir com a salari real. El salari monetari dels obrers pot romandre constant o fins i tot pujar, i el nivell de vida, és a dir el salari real, pot caure simultàniament. El salari real tendeix permanentment a reduir-se fins al mínim absolut, fins al mínim vital físic, és a dir que hi ha una tendència permanent del capital a pagar la força de treball *per davall* del seu valor. Només es crea un contrapès per a aquesta tendència del capital, mitjançant l'organització dels treballadors. La principal funció dels sindicats consisteix, per l'augment de les necessitats dels treballadors, per la seua elevació moral, en reemplaçar el mínim fisiològic pel mínim social, és a dir per un nivell de vida i de cultura determinats dels treballadors, per davall del qual els salaris no poden descendir sense provocar immediatament una lluita de la coalició, una resistència. La gran importància econòmica de la socialdemocràcia resideix en què, s'acaba espiritualment i políticament les àmplies masses dels treballadors, eleva el seu nivell cultural i, amb això, les seues necessitats econòmiques. En convertir-se en hàbits de l'obrer, per exemple, abonar-se a un periòdic, comprar fullets, s'eleva en exacta correspondència amb això, el seu nivell econòmic de vida i, en conseqüència, els salaris. L'acció de la socialdemocràcia en aquest aspecte és de transcendència doble quan els sindicats d'un país determinat mantenen una aliança oberta amb la socialdemocràcia, perquè llavors l'antagonisme de les capes burgeses respecte de la socialdemocràcia les porta també a fundar sindicats rivals que, per la seua banda, porten l'acció educativa de l'organització i l'elevació del nivell cultural, a nous cercles del proletariat. Així veiem que, en Alemanya, a banda dels sindicats lliures, que es troben lligats a la socialdemocràcia, actuen nombroses organitzacions gremials cristianes, catòliques i liberals. Igualment, a França es funden el que s'anomena sindicats grocs, per a combatre els sindicats socialistes; a Rússia les explosions més vehements de les actuals vagues massives revolucionàries van procedir de sindicats "grocs"; devots del govern. En canvi en Anglaterra, on els sindicats es mantenen allunyats del socialisme, la burgesia no es molesta en portar ella mateixa, a les capes proletàries, la idea de la coalició.

De manera que el sindicat exerceix un paper orgànic indispensable en el modern sistema del salari. Només mitjançant el sindicat es col·loca la força de treball en condicions de vendre's pel seu valor. Els sindicats no eradiquen la llei mercantil capitalista en relació amb la força de treball, com va suposar Lassalle erròniament sinó que, al contrari, només ells la fan realitat. El preu ruïnós pel qual el capitalista s'esforça permanentment en comprar la força de treball, es veu portat per l'acció sindical, més o menys, al preu real.

Però els sindicats exerceixen aquesta funció sota la pressió de les mecàniques lleis de la producció capitalista, en primer terme la de l'exèrcit de reserva d'obres aturats i, en segon terme, la de la permanent alternança de l'elevació i la caiguda de la conjuntura. Ambdues lleis contenen l'acció dels sindicats dins de límits no superables. El constant canvi de la conjuntura industrial obliga els sindicats, en cada fase negativa, a defensar les velles conquestes enfront de nous atacs del capital, i en cada fase positiva a

eivar novament, i només a través de la lluita, el nivell ara reduït del salari, al nivell corresponent a la situació favorable que es presenta. Així es col·loca als sindicats permanentment a la defensiva. L'exèrcit industrial de reserva d'aturats, limita l'acció dels sindicats, per així dir-ho, espacialment: a l'organització i a la seua influència és accessible només la capa superior dels obrers industrials millor situats, l'atur dels quals és només periòdic i, segons l'expressió de Marx, "fluid". En canvi, la capa, inferior a aquella, dels ignorants proletaris agrícoles que flueixen permanentment del camp a la ciutat, així com de qualsevol classe d'oficis irregulars semiagraris com ara la fabricació de rajoles, la formació de terraplens, es presta ja molt menys per a l'organització sindical per les condicions espacials i temporals del seu tipus de treball, així com pel medi social en què es troba. Finalment, les àmplies capes inferiors de l'exèrcit de reserva: els aturats amb ocupació irregular, la indústria domiciliària, els pobres ocasionalment empleats, se sostrauen completament a l'organització. En general, com major és la indigència i l'opressió en una capa proletària donada, més reduïda és la possibilitat d'exercir influència sindical. Així, l'acció sindical té efectes molt febles en la profunditat del proletariat; forts en canvi en la seua amplitud, és a dir, que tanmateix que els sindicats compreguen només una part de la capa superior del proletariat, la seua influència s'estén a tota aquesta capa, perquè les conquestes beneficien tota la massa dels obrers ocupats en l'ofici corresponent. Per això l'acció sindical provoca una diferenciació major dins de la massa proletària, en sostreure de la misèria (en unir i consolidar les tropes d'avançada) la part superior dels obrers industrials, capaços d'organitzar-se. Amb això s'eixampla la bretxa entre la capa superior i les capes inferiors de la classe obrera. En cap país és tan ampla com en Anglaterra, on l'acció cultural complementària de la socialdemocràcia està absent de les capes inferiors, poc organitzables, mentre que en Alemanya, per exemple, cobra influència amb força.

En exposar les relacions salarials capitalistes és completament incorrecte considerar només els salaris efectivament pagats dels treballadors industrials empleats, la qual cosa ja és un costum, fins i tot entre els obrers, presa acríticament de la burgesia i dels seus escribes. Tot l'exèrcit de reserva dels aturats, des dels obrers qualificats transitòriament aturats fins als més pobres, i el pauperisme oficial, entra en la determinació de les relacions salarials com a factor de ple dret. Les capes més baixes de necessitats i marginats, d'ocupació insignificant o nul·la, no són una espècie d'excrecència que no integra la "societat oficial" com ho planteja, per descomptat, la burgesia, sinó que estan lligades per totes les anelles intermèdies de l'exèrcit de reserva, per llaços vius interns, amb la capa superior d'obers industrials, col·locats en la millor posició. Aquest lligam intern es manifesta en xifres, en les successives ocasions en què creixen sobtadament les capes inferiors de l'exèrcit de reserva en períodes de deteriorament de la conjuntura, i, per la seua disminució, quan la conjuntura millora, es manifesta en la reducció relativa del nombre dels qui recorren al socors públic de pobres quan es desenrotlla la lluita de classes i, amb això, també s'eleva la consciència del proletariat. Tot obrer industrial espatllat en el treball o que té la desgràcia de complir els 60 anys, té 50 probabilitats entre 100 d'enfonsar-se en la capa inferior de la cruel misèria, en la "capa-Llàtzer", del proletariat. De manera que la situació de les capes més baixes del proletariat es mou segons les mateixes lleis de la producció capitalista, s'amplia i s'estreny per elles, i junt amb l'àmplia capa dels obrers rurals, així com amb el seu exèrcit d'aturats i amb totes les capes des de la més alta fins a la més baixa, el proletariat constitueix un tot orgànic, una classe social, en les diverses gradacions de misèria i opressió de la qual pot captar-se correctament la llei capitalista del salari en el seu conjunt. Finalment, només es comprèn la meitat de la llei del salari quan es coneixen simplement els moviments del salari absolut. Amb la llei de la caiguda

automàtica del salari relatiu, en raó del progrés de la productivitat del treball, es completa la llei capitalista del salari fins a adquirir la seua real transcendència.

Els fundadors francesos i anglesos de l'economia política burgesa efectuaren, ja en el segle XVIII, l'observació que els salaris dels obrers tendeixen com a mitjana a quedar-se en el mínim dels mitjans de vida necessaris. Però el mecanisme pel qual es regula aquest mínim salarial l'explicaren per les oscil·lacions de l'oferta de forces de treball a la cerca de treball. Quan els obrers aconseguïen salaris superiors als absolutament necessaris per a viure, explicaven aquests erudits, llavors molts es casen i porten molts fills al món. Així se satura novament el mercat de treball de tal manera que supera àmpliament la demanda del capital. El capital pressiona llavors amb força els salaris cap avall, aprofitant la competència entre els obrers. Però quan els salaris no abasten per a les subsistències necessàries, moren obrers massivament, claregen les seues files fins a quedar tan pocs com pot utilitzar el capital, i amb això tornen a pujar els salaris. Aquest moviment pendular entre reproducció excessiva i mortalitat excessiva en la classe obrera porta permanentment els salaris novament cap al mínim de mitjans de vida. Aquesta teoria, que va regnar en l'economia política fins a la dècada del setanta, l'havia adoptada també Lassalle, anomenant-la la "llei de bronze"...

Avui, amb el ple desenvolupament de la producció capitalista, les debilitats d'aquesta teoria són evidents. Concretament, la gran indústria, donada la marxa enfebrada dels negocis i de la concurrència, no pot esperar, per a la reducció dels salaris, que els obrers, impulsats per l'abundància, accedisquen en nombre excessiu al matrimoni, porten després al món massa fills, fins que aquests xiquets cresquen i es presenten en el mercat del treball per a, per fi, provocar-hi la saturació desitjada. En correspondència amb el pols de la indústria, el moviment dels salaris no adopta el benigne ritme d'un pèndol les oscil·lacions del qual duren una generació, és a dir 25 anys cadascuna, sinó que els salaris segueixen un incessant moviment agitat de tal manera que, ni la classe obrera té possibilitats d'adaptar-se en la seua procreació al nivell dels salaris, ni la indústria pot posposar la seua demanda fins que la procreació dels obrers haja produït efecte. En segon lloc, el mercat de treball de la indústria no està determinat en absolut, en la seua magnitud, per la proliferació natural dels obrers, sinó per la permanent aflluència dels nous contingents proletaris del camp, de les artesanies i de la petita indústria, així com de les pròpies dones i fills dels obrers. Justament, la saturació del mercat de treball, en forma d'exèrcit de reserva, constitueix un fenomen permanent i una condició de vida de la indústria moderna. Conseqüentment, no són els canvis en l'oferta de forces de treball, el moviment de la classe obrera, els determinants del nivell dels salaris, sinó els canvis en la demanda del capital, el moviment del capital. La força de treball està permanentment emmagatzemada com a mercaderia disponible en excés, i se la paga millor o pitjor segons convinga al capital beure-la en grans quantitats en una fase d'alta conjuntura o vomitar-la novament de forma massiva durant la crisi.

Així, doncs, el mecanisme de la llei del salari és completament diferent del que suposen l'economia política burgesa i Lassalle. El resultat, és a dir la conformació de les relacions salarials que en resulta, és encara pitjor que el que seria segons aquell antic punt de partida. La llei capitalista del salari no és, per cert, "de bronze", sinó fins i tot més inexorable i cruel, perquè és una llei "elàstica" que tracta de reduir els salaris dels obrers ocupats al mínim, fent camejar simultàniament, entre el ser i el no ser, tota una gran capa d'aturats, sobre una corda fluixa prima i flexible.

El plantejament de la "llei de bronze del salari", amb el seu caràcter d'agitació i subversió, només fou possible en els començaments de l'economia política burgesa, en els seus anys de joventut. A partir del moment en què Lassalle féu d'aquesta llei l'eix de

la seua agitació en Alemanya, els economistes lacais de la burgesia s'afanyaren a abjurar de la llei de bronze, a declarar-la falsa, a condemnar-la com a teoria errònia. Tota una gossada de simples agents a sou dels fabricants com Faucher, Schultze de Delitzsch, Max Wirth, van iniciar una croada contra Lassalle i la llei de bronze del salari i, amb això, van macular imprudentment els seus propis antecessors: Adam Smith, Ricardo i d'altres grans creadors de l'economia política burgesa. Posteriorment, quan Marx va haver aclarit i demostrat en 1867 l'elasticitat de la llei capitalista del salari davall la influència de l'exèrcit industrial de reserva, els economistes burgesos emmudiren definitivament. Avui, la ciència professoral de la burgesia no té cap llei del salari, prefereix evitar tan espinós tema i declamar només una xerrameca incoherent sobre com de lamentable és l'atur i com de convenient els sindicats humils i moderats.

La mateixa comèdia en relació amb l'altra qüestió fonamental de l'economia política: com es forma, d'on prové, el guany del capitalista? Ja els fundadors de l'economia política van donar, en el segle XVIII, la primera resposta científica sobre la participació del capitalista, com sobre la participació de l'obrer, en la riquesa de la societat. Aquesta teoria fou enunciada en la seua forma més clara per David Ricardo, el qual agudament i lògicament explicà el guany dels capitalistes com el treball no retribuït del proletariat.

VII

Hem iniciat la nostra consideració de la llei del salari, amb la compra i la venda de la mercaderia força de treball. Però, per a això, ha d'haver-hi un proletari privat de mitjans de producció i un capitalista que els posseeix en escala suficient per a fundar una empresa moderna. D'on han arribat al mercat? En l'exposició anterior, enfocàvem només als productors de mercaderies, és a dir simples gents amb mitjans de producció propis que produïen mercaderies per si mateixos i les intercanviaven. ¿Com poden sorgir, amb intercanvi de valors iguals en mercaderies, capital per un costat i total carència de mitjans per l'altre costat? Ja hem vist que la compra de la mercaderia força de treball, fins i tot comprant-la per tot el seu valor, porta en el consum d'aquesta mercaderia a la formació de treball no retribuït o plusvàlua, és a dir de capital. Està clar que la formació de capital i de desigualtat es comprèn si tenim en compte el treball assalariat i els seus efectes. Però, per a això ha d'haver-hi prèviament capital i proletaris! Així, doncs, el problema té aquest enunciat: d'on, i com, van sorgir els primers proletaris i els primers capitalistes, com es va donar el primer salt de la producció simple de mercaderies a la producció capitalista. En altres termes, la pregunta s'enuncia així: com es realitzà la transició de la petita artesanía medieval al capitalisme modern?

Respecte al sorgiment del primer proletariat modern, ens ofereix la resposta la història de la dissolució del feudalisme. Perquè el treballador es pogués presentar en el mercat com a obrer, havia d'haver assolit la llibertat personal. Així, doncs, la primera condició consistia en l'alliberament de la servitud de la gleba i la coerció gremial. Però també havia d'haver perdut tots els mitjans de producció. Açò es dugué a terme a través de la massiva "expulsió dels camperols", mitjançant la qual la noblesa terratinent formà les seues possessions actuals al començament dels temps moderns. Els camperols foren simplement expulsats per milers de la terra que els pertanyia des de feia segles, i les parcel·les comunals camperoles foren incorporades a les terres senyorials. La noblesa anglesa, per exemple, ho va fer quan l'ampliació del comerç en l'Edat Mitjana i el floriment de les manufactures flamenques de la llana van determinar que la cria d'ovelles per a la indústria llanera es presentés com un negoci lucratiu. Per a transformar els camps en pastos per a ovelles, s'expulsà simplement els camperols de

les seues cases i corrals. Aquesta “expulsió dels camperols” va durar en Anglaterra des del segle XV fins al segle XIX. Així, per exemple, encara en els anys 1814-1820 foren desallotjats de les possessions de la comtessa de Sutherland, almenys 15.000 habitants, cremades les seues aldees, transformats els seus camps en pastius i, a continuació, reemplaçats els camperols per 131.000 moltons. El fullet de Wolff *Els mil milions de Silèsia* dona una idea del que es va fer en Alemanya, d'allò que féu concretament la noblesa prussiana, en aquesta violenta fabricació de proletaris “lliures” a partir de camperols desemparats. Els desemparats camperols, privats de mitjans de vida, no tenien una altra cosa que la llibertat, siga per a morir de fam, siga, lliures com eren, per a vendre's per un salari de fam.

6. Les tendències de l'economia capitalista

Hem vist com, després de la dissolució gradual de totes les formes de societat dotades d'una organització de la producció planificada (de la societat comunista originària, de l'economia esclavista, de l'economia servil medieval) sorgí la producció mercantil. Després hem vist com l'economia capitalista d'avui va créixer a partir de l'economia mercantil simple, és a dir de la producció artesanal urbana, a les acaballes de l'Edat Mitjana, de forma completament mecànica, és a dir sense la voluntat i la consciència de l'home. Al començament plantejarem la pregunta: Com és possible l'economia capitalista? És aquesta, d'altra banda, la pregunta fonamental de l'economia política com a ciència. La ciència ens proporciona, respecte d'això, una resposta suficient. Ella ens mostra que l'economia capitalista que, en vista de la seua total carència de pla, en vista de l'absència de tota organització conscient, és a primera vista una cosa impossible, un enigma inexplicable, s'integra malgrat això en un tot i pot existir:

- mitjançant l'intercanvi de mercaderies i l'economia monetària, tots els productors individuals de mercaderies, així com les comarques més allunyades de la terra, es lliguen unes amb altres econòmicament, i s'imposa la divisió del treball en tot el món;

- mitjançant la lliure competència, que assegura el progrés tècnic i, al mateix temps, transforma constantment els petits productors en proletaris, amb la qual cosa proporciona al capital força de treball comprable;

- mitjançant la llei capitalista del salari que, d'una banda, controla automàticament que els obrers no se sostraguen mai a la seua condició de proletaris, evadint el treball davall les ordres del capital, i per una altra possibilita una acumulació sempre creixent de treball no retribuït, com a capital, i amb això la sempre creixent acumulació i expansió dels mitjans de producció;

- mitjançant l'exèrcit industrial de reserva, que permet a la producció capitalista expandir-se àmpliament i adaptar-se a les necessitats de la societat;

- mitjançant l'anivellació de la taxa de guany, que determina el permanent moviment del capital d'una branca a una altra de la producció, regulant així l'equilibri de la divisió del treball; i finalment

- mitjançant les oscil·lacions dels preus i les crisis, que determinen en part dia a dia, en part periòdicament, un ajust de la cega i caòtica producció amb les necessitats de la societat.

D'aquesta manera existeix l'economia capitalista, mitjançant l'acció automàtica d'aquelles lleis econòmiques que sorgiren per si mateixes, sense que s'immiscisca conscientment la societat. És a dir que, d'aquesta manera, tot i l'absència de tot lligam econòmic organitzat entre els diversos productors, malgrat la total carència de pla en el

moviment econòmic dels homes, es fa possible que avancen la producció social i el seu cicle integrat amb el consum; que la gran massa de la societat siga mantinguda en el treball, les necessitats de la societat satisfetes malament o bé, i assegurat, com a base de tot el progrés de la cultura, el progrés econòmic, el desenvolupament de la productivitat del treball humà.

Aquestes són les condicions fonamentals per a l'existència de tota societat humana i, mentre una forma d'economia històricament sorgida satisfà aquestes condicions, pot subsistir, constitueix una necessitat històrica.

No obstant això, les relacions socials no són formes rígides, invariables. Hem vist com, en el curs dels temps, van experimentar nombroses transformacions, com estan sotmeses a etern canvi al que obre camí el mateix progrés cultural humà, l'evolució. Els llargs mil·lennis de l'economia comunista originària, que condueixen a la societat humana des dels primers començaments de l'existència encara mig animal fins a un grau elevat de desenvolupament de la cultura, a la formació del llenguatge i de la religió, a la cria de bestiar i a l'agricultura, a la vida sedentària i a la constitució d'aldees, segueix la gradual descomposició del comunisme originari, la formació de l'esclavitud antiga que, al seu torn, comporta nous progressos en la vida de la societat per a finalitzar després amb l'ocàs del món antic. A partir de la societat comunista dels germànics, es desenrotlla a Europa central sobre les runes del món antic, una nova forma (l'economia de la servitud), sobre la qual es va basar el feudalisme medieval.

L'evolució reprèn novament el seu avanç ininterromput: al si de la societat feudal de l'Edat Mitjana, sorgeixen a les ciutats gèrmens d'una forma d'economia i de societat enterament nova, es desenrotllen l'artesanía gremial, la producció mercantil i el comerç regular que finalment descomponen la societat feudal basada en la servitud; aquesta s'enfonsa deixant lloc a la producció capitalista, que ha crescut de la producció artesanal de mercaderies gràcies al comerç mundial, al descobriment d'Amèrica i a la via marítima cap a Índia.

El mode de producció capitalista, considerat des d'un començament des de la immensa perspectiva del progrés històric, no és per la seua banda inalterable i etern sinó que constitueix una simple fase de transició, un escaló de l'escala colossal del desenvolupament cultural humà, igual que qualsevol altra de les formes socials precedents. I, en efecte, quan hom examina atentament la qüestió, es veu que el desenvolupament del capitalisme mateix porta al seu propi ocàs i al seu depassament. Fins aquí hem indagat els vincles que fan *possible* l'economia capitalista, de manera que ja és temps de prendre coneixement d'aquells que la fan *impossible*. Per a això només necessitem seguir les lleis internes de la dominació del capital en els seus efectes ulteriors. Són elles mateixes les que, en un cert punt del desenvolupament, es giren contra les condicions fonamentals, sense les quals no pot existir la societat humana. Allò que distingeix el mode capitalista de producció de tots els anteriors és, principalment, que té la tendència interna a expandir-se sobretot el globus terrestre, desplaçant tot altre ordre social anterior. En temps del comunisme originari, tot el món accessible a la investigació històrica es trobava ocupat per igual per economies comunistes. Però entre les diverses comunitats i tribus comunistes no existien relacions; o les hi havia, febles, només entre les comunitats pròximes entre si. Cada comunitat o tribu vivia, en si mateixa, una vida tancada i si, per exemple, trobem fets sorprenents com aquell que la comunitat comunista germànica medieval i la del Perú antic, a Sud-amèrica, tenien pràcticament el mateix nom, ja que aquella s'anomenava "Mark" i aquesta "marca", aquesta circumstància és encara per a nosaltres un enigma inexplicat, si no una simple coincidència. Igualment en el temps de la difusió de l'esclavitud antiga trobem *similituds* majors o menors en l'organització i les relacions regnants en les

diverses economies o estats esclavistes de l'Antiguitat, però no una comunitat en la seua vida econòmica. De la mateixa manera, es va reiterar la història de l'artesania gremial i del seu alliberament, amb major o menor grau de coincidència, en la majoria de les ciutats medievals d'Itàlia, Alemanya, França, Holanda, Anglaterra, etc., no obstant això, es tractava la majoria de les vegades de la història de cada ciutat en si mateixa. La producció capitalista s'estén a tots els països, ja que no sols els conforma econòmicament tots de la mateixa manera, sinó que els articula en una única, gran economia capitalista mundial.

Dins de cada país industrial europeu, la producció capitalista desplaça incessantment la producció de petita indústria, l'artesanal i la petita producció camperola. Simultàniament, incorpora a l'economia mundial tots els països europeus endarrerits i tots els països d'Amèrica, Àsia, Àfrica, Austràlia. Açò ocorre per dues vies: a través del comerç mundial i a través de la conquesta colonial. Un i una altra s'iniciaren alhora; amb el descobriment d'Amèrica a finals del segle XV, s'expandiren més enllà en el curs dels segles següents, però assoliren especialment en el segle XIX el seu màxim auge i van continuar expandint-se incessantment. Ambdós (tant el comerç mundial com les conquestes colonials) actuen junts de la manera següent. Comencen per posar en contacte els països industrials d'Europa amb tot tipus de societats d'altres continents que es basen en formes de cultura i d'economia més antigues: economies esclavistes camperoles, economies feudals de servitud, però preponderantment amb formes comunistes originàries. El comerç, a què aquestes economies es veuen incorporades, les arruïna i descompon ràpidament. Amb la fundació de societats mercantils colonials en territori estranger, o amb la conquesta directa, la terra, fonament més important de la producció, així com els ramats de bestiar allí on n'hi han, passen a mans d'estats europeus o de les societats comercials. D'aquesta manera es veuen anihilades, en totes parts, les relacions socials naturals i el tipus d'economia dels aborígens; pobles sencers es veuen delmats i la part que en queda és proletaritzada i posada, d'una manera o altra, sota el comandament del capital industrial i comercial, com a esclaus o obrers. La història de les dècades de guerres colonials, que es prolonga durant tot el segle XIX; aixecaments contra França, Itàlia, Anglaterra i Alemanya en Àfrica; contra França, Anglaterra, Holanda i els Estats Units en Àsia; contra Espanya i França en Amèrica, en la llarga i tenaç resistència de les velles societats autòctones contra el seu extermini i proletarització a les mans del modern capital, lluita de la que finalment sorgeix en totes parts el capital com a vencedor.

Açò comporta en primer terme una enorme ampliació de l'àmbit de dominació del capital, un desenvolupament del mercat mundial i de l'economia mundial en què tots els països habitats de la Terra són recíprocament productors i compradors de productes, treballen uns per a altres, són participants d'una i la mateixa economia que comprèn tot el globus.

Però l'altre costat consisteix en la pauperització progressiva de porcions cada vegada més àmplies de la humanitat, i la creixent inseguretats de la seua existència. Mentre les velles relacions, comunistes, camperoles o de servitud, amb les seues limitades forces productives i poc benestar, però amb les seues condicions d'existència ferma i assegurades per a tots, es veuen reemplaçades per les relacions capitalistes colonials, i junt amb la proletarització i a l'esclavitud assalariada, per a tots els pobles implicats en Amèrica, Àsia, Àfrica, Austràlia, s'alcen amenaçadors la misèria brutal, una càrrega laboral inusitada i insuportable i, a més, la completa inseguretats de l'existència. Després que el fèrtil i ric Brasil fos transformat, per a satisfer necessitats del capitalisme europeu i nord-americà, en un gegantí desert i en una plantació de cafè ininterrompuda, després que masses senceres d'aborígens foren transformats en esclaus

assalariats en les plantacions, aquests esclaus assalariats, a més, es veuen abandonats per llarg temps, sobtadament, a l'atur i a la fam arran d'un fenomen purament capitalista: l'anomenada "crisi del cafè". La rica i enorme Índia fou sotmesa per la política colonial anglesa a la dominació del capital, després d'una resistència desesperada que durà dècades; i des d'aleshores les fams canines i el tifus exantemàtic, que arrabassen milions de víctimes cada vegada, són hostes periòdics de la comarca del riu Ganges. A l'interior d'Àfrica la política colonial anglesa i alemanya ha transformat en esclaus assalariats pobles sencers en els darrers 20 anys, i ha anihilat per fam altres dispersant els seus ossos en totes les regions. Els aixecaments desesperats i les epidèmies de fam del gegantí imperi de Xina són conseqüència de la polvorització de l'antiga economia camperola i artesanal d'aqueix país per la irrupció del capital europeu. La irrupció del capitalisme europeu als Estats Units, fou acompanyada inicialment per l'extermini dels indis aborígens nord-americans i la despulla de les seues terres pels anglesos immigrants; després per la posada en marxa, al començament del segle XIX, d'una producció capitalista primària per a la indústria anglesa; després per l'esclavització de quatre milions de negres africans enviats i venuts en Amèrica per tractants europeus, per a ser posats sota les ordres del capital com a força de treball en les plantacions de cotó, sucre i tabac.

Així, un continent rere un altre i, en cada continent, una regió rere una altra, una raça rere una altra, cauen inevitablement sota la dominació del capital, però amb això cauen, permanentment, milions de sers humans en la proletarització, en l'esclavitud, en la inseguretad de l'existència, en poques paraules, en la pauperització. La formació de l'economia mundial capitalista comporta com a contrapartida la difusió d'una misèria cada vegada major, d'una càrrega insuportable de treball i d'una creixent inseguretad de l'existència en tot el globus, que correspon a la concentració del capital en poques mans. L'economia mundial capitalista significa cada vegada més el constrenyiment de tota la humanitat al dur treball sota innumerables privacions i dolors, davall degradació física i espiritual, amb la finalitat de l'acumulació de capital. Hem vist que el mode de producció capitalista té la particularitat que el consum humà, que en totes les formes anteriors d'economia era un fi, és per a ell un mitjà que serveix per a aconseguir el vertader fi: l'acumulació de guany capitalista. El creixement del capital en si mateix apareix com a començament i fi, com a finalitat pròpia i sentit de tota la producció. Però la insensatesa d'aquestes relacions es palesa quan la producció capitalista arriba a convertir-se en producció mundial. Llavors, en l'escala de l'economia mundial, l'absurd de l'economia capitalista assoleix la seua justa expressió al quadro de tota una humanitat que gemega, sotmesa a terribles dolors sota el jou del capital, un poder social cec, creat inconscientment per ella mateixa. La finalitat fonamental de tota forma social de producció, el sosteniment de la societat pel treball, la satisfacció de les seues necessitats, apareix llavors completament cap per avall, ja que es converteix en llei en tot el globus, la producció no per a l'home sinó per al guany i esdevé regla el subconsum, la permanent inseguretad del consum i, temporalment, el no-consum de l'enorme majoria dels homes.

El desenvolupament de l'economia mundial comporta simultàniament altres fenòmens importants, que ho són per cert, per al mateix capital. La irrupció de la dominació del capital europeu als països no europeus, com hem dit, travessa dues etapes: primerament l'entrada del comerç i, per aquest mitjà, la incorporació dels aborígens a l'intercanvi de mercaderies, en part també la transformació de les formes de producció trobades en aquells països, en producció mercantil; després l'expropiació, d'una manera o una altra, de la terra dels aborígens i, en conseqüència, dels seus mitjans de producció. Aquests mitjans de producció esdevenen, en mans dels europeus, en

capital, mentre els indígenes es transformen en proletaris. A les dues primeres etapes segueix, no obstant això, generalment, tard o d'hora, una tercera: la fundació d'una producció capitalista pròpia al país colonial, ja siga per part d'uropeus immigrants, ja siga per indígenes enriquits. Els Estats Units d'Amèrica del Nord, que foren poblats inicialment per anglesos i altres emigrants europeus, constituïren en un primer moment, una vegada que van haver sigut exterminats els indígenes pells roges en una llarga guerra, un *hinterland* agrari de l'Europa capitalista que proveïa matèries primeres per a la indústria anglesa, com ara cotó i grans; com a contrapartida era comprador de productes industrials europeus de qualsevol tipus. Però en la segona meitat del segle XIX sorgeix als Estats Units una indústria pròpia que no sols desplaça les importacions procedents d'Europa sinó que prompte oposa dura competència al capitalisme europeu en la mateixa Europa i en altres continents. En Índia, igualment, sorgí per al capitalisme anglès un competidor perillós consistent en la indústria local, tèxtil i d'altres branques. Austràlia ha recorregut el mateix camí de desenvolupament, de país colonial a país capitalista industrial. A Japó es desenvolupà una indústria pròpia ja en la primera etapa (a partir de l'impuls del comerç mundial), la qual cosa el va preservar de ser repartit com a país colonial europeu. En Xina es complica el procés de desmembrament i saqueig del país pel capitalisme europeu amb els esforços del país per fundar una producció capitalista pròpia amb ajuda de Japó per a defensar-se enfront de l'europea, de la qual cosa en resulten per a la població, d'altra banda, patiments doblement complexos. D'aquesta manera, no sols s'estenen per tot el món la dominació i el poder del capital mitjançant la creació d'un mercat mundial, sinó que s'estén així mateix, gradualment, el mode de producció capitalista per tot el globus. Però amb això la necessitat d'expansió de la producció i l'àmbit en què aquesta expansió pot tenir lloc, és a dir l'accessibilitat de mercats de venda, es troben en una relació cada vegada més precària. Com hem vist, la necessitat més íntima i la llei vital de la producció capitalista és que no pot mantenir-se estacionària, sinó que s'ha d'expandir permanentment i cada vegada més ràpidament, és a dir produir masses de mercaderies cada vegada més copioses en empreses cada vegada més grans, amb mitjans tècnics cada vegada millors, cada vegada més veloçment. En si mateixes, aquestes possibilitats d'expansió de la producció capitalista no coneixen límits, perquè no tenen límits el progrés tècnic ni, per tant, les forces productives de la Terra. Però aquesta necessitat d'expansió xoca amb límits perfectament determinats, particularment amb l'interès de guany del capital. La producció i la seua expansió només tenen sentit mentre sorgeix d'elles, almenys, el guany mitjà "normal". Però que açò ocorrega o no, depèn del mercat, és a dir de la relació entre la demanda solvent del costat dels consumidors i la quantitat de mercaderies produïdes, així com els seus preus. L'interès del capital pel guany que, d'una banda, exigeix una producció cada vegada més ràpida i cada vegada major, es crea a si mateix, permanentment, límits de mercat que tanquen el pas al fogós impuls de la producció cap a l'ampliació. En resulta, com hem vist, el caràcter inevitable de les crisis industrials i comercials que periòdicament ajusten la proporció entre l'impuls de la producció capitalista, en si mateix lliure i il·limitat, i els límits capitalistes del consum, fent possible la prolongació de l'existència i el desenvolupament del capital.

Però com més nombrosos són els països que desenrotllen una indústria capitalista pròpia, i majors la necessitat i possibilitat d'expansió de la producció, més estretes esdevenen, en relació amb elles, les possibilitats d'ampliació dels límits de mercat. Si es comparen els salts amb què la indústria anglesa ha progressat en les dècades del seixanta i del setanta (quan Anglaterra era encara el país capitalista dominant en el mercat mundial) amb el seu creixement en els dos últims decennis (des que Alemanya i els Estats Units la van desplaçar en grau significatiu al mercat mundial)

resulta que el seu creixement s'ha fet molt més lent respecte al que tenia anteriorment. Però allò que fou en si el destí de la indústria anglesa, el tenen per davant inevitablement l'alemanya, la nord-americana i, en definitiva, la indústria mundial en conjunt. Irresistiblement, en cada pas del seu propi avanç i desenvolupament, la producció capitalista s'aproxima al moment en què només podrà expandir-se i desenrotllar-se cada vegada més lentament i difícilment. Clar està que el desenvolupament capitalista té per davant encara un bon tram de camí, ja que el mode de producció capitalista, com a tal, representa encara la menor proporció de la producció mundial total. Fins i tot en els més antics països industrials d'Europa subsisteixen encara, junt amb grans empreses industrials, nombrosos petits establiments artesanals i, abans que res, la major part de la producció agrària (especialment la de tipus camperols) no es du a terme a la manera capitalista. A més, en Europa hi ha països on la gran indústria a penes s'ha desenrotllat, on la producció local presenta predominantment caràcter camperol i artesanal. I, finalment, en la resta de continents, amb l'excepció de la part nord d'Amèrica, els llocs de producció capitalista representen només petits punts dispersos, mentre enormes extensions de terra no han arribat ni tan sols, en part, a la producció mercantil simple. Cert és que la vida econòmica de totes aquestes capes i països que no produeixen ells mateixos a la manera capitalista, a Europa, com als països no europeus, també està sota la dominació del capitalisme. El camperol europeu, tanmateix que duga a terme ell mateix, encara, la més primitiva de les economies parcel·làries, depèn íntegrament de la gran economia capitalista, del mercat mundial, amb el qual l'han posat en contacte el comerç i la política fiscal de les potències capitalistes. De la mateixa manera els països no europeus més primitius són posats davall el domini del capitalisme europeu i nord-americà pel comerç mundial així com per la política colonial. Però el mode de producció capitalista en si podria assolir encara una poderosa expansió si desplaçés en totes parts totes les formes de producció endarrerides. D'altra banda, com ho hem mostrat anteriorment, l'evolució es dona, en general, en aquesta direcció. Però justament en aquesta evolució s'encalla el capitalisme en la contradicció fonamental següent: com més reemplaça la producció capitalista produccions més endarrerides, més estrets es fan els límits de mercat, engendrat per l'interès pel guany, per a les necessitats d'expansió de les empreses capitalistes ja existents. La cosa s'aclareix completament si ens imaginem, per un moment, que el desenvolupament del capitalisme ha avançat tant que, en tota la Terra, tot allò que produeixen els homes es produeix a la manera capitalista, és a dir només per empresaris privats capitalistes en grans empreses amb obrers assalariats moderns. La impossibilitat del capitalisme es palesa llavors nítidament.

Edita: *Germinal* – nucli en defensa del marxisme

Per a posar-te en contacte amb nosaltres:
germinal_1917@yahoo.es

Per a visitar la nostra pàgina:

www.grupgerminal.org